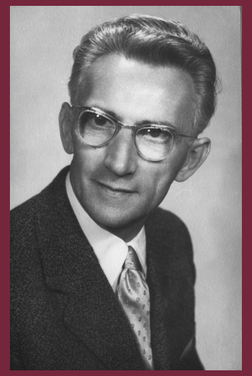

Tóth Kálmán (1904-1980) tanító korának lelkes és izgalmas egyénisége volt, aki hivatásának nem csupán a gyermekek tanítását, hanem a felnőttek művelését is vallotta.
Zenei és képzőművészeti tehetségét bontakoztatta ki a gyermek- és felnőtt színjátszó körök, dalárdák, kórusok alapításával, vezetésével.
Koppánmonostoron, Bélapusztán és Almásfüzitőn eltöltött tanítói évei alatt több izgalmas - abban korban - újszerű módszert dolgozott ki és valósított meg.
Komárom koppánmonostori évei alatt meghatározó helytörténeti eseményeknek vált elindítójává, megvalósítójává.
Ebben a könyvben saját maga fogalmazásában, kora helyesírásával kapunk bepillantást a néptanító regényes történetébe.

Komárom Város Önkormányzata
Élettér Egyesület
Komáromi Talpasíjászok

A KOPPÁNMONOSTORI **MAG-VETŐ** **TÓTH KÁLMÁN** TANÍTÓ REGÉNYES TÖRTÉNETE

A KOPPÁNMONOSTORI **MAG-VETŐ**

TÓTH KÁLMÁN TANÍTÓ REGÉNYES TÖRTÉNETE

A KOPPÁNMONOSTORI MAG-VETŐ

TÓTH KÁLMÁN TANÍTÓ REGÉNYES TÖRTÉNETE

„Géza bácsi a May László plébános úrtól vett bort a disznóölésre, aki tudva levően nemcsak lelkipásztorként, hanem bortermelőként is kiválóan megállta a helyét. Szóval, Géza bácsi vitt egy tízliteres demizsonnal a jó nedűből, hogy azzal majd kimuzsikálják a disznóölést, meg a tort. De valahogyan nem ízlett neki, amikor otthon megkóstolta. Tüstént vissza is vitte, de a plébános úr házon kívül volt, így a házvezetőnője nyitott ajtót.

– Tessék megmondani a tisztelendő úrnak, hogy az a bor nem jó! – tért rá a lényegre Géza bácsi.
– Hát ilyet aztán ne tessék mondani, hiszen a tisztelendő úr még misézésre is ezt használja! szabadkozott az asszony.
– Kérem! Az lehet, hogy misézésre jó, de disznóölésre nem való…!”

Ilyen, s ehhez hasonló anekdotákkal keltette fel figyelmemet Koppánmonostor múltjára, az itt élő és élt emberekre, az ő történeteikre Barassó Péter, akinek írásait meg is jelentette egyesületünk 2001-ben kiadott Koppánmonostori Kalendáriumunk hasábjain.

A kíváncsiság nagy úr. S ha már az ember lánya elhatározza, hogy letelepedik egy adott kistelepülésen, s valami közösségiség is szorul bele, akkor előbb-utóbb felébred a vágya, igénye, hogy az őt befogadó közösségről minél többet megtudjon.

Így kezdődött nálam is a helytörténeti tudakozás, személyes interjúkon, beszélgetéseken és levéltári kutatásokon keresztül, hosszú órákon át. S így találkoztam Tóth Kálmán igazgató-tanító emlékével, törekvéseivel, a Koppánmonostoron általa alakult és működtetett közösségek, kezdeményezések sorával, ami már az első találkozáskor bogarat ültetett a fülembe.

Akik munkája, tevékenysége értékteremtő, azok emléke nem múlik el nyomtalanul. Így van ez a Koppánmonostori Mag-vetővel is, aki volt oly precíz és alapos, hogy nyugdíjba vonulása után papírra vetette életútját, s amit fia és családja rendelkezésünkre bocsájtott, ezzel közkinccsé tett.

Az olvasmányos, érdekes visszaemlékezés regényes helytörténeti dokumentum, amit mindenkinek szívből ajánlok tapasztalásként, tanulásként és az elődök tiszteleteként.

Monostori Éva

A KOPPÁNMONOSTORI MAG-VETŐ

TÓTH KÁLMÁN TANÍTÓ REGÉNYES TÖRTÉNETE

Komárom, 2014

A KOPPÁNMONOSTORI **MAG-VETŐ**

TÓTH KÁLMÁN TANÍTÓ REGÉNYES TÖRTÉNETE

Kiadók:
ÉLETTÉR Közösség- és Településfejlesztő Egyesület
Komáromi Talpasíjászok

Felelős kiadó:
Czidlina Balázs

A könyv megjelenését támogatták:
Komárom Város Önkormányzata
Dr. Tóth Kálmán

ISBN:

Szerkesztő:
Monostori Éva

A könyvet tervezte:
Ölveczky Gábor

Készült 1000 példányban

Nyomdai munkák:
Office Printer Kft.
2900 Komárom, jókai tér 5.
Felelős vezető az ügyvezető

A gyermekkortól felnőtté válásig

1904-1913.
Családi hátterünk, piliscsabai otthonunk. Zenei neveltetés, kirándulás az Adrián.

Nagyapám, Tóth Mihály vasúti őr volt, aki a Győrszentiván - Győr között levő, 84-es számú vasúti őrházban lakott és teljesített szolgálatot. Hat gyermeke volt: Mária, szajoli apáca, fiatalon elhunyt. Etel, férjezett Anda Jánosné, mindkét fia él, Anda Gyula nyugalmazott nyomdász, Stúrovóban, a másik Anda János elzüllött alkoholista, Komárnóban. Gyula gyakran meglátogat bennünket, jó testvéri kapcsolat van közöttünk. Kálmán az én apám, aki a győri alreál iskola négy osztályát elvégezve kitanulta a lakatos mesterséget és a vasúton helyezkedett el. Innen vonult be katonának Korneuburgba /Bécs mellett/ a vasútépítő ezredhez, ahol 3 évet szolgált és mint szakaszvezető szerelt le. Leszerelése után Kismartonba nevezték ki pályafelvigyázónak. 1903-ban megnősült és Piliscsabára nevezték ki vasúti pályafelvigyázónak, Mihály, szintén vasutas, a Pándorf-i állomáson szolgált, mint raktárnok. Két lánya volt. Az egész család kihalt már. József, máv. vonatvezető, tudtommal 3 gyermeke volt, egyiket sem ismerem. Az egyik fia állítólag NB. I-es labdarúgó Pesten. És végül Hermina, aki Kardszag Mihály győrszentiváni tanítóhoz ment nőül, két lányuk született: Minka, aki fiatalon halt meg tbc.-ben, Emília /Csibi/ a másik, aki Nyúlon lakik és Baráti János felesége. A férj korán meghalt, Minka néném özvegyen maradt 2 gyermekével. Mit tehetett mást, mint elment gyárba dolgozni. Később Lébénybe került dr. Kokas János plébános paróchiájára, ennek halála után pedig Nyúlra ment Szűcs Ottó nyugalmazott lelkész gazdaságát vezetni. Mindketten a nyúli temetőben nyugszanak. Röviden ennyit apám testvéreiről.

Nagyapám, anyai részről, Pámer Kálmán mezőgazdász. Báró Auspitz uradalmának gazdatisztje volt. Kisszentjánoson laktak, bőségben éltek, gond nélkül nevelték fel hat gyermeküket, akik a következők voltak: Alojzia, az én anyám, a Táplány-pusztai szociális otthonban halt meg 92 éves korában. Életéről, sorsáról később még lesz szó. Kálmán, Mihály, kettőjük kilétéről nem tudok semmit, Margit, férjezett Komlós Pálné. Leányuk: Komlós Margit, /Sziszkó/ aki Bőnyrétalapon általános iskolai tanár. Ká-roly, aki gazdálkodó volt. Végül Gizella, férjezett Roboz Mihályné, már csak ő él a hat testvér közül, özvegyen, Pesten lakó lányánál. Egyébként három gyermeke van: Mihály, gépkocsivezető, Bőnyön lakik, Margit /Pipi/ és Sanyi, ők Pesten laknak. De hogyan került a Pámer család Bőnyre? Amikor a báró felfogadta nagyapámat,

azt mondta: nézze, én fizetést Önnek nem adok, gazdálkodjék úgy, hogy magának is jusson amennyi csak kell. Okos zsidó volt ez a báró, mert ezzel szinte rákényszerítette nagyapámat a több termelésre, hogy minél több jusson a saját részére is. Így mindketten jól jártak. Nagyapám nevelőnőt fogadott a gyerekek mellé, német szóra taníttatta őket. Válogatott barátaival /köznemes lévén/ nagy vadászatokat, vacsorákat rendeztek, úgy élt, mint egy földbirtokos, a báró Pesten élt, neki az volt a fontos, hogy a pénz mindig menjen fel s erről nagyapám sohasem feledkezett meg. Így ment ez zavartalanul, amíg ki nem öregedett a gazdaságból. Ekkor azt mondta a báró: nézze Pámer úr, Ön nagyon hűséges és jó gazdája volt a gazdaságomnak, most, hogy megválik tőlem, felhatalmazom, hogy vegyen magának valahol egy házat, szántóföldeket és azt kifizetem. Nagyapám Bőnyön vette meg ezeket és így került a Pámer-család ebbe a faluba. Ezeket a dolgokat anyám mesélte el nekem.

Apám fiatalkori életpályájáról az előző sorokban már írtam, s azzal fejeztem be, hogy leszerelése után Kismartonba nevezték ki vasúti pályafelvigyázónak.

Anyám meg éppen ott nyaralt egy ismerős családnál német szót tanulni. Itt ismerkedtek össze egymással, amiből házasság lett. 1903. februárjában Gönyün meg is esküdtek.

Házasságkötés után egy ideig Kismartonban laktak, majd még ebben az évben áthelyezték apámat Piliscsabára. Ez egy jó módú, sváb község volt. A Budapest - Dorog közötti vasútvonal mellett fekszik. Apám vasúti vonalszakasza Leányvárnál kezdődött és Pilisvörösvárnál ért véget. Közben egy alagútja is volt.

Piliscsabára költöztek tehát, de lakásuk nem volt. Az állomásfőnök szerzett nekik egy albérletet, Johan Latzgang nevű kőműves mesternél. E házban születtem meg én, 1904. jan. 12-én, reggel fél 8-kor, nagy kínok között, mert anyám szerint 4800 gr-os gyerek voltam. A falusi bába szaladt az orvosért s így ketten a világra segítettek. Azokra az évekre, amelyeket itt, Latzgangéknál töltöttünk, nem tudok visszaemlékezni, hiszen csak néhány évig laktunk ott. Annál inkább azokra az évekre, amelyeket az új háznál töltöttem. Ugyanis szüleim vettek egy szép kis falusi házat, a Temető utca 10. sz. alatt. Boldog gyermekkorom itt kezdődött, s röpke 5-6 év alatt be is fejeződött. Most is - amikor ezeket a visszaemlékezéseket írom - közeledik a karácsony, így 65-70 év távlatában is érzem gyermekkori karácsonyfám fenyőillatát, látom lelki szemeimmel az ezüstgömbök és aranyláncok csillogását, hallom a csillagszórók sercegését, melyeknek szikrái épp úgy eltűntek a semmiségbe, mint az én rövid életű, gyermekkori boldogságom.

Apám, Jézuska-jövetelkor, este, kivitt az udvarra, magyarázta a csillagos eget, amint az angyalok a sok karácsonyfával röpködnek az égen. Lehet, hogy ő látta, de én nem láttam egyet sem. Én csak azt láttam, hogy odabent a nagyszobában valami fény gyulladt ki, s aztán behívtak bennünket, hogy megjött a Jézuska. Tágranyílt szemekkel, szent áhítattal álltam meg a fa előtt, kezetcsókoltam anyámnak, apámnak s a játékoknak esve késő estig élveztem gazdagságomat. Egyszerű játékok voltak ezek - nem mint manapság -, amelyek mellől nem hiányzott a ráncos szárú kis csizma és a szánkó sem. Nagy szeretettel vettek körül szüleim.

Iskolás lettem időközben. Féreghy Gabriella volt a tanítónénim. Jól tanultam, mindig kitűnő bizonyítványt vittem haza. Szorgalmasan jártam iskolába, alig hiá-

nyoztam. Egyszer aztán nagyon sokat hiányoztam. Skarlátban megbetegedtem. Hat hétig feküdtem, magas lázam volt sokáig, ijesztő álmaim voltak. Büchler Ádám, a falu orvosa meggyógyított, de a látásomat nem tudta megmenteni. Rövidlátó lettem. Még ma is hordom a 9 dioptriás szemüveget. Az ágyból nem volt szabad felkelnem, sótalan húslevest ehettem csak, rettenetes rossz volt. Unatkoztam az ágyban. Apám odaadta emlékkönyvét, hogy szórakozzam vele. Talán százszor is gyönyörködtem benne. Hogy is nézett ki? Egy-egy oldal alsó felébe gyöngybetűkkel leírta a nóta szövegét, a felső részébe belefestette a nóta tartalmát, színesen, kifejezően. Talán tőle örököltem némi rajzkészségemet. Felgyógyulva ismét járhattam iskolába, játszhattam sváb pajtásaimmal az utcán. Tőlük tanultam meg németül beszélni. Pilinckéztünk, csigát hajtottunk ostorral, de katonásdit sohasem játszottunk. Azok békés idők voltak. Izsó bácsi - szüleimnek jó ismerőse - gyakran sétálgatott felénk, a temetőbe ment, - a mi házunk a harmadik volt a temetőtől-, s meg-megállt, odahívott, s gyakran a kezembe nyomott hol egy rézkrajcárt, hol egy ezüst 10 fillérest. De gazdagnak éreztem magamat. Nyomban rohantunk a zsidó boltoshoz, Grünfeld Jakabhoz, cukrot venni. Egy krajcárért egy teli marékkal adott. Szétosztottam igazságosan, vissza a temetőhöz és ment a játék tovább. Mi, Temető-utcai gyerekek nemcsak azért szerettünk a temető körül játszani, mert ott laktunk, hanem azért is, mert a temetésekről így könnyebben szerezhettünk tudomást. Ha láttuk, hogy Kurcz bácsi megy sírt ásni, betársultunk hozzá néhányan. Segítettünk neki a szerszámokat vinni, elmentünk a templomba kiharangozni a halottat, persze csak a lélekharanggal, a nagyharangot még nem tudtam volna meghúzni, hiszen még csak hét éves voltam. De beöltöztünk ministránsnak, vittük a temetési menetben a kegyszereket, kereszteket, ezeket vissza is vittük a templomba. Mindezekért a Kurcz bácsitól egy-egy fényes rézkrajcárt kaptunk. De nagy pénz volt ez! Ezeken a temetéseken tetszett meg a kántorság. Az éneklés, az orgonálás a templomban, amit fújtatás közben lestem, mélyen belémgyökerezett s vágyat ébresztett bennem, hogy hej, ha egyszer én is ott ülhetnék az orgona padján, s játszhatnék a népnek a miséken. Ezt el is értem, de úgy 40 év múlva rá is fizettem. Erről majd később.

Jó zenehallásomnak köszönhettem, hogy 2. osztályos tanuló koromban megengedte nekem Medve László fiatal kántortanító úr, hogy az orgona mellé állhassak és nézhessem, hogyan játszik. Abban az időben az elemi iskolák 90 %-a római katolikus egyházi iskolák voltak, s az énektanítás abból állt, hogy az egyházi énekeket, litániákat tanították be a gyerekekkel. /1910/ Hát így kezdődött az én zenei rügyfakadásom, ami virágba szökkenve végig kisért egész életemen át. Szinte nyugtalanná tett az aktív zenélés iránti vágy, s ez kényszerített arra, hogy minél több hangszeren megtanuljak játszani. Apám is muzsikus lelkű ember volt, imádta a cigányzenét. Cimbalmot vett és a helybeli cigánybanda cimbalmosa, Gyurka tanítgatta nótákra, futamokra. Ilyenkor én is ott voltam, néztem és élveztem a verők gyors futkározását a húrokon, szívtam magamba a húrok zsongó zenéjét. A zenei emlékeimet még egyéb élmények is színesítik ebből a koromból, s ezek mind Apámmal függenek össze, mert mulatós ember volt, jó táncos és gavallér, aki nem sajnált néha egy-egy 10 koronás aranypénzt megzenésíteni. Goromba sohasem volt senkihez, mert nem az ivásban lelte örömét.

Zenés esték gyakran voltak, hol nálunk, hol másutt. Az egyik ilyen mulatóhely volt a Miskei-féle vendéglő az állomás közelében. Még ma is áll. Néhány éve meg-

néztük. Mikor benéztem a kis étterembe, s láttam a fehér abroszokkal megterített asztalokat, mintha újra láttam volna apámat, anyámat ott ülni, beszélgetni, majd dalolgatni és táncolni. Csak apám táncolt, mert anyám erős csipőficama miatt erre képtelen volt. Legtöbbször engem is magukkal vittek. Volt abban a vendéglőben egy hatalmas, nagy, régimódi zenélő szekrény. Bele kellett dobni 10 fillért, s elkezdett játszani keringőket, polkákat. Mindenki megcsodálta apám táncát, lejtését, modorát. Ja, könnyű volt neki: magas, fekete hajú, magyaros bajuszú, fess, szép szál legény volt. Ezt születésében kapta. Tánctudását katonakorában, Bécsben sajátította el, a bécsi lányok megtanították rá. Kellett-e más a nők meghódításához? Féltékeny volt is az anyám mindenkire, aki ránézett apámra. Így zajlott a falusi élet télen az akkor még könnyű vasúti szolgálat mellett. De a nyárnak is meg voltak a maga örömei, szórakozásai, amelyekből mi sem maradtunk ki.

Katonai táborhely volt Piliscsaba. Egy KuK. /Kaiserliche und Königliche/ ezred tartózkodott egész nyáron a falu környékén. Mivel az osztrák-magyar közös hadsereg tisztjei falun sem unatkozhatnak, gondoskodtak szórakoztatásukról. A nyári szezonra megnyitották a Gabrányi-féle kávéházat, ahol városi nívón lehetett szórakozni. Esténként cigányzene szólt, nagy mulatásokkal, verekedéssel, párbajjal, lövöldözéssel, valóságos orgiát csaptak. Összetört székeket, poharakat, üvegeket, betört tükröket, átlőtt ablakokat hagytak maguk után. De voltak csendesebb napok is, amikor a katonaság gyakorlatra ment. A zene esténként azért szólt, s ilyenkor szórakozott a civil lakosság, köztük persze mi is. Vasárnaponként a kávéház kerthelyiségében katonazene szólt, tisztek, korzóztak a pavilon körül, és mi gyerekek tisztes távolból hallgattuk a zenét. Irigyléssel és csodálattal néztem a katonazenészeket, hát még a karmestert! Nagyon fájt a szívem, hogy nem lehetek közöttük. S ez az érzés sokáig élt bennem. Miután bevonultam katonának /hülye fejjel, Önként, majd még írok erről és túl voltam a kiképzésen, megpróbálkoztam bejutni a győri honvédgyalogezred zenekarába, mint másodhegedűs, de elutasítottak azzal, hogy karpaszományos /érettségizett/ honvédet nem lehet alkalmazni. Pedig akkor már zenekari szinten tudtam hegedülni. Végül le kellett mondanom -e vágyamról, s megmaradtam kántortanítói célomnál. Ezen kis kitérő után visszatérek ismét a szülői házhoz, ahol még sok minden történt piliscsabai életem 10 esztendeje alatt /1904-1914/.

A házat, amelyben laktunk, apám csinosítani kezdte, mivel egy egyszerű kis parasztház volt, s nem felelt meg ízlésének. Először is a belső helyiségeket alakította át úgy, hogy abban két lakás legyen. Télen az elsőben laktunk, ez tágasabb volt, mint a hátsó. Itt zajlottak le a vendéglátások, a disznótorok, házi mulatságok. Vendégeink zömmel svábok voltak, ez nem is csoda, hiszen apám is, anyám is jól beszéltek németül. Sok mindent megértettem már én is beszédjükből, nótázásukból. - Nyáron átköltöztünk a hátsó lakásba, mert az elsőbe rendszerint pesti nyaralók jöttek. Ugyanis Piliscsabát a Pilis hegység lankás dombjai és erdői koszorúzzák s nyaranként sok pesti ember kereste fel a vidéket. Ezért is kellett szépíteni a házon, a kerten, az udvaron. De hogyan is volt ez?

Rózsakertet létesített először is. Szerette a virágot, /a szép zenét és a szép nőket,/ tehát rossz ember nem lehetett. Kb. 50 rózsafát hozatott Temesvárról, ahol speciális rózsakertészet volt, számtalan, színes árjegyzékből válogatta ki a legszebb

színűeket. Ezeket nagy gonddal elültette a kertben, az udvaron. Mindegyik mellé egy hosszú, fehér karót ütött s minden egyes karó végére egy, a szivárvány minden színében ragyogó üveggömböt erősített. Azt nem lehet leírni, hogy milyen tündéri látványt nyújtott a sok színes gömb a körülötte nyíló, pompázó rózsákkal. Valóságos szín- és fényorgia volt, ha a Nap rásütött. Csodájára jártak az emberek. Hát még a katonatisztek! Szombat-vasárnaponként csaknem egymásnak adták díszesre átalakított kapunk rézkilincsét, hogy csokrot vigyenek választott hölgyüknek a legszebb színű rózsákból, feslő bimbókból, legtöbbször anyám fogadta őket, aki tudott az osztrák tisztekkel beszélni. Szép asszony volt az anyám, készséges, barátságos és a szépen összeállított csokrokért sok kézcsók és hajlongással párosult bokacsattogás járt neki. Persze azért a csokrok árát kifizették.

Később tornaszereket csináltatott apám az udvar egyik sarkába: hajóhinta, mászórúd, gyűrű és nyújtó voltak egy nagy telefonoszlopokból álló keretbe foglalva. Minden reggel ezen edzett az apám, kivéve a hintát, melyet kizárólag az én kedvemért csináltatott. Szüksége volt az edzésekre, mert kötelessége volt a 12 km-es vasúti szakaszát naponta kézihajtánnyal bejárni, télen, nyáron, ha esik, ha fúj, sőt hetenként egyszer éjszaka is mennie kellett ellenőrzésre, hogy a vasúti őrök nem alszanak-e. Ebben a szakaszban volt egy 900 m hosszú alagút is, mely gyakran rejtett veszedelmeket számára. Egyszer bajba került itt, erről majd később írok. Irigykedve néztem telente a meleg szoba ablakából, amint apám félmeztelen testtel megy ki a havas udvarra és hóval mossa le, ill. dörzsöli be egész felső testét. Néha engem is kivitt és bedörzsölte hóval arcomat, kezeimet. Sírás lett a vége.

A tornaszerek után nemsokára a vízvezeték beszerelése következett. Ugyanis keresztapám: Németh József a budapesti, Üllői úti, Mária Terézia laktanyának volt a főszerelője. Mivel nyaranként sok víz kellett az öntözéshez, s vödrös huzogatással nem győztük a vizet merni, keresztapám felajánlotta, hogy rokoni alapon beszereli a vízcsőhálózatot a lakásba, a kertbe. A hozzávaló csöveket, pumpát, csapokat is beszerezte valami alkalmas helyről. Apám pedig használt vasúti telefonoszlopokból csináltatott egy 10 m magas állványt, arra rátétetett egy hatalmas víztartályt. Így meglett a víztorony is, ezért aztán volt egész nyáron vizünk úgy a kertben, mint a lakásban. De, ha már van vízvezeték, miért ne lehessen a parkírozott udvar közepén szökőkút is. Ennek legjobban én örültem és legkedvesebb szórakozásaim közé tartozott. Hogy milyen volt? Egy kb. 3 méter átmérőjű, köralakú betonmedence, melynek közepén egy terméskövekből összerakott sziklakúp állott, ebből egy cső nyúlt fel a vízsugár számára. A felszökkenő vizsugárban táncolt az alumínium labda, vagy forgott szaporán a Segner kerék sűrű nyolcasokat írva maga köré a levegőben. Ha időnként szünetet tartott a szökőkút, olyankor vagy lubickoltam a medencében nagy karimájú szalmakalappal a fejemen, vagy pedig a propellerrel működő hajómat úsztattam a medence vizében. Most már úgy látszott, hogy minden megvan a háznál, ami az életünket kényelmessé teszi.

Keresztapám, aki a vízvezetéket készítette, gyakran lejött hozzánk Pestről. Ilyenkor a látogatást felhasználta arra is, hogy ellenőrizze a csőhálózatot, a csapokat, a kútban levő motort, kézipumpát, stb-t. Egy alkalommal, esti beszélgetésünk közben eldurrant a petróleumlámpa cilinderje, felcsaptak a lángok, majdnem tűz ütött ki

a szobában. Mert abban az időben csak petróleummal világítottak az emberek, a villanyt csak hallomásból ismerték. Keresztapám az eset láttán ismét akcióba lépett. Elmagyarázta apámnak, hogy hogyan szabadulhatna meg a petróleumvilágítástól, amely tűzveszélyessége mellett még sok munkát is ad, mivel a cilinderek állandóan bekormozódnak, naponta tisztítani kell, könnyen törnek.

Gázvilágítást kell alkalmazni, - mondta keresztapám. Így is lett. Beszereztek hozzá minden kelléket /vasúttól, laktanyából, ahonnan csak lehetett/, és hozzáláttak a szereléshez. A munkálatokhoz apám néhány pályamunkást küldött segítségül. Tehette, hiszen 30-40 pályamunkás dolgozott a keze alatt. Volt is egy kiválasztott, bizalmas embere, a Kocsics bácsi, aki minden reggel, kora hajnalban, megjelent a háznál, begyújtott a sparherdbe, rendbehozta a lámpákat, megetette az állatokat, kitakarította az ólakat, fát vágott, stb. Havas, téli napokon engem húzott szánkón az iskolába. - Szóval, folytatom a gázvilágítás beszerelését. A pincében elhelyeztek egy nagy acetylén gázfejlesztő készüléket, melyben a carbidra csepegő víz hatására gáz keletkezik. A csöveket a padlásra, onnan pedig szétágaztatva a lakóhelyiségekbe vezették. A mennyezetekre színes gyöngyökkel díszített függőlámpákat erősítettek. Már csak egy szál gyufa kellett és gyönyörű, kék lánggal világítottak ablakaink. Házunk és otthonunk így hát megszépült, szinte meggazdagodott, életünk is hasonlóan, szép és gazdag volt. A gondok a házzal kapcsolatban elmúltak, a szolgálat sem volt megerőltető abban az időben, egy pályafelvigyázó nagy úr volt a maga szakaszán, irodai munkájában mindig volt egy írnok segítsége.

Mivel a falubeli szórakozások - különösen télen - egyre ritkultak, csak egy-két disznótor hozta össze őket a régi mulatótársakkal, tekintetük Pest felé fordult. Közel volt, 18 km, ingyen utaztak. Tehát a pesti szórakozások következtek. Színház, mozi, kabaré, varieté, cirkusz. Rendszerint szombat-vasárnap volt a pesti utazások napja. Amikor engem otthon hagytak - s ez elég gyakran előfordult -, áthívták hozzám őrzésemre a szemben levő házból Ostheimer Katalin 12 éves sváb lányt, aki aztán reggelig nálunk aludt. Kati még mai is él, Nyugat-Németországban, Öhringen nevű faluban. - De gyakran elvittek magukkal engem is délutáni előadásokra, ritkábban az estiekre. Ilyenkor leginkább a városligetben volt Beketov cirkuszba mentünk. Mindhárman imádtuk a cirkuszt. Felejthetetlen élmény maradt számomra minden előadás. Szinte fenntartott helyünk volt a nézőtéren, a legjobb helyen, a zenekar alatt, ahonnan mindig magunkkal szemben láttuk a művészeket a manézson. A sok művész között volt ott egy Jancsi-bohóc nevű művész, aki saját gitárkiséretével adta elő saját szerzeményű kupléit. Ezeket a szünetben meg lehetett venni. Apám mindig megvette az új terméseket s otthon megtanultuk dalolni és cimbalmozni. Így éltünk mi boldogan, gond nélkül hármasban.

Sötétedett azonban az ég, boldog életünk felé komoly felhők kezdtek közeledni, amelyek vihart hoztak három ember életébe, tönkretettek mindent, amit eddig elértek. Apám és anyám között kezdett megbomlani az egyetértés. Akkor én még csak 8-9 éves lehettem, s mint kisgyerek nem érthettem meg, hogy szüleim miért vitatkoznak, hangoskodnak egymással. Eleinte ritkábban, majd egyre gyakrabban, majdnem minden nap. De ma már látom, féltékenység ütötte fel tanyáját mindkét szülői szívben. Egymást vádolták hűtlenséggel. Anyám nagyon féltette apámat a

nőktől, kételkedett gyakori távollétének ártatlanságában. Lehet, hogy igaza volt. Elkeseredését a rosszindulatú pletykák még csak növelték, mert nagyon gyakran és sokat sírt az anyám. A lángok most kezdenek majd magasra csapni. Ez időtájt történt ugyanis, hogy a piliscsabai állomásra egy új forgalmistát neveztek ki, egy jóvágású fiatalembert, Frey Henrik személyében. Pesti gyerek volt. Azt hiszem, ezzel sok mindent megmondtam róla. Anyám elmondása szerint, egy mulatós estén összeismerkedtek vele. /Úgylátszik ekkor tetszett meg neki anyám./ Politikusan nem anyámnak, hanem apámnak panaszkodott ez a Frey, hogy sehol nem kap sem rendes kosztot, sem egy rendes szobát. Apám megsajnálta, mert nagyon jószívű ember volt, odafogadta hozzánk. Nálunk lakott és kosztolt ezentúl. /Nagy jóság = gyarlóság!/ Anyám tiltakozott, félt az új helyzettől, de apám azt mondta, hogy rendes embernek ismeri, nem kell tartani semmitől. Sajnos, nem így történt. Frey egyre jobban belemelegedett a barátkozásba, udvarlás lett belőle, amelynek kölcsönös szerelem lett a vége. A csábító Frey most már igyekezett minél többet otthon lenni, különösen mikor anyám egyedül volt. Anyám, ahelyett, hogy a csábító tolakodását egy nagy pofonnal utasította volna vissza és kirúgta volna és apámnak elpanaszolta volna Frey erőszakoskodását - talán féltékenységi bosszúból -, belement az első csókba, az első szerelmi találkozásba. A kocka el volt vetve. Anyám Frey hatalmába került, s abból pókhálóba került légy módjára többé nem tudott szabadulni. Hiába fenyegetőzött anyám, hogy megmondja apámnak a dolgot, akkor én is kitálalok neki mindent, - volt a válasz. A veszekedések naponként követték egymást. Apám észrevette, hogy amíg ő a vonalat járja, távol van hazulról, addig a kosztos otthon van, udvarol, sőt viszonyt folytat anyámmal. A jóakarók figyelmeztették apámat a viszonyra, de nem hitt nekik, várt, amíg bizonyítékot nem talál. Míg nem egyszer aztán együtt találta őket. Apám ekkor Freyt kidobta a házból, anyámat pedig megpofozta. Az ajtót becsapva maga után, napokig nem jött haza apám. Anyám meg csak sírt és sírt, ki tudja mi fájt neki jobban, sírtam vele én is, csupa sírás volt az életünk, minden napunk. Már féltem hazamenni iskolából, mert vagy az egyedül síró anyámat, vagy a veszekedő, perlekedő apámat, vagy az ott volt udvarló nyomait találtam otthon. Frey lassan elmaradt, de elmaradtak cigányzenés szerenádjai is. Megsejtette, hogy ennek válás lesz a vége, lelépett, nehogy anyámat el kelljen venni feleségül. Már akkor is tudták a férfiak, hogy aki jó szeretőnek, az nem jó feleségnek. Anyám elkeseredése oly nagy volt, hogy öngyilkossággal és egyben az én meggyilkolássommal fenyegette meg apámat, mivel a sok veszekedést nem bírta már idegekkel elviselni. Lehet, hogy csak ijesztésnek szánta, de az első alkalommal, egy nagy veszekedés után elővette anyám a forgópisztolyt /élénken előttem van a kép még ma is/, magafelé fordította, belenézett a csővébe, majd felém fordítva azt mondta, kisfiam, te is meghalsz velem, nem hagylak itt neki! Megrettentem nagyon, kiabáltam nagyon, elrohantam tőle. Apám meg berohant a szobába, kicsavarta anyám kezéből a pisztolyt és a pofonok csattogtak anyám arcán, fején. Napokig nem mertem anyám közelébe menni. Féltem tőle, meggyűlöltem örökre. Próbáltam ezt az iránta érzett gyűlöletet egész életemen át ha nem is kiirtani, de enyhíteni, megvallom nem sikerült teljesen. Mert a kisgyermek lelke sima tükör, melybe ha belekarcolnak valamit, onnan soha többé kitörölni nem lehet. Ettől kezdve soha nem tudtam anyámat igazán szeretni. E nagy megrázkódtatás

után, mintha elültek volna egy kicsit a viharok. Már nem féltem annyira hazamenni az iskolából, mint azelőtt. Azt hittem balga kis gyerekésszel, hogy rendben lesz minden és visszajön ismét a régi boldogság a szép házunkba, de talán apám is azt gondolta, hogy az idő majd begyógyítja a sebeket. Meg akart bocsájtani anyámnak. Sajnos tévedett ő is, én is. Mert életük tengerének hullámai ismét felborzolódtak még magasabbra. Egy megbékélésnek szánt alkalommal elmentünk a Miskei vendéglőbe zenét hallgatni. Késő este jöttünk onnan haza. Élénken emlékszem rá, hogy engem, a félig alvó gyereket apám hozott haza a karján, anyám meg a lámpával világította meg az utat. Hazaérve apám elcsodálkozva nézte, hogy a lakás ajtaja nyitva, tehát valaki járt itt, mégpedig olyan valaki, akinek kulcsa van az ajtóhoz. Egy cigaretta vég is ott hevert a hamutartóban, olyan, amilyet Frey szív. Tehát ő járt itt ismét. De rosszkor jött. Nem számított arra, hogy a megbeszélés ellenére anyámat nem találja otthon. Apámból ismét kitört a vad indulat, hát még nem volt elég? - kérdezte, ordította, s ismét neki támadt anyámnak. Én félelmemben anyám ölében kerestem menedéket, mert féltem apámtól. Anyám erre elővett egy - úgylátszik előre elkészített - lúgkő oldattal teli poharat és minden áron belém akarta önteni, s mondta közben, hogy a többit majd ő megissza. Apám, aki lecsillapodni átment a másik szobába, figyelmes lett a gyereksikoltozásra, berohant. Kiütötte anyám kezéből a tejszerű folyadékkal telt poharat, s odakiáltotta: idd meg te, ha annyira meg akarsz halni, de a gyereket ne bántsd! Most már anyámtól is kezdtem félni, jobban, mint apámtól, mert lassan kezdtem látni, hogy apám az, aki mellettem áll, aki véd anyám ellen. Szakítani mindezek után sem tudott vagy nem akart anyám. Apám sem bírta tovább ezt a harcot, döntenie kellett. Felszólította anyámat, hogy adja ki az útját Freynek, s megpróbálják újjátenni életüket vagy elválnak egymástól. Anyám ezek után mondhatott is valamit Freynek, mert azt felelte anyámnak: ha elküld, mindent kitálalok a férjének, amik köztünk történtek, ezt vegye tudomásul. Szegény anyám így nagyon nehéz helyzetbe került. Férjének és udvarlójának fenyegetései között felmorzsolódtak idegei, élő halott volt. A valaha szép asszony egyre jobban összeesett testben-lélekben. Frey visszahelyeztette magát Pestre, ritkán egy-egy levelet küldött anyámnak, néhány ezek közül apám kezébe is került, de nem csinált belőle cirkuszt.

Hogy felejtessen anyámmal, 1913-ban tengeri utazást tervezett el apám. A vasúti utazás ingyenbe volt. Csak élelemre és lakásra kellett költeni. Összeszedelődtünk: mi hárman, aztán Minka és Sziszkó anyja, Margit, öten indultunk el Fiumába. Az utazás másfél napig tartott, mert akkor még csak bumlizó kis vicinális vonat közlekedett arrafelé. Apám kibérelt a fapados személykocsiban egy teljes szakaszt, mely végig a mienk volt. Meg is nyomkodta minden csontunkat, amíg odaértünk. De hát ez járt nekünk. Ugyanis abban az időben az volt a szabály, hogy a vasutasok, ha személyzeti vagy szabadjeggyel utaznak, az elemi iskolát végzettek IV. osztályon, a polgárit végzett segédtisztek /az előbbiek az altisztek voltak/, III. osztályon, ide tartoztunk mi is, az érettségit tett tisztek II. osztályon, az egyetemet végzett főtisztek I. osztályon utazhattak. Mindegyik kategóriát meg lehetett ismerni a gallérján viselt rangjelzéséről. Elindultunk, döcögött, minden kis állomáson megállt és várakozott a vonatunk. Figyeltem az állomásneveket, melyek egyre magyartalanabbá váltak. Kezdtem unni a dolgot. De apám mindig mellettem volt, magyarázott, mutatta, hogy

merre nézzek, mit lássak és előre jelezte már, hogy 15 alagúton fogunk átmenni, s ha az utolsóból is kibújik a vonatunk, meglátjuk a tengert. A tenger hatalmas, világoskék színű víztükre valóban megjelent, hiszen az egész család felsikoltott, csak én nem láttam. Hiába magyarázták, hogy ott van, az a kék, az a nagy víz, ... de hogyan látnám, mikor a fejem felett is éppen olyan kék, mint lent. Örömöm és csodálkozásom földöntúli volt, mikor végre kirajzolódott előttem külön a tenger és külön az ég és a kettő találkozásának vonala. Ezt a lenyűgöző látványt sohasem tudtam elfelejteni és soha el nem múlt bennem a hála apám iránt, aki már gyermekkoromban megláttatta velem a csodálatos tengert, az élet bölcsőjét, a sok titkot rejtegető nagy vizet.

Fiumába érkezve egy tengerparti szállodában helyezkedtünk el. Fáradtak voltunk, késő este is volt. Kicsomagoltunk és lefeküdtünk. Nyitott ablakunkon behallattszott a tenger morajlása, a parti hullámok csapdosása. Egyszercsak arra ébredek, hogy világos van a szobában, ég a villanylámpa és az egész család fenn van, járkál, nézeget, leselkedik. Hát ez meg mi? Mondják, hogy poloskákra vadásznak. Nem tudnak tőlük aludni, egész éjjel vadásztak, vagy az ablakon könyököltek ki. Én viszont újra elaludtam, pedig az én ágyamon is mászkáltak a laposok. De engem nem szerettek akkor sem, és máig sem szeretnek az ilyen élősdiek. Másnaptól kezdve aztán naponta jártuk a várost, a vidéket, a tengert. Már maga, a parti sétány is sok látni valót nyújtott. Hosszú sorban álltak egymásután a bazáros sátrak, sok, színes csecsebecséjükkel, mindenütt bámészkodtam, mindent meg akartam venni. Nyüzsgő embertömeg a kikötőben. Akkor láttam először tengerészeket, négereket. Káprázató látvány volt a tengerkék vizen úszó, vakító fehér színű hajókat látni. Oh, ha én is utazhatnék rajtuk! Nem kellett sokáig várnom vágyam beteljesülésére. Apám jött, lobogtatta a hajójegyeket és mondta, hogy délután hajókirándulásra megyünk, Cirkvenicába. Itt megragadott egy élmény. Cirkvenicai időzésünk alatt megnéztük a kikötőt, a csónakparkot. Mint kis dinnyeszeletek ringtak a csónakok a vizén. A tenger nyugodt volt. Ám, egyszer csak mondja apám: nézzétek csak, ott messze, ahol a tenger összeérni látszik az éggel, egy sötét, majdnem fekete csíkot láttok közeledni. Jön a dagály. Tényleg jött, mert ez a csík egyre szélesebb lett. A tenger vize tintakékké vált, nyugtalan hullámok dobálták a csónakokat. A hullámzás egyre erősebbé vált. Mi egy, korláttal elkerített magaslatról szemléltük a jelenséget. Egyszercsak a csónakok közt néhány kamaszkorú fiú jelent meg, beleültek az egyik csónakba, eloldották és nekivágtak a nagy hullámoknak. A lélegzetem is elállt. Irigyeltem is, féltettem is őket. Aztán eltűntek a messzeségben. Ezek bátor gyerekek, bizonyára tengerészek lesznek - mondta apám. Estefelé hajóra szálltunk, s hazafelé indultunk. Hajónkat a dagály hullámai úgy dobálták, mint egy dióhéjat. A himbálózástól a három nő rosszul lett, lemenekültek a kabinokba. Csak mi ketten bírtuk ezt, mert előgyakorlatunk volt ebből az otthoni hajóhintán. Bár féltek az asszonyok, de másnap indultunk Abbáziába hajóval. Odafelé nem is volt semmi baj, de visszafelé ismét kifogtuk a hullámzást. Kifáradtunk, egész éjjel jól aludt mindenki, nem volt poloskavadászat. A fiumei látványosságok már megszokottá váltak, anyámék hallani sem akartak újabb hajókirándulásról. Velem együtt mindig attól féltek, hogy egyszer majd elsüllyed a hajó.

Kíváncsiságunk azonban erősebb volt félénkségünknél és egyik reggel ismét elindultunk. Lussingrande és Lussinpiccoló volt úticélunk. Két sziget az adriai öbölben, illetve az Adriai tengerben, kb. 100 km-re Fiumétól. Egy nagy tengeri hajón

utaztunk. Velünk együtt sok katona is szállt fel a hajóra. Végig a fedélzeten tartózkodtunk. A tenger csendes volt. Hajónkat vijjogó sirályok, s a vízből kiugráló nagy halak követték. Mikor kiértünk a Veglia és Cherzo szigetek öleléséből a Kvarnerói tengerre, nem láttunk mást magunk körül, csak eget és vizet. Csodálatos látvány volt ez a nagy üresség. A hajó végében állva, apámmal zsemlyedarabokat dobáltunk ki a vízre és élveztük, amint a sirályok lecsapnak rá, verekednek érte. Még a halak is elkapkodták a falatokat. Több helyen is megálltunk, kikötött a hajónk. Ilyenkor nem féltem, kihajoltam a hajó korlátján és gyönyörködtem a tiszta, átlátszó vízben, a látható tengerfenék kavicsaiban, mozgó, mászó csigáiban, úszkáló halakban. Nagy meleg volt mikor megérkeztünk. A szomjúság kínzott, anyám nem győzte belém nyomkodni a narancsot, citromot. Mikor megérkeztünk, nagyon meglepett, hogy a hajó nem a part mellett állt meg, hanem attól jóval beljebb. Nem is volt kikötőhely sem. Hogyan jutunk ki innen a szigetre?-kérdeztem. Figyelj csak! - mondta apám. Látom ám, hogy a hajóról egy nagy csónakot engednek le a vízre két matrózzal, evezőkkel. Miután leértek, intettek, hogy nyithatják a lépcsőt. Ugyanis a hajó oldalára volt szerelve egy nyitható és korláttal ellátott, ferde irányban lefelé haladó lépcső. Ezen kellett letipegnünk és a víz feletti utolsó lépcsőfokról a csónakba lépni. Nehéz dolog volt, mert a csónak himbá-lódzott, s én eléggé be voltam gazolva. De vigyáztak rám. Az asszonyainknak sem volt mindegy ez a közlekedési forma. De sikerült és szerencsésen kiértünk a partra. Aztán a nyári forróságban végig gyalogoltunk a szigeten. Sziklás, zegzugos úton mentünk végig, tele narancs- és citromfákkal. Ez jól jött, mert az efféle gyümölcsünk már elfogyott, s én meg nagyon megszomjaztam. Mit tehettünk, szakítottunk a fákról narancsot, s oltottuk szomjunkat. Micsoda élmény! Egész nap a szigeten csavarogtunk, várakat, erődítményeket, kápolnákat láttunk. Hosszú séta után elértük a Hotelnek nevezett túl egyszerű szállodát. Bementünk a kocsmaszobának beillő „hallba", amely petróleum lámpával volt kivilágítva. A sejtelmes világítás csak fokozta bizalmatlanságunkat. A körülöttünk levő asztaloknál halászformájú, bizalmatlan külsejű emberek ültek, ettek, ittak és nagyon néztek minket. Éhesek voltunk, vacsorát rendeltünk. Hozták is a halas ételeket. Megütötte orrunkat a jellegzetes halszag, egyikünk sem tudott enni belőle. A magunkkal hozott elemózsiából ettünk, de kevés volt, így majdnem éhesen feküdtünk le. Még az asztalnál ültünk, amikor egy magamkorú fiú jött be egy vadászpuskával. Odament az egyik asztalhoz és ott játszani kezdett a fegyverrel. A felnőttek ügyet sem vetettek a gyerekre. A puska egyszer csak elsült, nagyot dörrent, s nagy füst lett. Megijedt mindenki. A gyereket az egyik ember megfogta, s jól elverte. Szerencsére a sörétek a mennyezetbe fúródtak. Másnap elindultunk Lussinpiccolóra, a kisebbik szigetre. Narancs és citrom ligetek közt sétáltunk, megcsodáltuk az ezerszínű virágerdőket, halastavakat. Néztük a partról a tengeren úszó, fehér hajókat. Aztán ugyanolyan körülmények között, mint ahogyan leszálltunk a hajóról, újra felszálltunk és visszautaztunk Fiumába.

Nagyon sok emlékkel tértem haza lelkemben és zsebjeimben egyaránt. Úgy látszott mindannyiunknak jót tett ez a nagy kirándulás, szüleimnek is. Hazaérve Piliscsabára, apámat már várta az áthelyezési irat, mely szerint Komáromba nevezték ki főpályamesternek. Csomagolni kezdtünk. Örömmel jártam ki az állomásra,

bámulni a berakodást. A szívem viszont fájt, hogy ott kell hagynom pajtásaimat, a szép házat, hintát, szökőkutat, s mindent, ami oly kedves volt számomra. Apám örült az áthelyezésnek, talán azt remélte, hogy az új hely meghozza a család nyugalmát. Sajnos, nem így történt. De jobb is, hogy nem tudtam előre megérezni, hogy Piliscsaba elhagyása az én boldog gyermekkorom végét, szomorú, elhagyatott gyermekéveim kezdetét jelenti.

1914.
Komáromba költözésünk, szüleim elválnak. Az I. világháborúba lépésünk.

Az ingóságainkkal megtömött tehervagon elindult rendeltetési helyére. Másnap mi is vonatra ültünk és Kenyérmezőn átszállva érkeztünk meg Komáromba. A vonatról leszállva elindultunk az új otthont megnézni. Sokat gyalogoltunk mire odaértünk, mert elég messze volt az állomástól. A rendező pályaudvar Szőny felé eső végén, a Csillagvár környékén állott az az emeletes őrház, amelynek földszinti részét jelölték ki számunkra. A tehervagon is ott állt már a ház előtt. Vasúti pályamunkások segítségével hamar beköltözködtünk. Fölöttünk egy Lauberger nevű váltóőr lakott. Az első bosszúságot ők adták nekünk, mert volt egy 3-4 év körüli gyermekük, aki éjjel-nappal a fejünk felett hintalovazott. Sokat idegeskedtünk miatta. Szóltak nekik szüleim, amiből harag lett.

Viszont lakott kertszomszédságunkban egy Huszár bácsi nevű váltóőr, illetve tolatásrendező, akivel igen jóba lettünk, különösen én, mert gyakran megengedte, hogy tolatás közben felszálljak a vagonokra, s ide-oda utazgathassak rajtuk. Az ő barátságának később, a háborús évek alatt nagy hasznát vettem.

Ugyanilyen jó barátságba kerültem a tolatómozdony masinisztájával, Czumpf bácsival. Gyakran felvett a mozdonyára, engedett sípolni, indítani. Közben már megtanultam azt is, hogyan kell a vonatra fel- és róla leugrani. Később ennek is nagy hasznát vettem.

Tavasz volt, az iskolából nem maradhattam még ki, beírattak tehát a 3. osztályba, ahol Kállay Tivadar tanítóbácsi tanított. Sokszor megdicsért jó tanulásomért. A nyarat két helyen töltöttem. Az első felét Bőnyrétalapon, Pámer öregapáméknál. Az itt töltött néhány hét kevés élményt nyújtott, nem voltak játszótársak, mindig csak otthon voltam a felnőttek között. A nyár másik felét a győrszentiváni szőlőőhegyben, Tóth öregapáméknál töltöttem, aki ekkorra már nyugdíjba ment, s egy kis szőlőt, házat vett ott. Méhészkedett 40-50 méhcsaláddal. Segítettem a pergetésnél. Lova, kocsija volt, amivel gyakran mentünk be Szentiványra élelemért. Megengedte, hogy hajtsam a lovakat. Sok őszibarackfája volt a szőlőben, válogathattam kedvemre belőlük. A fák alól mindig én szedtem fel a hulladékot, s vittem a disznóknak. Barátok is akadtak, akikkel bejártuk a környező erdőt, s rőzsét gyűjtöttünk, s vittük haza kenyérsütéshez. Ennek öreganyám nagyon örült. Ebben az időben Minka

néném még lány volt, itt lakott velünk. Esténként jött udvarolni Kardszag Miska bácsi, Szentiványról, ahol tanított.

Lejárt a vakáció, hazavittek. Beírattak a 4. osztályba ahol Ray Gyula tanítóbácsi tanított. Szigorú ember volt. Egy gyenge feleletért, vagy egy pacáért már ráhúzott a hátunkra nádpálcájával. Minden nap le kellet írnunk a teljes egyszeregyet és a tanítás megkezdésekor neki átadni. Összeszedte és megsemmisítette. Tudtunk is szorozni, osztani. Ő volt egyébként a komáromi kántor is és boldog voltam, ha vasárnaponként fújtathattam neki az orgonálásánál. Zajlott kisdiák életem. Délelőtt iskola, délutánonként egy kis vonatozás, este tanulás. Apám nagyon el volt foglalva az új beosztás gondjaival. Nagy állomás volt ez már akkor is. A Komárom-Almásfüzitő közötti vonalszakasz is hozzátartozott. Sokkal több munka nehezedett rá, mint Piliscsabán. Reggel 6-ra ment az állomással szemben levő irodájába az ún. „falézt" megtartani. Csak éppen ebédre szaladt haza, már ment is és csak késő este jutott haza. Alája tartozott 150-200 pályamunkás, az összes váltók, kovács- és asztalos műhelyek, hidak, átereszek karbantartása, őrházak tatarozása, pályaőrök személyi és anyagi gondjai. A komáromi vasútállomás és rendező pályaudvar minden sínszála, minden köve a múltról mesél nekem bármerre is járok területén.

Ezen a nyáron történt, hogy Sarajevóban megölték Ferenc Ferdinánd trónörököst és feleségét. Gabrilovics Princip diák volt az elkövető, aki felugrott a tömegből autójukra és közelből rájuk lőtte forgópisztolyának mind a hat golyóját. Nagy riadalom támadt a Monarchiában. Faltam a képesújságokat, melyek a merénylet képeit hozták. Az újságok szították a hangulatot, bosszúért, háborús megtorlásért kiabáltak. Hozták azokat a színes képeket is a lapok, amelyeken Ferenc József császár és király a feszület előtt letérdelve imádkozik. És utána megüzente Szerbiának a háborút. Nem sejtette, hogy ez az ő birodalmának is a végét jelenti. Mozgósítottak. Mentek a katonavonatok a frontra. A marhavagonok megtömve katonákkal. Álltam a házunk előtt a sínek mellett és néztem a felvirágozott puskákat, katonasapkákat, szólt a nóta, vígan mentek a halálba, mert nem tudták mi várt rájuk. Még most is hallom, amint azt kiabálták le a vonatról búcsúzó szeretteiknek: Karácsonyra hazajövünk, várjatok.

Tehát kitört az I. világháború. És nálunk is kitört a második családi háború.

A virágfüzérekkel feldíszített frontra induló katonavonatokat egyre sűrűbben váltották fel a frontról jövő sebesültszállító vonatok. A kórházvonattá alakított személyvonat kocsijaira nagy vöröskereszteket festettek, ablakain át látszottak a fehér ágyak, a rajtuk fekvő sebesült katonák. Már nem volt nótaszó, csak a vonatkerekek egyhangú csattogása hallatszott. Sápadt arcú sebesültek néztek ki rám a vonat ablakaiból. Apámat, fontos vasúti beosztása miatt felmentették és így nem vitték ki a frontra. Gondoskodnia kellett a vasútvonal biztonságáról. A közellátás is egyre roszszabbodott, különösem vidéken. A nehezen beszerezhető dolgokért gyakran Pestre kellett utazni. Ez anyám feladata volt. Így gyakran utazott fel a fővárosba. Az utazás egyre gyakoribbá vált, ami feltűnt apámnak. Egy ilyen alkalommal apám az egyik bizalmas munkását - akit az előzőkben már említettem - utána küldte anyámnak, hogy leellenőrizze útját. Részére az út eredményes volt, mivel összefutott anyámmal Pesten, amint éppen egy fagylaltozóban beszélget régi udvarlójával. Majd kileste őket, hogy hova mennek ezután. Egy házba mentek be, állítólag Frey lakása volt.

Kovasics bácsi haza sietett és azonnal elmondta apámnak mindazt, amit látott. Na több sem kellet a viharhoz. Apám nagy perlekedések közepette kijelentette anyámnak, hogy „az egész piliscsabai hűtlenségedet megbocsájtottam, azért hoztalak el Komáromba, hogy felejteni tudjál. Ott hagytam miattad a szép házat, kényelmes beosztásomat, életem munkáját, mindent, és te így fizetsz. Vedd tudomásul, most már nincs tovább, elválunk!" /Ezeket Minka néném későbbi elbeszéléseiből hallottam./ Apám valóban beadta a válópert anyám minden könyörgése, sírása ellenére. Anyám ügyvédje: dr. Aranyosi volt, apámé dr. Raab volt.

1915-öt írtunk. Tavasz volt. Én ekkor 5-es elemista voltam. A válóper hamarosan megtörtént. Apám sok bizonyítékot tudott felsorolni, anyám semmit sem, csupán mentegetőzni tudott. Egy évi különélést rendeltek el és így 1916 májusában kihirdették a házasság felbontását. A bíróság - szegény anyámat, mert két férfi áldozata volt, - anyámat mondta ki vétkesnek, feslett életűnek bélyegezte. A bíróság apámnak ítélt engem. Anyám már a válóper beadása után, a kötelező különélés miatt is hazaköltözött a szülői házba, Bőnyrétalapra. Apja nem akarta befogadni - szavai szerint – elk…..-t lányát. Annyira szégyelte a dolgot, hogy nemsokára bele is halt.

Apám nem tudta mit csináljon velem. Ő maga képtelen lett volna ellátni engem. Gyorsan határozott. Odafogadta nővérét, Etelt két fiával és férjével, Anda Gyulával, aki szobafestő és mázoló volt az észak-komáromi hajógyárban. A Jani és én iskolába jártunk, Gyula nyomdász volt odaát. Ő ritkán jött haza, odaát lakott. Janival mi ketten voltunk otthon és sokat rosszalkodtunk. Gyakran verekedtünk egymással, különösen, ha ő a jobb falatokból többet kapott, mint én. Mert, ugye, én mégiscsak úgy szerepeltem, mint egy mostoha gyerek. A Jani volt az édes. Sokat csavarogtunk. Apám ritkán jött haza. A vasúti irodájában rendezett be magának legényszobát. Velem alig törődött. Hogy ebben az időben milyen életet élt arról nemsokat tudok, távol éltünk egymástól. Ha ritkán találkoztunk is és Etel néném beszámolt neki rosszaságaimról, ő soha nem bántott engem. Pedig lett volna oka rá, hogy néha elkapjon egy kicsit. De megtette ezt a néném, de csak velem, a fiával sosem.

Apám, abban a néhány hónapjában, míg szabad ember volt, az ivászatokra adta fejét. A legjobb barátja ebben az időben Hauk János, a komáromi állomási vendéglő tulajdonosa volt. Katica, a felesége szép asszony volt. El is fogadta apám széptevését. Gyakran vigadoztak a resti alatt levő pincében, nyergelték a legfinomabb italokkal telt hordókat, ki-kiruccantak Monostorra is, ahol a restisnek szép háza és nagy pincéje volt. Ott ismerkedett meg apám Hiszek Nándor iskolaigazgatóval, akinek köszönhetem a későbbi, tanítói állásomat Monostoron. Próbálkozott apám udvarolni Legát Erzsinek, egy komáromi pékmester lányának is. Gyönyörű, hosszú, feketehajú, bájos, szép arcú nő volt. De úgylátszik keveselte a vasúti segédtiszti állást, nem lett belőle házsság. Ma Szunyogh István vámtiszt felesége, ha még élnek.

A háború pedig a frontokon egyre véresebbé vált. Egyre sűrűbben váltották egymást házunk előtt a katona- és sebesültvonatok. A közrend egyre inkább fellazult. Különösen érezhető volt ez a vasúti áruszállítás területén. Úgy tolatták a vagonokat, hogy jó erősen ütközzenek össze a másikkal, lehetőleg az ajtajuk is kinyíljék, szabad prédává váljék a bennük levő áru. Ilyenkor mi, Janival rögtön mentük a rendezőbe s ahol vasutasokat láttunk csoportba verődve, odamentünk mi is, hoztuk haza a

„szajrét”. Vödörszám a vörösbort, majolika edényeket, almát kilószám, mazsolás zsákokat, ami csak volt, mindent. Rendszerint ezek éjszakai műszakok voltak. Voltam vasúti gazoló munkás, cukorka és cigaretta árusító a katonavonatoknál. Fogadásból végigmentem egy kiinduló tehervonat tetején, s Szőnynél ugrottam le róla. Egy másik fogadásnál Szűr Ferivel abban fogadtam, hogy át merek bújni a tehervonat alatt, amikor az lépésben halad át az állomáson. Vagánykodtam a szó szoros értelemben. Néném mindezeket hagyta nemsokat törődött velem. Volt neki valami őrmestere, annak sütötte a jókat, így egy alkalommal kiloptuk a sütőből a sültkacsa mindkét combját s eltűntünk vele a Csillagvár árkába. Végre egyszer én is jólakhattam, mert bizony sokszor volt tea és egy darab kukoricakenyér a vacsorám.

1916.
Az új otthonunk, apám újra nősül, én találkozom anyámmal.

Mialatt az én életem így telt, mondhatnám csavargó életet éltem, anélkül, hogy tanulásomban - amit ma sem értek - ez meglátszott volna, új ruhát, új cipőt nem kaptam ezidő tájt, valami láthatatlan erő, vagy talán anyám távolról kísért féltése mégis megakadályozta sorsom tragédiáját. Pedig ekkor már a lopás is megkörnyékezett. Ugyanis a vonatok már ekkor orosz hadifoglyokat is hoztak, sőt a Dunán, az uszályok tetején, sűrűn összetömörülve szállították őket. Apám is kapott belőlük 50-60 embert a vasút gondozásához. Lerongyolódott, szakállas, kiéhezett emberek voltak. Közéjük elegyedtem, kaptam tőlük sok mindent, lószőrből font gyűrűt, vésett kanalat, cifra katonagombokat, ... de csak kenyérért. Egy darabig csak ment a kenyérlopás, de egyszercsak megsokallta a néném. Jól elvert, mikor lopáson ért. Mikor apám megtudta, hogy milyen mostohán kezel engem a néném, szemrehányást tett neki, ezen jól összevesztek. Ez többször is megtörtént. Ettől kezdve megszakadt köztük a testvéri jóviszony. Bejelentette néném, hogy itt hagy bennünket. Újabb gond lettem apám számára. Nénémék egy darabig még maradtak, de hogy én minél kevesebbet legyek mellette, felvett apám a vasútra gazoló gyereknek. Itt csak néhány napig maradhattam, mert látta apám, hogy ebben a válogatott gyerekekből álló csoportban teljesen elzüllök. Mert még a vagonfeltörésektől sem riadtunk vissza.

Így apám a vasúti asztalos műhelybe adott, ahol cipelkedni, takarítani, vizethordani kellett. Arra jól emlékszem vissza, hogy az asztalosműhelyben fatalpakat készítettek a hadifoglyok bakancsai alá. Az egyik ember fűrésszel kiformálta, a másik kimélyítette, mi pedig a széleit nútoltuk ki, s ebbe a vájatba szegezték a bőrt. Ügyetlen voltam, a borotvaéles véső egy csomós helyen megszaladt, s neki a bal csuklómnak. Mélyen bevágta, csak úgy ömlött a vér. A Bélik bácsi hamar elszorította a karomat, egy zsebkendővel átkötötte a mély sebet, aztán ment a munka tovább. A sebhelyet még most is viselem. Aztán volt a sok felejthetetlen stiklink között olyan is, amikor a vasúti vagonból puskaporos zacskókat loptunk. Tartalmán elosztozkodtunk, s megbeszéltük, hogy este felmegyünk a dunahídra, s tűzijátékot csinálunk. Ez abból állt, hogy a szintén lopott cigarettára rágyújtottunk, a kicsiny kis lapocskákból álló puskapor lemezeket egyenként a parázshoz érintettük, s a szikrázó lapocskákat a hídról a Dunába dobáltuk. Aztán futás,... mert egy fegyveres

katona be akart bennünket kísérni a várba. Eltűntünk, mint a kámfor. Apám erről sem tudott semmit, mit törődött ő velem. Más téren volt ő elfoglalva munkáján kívül. Ilyen „Rózsa Sándor" életet éltem. Szeretetet senkitől nem kaptam, már teljesen elvadultam, elfásult a szívem, nem is igényeltem, hogy szeressen vagy megsimogasson valaki. Meg is maradt ez bennem sokáig, mert érzelmeimet kifejezni, vagy éppen hízelegni sohasem tudtam, de mélyen érezni annál inkább.

A múlt mégegyszer visszatér. Már a második esztendő telik azóta, hogy szüleim különváltan élnek. Anyám már nagyon szeretett volna újra látni(!), levélben kikönyörögte apámtól, hogy mégegyszer láthasson engem. Apám beleegyezett és megüzente anyámnak, hogy egyik délután elvisz engem a kijelölt helyre, ahol találkozhatunk. Ez a hely pedig nem volt más, mint a Nagyszentjános állomásról a Bőny felé vezető kocsiút egy közeli pontja. Egészen közel a vasúti sorompóhoz. Mi ketten le is szálltunk a délutáni vonatról, mentünk a megadott hely felé, messziről láttam, hogy anyám már vár bennünket. Én sírva fakadtam, mikor megláttam őt. / Talán még a csabai rémképek éltek, újultak fel bennem ismét./ A beszélgetésekre már nem emlékszem, de arra nagyon, hogy búcsúzás előtt anyám a szatyrából egy üveg befőttet vett elő, felbontotta és sírva mondta, ezt neked hoztam kisfiam, edd meg mielőtt elmentek. Apám azt mondta, hogy majd otthon megeszi, hazavisszük. De anyám csak erőltette, hogy itt egyem meg. Apám elvette anyám kezéből a dunsztost, beleszagolt, a nyelve hegyét belemártotta s ebben a pillanatban az egész üveget elhajította messze be a répaföldre. Valamit nagyon hangosan mondott az anyámnak. Ezzel engem kézenfogott, kimentünk az állomásra, hazajöttünk. Ettől kezdve 30 évig nem találkoztam anyámmal. Az ő sorsáról /Minka révén/ annyit tudok, hogy miután apja meghalt, eltartója nem volt, kénytelen volt elmenni dolgozni. Talált is magának állást Győrött, egy gazdag, Baross-úti boltos házában, mint házfelügyelő, és mindenes cseléd. Szegény, úriasszony anyám, hovajutottál! Eközben megismerkedett Csúti Istvánnal, egy kis foltozó suszterral, aki akkor a Bencés székházban volt portás. /Jakab Ferenc győri cipésznél tanulta ki a mesterséget, így ismerte a családot elég jól./ 1920-ban házasságot kötöttek. Mivel időközben a Pámer nagymama is meghalt, a földek és a ház testvérek közötti felosztására került a sor, hazaköltöztek Bőnyre s elfoglalták házrészüket. A kis suszterműhely szerény jövedelméből éltek szegényesen.

De apám szabad élete sem tartott már sokáig. Megismerkedett ugyanis a komáromi állomáson szolgálatot teljesítő Neumann Rezső állomáselöljáróval, aki Győrből járt le Komáromba. Ő szerzett új asszonyt apámnak. / Ezt a tettét soha nem felejtem el./ Elmondta apámnak, hogy a házuk közelében van egy ún. menhely, amelyben Győr város elagott szegényei laktak. Ezek részére főz özv. Kardos Istvánné, a mama, /Oszkó Rozália/, a beszerzéseket pedig lánya: Kardos Irma, /becenevén Icuka/ vezeti. Ő az, aki az én második anyám (!) lett nemsokára. Neumann összehozta apámat Icukával. Nagyon megtetszettek egymásnak, mert attól kezdve apámnak csak egyetlen útiránya volt: Győr. Icukának megtetszett apámban a jólöltözött, magas, barna férfi, a társaságbeli, jómodorú gavallér, apámnak pedig a házias, szépen festő, cimbalmozni tudó, ügyesen kézimunkázó, és más egyéb, dicséretes tulajdonságokkal rendelkező, 35 év körüli nő. Fülig szerelmesek lettek egymásba. Ettől kezdve apám mérsékeltebb életet élt. Többet is törődött velem. Alig lehetett

Komáromban látni. Sokat mesélt nekem Icukáról, művész, szép és jó anyukád lesz - mondogatta. Készítette elő a befogadásra a talajt vásott gyermeke lelkében. De én nehezen változtam meg, hazahúzni sohasem tudtam többé, a zajló, változatos élet után vágyódtam továbbra is, sorsom „Petőfi"-je lettem.

Ezév /1916/ májusában kimondta a bíróság a válás törvényességét, júliusban már Icuka és apám összeházasodtak. Az esküvőn én is ott voltam. Elvitt apám, hogy bemutasson a 8-10 főből álló vendégségnek. Hát én szépen be is mutatkoztam. A menhelyi lakáson volt az esküvői ebéd. Nagyon igyekeztem az ebédnél segédkezni, edényeket kihordani. Gondoltam, hátha pincér leszek valamikor. A feketénél tartottak. Összeszedtem a hártyavékony, művészi festményekkel díszített majolika csészéket, tálcára raktam, s vittem ki a konyhába. A kanyarnál azonban megcsúsztak, három csésze a földre esett és a kövön rapityára törött. A csörgés hallatára az öregasszony kirohant, nagy cirkuszt csinált, a sárga földig letett. Még apám is megpirongatott. Nem mertem ettől kezdve a szobába bemenni. Szégyeltem az esetet nagyon. Irma néni, mert akkor még így szólíthattam, ettől kezdve nem nagyon szimpatizált velem. De én sem! Etelnénémék ekkor már elköltöztek lakásunkból. Haraggal váltak el apámtól. Icukáék felmondták szolgálatukat a győri menhelynél. Összecsomagoltak és apám elhozta őket: feleséget és anyóst Komáromba, az új lakásba. Mindketten új ruhába öltöztünk, /eddig én csak amolyan Twist Olivér öltözékben jártam/ s az állomáson vártuk az új asszonyokat. Gyalog indultunk négyesben lakásunk felé, végig a rendezőn, vagonsorok között. Én csak úgy felesleges negyedikként kullogtam mellettük, kedvtelenül, közömbösen. Egyszercsak rám szól Icuka: tessék itt mellettünk jönni rendesen és nem kullogni. Jövök, Irma néni - mondám én. Vedd tudomásul, én nem vagyok neked ezután Irma néni, hanem Anyuska, ripakodott rám. Éppen a nagy híd alatt mentünk. Na, ez is jól kezdődik, gondoltam magamában. Hát nemsokat tévedtem, mert majd kiderül.

A lakás előre kifestve, berendezve várta az új házasokat. A legbelső szoba volt az ő hálószobájuk, azon innen kifelé jövet volt az ebédlő, még errébb a konyha a spejzzal s végül a ház udvari bejárata mellett egy kamra féle helyiség. Ebben volt egy deszkapriccs, szalmazsákkal, asztal, kis szekrény, polc, stb. Az előszobából egy kis deszkaajtón keresztül lehetett ide bemenni. Ez lett az én szállásom. Részben megértettem az én elkülönítésemet a szülőktől. Így nem zavartam a mézesheteket és már 12 éves voltam, félig-meddig felfogtam a helyzet kényességét. De egyszer akaratlanul is belerontottam az esti helyzetbe. Egyik éjszaka valami gyanús zörgésre ébredtem fel, mintha valaki az ablakomat feszegetné. Én nagyon megijedtem s ész nélkül futottam be apámék hálószobájába. Sajnos, in flagranti találtam őket. Az ajtóban megálltam, sírtam, hogy én nem merek ott aludni. De Icuka rámkiabált és visszakergetett a kamrámba. Máig sem tudom, hogy mi zörgött, de elaludni nem tudtam. Csak hónapok multán kerültem ki a kamrából a – konyhába!

Oh, de sok minden történt ezekben az időkben körülöttem. Ne is csodálkozzék az olvasó azon / ha valaki egyáltalán el fogja olvasni -e történetet az én édes páromon és drága bajai fiamon, menyemen kívül/, hogy ha néha összekuszálódnak az események, az időrendi felsorolások, hiszen mintegy 60 évre kell visszatekintenem.

Az elemi iskola 5. osztását elvégezve beirattak a túl-komáromi polgári iskola I. oszt.-ba. Ez azt jelentette, hogy a Csillagvártól az iskoláig, a Duna hídján át, naponta

meg kellett tennem gyalog az utat oda-vissza, ami 4+4 km-t jelentett, még akkor is ha havas szél süvöltött végig a Dunahídon. Gyakran megtörtént, hogy késő este értem haza, tanszerekkel megtömött táskámmal, s hónom alatt a viaszos vászonban hallgató hegedűmmel. Mert karácsonyra kaptam egy 3/4-es hegedűt s beírattak a túl-komáromi zeneiskolába. Jó időben kétszer tettem meg a hosszú utat, délelőtt az iskolába, délután a zenedébe. Télen nem jöttem haza ebédre, odaát maradtam. Egy Bencsát János nevű barátoméknál töltöttem el a déli órákat. Az ő barátságuknak a későbbi évek folyamán nagy hasznát vettem. /1919/ Igen büszke voltam, amikor a zeneiskolai vizsgán, az első év után a hegedű számom előadásához zongorakísérőt is jelölt ki a zenetanárom: Kövessy Ferenc, Zsideg Margit másodikos polgarista személyében, aki nagyon csinos kis lány volt, tetszett is nekem, de nem az én feleségem lett, hanem dr. Paár Lajos közjegyzőé. Még ma is élnek itt Komáromban. No, sebaj. A vagánykodás teljesen megszűnt, az új anyuka mellett nem lehetett a múltat folytatni. Nem is értem rá az ilyesmire, nagyon lefoglalt a tanulás és a zene. A háború egyre nagyobb méretekben dúlt, a sebesültvonatok sűrűn érkeztek a rendezőbe. Nagy kondérokban főzték a katonák részére a levest, s hosszú sorokban, kezükben a sajkákkal várták a járni tudó katonák a forró húslevest. Illata összevegyült az orrfacsaró fertőtlenítő szerek szagával, mely az egész környéket betöltötte. A rendezőben mi, civilek nagyon nehezen tudtunk közlekedni, mivel tele volt katonavonatokkal. Egyik vágányon sebesültvonat, másikon frontra induló katonavonat, aztán orosz hadifoglyokat hozó vonat, és így sorjában, minden vágányon állt egy-egy vonat. Ilyen zsúfolt forgalom nagy igénybevételt jelentett a vasúti sínek számára, nemcsoda, ha apám részére nagyon megnehezült a pályafenntartási munka. Hozzáértő munkásai sem voltak, elvitték őket a háborúba, jórészt csak hadifoglyokkal tudott dolgoztatni, akik nem értettek a vasúti munkához.

Apám idegileg kimerülve jött haza esténként, szinte belebetegedett a nagy munkába. Majdnem kibírhatatlanná vált a helyzete, amikor egy új főmérnököt küldtek le Pestről ellenőrzésére. Ecsedy Edének hívták. Üldözte apámat, semmit sem hagyott jóvá, naponta megjelent nála, fennhéjázó modorával, sértő kijelentéseivel valósággal tönkretette apám idegeit. Ezt a főmérnököt ugyanis azért küldték le Komáromba, hogy irányítsa egy új, angol rendszerű, vasúti váltó lefektetését. A megnövekedett forgalom tette ezt szükségessé. Amíg a régi váltón csak két irányban mehetett a vonat, ennél az angolváltónál már hat irányban kerülhették egymást a vonatok. Az első ilyen angolváltót a vasút felett átvezető nagyhíd alatt fektették le. Valahányszor átmentem a hídon azóta is, mindig eszembe jutott apám sok keserve meg az is, hogy olyan idegállapot lett úrrá egyízben rajtuk, hogy Icuka, aki imádta apámat, az ablakból le akarta lőni a mérnököt. Szerencsénkre a vasúti hajtány gyorsan ment el a házunk előtt, s így nem kerülhetett sor e meggondolatlan cselekedetre.

Zajlottak az események. Ezév nyarán meghalt I. Ferenc József. A háborút megkezdte ugyan, de befejezni már nem tudta. Talán jobb is volt neki így, mert úgy járhatott volna, mint utódja, IV. Károly király, akit Madeira szigetére száműztek és ott is halt meg. Megkoronázták ugyan, de a trónt nem tudta elfoglalni, az akkori politikai események megakadályozták ebben. Nem akarok történelmet írni, csak azt, amit akkor hallottam szóbeszéd alapján. Azt, hogy a Tizenhárom Aradi Vértanú

családja a kivégzéskor megátkozták Ferenc Józsefet azzal, hogy tizenhárom tragédia sújtsa életében, mivel - Ő bízta meg Haynaut a véres megtorlással. Állítólag be is következett, fogott az átok. Nem rajta, de a családján, rokonságán, környezetén. Én nem tudok beszámolni mindegyikről, de hallottam, hogy az első tragédiája az volt, hogy feleségét, Erzsébet királynőt Genfben, egy anarchista rozsdás reszelővel szivén szúrta. Egyik öccse öngyilkos lett, a másikat pezsgős üveggel agyonverték, Ferenc Ferdinánd trónörököst pedig Sarajevóban lelőtték. Az utolsó tragédiát is ideszámítják, amely a Herceghalomi állomáson történt. Bécsben volt a nagy temetés. Erre a magyar urak is elutaztak egy termes kocsikból álló vonaton. A Pesten élő főhercegek is ezen a vonaton utaztak. Mikor hazafelé robogott velük a külön express vonat, éjszaka volt. Talán hibás váltóállítás következtében a különvonat beleszaladt egy, az állomáson veszteglő sebesültvonatba, azt derékon kapva el. Apámat is riasztották a munkásaival a mentési munkákhoz. Tőle hallottam, hogy mi történt ott. Sok halott volt. A szalonkocsi is összetörött, alig maradt élő ember benne.

A katonavonatok egyre csak mentek, de már felvirágozás és nótázás nélkül. Tekintetükön látszott a szomorúság, lelkükben gyűlöletet érezve a háború iránt, a sok szenvedésért, vérontásért, melyeket oly hiábavalónak láttak egyre inkább. Már majdnem minden férfit kivittek a frontra, csak az idősebbek maradtak itthon, no és a felmentettek, akikre tényleg szükség volt. Kukoricakenyeret ettünk /szép sárga volt/, fatalpú bakancsban jártunk. Viszont a sebesült- és fogolyvonatok egyre sűrűbben jöttek. Alig tudták már elhelyezni őket. A sebesültek részére kiürítettek néhány iskolát, így az én polg. iskolámat is. Átalakították kórházzá. A szemben fekvő Bencés Gimnáziumban kaptunk helyet és ettől kezdve már délután kellett iskolába járnunk. A délelőttjeim gyorsan teltek el, mert vagy tanultam, hegedűn gyakoroltam, vagy mostoha öreganyám parancsára kihajtottam három malacunkat legelni. Ilyenkor elkóboroltunk a római sáncok árkai felé, ott rendszerint összetalálkoztam más disznópásztor társaimmal, s ostorcsinálással, cigarettázással eltelt az idő. Délben már indulnom kellett, hogy 1-re odaérjek a tanítás kezdetére. Aztán 5-6-ig még zeneiskola, este 7 óra tájban értem haza. Ilyenkor már apám is hazaérkezett s hozta a híreket, hogy milyen véres harcok folynak a frontokon. Az oroszoknál Galicia, Volhinia, az olaszoknál Isonzó, Doberdó térségében. A Piave-i áttörésnél odaveszett egy egész magyar hadsereg. Állítólag árulás történt s mikor a magyar hadsereg átkelni készült a folyón, az olaszok megnyitották az addig elzárt zsilipeket, s a víz elöntötte az egész frontszakaszt. Ott fulladtak meg a katonák, akik élve megúszták, azokat meg agyonlövöldözték.

A sebesültek részére már nem volt hely, barakkokat építettek kórház céljaira. Itt Délkornáromban, ahol most a gimnázium, a fürdő áll, létesültek ezek a szükségkórházak. Egyik-másik dróttal volt körülvéve, ezek voltak a fertőző barakkok. Itt őrök álltak, ezeket nem lehetett megközelíteni. Nem messze a barakkoktól, a Csillagvár felé egy nagy temető volt az elhunyt katonák részére. Sírjaik azóta eltűntek s lehet, hogy most a gyermekváros épületei emelkednek felettük. Senki sem beszél róluk, senki sem tudja, hogy kik voltak azok az apák és fiúk, akik kényszerítve, életüket adták egy értelmetlen háború miatt. Sokszor jártam ebben a katonatemetőben, olvasgattam a furcsa neveket, mivelhogy sokféle nemzetiségű katona feküdt a sírokban.

De az orosz hadifoglyok is egyre érkeztek. Újabb csoportot kapott apám is a pályamunkára. Ezek számára is barakkokat kellett építeni. Oda építették őket, ahol most a vasúti kolónia terül el. Külön katonai parancsnokuk volt, egy magyar őrmester veterán és néhány fegyveres magyar őr, szintén idősebb katonák, akik nem alkalmasak már frontszolgálatra. Ezek miatt ugyan könnyen megszökhettek volna a foglyok, de hát hová? Dolgozni nem nagyon szerettek, de békés, csendes emberek voltak. Szinte látszott rajtuk a cári elnyomás bélyege: beletörődés mindenbe. Egy ideig a katonai konyha gondoskodott a foglyok étkeztetéséről. A megsokasodott frontkatonák és sebesültek miatt azonban ez egyre nehezebbé vált, így ennek gondját is átadták apámnak. Nehéz napok következtek. Apám már egészen beleőszült a gondokba. Én ugyan hegedülgettem, de ő egyre ritkábban cimbalmozott. De ott az Isten segítsége, ahol a baj van. Megismerkedett egy Marosi Dezső nevű MÁV igazgatósági főtanácsossal, aki MÁV vezérigazgatója mellett dolgozott. Jó barátság alakult ki közöttük. A foglyok ellátásának megszervezéséhez minden segítséget kieszközölt a vezérigazgatónál. Szakembereket küldött, építőanyagokat küldött, főzőedényeket, egyszóval mindent, ami a megindításhoz kellett.

Először is apám irodaépületében kellett átalakítást végezni. Egyik irodaszobáját átalakították élelmiszer raktárnak. Ebben tárolták a foglyok részére küldött lisztet, zsírt, cukrot, kenyeret, sót, stb.-t. A főzést, hogy a haszon a családban maradjon, Icuka anyja vállalta el. A konyha részére a tunelt /alagút/ jelölték ki, amely a komáromi állomás nyugati kijárójánál volt és vezetett át a vasút felett. Valamikor ezen egy keskeny vágányú vasút vezetett át és ezen hordták a terméskövet a Bakonyból a monostorbéli /Sandberg/ várerőd építéséhez. Ennek a tunelnak a két oldalán üres helyiségek voltak, s ezekben rendezték be újöreganyám részére a konyhát nagy tűzhellyel és még nagyobb kondérokkal. Hadifoglyok segédkeztek a főzésnél, a cipekedéseknél. Most már nekünk sem kellett többé kukoricakenyeret ennünk, jutott a foglyokéból. Sőt a pesti főtanácsosnak is jutott belőle. Persze a foglyok némi kárára. Sajnos! A hadifoglyokat apám szétosztotta a különböző munkaterületekre. Dolgoztak a kovácsoknál, ezek sínszegeket készítettek, aztán az asztalosoknál, ezek fatalpakat, barakkokat csináltak, a szabó műhelyben az elrongyolódott katonaruhákat javítgatták, foltozták. Hozzánk is járt egy hadifogoly, akinek szabó volt a mestersége, Bravov Sergejnek hívták. Ő tartotta rendben ruháinkat. Apárm nagyon szeretett frissen vasalt nadrágban járni, erről a Sergej gondoskodott.

1917.
Sebesültek, hadifoglyok és a korai diákkalandok.
1918.
Selye Hugó apám orvosa. Forradalom, Cseh megszállás.

Ezév nyarán befejeztem a 3. polgárit. Hogy hasznosítsam a nyári vakációt, apám odavett magához a pályafenntartási irodába írnoknak. Kevés fizetést kaptam, de jó segítség volt ez a következő évi könyvek, tanszerek beszerzéséhez. Ügyeskedtem, igyekeztem, hogy apám meg legyen velem elégedve. Sokan dolgoztunk itt, nem akartam ügyetlennek mutatkozni. Egyszer mégis „letolt" apám. A nyomtatott űrlapokat kellett ollóval felszabdalnom. De sehogyan sem sikerült egyenesre nyírnom őket. Ekkor azt mondta: „Tanulj meg fiam egyenesen nyírni, de úgy, hogy a nyomtatott vonal egyik fele az egyik szélen, a másik fele a másik szélen maradjon meg!" Végezz pontos munkát!" Mivel ez sohasem sikerült, vasvonalzót szereztem, s emellett késsel vágtam el. „Na ugye, hogy megy!"-mondta apám. Sohasem tudta meg, hogy nem ollóval nyírtam.

Reggelenként 6 órára már nekem is ott kellett lennem a „faléz"-on. Rendszerint gyalog loholtam végig a rendezőn, hogy időben odaérjek a felolvasás színhelyére, mely az állomással szemben, a fűtőház mellett volt. Gyakran sikerült azonban elcsípnem egy-egy, a rendezőből kiinduló tehervonatot, mely az állomás felé indult és csak valamivel haladt gyorsabban egy siető embernél. Nem is gyorsult fel, míg ki nem ért az állomás területéről. Tehervonat volt. Ilyenkor én, ahol el tudtam csípni egy fékbódés vagont, felugrottam, végigutaztam a rendezőn, az állomásnál leugrottam róla. Ebben már nagy gyakorlatom volt a múltból. Sokszor jól jöttek nekem ezek vonatok, különösen mikor későn ébredtem, s -e nélkül nem érhettem volna oda pontosan a falézra. Egyszer aztán jól megjártam. Túlaludtam az időt, későn ébredtem fel. Rohantam ki a házból. Odakiáltottam a tolatásrendező Huszár bácsinak, nem indul e valami vonat az állomás felé. Azt mondja: a harmadik vágányról most indul. Az utolsó vagont el tudtam csípni, szerencsére volt lépcsője, mivel zárfékes kocsi volt. Felugrottam rá. Hova, hova fiatalúr?- kérdezte a zárfékes vasutas. Megyek a pályafenntartási irodába, falézre. Maga a fővigyázó úr fia? Igen. No, akkor jobb lenne, ha még most leugrana a vonatról, mivelhogy ez gyorsteher vonat, s az állomáson nem lassít! De ekkor már a nagyhíd alatt jártunk. Lesz, ami lesz - gondoltam. Bíztam ugrási tudományomban. A vonat tényleg egyre gyorsult. A fűtőház felé közeledvén, leálltam a legalsó lépcsőre s jól előre mézve kiszemeltem magamnak egy, a sínek mellé leszórt salak kupacot, hogy majd abba beleugrom. Így nem történhet semmi bajom, még meg sem ütöm magamat.

Veszélyesen közeledett a kupac. Nincs mentség, le kell ugrani, mert különben elvisz Győrig. Hát jól kitartottam magam a vagontól, jól hátradőltem, ballábamat jól előre nyújtottam és a kellő pillanatban ellöktem magamat a lépcsőtől. Leugrottam. Két lábbal belefúródtam a kupacba derékig s a lendülettől két kezemmel nagyot csaptam a kupac tetejére. Ebben a pillanatban sötét lett körülöttem minden. Ültem a kupacba fúródva s vártam, hogy mi lesz. Azt éreztem, hogy élek és nincs semmi bajom. Mikor kezdett a nagy feketeség elmúlni, akkor látom, hogy amibe beleugrottam, az nem salak, hanem koromkupac volt. A kéményseprő elszégyelhette volna magát mellettem, olyan fekete lettem. A falézon nem mertem megjelenni. Nem akartam apámat megszégyeníteni. Azt sem, hogy az egész munkássereg röhögjön rajtam. Rohanás be a fűtőházba, Török István főnökbácsihoz. Irodájában egy kis mosakodással emberformájúvá tettek újra, s nagy kerülővel, bujdokolva hazamentem. Aztán otthon következett az újabb mosdatás: testileg, lelkileg, úgy alaposabban.

A kalandos nyár hamar elmúlt, ősszel beírattak a 4. polgáriba. Megkezdődött újra az átjárás, a naponkénti gyaloglás. Egyik szeptemberi délután elmaradt a tanítás, hazaküldtek bennünket az iskolából. Néhány osztálytársammal nem mentünk haza azonnal, hanem megálltunk a Kisduna hídján, és vágyakozással néztük a csónakázókat. Társaim közül öten elhatározták, ők is csónakáznak. Le is szaladtak a hídról a csónakházhoz és kibéreltek egy csónakot. Én nem mentem velük, mindig is féltem a nagy víztől, ők beleültek négyen a kis „lélekvesztő”-nek nevezett csónakba, s evezni kezdtek a híd felé, ahol mi többen álltunk, s néztünk le rájuk a magasból. A négy gyerek a csónakban egyre jobban viháncolt, ijesztgették egymást a csónak billegtetésével, addig-addig, míg a csónak valóban felfordult velük és mindannyian a vízbe estek. Nagy riadalom lett. Segítségért kiabáltak. Futottak is a felnőttek, de tehetetlenül álltak a parton. Egy ember ladikkal sietett feléjük, de addigra hárman már kiúsztak a partra, mert szerencsére a híd közelében volt a legkeskenyebb a Kisduna. A negyedik azonban eltűnt, elmerült. Szegény Péntek Karcsi volt az, aki nem tért haza többé. Jöttek a tűzoltók, sokáig keresték. Csak órák múlva találták meg. Szerencsétlenségét nemcsak úszni nem tudása okozta, hanem az is, hogy ún. malaclopó köpeny is volt rajta, ami valószínű a kapálódzás következtében rácsavarodott. A szülők egyetlen gyermeke volt ez a fiú. Hogy mennyire szerették, azt a komáromi temetőben levő kápolna bizonyítja. Ugyanis a szülők a gyerek sírja fölé építettek egy kápolnát saját kezűleg /az apa építőmester/, hogy emléke örökre megmaradjon, tanulságul mindenkinek, akik a temetőben megfordulnak. Én is tanultam belőle.

Ősszel apám nagyon megbetegedett. A sok munka, gond és szekatúra teljesen tönkre tette idegeit, de annyira, hogy nem bírt még menni sem. Ha mégis lépni kényszerült, két mankóval tudott csak lépegetni. Hónapokig tartott ez a betegsége. Akkoriban volt magánrendelője Komáromban Selye Hugó ezredorvosnak, a ma Amerikában élő, világhírű Selye Jánosnak az apja, az öregurat, tehát kihívtuk apámhoz. Megvizsgálta és azt mondta, hogy meg fog gyógyulni. Gyógyszerül olyan folyadékot írt fel, amiből naponta fél litert meg kellett innia. Igen ám, de ezt csak túl-Komáromban lehetett kapni. Ki fogja onnan áthordani? Majd a Kiskálmán - mondták otthon. Hát a Kiskálmán bizony cipelte is haza a szatyorban literes üvegeket, hetenként kétszer, este, mikor jött haza az iskolából. Ha süvöltött is a hídon át az esős, hideg,

őszi szél, én nem fáztam, mert a csomagok /üvegek, könyvek, hegedű/ cipelésétől kimelegedtem, erősödtem. Egyre nagyobb örömmel hordtam haza, mert láttam, hogy apám egyre jobban javul, lassan a mankókat is elhagyta már.

Közben vége lett a háborúnak. A katonák özönlöttek haza a harcterekről. Vonatokat úgy megrakva még nem láttam, mint akkor. A vagonokból csak a kerekek látszottak, „Minden hely elkelt", ki lehetett volna írni. A vagonok teteje, az ütközők, a lépcsők és minden elképzelhető hely vastagon megrakva katonákkal, örömrivalgás végig, a vonatokon magyar katonák hazafelé, orosz foglyok kifelé mentek, aki hogyan tudott. Óriási felfordulás mindenfelé. Pesten kitört az Őszirózsás forradalom. Magyarország köztársaság lett. Károly király családjával elmenekül, előbb Tihanyban, az apátságban pihent meg, majd onnan tovább Bécsbe, remélve, hogy ha lecsendesülnek a polititikai események, majd visszatérhet. Meg is próbálta újra elfoglalni a trónt, elindult Pest felé. De nem jutott el Pestig. Hiába akarta a Prónay-különítmény a királyi vonat előtt szabaddá tenni az utat, a köztársasági katonák felszedték előtte a síneket, a Ludovikások megtámadtak a vonatot. Jobbnak látta a király visszafordulni. A háborút a Habsburgok elveszítették, Károly királyt az antant hatalmak elfogták és Madeira szigetére száműzték egész családjával együtt. Ott is halt meg.

Nem akarok történelmet írni, erre vannak szakavatott tudósok. Csak azokat az eseményeket szeretném a múltból idézni, amelyekre még élénken emlékszem s a-melyek gyermekkoromat sokszor oly szomorúan tarkává tették.

Az iskolábajárás megnehezült számunkra, akik innen Dél-Komáromból jártunk át. A csehek ugyanis megszállták a Csallóközt, majd rögtön utána Komáromot is. A hídfőhöz úgy a csehek, mint a magyarok katonai őrséget állítottak. Az átjárást nem szüntették meg, de csak az mehetett át, akinek erre a hatóságoktól /cseh és magyar/ engedélye volt. Mi diákok ezt minden nehézség nélkül megkaptuk. Zavartalanul járhattunk iskolába. Csak az keltett bennünk furcsa érzéseket, mikor azt láttuk állandóan, valahányszor átmentünk a hidon, hogy a magyar hídfőnél is két nehéz géppuska csöve néz át a csehek felé, és ugyanígy a csehektől is két géppuska cső bámul a magyarok felé. Állandón féltünk átmenni a hídon. Folyton az igazolványokat kérték, különösen a csehek. Sokszor okoskodtak velem, mikor meglátták a szatyorban a két nagy üveget, melyekben apám orvosságát vittem. Rámkiabáltak, hogy a bort vigyem vissza, azt nem lehet átvinni. Én csak mondogattam nekik, hogy medicina, moje papa, de csak nem akarta elhinni. Aztán addig erőltettem, míg megkóstolta, s azonnal ki is köpte, - a cipőmre. Hátba taszított, hogy mehetek. Így ment ez addig, amíg a csehek a hídon való átjárást meg nem szüntették. Mert hamarosan erre is sor került.

1919.
Észak-komáromi életem, egyedül, hontalanul odaát. Hazajutási kísérlet, otthon és a tanítóképző. A magyar áttörés.

A magyarországi politikai események tovább zajlottak, s egyre jobban erősödött az a hír, hogy kikiáltják a Tanácsköztársagot és a kommunisták veszik át a hatalmat. Apámnak azt is hírűl hozták odaátról, /az öccse üzente, aki akkortájt ott lakott,/ hogy a csehek rövidesen lezárják a komáromi hidat. Mondván, hogy meg kell akadályozni a kommunista átszivárgást. Karácsony táján ez be is következett. Egy lélek sem közlekedhetett a hídon. Szerencsére Apám már előre látta ezt. Volt egy ismerőse odaát, Víder Ferenc személyében, akiket megkért, hogy amíg a 4. polgárit befejezem, már nem sok idő volt hátra, fogadjanak oda, majd valami úton átjuttatja a tartásdíjat. Rendes emberek voltak, befogadtak. Jó dolgom volt náluk. Nyugodtan tanulhattam, még az ő fiúkkal is foglalkoztam, amiért hálásak voltak, mert nem bukott meg ezáltal.

Az otthon nagyon hiányzott azonban. Különösen apám. Hiába sétálgattam szabadidőmben a városban, hiába hegedülgettem /mert zeneiskolába továbbra is járattak és sokat kellett gyakorolni/, az eszem csak otthon járt. A kis diákszívem gyakran fájt, amikor azt éreztem, hogy valójában mindenki idegen körülöttem. El-elkóboroltam az Öregvár körüli utakon, lementem a Dunapartra, leültem a víz szélénél, s néztem át a hullámok felett a másik partra, ahol velem szemben állt apámék háza. Figyeltem onnan a jövő - menő vonatokat, a tolatásokat, egész jól láttam a vasutasokat s mindez csak egy átléphetetlen 500 méterre van tőlem, a túlsó parton. Ha ide lejöttem, már pedig a szívem gyakran lehozott, szüntelenül azt lestem, hogy mikor lép ki valaki a házunkból, hogy integessek át, hogy itt vagyok, élek, hogy nincs semmi baj. S egyszer észrevett apám, mert egy nagyot kiáltottam neki, mikor megláttam. Hálás voltam a víznek, mely átvitte hozzá a hangomat, s felfigyelt rá. Attól fogva gyakran találkoztunk néhány percre, s egy kicsit kölcsönösen megnyugodtunk.

Egyszer aztán hiába mentem le a Dunapartra, hiába vártam a randevúra, órákat töltöttem a víz mellett, hogy valakit lássak kijönni a házból, senki sem jött ki. Mintha kiürült volna a házunk. Másnap is kimentem, de hiába. Aztán már azt gondoltam, hogy biztos máshova mentek lakni. Víderéknek is panaszkodtam, megnyugtattak, hogy majd utána néznek a dolognak. Hozták is a hírt, hogy szüleimet, apám saját kérésére elhelyezték Komáromból a Lébényi állomásra. Most már megnyugodtam, s nem jártam ki a Dunára. Nem érdekelt. De a híd annál jobban.

Barátaim újságolták, hogy a csehek a nagyhídon drótakadályokat építenek és még több gépfegyvert állítottak fel. Víderékhez ismét befutott a hír, hogy Magyarországon kikiáltották a Tanácsköztársaságot. A híd elbarrikádozása láttán meghalt lelkemben az a remény, hogy ezen a hídon egyszer majd mégis csak hazamehetek. Igen, örökre meg kellett halnia, mert a csehek csak Pozsonynál engedélyeztek átkelést a lakosság részére, zsupáni engedéllyel és csak havonta egyszer, ha összejött legalább 300 ember. Hogyan fogok én innen hazajutni? - sóhajtottam társaimmal együtt, mivel nyolcan voltunk ilyen hontalan diákok. Hazajutottunk! De hogyan? Jaj!

Nagyon vártuk már a tanév végét, szerettünk volna, zsebünkben a végbizonyítványnyal, mielőbb hazakerülni. Hogy, hogyan? - arról halvány fogalmunk sem volt. Április 30-a volt. Este a vacsoránál azt mondja Víder bácsi, hogy az a hír járja a városban, hogy ma este, éjfélkor a magyarok díszlövéseket adnak a Csillagvárból a május elseje tiszteletére. Nem feküdtünk le, megvártuk. Valóban eldördült az első ágyúlövés és utána még több is. Csak vártunk, vártunk és számolgattuk, hogy hányat lőnek. A lövések azonban nem szűntek meg, sőt, egyre szaporábban dörögtek az ágyúk, és egyre közelebb hallottuk a gránátok süvítését a házunk felett. Ez már nekünk gyanús volt és kezdtünk félni, hogy egy eltévedt lövedék esetleg minket is megtalál. Az ágyúk hangjába egyszercsak gépfegyverek kattogása keveredik és kiabálással vegyes harci zaj keletkezik. No, ennek fele sem tréfa, - mondják Víderék. Ez már nem dísztűz, ez komoly harc. Az utcáról behallatszott a lótás-futás, a lópatkók csattogása, az ágyúkerekek zörgése. Víder mama felszaladt Selye doktorokhoz az emeletre, hogy megtudjon valamit a helyzetről. Mondja, hogy a férjét már behívták az Öregvárba, mert sok a sebesült, /csehkatona/, kötözni kell. Háború tört ki. Hajnalban a tüzérségi előkészítés után a magyarok áttörtek a hídon, elfoglalták a szigetet és most a város elfoglalására készülnek. Utána pedig a Csallóköz visszafoglalására indulnak. A harc, a lövöldözés egyre fokozódott. A Magyar Tanácsköztársaság katonái már a városba is behatoltak. Ott jártak a Nádor utcán, a Szent András templom környékén. A magyarok egyre jobban ágyúztak, a csapatok törtek előre. A csehek már-már hátrálni kezdtek. Éjjel, hajnali 3 óra lehetett, amikor egy hatalmas, nagy robbanás rázta meg a levegőt, az ablakok betörtek a légnyomástól és nappali világosság lett. Mi történt? –kiáltottuk.

Csak másnap reggel tudtuk meg a tragikus valóság okát. Egy eltévedt ágyúgolyó az Izsa község mellett levő puskapor- és lőszer raktárt találta el. Felrobbant és megsemmisült az összes lőszer. A cseheknek nagy kárt okozott a sok lőszer elvesztése, az utánpótlás lehetősége, a magyaroknak pedig a nagy kivilágítás okozta vesztüket. Ugyanis ekkor látták meg a csehek, hogy egy maroknyi az egész magyar csapat, amely még megmaradt a harcban. Erőre kaptak, visszaszorították őket a szigetre vagy a Dunába, s aki nem tudott visszamenekülni könyörtelenül agyonlőtték vagy agyonverték. /így mondták a városban./

Nem aludtunk egész éjjel. Szép májusra virradtunk!

Mikor világosodni kezdett, amikor cseh katonák dörömböltek a ház kapuján és ordították, hogy nyissuk ki. Víder bácsi kommunista lévén, hamar meglépett, Víder néni, mint házmester kaput nyitott. A katonák minden lakásba szinte betörtek, a férfiakat összeterelték az udvaron, kit pizsamában, kit gatyában, ahogy éppen találták. Engem is közéjük löktek. Lakott a házban egy velem egykorú gimnazista

gyerek, őt is közénk lökték. Aztán jött a katonák parancsnoka. Sorba állította az embereket s kezdte őket számolni. Mikor odaért hozzám, látva hogy én rövid nadrágban vagyok, kilökött a sorból, csak úgy hemperegtem a földön, úgy meglökött, a barátomat, mert hosszú nadrágban volt, bent hagyta sorban. Elvitték őket a várba. Csak estefelé engedték őket haza, kék foltokkal a testükön. Internálni akarták ezeket az embereket. De egy cseh tiszt parancsára, aki egy nőnél lakott a házunkban s így a nő kérésére szabadon engedte a ház férfiait. Így mentett meg a rövid nadrágom. Milyen jó volt most, hogy szegény, lerongyolódott gyerek voltam, hogy nem került hosszúnadrágra. Minden rosszban van jó!

Ugyanis azzal vádolták a ház férfiait, hogy a háztetőről géppuskával lőttek a cseh katonákra. Később aztán kiderült, hogy a géppuska valóban ott volt, de azt nem ezek a férfiak vitték oda fel, hanem maguk a cseh katonák. De akik felvitték, közben elestek, s így csak a fegyver gyártmányáról ismertek rá saját fegyverükre. Három napos kijárási tilalmat rendeltek el a csehek. Gondolom azért, hogy eltakaríthassák a romokat, a halottakat. Két hétig a tanítás is szünetelt az iskolában. Ezalatt mi, kisdiákok becsavarogtuk a város utcáit, a szigetet, gyakran járogattunk a híd felé. Bizony: „Nem mese az gyermek!" amiket ilyenkor láttunk. A híd vasvázai kilyuggatva, a kilőtt töltényhüvelyek százával szétszóródva a járdán, a kockaköveken, megalvadt vércsomók szerteszéjjel, ruhafoszlányok, sebkötöző anyagok, egy-egy elhagyott puska, szurony, stb. Borzalmas látvány volt. A lövöldözés nem szűnt meg teljesen, inkább csak magyar részről lövöldöztek még át, de még mindig ágyúval is, úgy hogy bizony csavargásaink közben vigyáznunk kellett arra, hogy az utcáknak mindig a déli házsor felőli járdáján menjünk, hogy a magyarok lövései ellen védve közlekedjünk.

Egyszer ilyen barangolás alkalmával éppen a Kishídon ácsorogtunk, amikor a magyar oldalon egy ágyúlövést hallottunk. Mint a villám hasravágódtunk. Felnézni nem mertünk, csak hallottuk, amint süvít a golyó és felettünk robban. A híd vasai úgy kopogtak, a víz alattunk ugy fröcsögött, mintha jégeső esett volna. Srapnell-lövedék volt. Szerencsére egyet sem kaptunk belőle.

Egy másik esetre is jól emlékszem. Egy szép galambot vittünk a barátunknak, aki a Király püspök utcában lakott. Ebben az utcában van a gimnázium is és vele szemben Jókai Mór szülőháza. Éppen ezen a tájon járunk, amikor ismét ágyúlövést hallunk, s abban a pillanatban már kopognak is a cserepek a háztetőn és hullanak a fejünkre. Gyorsan beugrottunk a Jókaiház kapuja alá. Szerencsére. Mert ha a gimnázium oldalán megyünk, biztos hogy találatot kap valamelyikünk. A gimnázium kerítésén jégeső módra kopogtak az ólomgolyók. Egy-két hét múlva elült a harci zaj, elhallgattak a fegyverek. Csak néha hallattszott egy-egy durranás, mint amikor az esti csendben felvakkant egy unatkozó kutya.

Megkezdődött a tanítás. Víderéket, régi szállásadómat a csehek átzsuppolták Magyarországra, én meg ott maradtam minden és mindenki nélkül. A szerencse ezekben az időkben kedvezett sorsomnak, talán kárpótolni akarta mostohaságomat. Mert a bizonyítványosztás és Víderék elköltözése egybe esett. Ugyanis Bencsát Jancsi osztálytársam és azonkívül barátom, számtanból megbukott. Pótvizsgára kellett előkészíteni. Bencsát bácsi elfogadta, hogy én foglalkozzam a fiával, ő ellenszolgáltatásképpen ad nekem szál-

lást és kosztot. Hát ez is megoldódott. Tanultunk rendesen. Jancsi átment a pótvizsgán. Rám már nem volt szükség. Bencsáték felmondtak. Utána Velts Péterékhez kerültem, ahol a gyereket hegedülni tanítottam. Miután itt is megszüntették a munkaviszonyomat, egész véletlenül ráakadtam apám öccséékre, akik a Megyercsi utcában laktak akkor. Addig ugyanis nem tudtunk egymásról. Sírva panaszoltam el nekik helyzetemet. Kértem őket, hogy csak addig segítsenek, amíg el tudunk jutni valahogy Pozsonyba. Ott majd a transzporttal valahogy átkeveredünk a hídon. A többi hét társam is hasonló körülmények között élt eddig. Nagyon összetartottunk.

Egyik napon hozza Marton Józsi a hírt /szőnyi gyerek volt/, hogy Pozsonynál holnapután transzportot engednek át. Akárhogyan is el kell oda jutnunk. Megbeszéltük az indulás idejét és azt is, hogy ki tud útiköltségre pénzt szerezni. Volt aki tudott, volt aki nem. Én kaptam egy kevés pénzt a másik is hozott, de többen nem tudtak szerezni. De sebaj! Összeraktuk, s az állomáson megkérdeztük, hogy mennyi az útiköltség Pozsonyig. Hát, bizony ez csak Aranyosig futja. Nem baj! Megváltjuk nyolcunk részére Aranyosig, de utazunk Pozsonyig. Aztán összeszedtük kevéske cókmókjainkat, elköszöntem Józsi bátyáméktól és felszálltunk a vonatra. A szerencse itt is mellénk szegült. Rengeteg nép szállt fel a vonatra. Igyekeztünk elvegyülni köztük, hogy ne legyünk egy csomóban. Ez feltűnő lett volna a kalauznak. Úgy látszik a nagy tömegben megunta a jegyvizsgálást - no meg a közállapotok sem voltak rendezettek -, egyszer végigment a tömegen, aztán nem jött többet, így eljutottunk Pozsonyba. Úgy éreztük, hogy most már csak egy lépés az otthon. Pedig, de messze volt még. Amint megérkeztünk, irány a zsupáni hivatalba áttelepülési engedélyért. Először nem is akartak beengedni bennünket. Miért nem apátok jön engedélyért? Ők Magyarországon vannak. Mi itt tanultunk és most haza szeretnénk menni. Menjetek vissza, ahonnan jöttetek, és kirúgtak bennünket. Sokat kószáltunk a városban ezután. Próbáltunk valahol, valamiféle alvóhelyet találni magunknak, ahol az éjszakát eltöltjük. De ilyet sehol sem találtunk. Estefelé ismét felmentünk a hídhoz, hátha történik valami. A hídhoz vezető út tömve volt átkelő magyarokkal. Közéjük vegyültünk. Szóba elegyedtünk a családokkal, hogy hova mennek, hányan vannak, stb. Mikor aztán ők is érdeklődtek sorsunk, szándékunk felől, elmondtuk bajunkat mi is. Mondtuk, hogy a zsupáni hivataltól kidobtak bennünket, nem tudunk hazamenni szüleinkhez. Megszántak bennünket. No, megpróbálunk segíteni, hiszen ti is magyarok vagytok, -mondta egy bajuszos bácsi. Nekünk úgysincs gyerekünk, akit magunkkal viszünk. Téged, kis szemüveges diák, felírunk a papírunkra, mint rokon gyereket, aztán majd meglátjuk mi lesz. Így aztán a kis bugyromra ülve letelepedtem melléjük, s az éjszakát velük töltöttem. Aludtam is meg nem is. De a többi százak is így voltak.

Reggel 6-kor kezdték a csehek a családok szólítását. Úgy emlékszem, dél felé került ránk a sor. /A család nevét én bizony már elfeltettem./ Az őrbódé előtt katonák álltak, megnézték a felmutatott papírokat. Én az iskolai bizonyítványomat mutattam. Dobre, - mondta - és legyintett, hogy mehetünk. Azt a boldogságot nem lehet elmondani, amit akkor éreztem, amikor a hídra léptem szívemben azzal a simogató érzéssel, hogy megyek haza, haza! Megköszöntem a Bácsinak, hogy átsegített, aztán rohantam át, de ez csak gondolatban sikerült, mert annyian voltak a hídon, hogy nem lehetett előzni vagy tolakodni.

Késő délután volt, mire átjutottunk a magyar oldalra. A hídfőnél már vörös katonák fogadtak bennünket. Megveregették a vállunkat s minden további nélkül elengedtek. Siessetek haza! - mondták. Mi siettünk is rögtön a ligetfalui állomásra, remélve, hogy vonatot kapunk. Sajnos, aznap már nem indult vonat Hegyeshalom felé. Majd csak holnap délelőtt. Ismét a váróteremben szándékoztunk aludni. De az zsúfolásig tömve volt már emberekkel, csomagokkal. Kimentünk hát a vasúti töltésoldalba és ott töltöttük az éjszakát. Másnap délelőtt tényleg jött egy rövid személyvonat. Ezt azonban úgy megrohanták a felnőttek, hogy egymást tiporták. De csak egy töredéke fért fel a vonatra. Közülünk néhánynak sikerült felkapaszkodnia. Nekem és még három társamnak nem. Tehát lemaradtunk sokadmagunkkal. Bizonytalan volt, hogy mikor jön a következő vonat. Láttuk viszont, hogy sokan elindulnak gyalog Hegyeshalom felé. Mi is elindultunk. Késő este értünk oda fáradtan, éhesen. Tele volt az állomás környéke emberekkel. Társaim is elszéledtek valamerre, egyedül maradtam. Talán ez volt ismét a szerencsém. Látva az állomáson jövő-menő vasutasokat, eszembe ötlött, hogy meg kellene kérdezni valamelyiket, nem ismerik e apámat. Fogtam magam bekopogtattam a forgalmi irodába s illedelmes köszönés után megkérdeztem az egyik vasutast, hogy ismeri e Tóth Kálmán lébény-mosonszentmiklósi pályafelvigyázót, akinek én a fia vagyok. Már, hogyne ismerném a Kálmánt, nem rég került oda. És te hogy kerülsz ide? Röviden elmondtam történetemet és úticélomat, és azt, hogy nincs pénzem, jegyet váltani nem tudok hazáig. Nem is kell, majd felteszlek a legközelebbi vonatra és hazamehetsz. Hű, de boldog voltam és óriási hálát éreztem a vasutas iránt. Az éjszakát az irodájában töltöttem. Jó kis fekhelyet készített az egyik padon. Bármilyen kemény volt is a fapad, én reggelig aludtam. Mélyen elringatott az átélt sok testi és lelki gyötrődés, és a hazatérés boldog gondolata. Délelőtt aztán tényleg betoltak az állomásra egy szerelvényt. Ha nincs ez a vasutas bácsi pártfogóm, ismét lemaradtam volna róla. De ő személyesen kísért ki a vonathoz, feltett a vonatvezetői kocsiba és meghagyta a vonatvezetőnek, hogy Lébényben tegyen le. Csattogtak a vonat kerekei hazafelé, messze hangzott a nóta a kocsikból, az ablakokból sűrű integetések köszöntötték a magyar tájakat, vasúti őrházak lakóit. Mivel a vonatunk Mosonmagyaróváron sokat várakozott, csak a délutáni órákban érkeztünk meg a lébényi állomásra. Megköszönve a bácsinak a szívességét, gyorsan leszálltam, és megkérdeztem a vonatot indító forgalmistát, hogy hol laknak a pályafelvigyázóék. Mondtam, hogy ki vagyok. Hej, de nagy lesz az öröm, ha megtudja, hogy a fia megjött. Már sokszor emlegette, hogy nem tudja, mi van a gyerekkel. Ő most nincs itthon, elment a hajtánnyal vonalbejárásra, de délután már itthon lesz. Aztán megmutatta, hogy melyik házban lakunk. Nem volt messze, talán 200 m-re az állomástól. Hát elindultam. Egy 15 éves kis diák, kezében lógatva egy majdnem üres szatyrot, szívében kétes érzelmekkel, egy kis félelemmel, oly sok megpróbáltatás után, a testi-lelki oázist látva maga előtt, ballagott a szülői ház felé. Hogy apám a megérkezésem pillanatában nem lesz otthon, valami rossz előjelnek éreztem, s a még odaát érzett, nagy hazavágyódásom lázából kezdtem lehűlni, annál jobban, minél közelebb értem a házhoz. Valami olyat éreztem, hogy nem fogok csüngeni, mint gyümölcs a fán, messziről kiabált felém a ház minden ablaka, hogy ne számíts nagy örömre és ünneplésre, hiszen tudhatod, hogy egy mostoha és egy anyós fogad majd téged. Hát lassan oda is értem. Emeletes őrház. Előtte csinos

léckerítés. Rajta egy könnyű kis kapu. Kissé idegenkedve - mintha nem is haza jöttem volna -, megfogom a kilincset, csendben kinyitom, belépek a ház előtti kertbe, ahol jobbra-balra sűrűn nyíló virágok tarka színpompája fogad. Majdnem lábujjhegyen közelítek a konyhaajtó felé. Bekopogok. Az üvegablakon egy pillanatra benézek. Látom, az anyós mosogat, a mostoha: Icuka törölget. /Ők jól megértették egymást!/ Benyitottam és remegő hangon mondtam: Anyuska, /mert így kellett szólítanom/ itt vagyok, megjöttem. Alázatosan kezet csókoltam mindkettőjüknek /mert így kellett tennem/, odatartották arcukat, hogy megcsókolhassam, amit meg is tettem, de ők nem csókoltak meg. Egy ölelés, egy simogatás, egy örömkönny nélkül ennyit mondtak: „Hát megjöttél? Már azt hittük valahova beszegődtél és nem jössz már többé haza." /Ezt ők ketten mondták!/ Ennyi volt az egész fogadtatás részükről. Leültettek, a mosogató asztalon csináltak egy kis helyet és egy tányér bablevessel megkínáltak. Mikor látták, hogy én milyen mohón neki estem az evésnek, csodálkoztak rajta, hogy én milyen éhes vagyok. Aztán megnézték a szatyromat, bizony abban csak rossz zoknit, piszkos zsebkendőt találtak. Hát a könyveid hol vannak? - kérdezték. Eladtam, hogy fenn tudjam tartani magamat, - feleltem. Aztán lélektelen, érzelem nélküli beszélgetés következett. Ha anyuska valamit helytelenített, az öregasszony mindig rákontrázott, rátett még. Megkezdődött köztünk az az ellentét, ami egyre fokozódott s hosszú évek múltán a teljes szakításhoz vezetett.

Estefelé hazaérkezett apám. Már az állomáson mondták neki, hogy megjöttem. Sietett haza. Lestem, hogy mikor toppan be a kerti kis kapun. Mikor megláttam, eléje futottam, a nyakába ugrottam, ő magához szorított és megcsókoltuk egymást. Hát, mondd el fiam, merre jártál, hogy éltél, hogy vészelted át a véres napokat, befejezted e az iskolát, milyen bizonyítványt hoztál haza, stb.stb. A két fúria persze felbőszült a mi találkozásunk láttán, s kivonultak a konyhából, de azért hallgatóztak, figyeltek. Elmondtam élettörténetemet, jeles bizonyítványomnak nagyon megörült, s mindjárt megkérdezte tőlem, akarsz -e tovább tanulni, vagy mi akarsz lenni. Kántortanító, - mondtam én. Jól van, majd beíratunk a győri képezdébe.

Ahogy a napok múltak, úgy szürkültek el hazatérésem emlékei, örömei a szülői házban. A nyárból még jó másfél hónap volt hátra a beiratásig. A két amazon nem nézhette, hogy én csak sétálgatok, befogtak a háztartási munkákba, /azért tudok most főzni,/ délelőttönként az apám irodájában dolgoztam egy kis kereset ellenében, hogy a könyveket megvehessem, délután pedig pásztorkodtam, vagyis disznókat és teheneket őriztem a vasúti töltés oldalán, árkában.

Egészség dolgában nagyon gyengén álltam. Le voltam soványodva, hiszen odaát alig volt mit ennem, az éjszakai kintalvásoknál megfáztam. Egyre jobban köhécseltem, izzadtam és étvágytalanná váltam. Bevittek egy győri orvoshoz, aki megállapította, hogy tüdőcsúcshurutom van. Injekciókat rendelt, úgy emlékszem, hogy arsént mondott. Hetenként kétszer kellett ezért Győrbe menni, hogy beadja. Nagyon féltem a szúrásoktól, mert fájtak. Úgy ahogy meggyógyultam, lehet, hogy magától is elmúlt volna ez a nyavalya, de véglegesen nem gyógyultam meg, magamban hordtam ezt a tulajdonképpeni tbc-t, amit abban az időben tüdőcsúcshurutnak neveztek, mindaddig, amig 1955-ben egy műtéttel végleg megszabadítottak tőle. Erre a műtétre majd külön kitérek még.

Elérkezett az augusztus vége. Bementem anyuskával Győrbe a tanítóképző intézetbe és megkerestük Jakab Ferenc igazgató urat. Kértük, hogy vegyen fel az 1. osztályba, mert minden vágyam az, hogy kántortanító lehessek. Mondtuk, hogy zenében már elég jártas vagyok, hogy a polgári iskola IV.o-t jelesen végeztem el. Megnézte a bizonyítványomat, helyeslőleg bólintgatott, a zeneiskolai bizonyítványom is tetszett neki. Kérdezősködött a család anyagi körülményei felől, a szülők foglalkozásáról. Ez utóbbi kérdés felettébb érdekelte és jogosan. Ugyanis a vasutasok iránt bizalmatlan volt, mert sok volt köztük a haladó gondolkodású. Jobban szerette a falusi parasztgyerekeket, akik mély vallásosságban nevelkedtek, s szerinte - papi ember lévén - jobban fogják ezek a gyerekek kántortanítói minőségben szolgálni az egyházat.

Csak néhány nap múlt még el a Tanácsköztársaság leverése óta, zűrzavaros idők jártak, senki sem volt megbízható. A diákságot is erős kézzel kellett fogni, hogy áldozatul ne essék a politikai harcoknak. Hát ezért aztán minket is jól befogtak. Felvett az intézetbe azzal a kikötéssel, hogy az internátusban kell laknom. Nem engedte meg, hogy bejáró legyek, hogy vonatozzak, pedig csak 18 km-re volt Győr. Alkalmas vonatok is lettek volna a bejárásra. Hiába kértük, hogy tekintsen el az internátustól, gyenge vagyok, erős táplálásra van szükségem, no meg a bent lakás sokba kerül s apám egy keresetéből nehéz lesz fizetni. Minden érvünk hiábavaló volt. S most utólag áldom érte a Feri bácsit, mert ha bejáró vagyok - úgy érzem - elkallódom és talán sohasem végeztem volna el a képzőt.

Hát szeptember elsején bevonultam az internátusba. A Széchenyin téren áll ez az épület. Ma Xantus János Múzeum a neve, régente papnövelde volt. Hát ez utóbbi szerint is neveltek bennünket. Akárcsak a kispapokat.

Apámék ebben az időszakban nagyon megfogtak minden garast. Az anyós kiadagolta az ételeket, főleg a kristálycukrot, majdnem mindig keserűen ittuk a kávét. Az én diákholmijaim is az előírtaknak csak a legszűkösebben feleltek meg. Minden darabom viseltes holmikból állott. Apáméból átalakított ruhában jártam, jó bőre hagyták, hogy idő előtt ki ne nőjem. Sokszor szégyelltem felvenni, mert úgy állt rajtam, mint tehénen a gatya. El is neveztek a lányok, akik a közös sétán láttak, doktor nadrágnak. Olyan lehetett, mint amilyet most viselnek a nők, jó, bő trapéz. Sokáig, amíg bele nem törődtem, fájt a szívem, hogy társaimnak milyen szép ruháik vannak, milyen bőven ellátták őket szüleik új holmikkal. De talán a sors örök igazsága már akkor is érvényesült, mint az én drága fiam életében is, hogy az anyagiakban gyengén táplált gyerekek viszik a legtöbbre, ők tudják állni a harcot, bírják a lemondásokat elviselni, tudnak küzdeni a jövőjükért.

Mi is 56-an voltunk az I.o-ban, a II.o-ba már csak 30-an jöttek vissza. Közöttünk, akik megmaradtunk, sok volt a szegény parasztgyerek.

Az internátus belseje nem volt valami szívderítő látvány. Boltíves, 15-20 ágyas szobák, vasrácsos ablakokkal, az ágyak kettesével egymás mellett, egy széles deszkával elválasztva egymástól. Az ágyak mellett egy-egy kis éjjeli szekrény. Egyetlen sápadtfényű villanykörte a mennyezeten. Elhelyezkedés után gyülekezés a tanuló teremben, házirend felolvasása. Tartotta: Szabó Kálmán prefektus, pap, kiköpött falusi agrárproletár kinézete volt. Modoráért később kanásznak nevezték el a diákok. Rosszindulatú, leskelődő ember volt. Nem hiszem, hogy az ostya átváltozott a kezében.

Hogy mi volt a négy év alatt a házirendünk? - azt érdemes leírnom.

Ébresztő reggel 6-kor. Mosakodás, ágyazás, szobarend, takarítás. Fél 7-kor gyülekezés a tanulóteremben, leckeismétlés. 7-kor reggeli. Rántott leves egy szelet kenyérrel. Negyed 8-kor sorakozó, indulás misére. A kistemplomunk csak 3 percre volt az internátustól. Feri bácsi a misét 15 perc alatt elintézte.

Fél 8-kor kijövet a templomból, sorakozó, indulás az iskolába. Tanítás 2-ig. Közben csak egyszer volt egy negyedórás szünet, akinek volt pénze, az vehetett a pedellusnál magának zsemlyét. Én ritkán tudtam venni.

2-kor ismét sorakozó párosával, indulás haza. Mentünk, mint az óvódások. 2-től 3-ig ebéd és szabadfoglalkozás az épülettel körülzárt udvaron, kilépés csak igazgatói engedéllyel, amit ritka esetben adott meg. Tízen ültünk egy asztalnál, 5-en egyik, 5-en a másik oldalon, az asztalfőn egy III. vagy IV. éves ült. Ő mert először a tálból. Mi szolgáltunk fel. Míg ebédeltünk, a tápintézet igazgatója, egyben a matematika tanárunk, Pogátsa János tb. kanonok sétált az asztalok között, figyelve, hogy kinek nem ízlik az étel. Aki ott hagyta az ételt, azét másnap beszedette. Rendszerint azok válogattak, akik hazulról kövér csomagokat kaptak, s ebéd után abból csemegéztek. Akinek „szőrös volt a nyelve", az hamar be tudta kapni a forró ételt és repetálhatott egyszer, a többi, a kényesebbje hoppon maradt és ha volt „hazai"-ja, abból pótolta a kalóriát.

3-6-ig csendben végzett tanulás a tanulószobában, ahol kb. 30-an voltunk együtt. Minden foglalkozást imával kezdtünk és végeztünk, egy IV. éves volt az előimádkozó és a tanulószoba felügyelője.

6-7-ig szabadfoglalkozás a tan.szobában. Ilyenkor szoktam hegedülgetni egy Knapp Ferenc nevű osztálytársammal.

7 órakor mindannyiunknak gyülekezni kellett a kápolnában esti imára, amikor az Őrangyalát mondtuk el. Ezután vacsora, majd félórás pihenő.

Fél 8-tól 9-ig ismét tanulás, 9-kor közös ima és takarodó.

Így ment ez, lélek nélkül az egész tanévben.

Hetenként kétszer: szombat és vasárnap délután, 2-4-ig közös séta. Ezt úgy kell érteni, hogy az internátus udvarán sorba álltunk, s valamelyik tanárunk vezetésével kimentünk a város határába, de a legrövidebb úton, hogy minél kevesebbet lássunk a város forgalmából, esetleg a lányokból.

Havonta egyszer gyónás a karmelitáknál, másnap, vasárnap áldozás a kistemplomunkban.

Egyébként a vasárnapi rendünk majdnem olyan volt, mint a hétköznapi beosztásunk. A városba kimenni nem lehetett, ha mégis bele akartunk szagolni egy kicsit a városi forgalom látásába, akkor a hálóterem ablakába könyököltünk bele. Sokat nem segített emberek utáni vágyódásunk kínján, mivel vastag vasrács volt az ablakokon és olyan utcára nyíltak, amely egy szűk sikátor volt, s hozzá még a két végén le volt zárva a közlekedés elől.

Itt éltem négy évig. Hazamenni csak karácsonykor és húsvétkor lehetett. No meg a nyári szünetben. Ha ezek leteltek, mindig kedvetlenül mentem vissza. Az a kis, szerény hazai, amit velem adtak, nagyon hamar elfogyott, hiszen társaimmal szemben visszakínálási kötelezettségeim voltak. Valójában, szégyelltem kibontani

a kis papírcsomagomat, amikor láttam, hogy azok, akiket illik megkínálnom, milyen tartalmas, nagy csomaggal jöttek vissza, benne mindenféle földi jóval. Mert én nem kaptam mást, csak egy kis süteményt, kenyeret és zsírt. Ezt is csak akkor, amikor bevonultam, ill. visszamentem. A következő szünetig és soha nem kaptam csomagot. Nagyon fájt gyomor és lelki tekintetben egyaránt. Apámék ugyanis egy telket vettek házépítési szándékkal, s rettenetes nagy spórolásba kezdtek. Dehát ott az Isten segítsége, ahol a baj van. Ugyanis zsebpénzem meg egyáltalán nem volt soha. Ismét csak fájt a szívem, mikor láttam, hogy a többinek van, tud zsemlyét venni a szünetekben, tud behozatni a portással ezt is, azt is.

Egyik osztálytársamnak, Makkos Dénesnek /szegényt fiatalon elvitte egy vakbélgyulladás,/ nagyon megtetszett a hegedülésem. Kért, hogy foglalkozzam vele. Rendszeresen megfizették szülei a szerény tanítási díjat. Hát ebből gazdálkodtam. De otthon nem árultam el mellékjövedelmemet, mert a két amazon képes lett volna elszámoltatni.

1920.
Az internátusban és a nyári vakációk. Első szerelem. Öcsém születik.

Az évszámok felírása nem mindig jelenti az események pontos sorrendiségét, csak azért alkalmazom, hogy az emlékezetemben élő emlékeket egy időkeretbe helyezzem el, amikor azok megközelítőleg megtörténtek.

Letelt a képző első éve, nyári vakációra hazamentem, ami nekem nem sok szabadságot nyújtott. Tizenhat éves és II. éves képzős voltam. Ez a tudat egy kis büszkeséget öntött szívembe. Szerettem volna egy kicsit utazgatni /mint vasutas gyereknek szabadjegyem volt a Hegyeshalom - Budapest vonalra/, egy-két barátomat felkeresni, a tanév alatt eltiltott győri utcákon sétálgatni, stb. Szóval egy kicsit urizálni, mint azt osztálytársaim csinálták. Ja, ha én is olyan szeretett, édes gyermeke lettem volna Icukának, mint a többi gyerek az édesanyjának, lehetett volna is. De ha el is tűntem pl. a szobába egy kicsit cimbalmozni, vagy az apám irodájába írni, vonalazni, már kerestek. Nemcsak az Icukáék hiányoltak. Az istállóban a ló nyerített, a tehén bőgött, a malacok ordítottak. „Kálmi! Hajtsd ki az állatokat legelni! Nem hallod mennyire ki akarnak menni?” - mondták. Különösen az anyós volt a rámenős. Mit tehettem mást, ha jóba akartam velük lenni, legeltettem. Tettem ezt legfőképpen apám iránti szeretetből, mert őt gyakran éreztem magam mellett állni, különösen ha kettesben maradhattunk néha, amikor a két nő nem vette észre, ámbár mindig figyeltek bennünket és számonkérték, hogy miről beszélgettünk.

A házunkkal szemben levő telket apám nagy élvezettel rendezgetni kezdte, az anyós konyhakertet alakított ki még a tavasszal, apám rózsafákat ültetett. Nem tudott rózsák nélkül élni. Nagyon szerette a virágokat. Ahol csak lehetett, mindig mellette voltam. Egyik este, elég későn együtt mentünk hazafelé az irodájából. Sok munkája volt, megkéstünk. Mentem mellette szótlanul. Egyszercsak azt kérdi tőlem apám, hogy mit szólnék ahhoz, ha tesvérem születne, örülnék-e neki. Én egykedvűen válaszoltam, hogy nekem mindegy, ahogy akarják. Apám nem szólt semmit. Én sem. Belém villám sújtott, lelkileg összecsuklottam, szinte megsemmisültem. Éreztem, hogy végem van. Eddig sem voltam a szülők kedvence, de ezután már csak a félretolt ötödik lehetek a családban. /A későbbiek során ez majd be is bizonyosodik./ Mindig rettegtem a gondolattól, ha eszembe jutott, mindig elhessegettem magamtól, pedig éreztem, hogy egyszer be fog következni. Apám érdeklődése után kezdtem figyelni

Icukát, vártam, hogy ő is megkérdez-e engem. De nem szólt a dologról. Csak látom, hogy állandóan egy kendővel van körülcsavarva a dereka, talán, hogy ne lássam a vastagodását és nagyon kíméli magát a munkától. Ő még olyan kis gyereknek tartott, akivel nem érdemes az ilyesmiről beszélni, vagy pedig nem tudta, hogy hogyan adja be nekem a dolgot. Ezek után már nem is szerettem otthon lenni, vártam nagyon a tanév kezdetét, hogy mielőbb távol legyek hazulról.

Még mielőtt elérkezett volna a szeptember elseje, Icuka mostohám Mórra küldött Paula nevű nővéréhez - egy nagy csomaggal, ő postamester és vénlány volt egyszemélyben, aki tőlünk táplálkozott. Mentek neki havonta a nagy élelmiszercsomagok. /Bezzeg nem kaptam én csomagot a négy év alatt egyszer sem./

Augusztus vége felé, egyik napon azzal bízott meg a mostohám, hogy vigyek el egy bőröndre való csomagot Paulának Mórra. Volt ebben élelem, ruhanemű, edényféle, stb. Elég nehéz volt. Szívesen vállaltam két okból. Egyrészt, mert egyszer már jártam ott, ismerem a közlekedést, másrészt, mert megismerkedtem ugyancsak ott, a másik postás nő leányával, a neve, ha jól emlékszem: Vojevodszky Etelka. Olyan 14 év körüli, helyes kislány volt. /Azóta sem láttam, mint akkor az egyszer./ Az utazásom, persze nem ment olyan simán, ahogyan otthon elképzeltük. Vasárnap reggelre kellett volna odaérkeznem, hogy a küldött, hízott kacsák és torták ebédre tálalhatók legyenek, mivel a Paula néni eljegyzése lesz. Persze, hogy nem érkeztem meg a kívánt időre. Pedig időben elindultam. Mi is történt? Otthon, Lébényben, a kezembe adták a bőröndöt. Felszálltam a 8 órai vonatra és beutaztam Győrbe. Fél 9-re már be is értem. Bementem a váróterembe, leültem egy padra, a csomagomat a két térdem közé szorítottam és vártam a fél 1-kor, Komárom felé induló vonatra. Nagyon lassan telt az idő, mindenki szundikált, én is. Végre bekiabált a portás, hogy Komárom-Budapest felé beszállni. Mindenki megmozdult, én is megdörzsöltem álmos szemeimet s lehúzott vállal a csomagot cipelve felszálltam a vonatra, mégpedig a II. osztályra, mert ugye, ez járt. A puha, párnás fülkében egyedül voltam, átgondoltam, hogy egy óra múlva Komáromban leszek, ott ismét időzni fogok a váróteremben reggel 5-ig, felszállok a fehérvári vonatra, Móron leszállok és hipp-hopp itt vagyok. Talán már előre érezhető soraimból, hogy mi is történt. Hát egyszerűen az, hogy a nagy álmodozás közben, a sötét fülkében édesen elaludtam. Egyszercsak felriadok, a vonat kerekei vészjóslóan csattognak a síneken, kinézek az ablakon, hogy merre is járunk, semmit nem látok a nagy sötétségben. Tipródom nyugtalanul, várom a kalauzt, nem jön. A vonat lassít, megáll s hallom, kiáltják: Tatakert megállóhely. Gyerekésszel megijedve, hirtelen leszálltam. A vonat elment. Én tájékozódni kezdtem a sötétségben. Egyetlen kis bakterház állott ott, az is csak azért, hogy a sorompót kezelje. Egy pislogó petróleum lámpa világított sejtelmes fénnyel a bakterház ablakában. Se állomás, se váróterem nem volt itt. Egyedül ácsorogtam a nagy sötétségben, hajnali félhárom körül. Mitévő legyek most. Hogyan jutok el Komáromba, reggel 5-re? Bekopogtattam a bakterházba. A vasutas barátságosan fogadott, s miután elmondtam neki, hogy ki fia vagyok és hogyan jártam, hova kellett volna utaznom, sajnálattal mondta, hogy kár volt leszállnom. Tovább kellett volna menni Tatabányáig, onnan is indul reggel egy vonat Fehérvár felé. Igaz nem Móron át. Ülj le, - mondta - aztán szunyókálj, majd reggel jön egy vonat, azzal visszamehetsz. De engem űzött a gondolat, hogy reggelre oda

kell érnem. A vasutas is elaludt. Nekem halvány fogalmam sem volt a távolságokról, gondoltam, gyalog is beérek akkorra Komáromba mire indul a vonat. Hát csendben megszöktem és neki indultam a sötétségben az útnak. Mentem a sínek mellett a nehéz csomaggal, rettegtem, hogy valakivel összetalálkozom és elveszi tőlem, még jól el is ver. Tele voltam rémképekkel, de csak mentem. Láttam a távolban lámpákat fényleni, bíztattam magam, hogy az már Komárom, hogy hamarosan oda fogok érni. A csomag egyre nehezebbé vált, meg kellett gyakran állnom, pihenni. Végre közelítek egy fényesebb állomáshoz. Minél jobban közelítek, annál gyanúsabbá válik előttem, hogy ez nem Komárom. Majdnem sírva fakadtam, mikor megláttam, hogy Tata. Az útközben érzett félelemtől, a cipekedéstől összeroskadva dűltem le egy padra. Most már belenyugodtam sorsomba. Nem bírtam tovább menni. Megvártam a reggeli vonatot s visszautaztam Komáromba. Reggel 8 óra volt. Az állomáson összetalálkoztam régi ismerősünkkel, Fodor Józsi bácsival /ő volt az állomás villanyvilágításának a főnöke/, elmondtam neki történetemet. Felkarolt, náluk megmosakodtam, megreggeliztem. A csomagomat náluk elhelyezném, és bementem a városba. Ott éppen a vasárnapi mise folyt. Felmentem a kórusra, ahol a régi tanítóm orgonált. Hallotta, hogy képzőbe járok. Melléje ülhettem és figyelhettem játékát. Minden ujjmozdulatát lestem és szívtam magamba összhangjait. Mise után kimentem az állomásra és a fél 12-es vonattal elutaztam Mórra. Ott az állomástól jó messze van a falu. Ismét cipekedés. De most már a végső! Megérkezésemkor az öröm helyett szemrehányó szavak fogadtak. De aztán mindent megbocsátottak, mikor elmondtam kalandos utazásom történetét. Az ünnepi ebéd, ha megkésve is, jó hangulatban zajlott le. Előkerítettek egy hegedűt is s nekem játszanom kellett. Akkor már elég jól tudtam magyar nótákat hegedülni. Hiszen apámmal sokat gyakoroltunk együtt, ő cimbalmon szokott engem kísérni. No meg a képző első osztályában is sok alkalmam volt a gyakorlásra, mivel ebben az osztályban kötelező tantárgy volt a hegedülés. Hej, de sok osztálytársam szenvedett emiatt. Ügyetlen ujjaikkal, a vonó ostornyélszerű fogásával olyan nyikorgásokat produkáltak a húrokon, hogy Borsiczky tanár úr, a legjóságosabb tanárunk sem bírta már idegekkel a hegedűk káricálását. Mindig engem hívott ki a katedra elé, hogy bemutassam a helyes tartást, vonókezelést és hogy eljátsszam a megtanulandó darabot. Nagy zenei tekintélyem volt az egész képzőben, s ennek sok mindenféle előnyt köszönhettem. Móron csak két napot tölthettem, mivel vészesen közeledett a tanév kezdete. Hazaérve, elmondtam, hogy hogyan jártam a móri úttal kapcsolatban. A két házisárkány elmondott mindenfélének, ami szótárukból csak kitellett. Hogy kiengeszteljem őket - én balek -, kihajtottam az állatokat legelni, hogy ne kelljen hallgatnom tovább a mondogalódást.

Néhány nap múlva bevonultam az internátusba. Egy viharvert, kopott bőröndbe csomagoltatták velem a könyveket, az ágynemőt, fehérnemőt és egy külön papírcsomagba a kis elemózsiát. Szinte örültem, hogy megszabadulhattam hazulról. Meglepődtünk, mikor láttuk, hogy milyen kevesen vagyunk. A tavalyi 56-ból csak mintegy 30-an maradtunk, örültünk egymásnak, a viszontlátásnak. Mindenki mesélt nyári élményeiről, utazásairól. Csak én hallgattam. De nem hagytak békén, nekem is kellet valamit mesélni, hát elmondtam nekik a móri utazásomat. Jót nevettek az eseten. Szóval, mi II. évesek, most már nem voltunk olyan meghunyászkodó

és előre köszönő kis alázatos diákok, mint tavaly, hanem egy kicsit büszkébb, egy fejjel magasabbak az elsősöknél. Mert nagy szó ám másodikosnak lenni. Nem kell fújtatni a misék alatt, már csak a III. és IV. éveseknek kell előre köszönni és már ministrálhatunk és a maradék misebort megihatjuk, - ha észre nem veszik.

A legnagyobb büszkeséget azonban az adta nekünk, hogy felavatott preparandisták voltunk. Mikor és hogyan? – megpróbálom röviden leírni. /Bár ezt az eseményt már jóval előbb meg kellett volra említenem, amikor az I. o-ba bevonultam./ Úgy szeptember végén elterjedt köztünk a hír, suttogni kezdték társaim egymás között, hogy valamelyik éjjel a II. évesek majd jönnek és felavatnak bennünket, elsősöket. Nem tudtuk elgondolni, hogy ez hogyan történik majd, de azt éreztük, hogy ez nem lesz egy sima dolog. Részint a kiváncsiságtól, de méginkább a félelemtől éjszakánként alig aludtunk. Minden kis neszre felfigyeltünk. Napokon át tartott ez a riadókészültségünk. Hát egyszercsak tényleg, csendben nyílik az ajtó, jönnek be a II. évesek, ki zokniban, ki mezítláb, pizsamában, gatyában, kinek mije volt. Villanyunkat egy pillanatra felgyújtották, aztán ismét félhomály borult a szobánkra. Senki ne mozduljon! - mondja egyik. Ezután egy hirtelen mozdulattal szétugranak az ágyakhoz hármasával, s máris csattog a nadrágszíj. Tiltakozás, jajgatás hallatszik a szobában. Ugyanis az történt, hogy egy-egy ágynál hárman avattak. Az egyik lábtól felhajtotta a takarót az avatandó fejére és lefogta, a másik a lábait fogta le, a harmadik pedig a nadrágszíjjal négyet húzott az elsős fenekére, azzal, hogy szerencsésen végezze el a négy évet. Voltak akik másnap is érezték az avatás helyét a fenekükön, attól függően, hogy milyen vérmérsékletű avatót fogtak ki. Én szerencsés voltam, mivel a II. évesek között volt egy földim, Makkos Lajos személyében, aki éppen csak megsimogatott a csapások helyett. A csapások elvégzése után az avató II. éves aztán kezet fogott velünk. Mikor már mindenkit felavattak, lábujjhegyen eltávoztak és mentek a másik szobába. Így történt a felavatásunk. Miután a II. képzőbe bevonultunk és eljött a szeptember vége, mi is felkészültünk és egyik éjjel mi is felavattuk az elsősöket.

Aztán eseménytelenül folyt az élet tovább, karácsonyig. Naponta háromszor szilencium, /csendben tanulás,/ 12-szer ima, mindennap mise és ministrálás, egyházi énekek tanulása, rózsafüzér elimádkozása. Társaimnak én segítettem ének-zenében, rajzban, ők viszont nekem segítettek matematikában, mert ez nehezen ment nekem, különösen az egyenletek okoztak sok nehézséget, a tanárom hibájából. Rossz előadó volt. Csak a tehetségek boldogultak nála. A többi tantárggyal jól megbirkóztam, nagyon szerettem fogalmazni. Magyarból nem álltam valami jól, mert az irodalmi művek elemzését, az írói életrajzokat nehezen vette be a koponyám. Viszont a fogalmazási stílusom sokszor kihúzott a bajból, dolgozataim révén.

Így történt ez akkor is, amikor egy kislánynak névnapjára köszöntő levelet írtam, s ez a levél a magyar tanárom kezébe került. De, hogyan? A sors útjai kifürkészhetetlenek!

A szomszéd állomáson, Öttevényen lakott a pályafelvigyázó leánya, Omaszta Irén, a környék egyik legszebb, legcsinosabb leánya. Bejáró volt. Polgárista. A diákok bolondultak utána, de az udvarlást csak tőlem fogadta el, annak ellenére, hogy elég ritkán találkozhattunk. Mi el voltunk zárva a külvilágtól, legálisan csak engedéllyel

mehettünk ki a városba. Ilyet viszont havonta legfeljebb csak egyszer kaphattunk. Az udvarláshoz ez nem elég. A szükség törvényt ront. Amint írtam, ő naponta bejárt iskolába és mindig este a fél 7-es vonattal ment haza. Szerelmes kisdiák voltam és sokat gondoltam rá. Mikor már nem bírtam látását nélkülözni, gyakran kiszöktem az állomásra, kockára téve a további tanulásomat, és szembenézve azzal a veszéllyel, hogy az utcán összetalálkozom valamelyik tanárommal, vagy éppen az igazgatómmal, Feri bácsival, aki szintén kedvelte ezt a kislányt a maga módján persze. De mindig szerencsém volt, baj nélkül úsztam meg a kiruccanásokat. Úgy csináltam a dolgot /és még néhányan csinálták/, hogy a tanulószobában este 6 óra tájban, a tanuló asztalomon széjjelhagytam a könyveimet, mintha csak kimentem volna „valahova", és megkértem a szomszédomat, ha vacsorához csengetnek, rakodjon el nálam is. Lementem, a nagy bejárati ajtóhoz másodmagammal. Míg a társam a portást, Náci bácsit lefoglalta, azalatt én csenben kiléptem az ajtón. Szerencsére belül volt kilincs, de kívül nem volt semmi nyitási alkalmatosság. Aztán rohanás ki az állomásra. Néhány percnyi beszélgetés és szomorú elválás volt az egész. A fekete vonat elvitte a galambomat. Ő jókedvűen integetett vissza, én pedig letörve, lelkileg gyászba borulva elindultam újra börtönöm felé, keresve a mellékutcákat, nehogy összefussak valamelyik tanárommal. Telve voltam drukkal, hogy bejutok e szerencsésen az interbe. Beszökésemet nagyon segítette az a körülmény, hogy gimnazisták is étkeztek itt nálunk. Ők már 7 óra tájban gyülekeztek a bejárat előtt, mintegy 50-en, várva az ajtónyitást. Elvegyültem köztük, fel-felnéztem innen az emeletre, annak három nagy ablakára, ahol a kápolnánk volt. Láttam, amint társaim ott fent mondják az esti Úrangyalát. Hamarosan végeztek is, siettek vele, mert éhesek voltak, no meg a sok imádkozás lélek nélkülivé tette a vallási ceremóniákat. Nyílt a kapu, tódult be a diákság, engedtem, hogy magukkal sodorjanak. Társaim is az asztal körül sürgölődtek már. Leültem én is a szokott helyemre. Imádkozás, evés. Mindkettő nekem nagyon nehezen ment az ilyen randevús napokon. Vacsora után /Hej, kedves olvasóm, ha tudnád, hogy 1920-ban milyen rossz volt a koszt és milyen keveset adtak! - A mostani diákokkal kellene azt átéletni, csak egy hétig!/, aztán mindent be kellett pótolnom a tanulásban, amit délután elmulasztottam.

Minden igyekezetem ellenére egy kis baj mégis történt. Magyar irodalomból beszedtem néhányszor. Nem szerettem olvasni, elhanyagoltam a kötelező olvasmányok kijegyzetelését, szóval, nem tudtam beszámolni. Ez volt az a baj, ami nemcsak a kislány utáni szaladgálásból eredt, hanem közrejátszott az is, hogy többet foglalkoztam a zenével, mint az olvasással. Már-már úgy látszott, hogy félévben magyarból a Kuster tanár úr megbuktat. Beletörődtem sorsomba, gondoltam, évvégéig majd kijavítom az elégtelent.

Irén barátnője: Szabó Mariska /szintén vasutasnak a lánya, szegény, nagyon fiatalon halt meg/, hírül hozta nekem, hogy Irén megbetegedett, otthon fekszik, nem járhat iskolába, ne menjek ki az állomásra míg fel nem gyógyul. Részvéttel gondoltam a kislányra, körülvettem őt lelkem minden keserűségével és aggodalmával, a közös Úrangyalát én őérte mondtam el esténként, hogy mielőbb felgyógyuljon. Virágtalan, esős, szomorú őszi napok következtek. Nem volt senkim, akinek elmondhattam volna iránta érzett, dédelgető vágyaimat. Egy nagy, belső kényszert éreztem, hogy írjak neki levelet.

Arra gondoltam, hogy úgyis közeledik a születésnapja, milyen jól fog esni neki, ha betegágyában is érezheti, hogy sokat gondolok rá és aggódom érte. Egy vasárnap délután, fejfájást színlelve, nem mentem el a közös sétára. Félrevonultam a tanulószoba egyik sarkába, épp fogalmaztam. A csend, az egyedüllét súgta nekem a mondatokat, oldotta fel bennem az összegyülemlett, festői képzelményeket, allegóriákat, csokorba kötött költői kifejezéseket. Nem is tudom, hogy melyik Múzsa telepedett akkor rám, de csak úgy születtek a sorok egymás után. Hogy milyen szépre sikerült ez a levél, azt ne az én szavaim bizonyítsák, hanem az a tény, hogy irodalomból tanárom egy jelest írt be anélkül, hogy feleltem volna. Ugyanis a születésnapi levél a kislány felgyógyulása után az igazgatóm kezébe került. Valószínű Irén dicsekvésből mutatta meg neki, mivel gyakran utaztak együtt a vonaton. Az igazgatóm pedig átadta a magyar tanáromnak ezen szavakkal: Na, Béla, ezt a levelet olvasd el! Megemelem a kalapomat, ha te ilyet tudnál írni! Ennek a gyereknek jelest fogsz adni! /Mindezt a Jakabéktól tudom, ahol Feri bácsi elmondta az esetet./

A kislány meggyógyult, a magyar jeles lett, kell-e több a boldogsághoz. Most, amikor jó félévszázad távolából visszagondolok ezekre a diákévekre, úgy érzem, nem volt más, mint egy délibábos nyári délután, mely ahogy keletkezett, úgy el is múlt. A kislányok Pécelre költöztek. Szétszakadt barátságunk vadvirágos lánca. Ő egy orvos felesége lett. Néhány éve még találkoztam vele Nyúlon, mikor Minka nénémet látogattam. Megöregedett ő is. Sokat derültünk diákkori emlékeinken.

Lassan közeledett a karácsonyi szünet. Az utolsó napokban teljes rendtevés a szobákban, minden holmit összecsomagolni, hazavinni, gyónás, áldozás és elérkezett a várva-várt nap. Mentünk haza. Hazaérkezésem napjaiban a ház levegőjét az izgalom töltötte be. Icuka közel állt a szüléshez, szenvedett a fájdalmaktól. No, itt már lesz valami - gondoltam. De előttem még az utolsó órákban is titkolni akarta, hogy szülni fog. Nem tudom, hogy hülyének nézett, vagy egy kicsit röstelte előttem, hogy eddig eltitkolta állapotát. Az Icuka vajúdott az ágyban, az anyós jajgatott vele együtt, futkosott ide-oda, hogy mitévő legyen, jaj, ha belehal, mi lesz, - siránkozott. Egyszercsak rám rivall, te gyerek, fuss hamar a faluba a bábáért. Sértődöttségemet az eddigi titkolódzásukért nem vágtam a fejükhöz, hanem, mint aki a nagyjóság gyarlóságával áldatott meg, neki lódultam az útnak. Lébénybe. Sietve, futva, ahogy bírtam, mert a kerékpár abban az időben még olyan újság volt, amilyennel nem mindenki dicsekedhetett, így nekünk sem volt. Hiába is lett volna, nem tudtam biciklizni, pedig 16 éves voltam már. Jó négy és fél km-t lefutottam, mire beértem a faluba. Azt sem tudtam, hogy hívják a bábát, hol lakik. Beléptem gyorsan a Valdherr János fűszereshez - régi ismerős -, s megkérdeztem. Hívtam, hogy azonnal induljon. Befogatott a kocsiba és ügetés hozzánk. Jól esett kocsival hazajönni. Aztán illendően a körülményekhez, elmentem hazulról, amíg az esemény lefolyik. Apám nem volt otthon, a vonalszakaszt járta. Az üres irodájába beültem és másolni kezdtem a kimutatásokat. Délután volt már mikor megjött. Egyenesen az irodába jött. Így én lehettem az első, aki elújságolhattam neki az örömhírt. „Akkor rohanok haza, de te várj még egy kicsit amíg visszajövök! - mondta. Aztán jött is. Örömmel, de egy kicsit mégis zavartan újságolta, hogy öcsém született. Képmutatóan, én is örömet mutattam. Apám aztán kezdte magyarázni, hogy anyuska akarta ezt, mivel hogy

nekem van egy fiam, hát legyen neki is egy fia. Remélem szeretni fogod, őmiatta nem fogsz megrövidülni semmiben. /Majd később kiderül./ A gyerek szép, nagy, remélem okos is lesz, mert a természet úgy rendelte el a dolgot, hogy idős szülőknek okos, fiatal szülőknek izmos gyerekük születik. /Majd később kiderül, hogy ez nála mennyire nem vált be. /Ismét csak alig vártam ezek után, hogy elteljék a karácsonyi szünet és visszamehessek abba a komor épületbe, ahol az „ora et labora" volt az eluralkodó minden órában és percben, ahol az életkedvet csak az az egy gondolat tartotta bennünk, hogyha kibírjuk a még hátralevő éveket, majd csak kezünkbe adják a tanítói oklevelet és végre szabadok leszünk. Az apámmal való közös zenélések helyett a gyereksírás töltötte be a házat, vagy csendnek kellett lenni, mert alszik a trónörökös. Tél volt, legeltetni sem lehetett, nem tudtam már, hogy hova legyek.

Így érkezett el számomra a következő esztendő, amelynek szürke napjai gyorsan peregtek. Már nem volt kislány, aki idealista lelkem virágait vázába rakja. Beletűztem azokat a mindennapos muzsikálás örömeibe. Most már kötelező lett a zongorázás is, hogy ismerkedjünk a billentyűkkel. Ez nálam elég gyorsan ment, mivel a kottaolvasás nekem már nem okozott problémát, hamar megtanultam két kézzel játszani. Már az egyházi énekeket is játszogattam és így tanárom megengedte, hogy kiemelkedő tudásom alapján orgonára ülhessek. Hej, de nagy kitüntetés volt ez! Egy II-os az orgonán?! Mindenki csak bámult fel a kórusra. Tökéletesen boldognak éreztem magamat. A tanulás is jól ment. Nem húzott ki már semmi az állomásra. Rendes emberré váltam.

1921.
Önkéntes katonaként.
Találkozás anyámmal.
A Jakab család.

A tavaszi napok egyre ragyogóbbá váltak a természetben is, az én lelkemben is. Tanárom, Borsiczky Oszkár segítségével egy kis zenekart alakítottam, mellyel az önképző köri összejöveteleken léptünk fel. A vezetője én voltam. Néhány hét múlva egy kis énekkart szerveztem. Minden időmet a betanításokra fordítottam. Sok elismerést kaptunk. Minden dicsekvés nélkül írhatom ide, hogy a képző zenei életének irányítója lettem. Sokat jelentett ez nekem a tanulmányokban is, mert tanáraim ettől kezdve elnézőbbek voltak, ha valami nem ment olyan jól, mint kellene.

Közeledett a húsvéti szünet ideje. Mielőtt még hazautaztunk volna, az utolsó testnevelési órán megjelent az intézetben egy katonatiszt, összehívták a képző egész diákságát a díszterembe. A százados előadta, hogy tudjuk-e, hogy a múlt év őszén a nemzeti hadsereg Horthy Miklós kormányzó élén bevonult Budapestre. Az antant hatalmak megengedték Magyarországnak, hogy 60 ezer fős hadsereget tartson fenn. Most arra kérjük a diákságot, hogy csak névlegesen jelentkezzen mindenki katonának, írja alá a papírt, bevonulni nem kell, mert nekünk csak nevekre van szükségünk. A büszkeségtől, hogy ránk szüksége van a hazának, megittasultunk, megcsillant előttünk az egyenruha, a kard, a puska nimbusza, hogy mennyire mások leszünk majd, mint a többiek, feszítünk majd karddal az oldalunkon, stb. Mindenki aláírta, hát én is. /Nagy hülye voltam!/ Pedig hivatkozhattam volna tíz dioptriás rövidlátásomra, kibújhattam volna alóla. De az az átkozott hiúság megfogott a hálójával. Ha én azt előre sejtem, hogy az aláírással mit vállaltam, soha nem írtam volna alá, inkább vállaltam volna a többiek lenézését, mert a végén én nevettem volna. /Mint ahogyan P.J. igaz barátnak hitt hűtlen barátom nevetett rajtam, valahányszor katonaruhában meglátott, ő ugyanis kibújt alóla és ezt okosan tette./ Hát az az ígéret, hogy nem kell bevonulnunk, csak kormozás, csalás volt. Mert alighogy visszamentünk a húsvéti szünetről a képzőbe, névreszóló behívót kaptunk, hogy jelenjünk meg sorozáson a győri Frigyes laktanyában.

Kapcsoltam én rögtön, hogy mire megy itt a játék, de már későn volt. Erős rövidlátásom hangoztatása és bizonyítása ellenére, irodai szolgálatra alkalmasként beváltam. Csak az a kevés vígaszom volt, hogy legalább nem néznek rám ferdén a társaim, s nem éneklik nekem, hogy maradt itthon kettő, három nyomorult. Mert a

nyáron erre is sor kerülhetett volna. A tanév befejeztével már, mint regruták mentünk haza. Nem tudom, mi volt bennem nagyobb, a bánat vagy a büszkeség. Apám azt mondta, legyek rá büszke s a katonaélet szépségeivel tömte a fejemet.

Öcsém sokat bőgött, nem bírtam hallgatni a folytonos gyereksírást. Kihajtottam az állatokat a legelőre, ez volt a délelőtti szórakozásom ismét. Állt ott egy vadcseresznyefa, azt másztam meg tudja Isten hányszor, onnan figyeltem a vonatokat és a disznókat. Délutánonként apám irodájában dolgozgattam. Egyik délután azt mondja Icuka, hogy hallotta, hogy Abdán szép, befőzni való cseresznyét lehet kapni. Átmehetnél - mondja - és hozhatnál egy tíz kilóra valót. Itt a pénz, ugorj át. De szépeket hozzál! Örültem, hogy elszabadulhattam hazulról. A délutáni vonattal át is mentem. Felkerestem ott diáktársamat - jelenlegi sógoromat - Somogyi Miklóst, hogy segítsen a beszerzésben. Amíg erről beszélgettünk, a barátok, osztálytársak egyre többen kopogtatnak be hozzánk. Mondják, hogy pont jókor jöttem, mert ma tartják a regruta búcsút a vendéglőben. Csak egy pohár bort iszunk meg, egyet dalolunk, aztán mehetsz cseresznyéért. Mondanom sem kell, hogy az egy pohárból sok pohár lett, a cseresznye ára elfogyott, én meg úgy becsíptem, hogy nem bírtam a lábamon megállni. Az udvar végében levő jégverem nádburkolatának dőlve elaludtam. Nagyon rosszul voltam. Csak másnap reggel keveredtem haza, hogy hogyan, máig sem tudom. De azt tudom, hogy a két nőtől nagyon kikaptam, ha el nem futok, még meg is vertek volna, mert az öregasszony kezében már egy bot is volt. Így történt a cseresznyevásárlás, amit a sógorom még most is gyakran emleget. Ugyanis ő nagyon bírta a bort, ő nem rúgott be, tudott engem támogatni. De hamarosan következett egy újabb félrelépésem, amit méltán nevezhetek az utolsónak, mert valóban az utolsó volt.

Elmúlt a nyár, elkövetkezett a szeptember elseje. Sokba kerültem, mert az új, III-os könyveket kellett megvásárolni, egy kis ruhapótlás is kellett. Összecsomagoltam, szüleim átadták a tandíjat és a havi kosztpénzt, hogy fizessem be. Bevonultam. Zsebpénzt nem kaptam, mivel ott meglesz mindenem, gondolták otthon. Másnap egy küldöttség ment az igazgatóhoz, hogy engedje meg, hogy egy szerény kis összejövetelt tartsunk, mint katonajelöltek, kint a városban. Az engedélyt nagynehezen megkaptuk, de úgy, hogy este 7-re otthon legyünk. A hét órából este 9 óra lett, s jó borosan tértünk haza. Ki nem húzhattam magam, szégyelltem volna szegénységemet, így a nálam levő kosztpénzt kellett feláldoznom a közös fizetésnél, a második regruta búcsú költségeire. Szörnyű éjszakám volt. Mi lesz holnap velem, amikor be kell fizetni a díjakat s nekem be kell vallanom, hogy elköltöttem. Töredelmesen bevallottam, hogy elköltöttem, nem tudok fizetni. Engem felszólított az igazgató, hogy azonnal értesítsem a szülőket, jöjjenek be és engem vigyenek haza, nem tanulhatok tovább. A kimaradásért pedig az egész búcsúzó társaságot karácsonyig tartó kimenő-megvonással büntették. Icuka be is jött másnap. Felment az igazgatóhoz és kikönyörögte, hogy maradhassak, pótlólag kifizetik a díjakat szüleim. Meghatódtam Icuka jóságán, mintha azt éreztem volna bebizonyítva, hogy neki csak a szája nagy, de a szíve jó. Ezt sokszor hangoztatta apám is. A másik oldalról meg azt éreztem, hogy talán csak azért teszi, hogy apám rokonai, akikkel minden kapcsolatot megszakított, ne mondhassák róla, hogy mostohán bánik velem. Ide kívánkozik, hogy Minka néném, apám húga - nyugodjék - abban az időben Lébényben lakott, mint dr. Kokas János plébános házvezetőnője. Tehát csak néhány

km választott el tőle bennünket. Sem apám, sem én soha nem találkozhattunk vele, pedig valahányszor Győrbe utazott a néném, mindig itt a házunk előtt ment el, mivel az út itt vezetett el az állomáshoz. Tehát apám a saját testvérével nem állhatott szóba, özvegyasszony volt ekkor már a néném, két kis árva lányával, Minkával és Osibivel, de velük sem beszélhettünk. Ezt én gonoszságnak tartottam. Későbbi soraimban még majd lesz szó erről a fájó helyzetről, amikor a lébényi kántori állásra pályáztam.

E kis kitérő után visszatérek oda, hogy a szülőktől és az igazgatótól való bocsánatkérés után maradhattam továbbra is a képzőben. Elcsendesült minden baj körülöttem, megfogadtam, hogy ezután rendes ember leszek, semmiféle csínytevésben nem veszek részt. Most már nem fogja életemet megzavarni semmi. Tanulok és muzsikálok, mert végezni akarok, az átlag pedagógusnál egy kicsit többnek lenni. Jöttek a hideg őszi napok. Sokat fáztunk, mert a fűtés mindenütt elég gyenge volt, különösen a hálótermekben. Sokat aludtunk zokniban és hosszú gatyában. Jéghideg vízben mosakodtunk. Gombócba kuporodva bújtunk meg a dunyha alatt, s félfüllel hallgattuk a soros meséjét. Az egyik gyerek az anyjáról mesélt egy alkalommal, hogy hogyan mentette meg őt a megvadult lovak elől. Falusi gyerek volt. Ekkor nekem is eszembe jutott az anyám, a piliscsabai életem és minden, ami ott történt.

Mi lehet az anyámmal - kérdeztem magamtól. Már 6 éve annak, hogy nem láttam. Senkitől semmit nem hallottam róla. Apám sem mondott semmit. Ezen az éjszakán túl sokat foglalkoztam vele. Valami telepátiás megérzésem volt, hogy ő is gondol most rám. /Pedig szegény jó anyám, nyugodjék, állandóan gondolt rám, ahogy azt később megtudtam. Az én elvesztésem miatt egy állandó bánat emésztette egész életén át./ Másnap délután a szilencium alatt jön egy társam és mondja, hogy Tóth, eredj le a portára, mert két nő keres. Leszaladtam és kit láttam a porta, alatt állni, mint az anyámat és nővérét, Margit nénémet. /Sziszkó édesanyját./ Megrettentem a látványtól. Kisfiam, hozzád jöttünk, gyere ide, hoztunk neked egy kis elemózsiát, - mondta anyám. /Hogy emlékszem a szavaira!/ Én csak annyit tudtam mondani, hogy „Mama, nekem nem szabad magával találkozni, mert akkor kivesznek a képzőből!" - s ezzel sírva, fakadtam. Mint a megrémült vad, rohantam fel az emeletre, egyenesen be a prefektus szobájába, s ziháló lélegzéssel mondtam el a történteket, s kértem, hogy távolítsa el őket az internátusból. Nem tudom, hogy aztán mi történt velük. Én visszamentem a hálóterembe, s míg jól ki nem sírtam magamat, nem mertem a tanulószobába visszamenni. Gondolom, szegény anyámék is milyen keserves szívvel mentek vissza. Ezután 25 év telt el anélkül, hogy újra láttuk volna, egymást.

Karácsonyra ismét hazamentem, de az esetről nem szóltam senkinek, még apámnak sem, hátha elítél érte, hogy nem álltam szóba velük. Kicsit gyávának is éreztem magamat, amiért elfutottam előlük.

Eközben szüleim összeismerkedtek - nem tudom hogyan - a tőlünk nem messze levő Jánosháza pusztán lakó tanítócsaláddal, Jakab Lajosékkal. Ez a puszta gróf Venckheim Pál birtokához tartozott, s az iskolát is az uradalom tartotta fenn. A tanítói fizetést, a természetbeni járandóságokat is az uradalom fedezte, Lajos bácsi akkor még egyedül tanított hat osztályból álló iskolájában, ahova a környékbeli puszták gyerekei is bejártak. Kiválóan jó tanító volt. Bizonyítja ezt, hogy az odajáró, nagy többségben béres gyerekek közül sok tanult ember került ki. Tudását

nagy pedagó-giai hozzáértéssel, a legaprólékosabb kidolgozással adta át tanulóinak. Eredményes munkájának csak egy jellemzőjét említem a sok közül, pl. hogy nála helyesírási hibák nélkül írtak a tanulók. Hogyan is győzte volna 40-50 gyerek dolgozatát naponta javítani azzal a rossz látással, amelyet egész életén át viselt. /Egyik szemén hályog volt, a másik szemével gyengén látott./

Ezen a karácsonyon már én is megismerkedtem a családdal. Szüleim valamiért átküldtek hozzájuk. Nagyon kedvesen fogadtak. Lajos bácsi egyébként nagyon kartárs szerető ember volt, talán bennem is a későbbit látta.

Kedvelte a fiatalokat. Akkortájt időközönként odajárt még az uradalmi főgépész fia is, VII-es gimnazista, Makkos Lajos IV. éves képzős is. A mama is tanítónő volt, de ebben az időben még nem tanított, a háztartást vezette. Nagyon jól tudott főzni-sütni, sok jó falatot fogyasztottunk el mi is, valahányszor meghívtak bennünket vacsorára. A vendégjárás gyakori volt náluk, mert a környéken mindenki szerette őket. Tanyai életük fűszere volt, ha egy-egy ismerős betért hozzájuk. Jó ebéddel vagy vacsorával kínálták meg. A pincében pókhálósodó butelliák közül is többen a kivégző asztalra kerültek, s így borozás közben gyakran éjfélbe nyúlt a beszélgetés fonala.

Havonta 1-2-szer a bátyja is meglátogatta, vagyis Jakab Ferenc, a képző igazgatója Győrből a délutáni vonattal jött ki látogatóba. /Ezen alkalommal szokott összszetalálkozni a vonaton Omaszta Irénnel és rajta keresztül tudott meg sok mindent rólam. A nevezetes levelemet is ott szerezte meg./

Ha a Feri bácsi jött látogatóba, öccséhez, mi tudtuk és sokan mások is, hogy az Öreg úr szeret ilyenkor egyedül lenni a családdal. El is kerültük a házat, messziről. Mi sem nagyon kedveltük őt. Az étrendje változatlanul az volt, hogy uzsonnára virstlit kért főzni, ezt ő hozta, vacsorára pedig paprikás csirkét a Mili mamától.

De részünkre is gyakran volt „Terülj asztalkám". Lajos bácsi nagyon szeretett disznókat hízlalni. A hízók etetését senkinek nem engedte át. Érdemes ennek precízségét megemlíteni. Szemtanúja voltam nem egyszer.

Az etetés óra-percre történt. Mérőedénnyel kimérte a darát, a vizet. Keverés után az eleség megszabott ideig tartó pihentetése. Ezalatt a Lajos bácsi sodort magának egy cigarettát, szipkába tette, de még nem gyújtotta meg. Majd kimérte literes edénnyel az egyes vályúkba az eleséget. /Ugyanis voltak süldő hízók, ezekből karácsonyra öltek le egyet-kettőt, és voltak öreg hízók, ezekből farsangkor öltek le egyet-kettőt. A többi hízót eladták./ Majd meggyújtotta cigarettáját és türelemmel végignézte, megfigyelte, hogy melyik állat hogyan eszik. Amelyik nem nyalta ki a vályút, annak lefogta a kosztját és külön zárta, hogy kikoplaltassa. Ezt a szokását akkor sem engedte el, ha netán vendégek voltak a háznál. Történt egyszer /bár évekkel később, de itt aktuális elmondanom,/ a disznóöléssel kapcsolatban egy tragikomikus eset. Volt a Jakaboknak egy egészen közeli rokonuk Győrött: Jeney Alajos. Kiváló süteményeiről messze híres pékmester. Gazdag ember volt. A győri kávéházaknak Ő volt a szállítója. Bohém, jókedvű embernek ismerte mindenki, de ez csak addig tartott nála, míg egyetlen leányát, aki Győr egyik legszebb lánya volt, el nem vesztette. Fiatalon vitte el a halál.

E kis szomorú kitérés után visszakanyarodom oda, hogy a Jeney bácsi vett a Jakaboktól egy két mázsán felüli hízót. A disznóölésre összejött Jakabéknál a két

család. A hízót leölték, sürgött-forgott mindenki, a szokásos böllér hamar széjjel dobta az állatot. Mint ilyenkor szokásos, tízóraira a máj, kiadós ebéd és még illatozóbb vacsora várta a háznépet. A pincében sorba fektetett boros üvegek rendje is felbomlott, a hangulat felfokozódott. A háznép estére már rendbe tett mindent, Jeneyék hoztak magukkal egy nagy ruháskosarat, olyan vesszőből fonottat, hogy amik nem igénylik a sürgős páclébe tevést, azt belerakják a fedeles ruháskosárba és hazaviszik magukkal Győrbe, az éjféli vonattal. A vesszőkosár jól megtelt a sok hurkával, kolbásszal és egyebekkel. Hogy ezek be ne melegedjenek, az indulásig kitették a nyitott folyosóra, még a tetejét is felnyitották, hogy minél alaposabban kihűljenek a dolgok. Aztán vigadoztak tovább. Elérkezett az indulás ideje. Hálálkodás, sok-sok köszönet a fáradságért, búcsúzkodás, öltözködés. Mennek ki a folyosóra, hogy lezárják a kosarat. Alig kilépnek, belebotlanak egy hosszú véreshurkába, odébb kanyarog a földön néhány szál megtépett kolbász, az udvar közepén hever egy megrágott karmenádli, minden felé hevernek a disznóölés trófeái, csak a kosárban nincs semmi. Nagy kevergés nyomai látszódtak több helyen a hóban. Azonnal látták, hogy ezt nem ember tehette, hanem a pusztai kutyák tartottak disznótoros vacsorát. Aztán másnap kiderült, hogy mi is történt. A tőlük nem messze lakó Baranyovics jószágigazgatónak volt két bernáthegyi kutyája. Kitűnő szimatjukkal észrevételezték a kínálkozó alkalmat és jóllaktak az ünnep kedvéért. Még haza is vittek kóstolót az óljukba. Innen jöttek rá, hogy kik is voltak a bűnösök. Az eset senkit sem érintett fájdalmasan, egy jót nevettek az egész történeten, s egy hét múlva megismételték a dolgot. De most már jobban vigyáztak.

A Jakab szülőknek négy lányuk volt. /Nagyon szerettek volna egy fiút, de ennyi lány után már nem mertek újabb kísérletbe kezdeni./ A legidősebb Mária /aki később a feleségem lett./ 1959-ben meghalt, őt követte Emília, Somogyi Miklós felesége, Tatabányán. A harmadik Gizella, dr. Sz.J. felesége, Keszthelyen. A negyedik Erzsébet, dr. Küttel Jenő özvegye, Kaposvárott. Mi hárman: Makkos Lajos, Máyer Jani és én gyakran megfordultunk a Jakab család házánál. Az udvarlás eszünk ágában sem volt. A kislányok még nagyon fiatalok voltak, Mariska is még csak 13 éves volt. Inkább a Lajos bácsi vette szívesen, ha átmentünk, mert rendszerint leültünk kártyázni vele, amit nagyon szeretett. Különösen Makkos Lajos humorát élvezte, akinek jó bemondásai voltak. Jani amolyan költői lélek volt, én meg zenével szórakoztattam a családot, lévén a Lajos bácsinak egy különleges, 18 regiszteres harmóniumja, melyen élvezettel játszottam mindig. De nem hagyhatom ki emlékeim közül azt sem, hogy szeretett Lajos bácsink nagy hazafi is volt személyében. Mikor elújságoltuk neki, hogy mindhárman beváltunk katonának, egy meleg kézszorítással gratulált nekünk és elfordult, hogy letörölje könnyeit, amelyeket az elkeseredés váltott ki belőle, amiért ő nem lehetett katona és - mondván - nem szolgálhatta hazáját. Királytisztelete szent és sérthetetlen volt. Vallásossága mélyen ült szívében. Néha mi is belecsöppentünk az esti Úrangyala imádkozásba, amit a család minden tagja együtt mondott hangosam.

1922.
Veszprémi katonaként.
Utolsó évek a tanítóképzőben.

Ismét eljött a tavasz, ha úgytetszik a húsvét, az én 18-ik húsvétom. Az otthoni, kötelező locsolkodás után siettem át Jánosházára, hogy ha netán barátaim már ott lennének, ki ne maradjak semmi jóból, no meg szerettem volna első lenni. Ez sikerült is. Udvariasan, szolidan, finoman meglocsoltam először a mamát, aztán a lányokat. Kisvártatva jöttek a barátaim is. Ők is hasonlóan cselekedtek. Lajos bácsi meg akart bennünket vendégelni, amiből majdnem baj lett. Ugyanis a mama megkérdezése nélkül kivett az üveges szekrényből egy likőrös üveget /sohasem volt az öregúr önkiszolgáló/ és mindnyájunknak öntött belőle egy kupicába. A szokásos szöveg elhangzása után mindegyikünk felhajtotta a likőrnek vélt italt. Nem tudtunk szóhoz jutni. Elállt a lélegzetünk, eleredt a nyálunk, csak úgy ömlött a szánkból, s vízért futottunk a konyhába. De mi is történt? Nem más, mint az, hogy a Jakab néni elkészítette ugyan a likőrnek valót, vagyis a 96%-os alkoholt összevegyítette az eszenciával, de szirupot és vizet nem öntött hozzá, gondolván, hogy majd másnap reggel megcsinálja. Nos, ebből ittunk. Az egész szájüregünk nyálkahártyája összeégett, sokáig szólni sem tudtunk, csak bólintgattunk egymásnak, mutogattunk, mint a némák. Délre aztán meggyógyultunk, s az ünnepi ebédet, kárpótlásként, jó étvággyal fogyasztottuk el. Ez emlékezetes öntözés maradt számunkra.

Aztán visszamentünk újra, következtek a sablonos hétköznapok. A május vége egy kicsit szorossá vált, mert két tárgyból képesítőznünk kellett, aminek eredménye már az oklevélbe is bekerült. Sikerült jól levizsgáznom. Most már nem volt mindegy számomra a tanulmányi eredmény. Szégyelltem volna a Jakab-lányok előtt, ha rossz jegyeket szerzek. Már készülődtünk haza, az eszem otthon járt, s tervezgettem, hogy milyen jó lesz a nyáron. Apám vett egy használt kerékpárt, majd azzal fogok ide-oda járogatni. Már szívesen gondoltam arra, hogy gyakrabban mehetek majd Jakabokhoz, bicikli-túrákat teszünk négyesben. Az udvarlás szele is megcsapott egy kicsit és egyre szívesebben mentem Jánosházára, sokszor az illendőség határát is átlépve, elidőztem náluk. A szépnek ígérkező nyári tervek azonban hamarosan szomorú valósággá váltak. Megküldték az iskolának a névre szóló katonai behívókat. Nekem is küldtek. Nem akartuk elhinni, hogy ez valóság. Hiszen azt ígérték, hogy nem kell bevonulnunk, csak a nevünk kell. Rútul becsaptak bennünket. Június 10-

én kellett jelentkeznünk a győri Vadász laktanyában. Engem nagyon fájdalmasan érintett a dolog. Oda van a virágos nyár! Talán még az életet is képes lettem volna eldobni magamtól, ha előre tudom, hogy mi vár rám a katonaságnál. Jó, hogy nem tudtam. Ezután következő soraim majd mindent elmondanak.

A megadott helyre, a megadott időben megjelentem, tehát bevonultam. Két helyen búcsúztam el, otthon és Jánosházán. Nem volt mindegy. A Vadász-laktanya megtelt a behívott diákokkal. Ki-ki a bőröndjén, vagy katonaládáján ücsörgött várva sorsunk elintézését. Csak várunk, és várunk, már dél felé jár az idő, semmi sem történik. Semmi jelét nem láttuk annak, hogy meghívnak bennünket ebédre. Hát előszedtük hazulról hozott elemózsiánkat és eszegettünk. De nehezen ment a nyelés! Az udvaron sehol egy árnyékos hely nincs, csak egy vízcsap enyhítette felhevült állapotunkat, de ehhez hozzáférni művészet volt, mert annyian voltunk.

Nemsokára jött egy őrmester „úr", elordította magát: Sorakozó! Mindenki csomagolt, szedte cókmókját, s futott a tömegbe, ahol tudott, beállt a sorba. Jött egy öregkatona, aki beosztotta a népet l-re és 2-re. Ezután az őrmester ismét ordított. Egyesek 5 lépést előre indulj! Aztán bejelentette, hogy a bevonult újoncok fele itt marad Győrben, másik fele Veszprémben kap kiképzést. Szorítottam magamnak, hátha a győriek közt lehelek, milyen jó lesz közel lenni a hazához.

Az 1-sek Veszprémbe indulnak, sorakozzanak a századiroda előtt, ahol megkapják a vonatjegyüket - mondja az őrmester. A villám sújtott belém, csaknem összeestem, mikor -e szavakat hallottam, mert én is az 1-sek közt álltam. Isten veled nyár! Isten veled Jánosháza-i tervek! Jegyosztás után ismét sorakozó. Egy káplár vezetésével kimasíroztunk az állomásra s a délutáni vonat már vitt is bennünket Veszprémbe.

Daloltak a társaim eszeveszettül, csak én voltam szomorú. Talán előre megéreztem, hogy nekem nagyon nehéz lesz a katonai élet. Sovány, vékony fiatalember voltam, űzött, sebzett lelki állapottal, amit a múltból hoztam magammal. Nem is tudtam megérteni jókedvű társaimat, tréfáikon nem tudtam nevetni még akkor sem, amikor pedig minden okom meg lett volna rá. Az történt ugyanis, hogy vonatunk Csesznek állomáson haladt át.

Volt közöttünk egy minden hájjal megkent győri vagány, aki egész úton bolondozott a néppel. Mikor vonatunk megy ki az állomásról, leszólt a váltóőrnek: Bácsi, mit csinálnak Sulyokék? Csesznek - kiáltja utánunk a váltóőr. Bizonyára nem hallotta jól a vonatzörgéstől a kérdést, s azért válaszolt így gondolta, hogy az állomás neve után érdeklődtünk.

Megérkezve Veszprémbe, az Almádi-úti laktanyában helyeztek el bennünket. Azonnal a raktár előtt sorakoztunk. Egy őrmester a névsort olvasta, két katona pedig dobálta elénk a felszerelést, nem törődve azzal, hogy az illik e ránk avagy sem. A sors iróniája, hogy a kisember nagy holmikat, a nagyember kis holmikat kapott. Mikor megpróbáltunk belebújni az angyalbőrbe, a legtöbben úgy néztünk ki benne, mint a madárijesztő, óriási cserebere akció indult meg közöttünk, hogy mindenki lehetőleg megtalálja a neki megfelelő ruházatot. Végre felöltöztünk és egymást röhögtük. Az otthoniak sírva fakadtak volna, ha akkor meglátnak bennünket. A civil ruhánkat ezután összehajtogattuk, lehetőleg a legkisebb térfogatúra, egy madzaggal átkötöttük, elláttuk névvel és ez leszerelésig bekerült a raktárba.

Felvonultunk a legénységi szobába, mindenki foglalt magának egy ágyat, lerakodtunk úgy ahogy, aztán az őrmester elmagyarázta a szobarendet, /Ha velem egyidős vagy kedves olvasóm és voltál, a 20-as években katona, akkor ne olvasd el ezt a részt, mert úgyis tudod, hogy milyen embertelen volt akkor a katonaélet. De Ti, többiek okuljatok belőle./ A szobarend azzal kezdődött, hogy mindenki kezébe vette az ágyára dobott üres szalmazsákot, levonultunk a lóistállók mellett felhalmozott szalmakazlakhoz és megtömtük a szalmazsákot, már aki bírta erővel, olyan keményre, hogy az négyszögletes formát vegyen fel. Borzasztó nehéz munka volt. A kezünk csupa seb volt mire végeztünk. Aztán a hátunkon cipeltük fel az emeletre a szobánkba. Az őrmester várt bennünket és elkezdte a szobarendet magyarázni.

A szalmazsákokat minden ébresztő után, ami reggel 4-kor lesz, úgy kell eligazítani, hogy az szögletes formát vegyen fel, mintha egy hosszú láda lenne az ágyban. Erre napközben ráülni szigorúan tilos. Itt van a szoba közepén ez a hosszú deszka-asztal két hosszú deszka-paddal, arra rá lehet ülni, de az ágyra soha. Azután összehajtogatják a két lepedőt és a két pokrócot pontosan olyan szélesre, mint az ágy, egymásra teszik, de úgy kell nekik kinézni, mintha négy deszkát tettek volna egymásra. Ezt elhelyezik a fejrésznél. Ha a szoba egyik sarkából végignéznek az ágyakon, /10 az egyik soron, 10 a másikon,/ zsinórban legyen minden, az ágylábaktól a fejrészig minden. A katonaládáknak az ágy vége alatt lesz a helye, azok is végig zsinórban. A bakancsokat este fényesre kell kefélni, vigyázz! állásban az ágy vége alá tenni, fehér kapcával letakarni és az összeset zsinórba igazítani. Aztán összehajtogatjuk az inget, gatyát, zubbonyt, nadrágot olyan egyformára, hogy a széle egyiknek se legyen se kijjebb, se beljebb, mintha deszkákat tennének egymásra. Ezeket az ágy fölött levő fali polcra teszik, de úgy, hogy ezek is zsinórban legyenek. Az így összehajtogatott ruhákra, középre teszik az acélsisakot, zsinórban. A fali polc két sarkán egy-egy kampót találnak. A baloldalira akasztják a puskát és a szuronyt, a jobboldalira, hurkába csavart köpenyt. Melléje a törülközőt. Most következik a hátbőrönd /katona nyelven, a borjú/elhelyezése. A borjúban állandóan készenlétben kell tartani egy pár tiszta kapcát, törülközőt, csatos szíjakat, tisztálkodó eszközöket, egy rend alsót, stb. Az így berendezett borjút becsatoljuk, és a már előzőleg hurkába csavart pokrócot köréje erősítjük az oldalszíjakkal. A borjú közepére erősítjük az alumínium sajkát. Az így elkészített, ill. felszerelt borjút a fali polc alatti kampóra középen felakasztjuk. A katonaládában centiméternyi pontossággal kellett elrendezni a dolgokat a fogkefétől a cipőkeféig minden holmit.

Nagyon hosszura nyúlna és unalmassá válna, ha még tovább részletezném a szobarendet, mint a katonaélet első, nem éppen kellemes benyomásait.

Este 6-kor sorakozó vacsorához. Fogtuk a sajkánkat, a kanalat, futólépésben sorba álltunk, /mindent futólépésben kellett végezni/ s a nagy kondér elé érve a szakács egy merőkanál babgulyást vágott a sajkánkba. Mint ma: ebédlő? - terített asztal? - tányérok? - villa, kés? - stb? -. Óh! Óh! Ezek csak álmok voltak.

Kikanalaztuk a sajkából a babgulyást az udvar egy félre eső szegletében állva vagy ülve a földön, s aztán rohanás az udvar közepén álló három csap valamelyiké-hez, ahol éppen hely volt s a zsíros sajkát úgy ahogy elmostuk, előbb homokkal kisikáltuk belőle a zsírt, aztán kimostuk. Jaj volt annak, akinek a szobavizit alkal-

mával a sajkáján valami ételmaradékot találtak. Vacsora után szabadfoglalkozás. Kilenckor takarodó. De keservesen szólt az a takarodó a századkürtös trombitáján!

Mikor az utolsó hangokkal lefújta a takarodót, minden lámpának el kellett aludnia a laktanyában. Sötétség borúlt a legénységi szobákra. Elcsendesült mindenki, lelkünk mélyén otthon jártunk, keseregtünk, miért is kell nekünk ezt csinálni? Senkinek sem volt kedve a később kötelezővé vált, esti meséléshez, viccekhez. Irigyeltük az otthoniakat. Az a tudat, hogy katona vagyok, egy csepp büszkeséget sem adott nekem, szívesebben vállaltam volna a nótát, hogy maradt itthon kettő-három nyomorult.

Még az a körülmény is csak keservítette hangulatunkat, hogy 2 hétig, amíg az alapkiképzésen át nem estünk, nem mehettünk ki a városba, a laktanyában rothadtunk. Mert ugye, a katonai felfogás szerint, egy civil nem tud rendesen menni, lábait csámpásan rakja mindenki, aki nem volt katona. Tehát két hétig járni, menni, díszlépésekre tanítottak minket Két hétig, délelőtt, délután mást sem hallott az ember, mint: tagozott menet! Indulj! Egy.., visszakozz! Egy..., visszakozz!

Két hét után megkaptuk a puskákat. Jaj, jaj! Úgy néztünk, mint életünk megkeserítőjére, szenvedéseink jelképére, szabadságunk vesztőjére. Újabb két hétig nyúztak bennünket a fegyverfogások megtanulásával. Dögnehéz puskáink voltak. Minden fegyverfogási műveletnél kopogtak a csontjaim, vagy a lapockámon, vagy a könyökömön, aszerint, hogy hova ütődött. Mert nagyon sovány legény voltam, nem volt rajtam se hús, se háj, ami az ütéseket felfogta, vagy enyhítette volna. Gyenge testemnek a puska által igénybe vett helyei megkékültek.

Este a puskatisztítás kriminális órái következtek. Ha sehol másutt nem tudtak belekötni a katonába, hát itt ezer mód volt rá. A fegyverviziteket váratlanul, kiszámíthatatlan időben, rajtaütésszerűén tartották. Vagy a cső tisztasága nem volt megfelelő, vagy nem volt kellően zsírozott, vagy a puskaszij nem volt fényes, vagy valamelyik csavarfej vájatában volt valami porszem, amit képesek voltak tűvel kipiszkálni, stb. Akinél a legkisebb hibát találták az laktanyafogságot kapott.

Hogy miből állt a laktanyafogság? Szabadmozgást nem korlátozó fogság!

Világosabban: az a katona, aki laktanyafogságot kapott, nem mentesül semmiféle foglalkozás alól. Reggel 5-től este 6-ig résztvesz mindenben, gyakorlatozik, kivonul a gyakorlótérre, takarít, krumplit tisztít a konyhán, fát vág, vizet hord, stb. De - és most következik a neheze -, amíg a többi a szabad idejében pihen, vagy kimegy a városba, addig a büntetett katona nem hagyhatja el a laktanyát, hanem állandóan résen kell lennie, hogy a kapuőrségen mikor fújják a laktanyafogságosok riadóját. Ha ezt meghallja, - mert meg kell hallania, ha nem akarja, hogy a büntetése szaporodjék, - azonnal teljes felszerelésbe kell öltöznie, /puska, oldalszurony, rohamsisak, borjú, tölténytáska, stb. és futólépésben a kapuőrségen jelentkeznie. Ott megvizsgálják a felszerelését, tiszta-e, nem hiányos-e? Szerencséje van, ha jóindulatú az őrség parancsnoka és nem talál semmi hibát. Mert ha akar, talál. Pl. ahány pocigszeg hiányzik a bakancs talpából, annyi nappal hosszabbodik a fogság. Vagy egy gomb a zubbonyon ferdén van felvarrva. Stb. Ez a büntetési forma rosszabb a magánzárkánál-, mert ennél leüli az ember a kiszabott napokat, kivonulni nem kell, csak fekszik egész nap és ilyesmivel nem bosszantják. Hogy miért tudom ilyen jól? - mert én is kipróbáltam hamarosan a magánzárka élményeit.

De ennek külön története van.

Augusztus közepe volt. Közeledett a szeptember, a IV. képző megkezdésének ideje. Azzal a gondolattal kezdtem foglalkozni, hogy szabadságot kellene kérnem, hazautazni, megvenni a könyveket, no és megmutatni magamat katonaruhában otthon és Jánosházán. Feliratkoztam szabadságkérelemre és másnap sorba is álltam a kihallgatásra. Könyvvásárlási indoklással kaptam is 4 napi szabadságot. Hű, de dogott a szívem! Megyek haza! A szabadságos levelemen az állt, hogy köteles vagyok 1922. év augusztus 19-én 24 óráig bevonulni. Még aznap vonatra ültem, a zsoldomból meg futotta útiköltségre. Hazaérve, otthon meglepődtek, érkezésemre nem számítottak. Ennek ellenére csirkepaprikás volt vacsorára. Mutattam, hogy mennyire örülök öcsém fejlődésének, már 16 hónapos volt, s előadtam, hogy tulajdonképpen miért is jöttem haza. Helyeselték.

Másnap Icukával bementünk Győrbe, megvettük a könyveket, jelentkeztünk az igazgatónál felvételre. Nagyon megnézett katonaruhában. Bizonyára nem nézhettem ki valami csinosan az angyalbőrben, mert nemcsak, hogy nagyon lógott rajtam a zubbony, de vékony lábaim miatt a nadrág is lötyögött rajtam, mert akkor mi még lábszártekerőt viseltünk térdtől, bokáig, amit körül kellett tekerni alsó lábszárunkon, s ez még jobban vékonyította amúgy is vékony lábszáraimat, szóval nem lehettem egy leányszívet megdobogtató látvány. A bevásárlás, a felvétel sikerült. A déli vonattal már otthon is voltunk.

Alig vártam, hogy délután legyen, átmentem Jakabokhoz, hogy bemutatkozzam katonaruhában. Az öregúr szívélyesen fogadott, gratulált, de a lányok bizony egy kicsit furcsán néztek rám. Mintha sajnálkoztak volna felettem. De akkor még nem vettem komolyan véleményüket, hiszen Mariska még csak 14, Milike 13 éves volt. Mindketten féltve őrzött kincsei anyjuknak. Velük nem is igen tudtam szót váltani. A Lajos bácsi teljesen lefoglalt magának. A katonaéletről meséltem neki sokat. Fájt a szíve. Másnap ismét átmentem, hogy elbúcsúzzam tőlük. Ez a búcsú már nem volt közömbös számomra, bár akkor még, - s erre jól emlékszem, - úgy köszöntem el a két nagyobbik lánytól, hogy „Pá, kislányok!” Később megtudtam, hogy ezen egy kicsit meg is sértődtek. Igazuk volt. Húztam az időt, hogy minél többet tölthessek náluk is, otthon is. Az állomáson a menetrendből kinéztem magamnak azt a vonatot, amely 19-én jóval még éjfél előtt beér Veszprémbe, hogy le ne késsem a 24 órai jelentkezést. Boldogan, mint ki jól végezte munkáját, utaztam vissza, számlálgatva magamban, hogy már csak 10 nap van hátra a katonaságból, aztán jövünk újra haza. Ezt a néhány napot már sírva is kibírjuk.

Hát majdnem így is lett. Mert 24 óra helyett óra 5 percre értem be a laktanyába. Ez a szolgálati szabályzat megsértése volt részemről. Amint megérkeztem, azonnal le is tartóztatott az őrség. De, hogyan is történt az egész dolog? Egyszerűen úgy, hogy egy bumlizó vonat volt még akkor forgalomban ezen az úton. Egy kávédarálónak csúfolt mozdony húzta a vonatot. Ennek ellenére beért volna időben, ha el nem fogy a vize és Zircen nem időzik a megengedettnél hosszabb ideig. Valamije elromlott. Végre elindult nagy sistergések közepette és már hiába számítgattam a menetidőt, éreztem, hogy mindenképpen el fogok késni. Hogy fokozza idegességemet, még az állomás előtt is megállt a vonat. A vonat még jóformán meg sem állt, én már ugrottam és rohantam

a laktanya felé. Ha nem futok, talán negyedórát is késtem volna, de ez akkor már mindegy volt. Becsengettem. A kapu kinyílt. Az őrparancsnok, aki egyszemélyben diák- és katonatársam volt, átvette szabadságos levelemet, látva, hogy későn vonultam be, egyből letartóztatott. Hiába, parancs az parancs. Elvették tőlem kis motyómat, elszedték minden olyan holmimat, amikkel öngyilkosságot lehet elkövetni, pl. bakancsfűző, zsebkés, ceruza, nadrágszíj, lábtekerő, stb. Aztán két fegyveres őr egy cellába kisért azzal, hogy majd a legközelebbi kihallgatáson jelentkezzem büntetés kiszabása céljából. A cellában egy deszkapriccs volt, rajta egy szál pokróc. Ez volt az egész berendezés. Egy vasrácsos ablak nézett az utcára, de az üvegje fehér olajfestékkel befestve, nehogy kilássunk rajta. Még a villanyégő is vasrács mögül pislákolt felém. A cella sötét volt, időfogalmam sem volt, az órámat is elvették. Nagyon lassan és fájdalmas gyötrődéssel telt el a reggelig tartó idő. Minden reményem abban volt, hogy másnap majd kihallgatáson valamilyen büntetést kiszabnak és megszabadulok a cellámtól, csak ülök és ülök a zárkában, s várom, hogy mikor nyílik ki az ajtó. Nagysokára csikordul a zár, belép rajta az ügyeletes katona s hozza nekem a rántott levest a saját sajkámban, kanál nélkül, meg egy karaj komiszkenyeret. Kérdezem tőle, hogy lesz e kihallgatás, mert fel akarok iratkozni. Mondja, hogy ma nem lesz, hiszen tudhatnám, hogy ünnep van, aug. 20-a. Majd holnap. Megvárta míg lenyomom a reggelit, fogta a sajkámat és elment. Kisvártatra visszajött s kérdezte, hogy nem kell -e kimennem. Igenlésemre egy szuronyos őrt küldött, aki elkísért oda is, vissza is. És ez így történt újra délben, este és másnap reggel. A priccs kemény volt és egyre keményebbé vált. Már nem tudtam, hogy a pokrócot hova tegyem, alám, vagy fölém. Szidtam a vonatot vezetőjével együtt, az összes vasutassal. Így esett tehát, hogy az aug. 20-át fogdában kellett töltenem. Ez annál is inkább nehezemre esett, mert - ha kilátni nem is lehetett - de a hangok beszűrődtek hozzám és hallottam amint társaim verik a díszlépést pattogó katonazenére, indulókra. Díszfelvonulás lesz a városban, mondta az őröm. Fájt nagyon, hogy én nem lehetek közöttük. Ilyen keservek, kellemetlen órák töltötték ki ezt a szépnek ígérkező ünnepnapot.

Harmadnap aztán jött a kihallgatás. Büntetésül laktanyafogságot kaptam a hátralevő egy hétre. Ugyanis szept. 1-én leszereltünk és mentünk iskolába. A századosom megdorgált alaposan és azt mondta, hogy egy katona inkább egy nappal korábban, mint egy perccel később vonuljon be szabadságáról.

Megkezdődött az utolsó évünk, IV. évesek lettünk. Öreg diákoknak, szinte uraknak éreztük magunkat. Már asztalfőn ültünk, először merítettünk, kiszolgáltak bennünket az alsósok. Mi voltunk a kóruson az újonc orgonisták dadái, ez azt jelenti, hogy ha egy kezdő először ül orgonára a misén, akkor mi mellette ülünk, s ha belekeveredik a billentyűk sokaságába, akkor mi egy mozdulattal átvesszük tőle a játékot. Valósággal kitúrjuk a helyéből. Gyakran előfordult, hogy miséző igazgatónk, amikor már nem bírta cérnával a kóruson kínlódó prepa játékát, zűrzavaros összhangjait hallgatni, az oltáron hátrafordult és a Dominus vobiscum helyett felszólt a kórusra, hogy hagyja abba a játékot. Ilyenkor mi vettük át.

Már gyakrabban kérhettünk engedélyt a városba való kimenetelre. Különösen én és Knapp Feri. Mi ketten szoktunk együtt hegedülni. Igazgatónk kettőnket választott ki arra, hogy szombat és vasárnap délutánonként egy-egy órát muzsikáljunk

a Nádorvárosi leányotthonban. Itt árva lányok laktak, s hogy legyen egy kis táncos szórakozásuk, mi ketten játszottunk nekik talpalávalót. Nekünk jól esett a kimenő, nem nagyon siettünk vissza, no meg egy kis uzsonnát is kaptunk.

A karácsonyi vakációt már 15-én kiadták, együnk otthon, gondolták. Elég hosszú szünetet adtak. Hogy ne kelljen öcsémet sokat kerülgetnem, úgy osztottam be időmet, hogy délelőtt otthon segítettem, /állatok etetése, favágás, vízhordás, mosogatás, vagy törölgetés, főzés, rántáskészítés, stb./ délutánonként pedig rendszeresen mentem át Jakabokhoz. No, nem udvarlási céllal. Lajos bácsi ugyanis karácsonyi pásztorjátékot tanított be a gyerekekkel, s ebben segédkeztem neki. Vittem magammal a hegedűmet is, s az énekeket ezzel kisértem. Boldog voltam, hogy segíthettem. A szilvesztert a szüleimmel együtt náluk töltöttük. Tulajdonképpen ekkor alakult ki Mariska és közöttem a kölcsönös szimpátia, amely egyre erősödve házassághoz vezetett.

Aztán kissé szomorkásan visszautaztam, de vigasztalt, hogy nem tart már sokáig.

1923.
Diplomaosztás, újra bevonulás, álláskeresések. A monostori pályázatom, tanítói kinevezésem és a legénylakás.

Nehéz, nevezetes, nagy napok következtek. A tavasz ébresztő napsugarai egyre jobban tolakodtak be az internátus komor, vasrácsos ablakain, felajozta rügyező érzelmeinket, lendületet adott az utolsó nekifutásunkhoz. A húsvéti locsolkodás illatkeverékével és likőrízeivel átitatva mégegyszer, de utoljára visszautaztunk, hogy végre, a diplomával a kezünkben, örökre megszabaduljunk négy éves börtönünktől.

Elkövetkeztek az utolsó órák gyertyagyújtásai, elköszönések a tanároktól, a ballagás szívsimogatóan ünnepélyes percei. Ünnepi nagymisére vittek bennünket a székesegyházba, utána végigmentünk közös sétáink szomorú emlékű útjain, egy-egy vadvirágot téptünk s tettünk gomblyukunkba. Ünnepi ebéddel vártak bennünket, mely után kihirdette az igazgató, hogy mától kezdve szabadon járhatunk ki a városba. De figyelmeztetett is, hogy ez a szabadság arra való, hogy a képesítői tételeket jól átvegyük, mert 2 hét múlva megkezdődnek a végső vizsgák.

Ketten-hárman egy csoportba verődve nagy tanulásba kezdtünk. Komoly tanulás következett. Többéves anyagot kellett átvennünk.

Június elején megkezdődtek a képesítő vizsgák. Naponta végig kellett izgulnom a vizsgákat, mivel a névsor végén álltam, s rendszerint csak dél felé került rám a sor. Volt ennek előnye is, mert a vége felé már a tanárok is elfáradtak a folytonos figyelésbe és minket már elég röviden faggattak. Dr. Zalka László kanonok volt az elnök, akinél a kántori vizsgát tettük le szertartástanból, orgonálásból. A többi tantárgy is simán ment. Megtörtént azonban,- talán a fáradtságtól - hogy leblokkoltam és pl. nem tudtam megmondani gondolkodás nélkül, hogy mikor volt a tatárjárás. A mellettem álló Szemethy Frici azonban az egyezményes jeleivel kisegített. Minden jól sikerült. Június 23-án kiosztották az okleveleket nagy ünnepély keretében. A szívem nagyot dobbant, mikor olvasták, hogy Tóth Kálmán jelesen végzett s átadták a díszes tanítói oklevelet.

Aztán következett a „Hegyi beszéd”, az elbocsátó, búcsúszó, lelkünkre kötötték, hogy az egyházhoz és a királyhoz, valamint a kormányzóhoz hozzáférhetetlen hűséggel viseltessünk, s a népiskolának egész életünkön át áldozatkész apostolai legyünk.

Ezután Márkus Gyula, kitűnően végzett osztálytársam előlépett. Megköszönte a tanárok négy évi munkáját, türelmét, jóindulatát, s meghívta a tanári testületet a

másnapesti bankettünkre. Ezt a kat. körben tartottuk, hol is tarthattuk volna máshol, hiszen csupa paptanáraink voltak, s a képzőnk neve is Kir. Kat. Tanítőképző Intézet volt. Az összehengerített oklevéllel boldogan tértünk vissza az internátusba. De már nem sorban mentünk, hanem ki-ki a maga utján. Tanító urak lettünk. Hiszen a miniszteri biztosunk már így szólított meg bennünket, mikor búcsúbeszédét mondta.

A hálóterembe érve leültem az ágyam szélére, kibontottam és megnéztem újra oklevelemet, lelki fészkemből ekkor felrepültek négy hosszú év örömeinek és keserveinek szárnyrakelt madarai és mint a fecske, csivitelték körülöttem: örülj, örülj, most már tied a jövő, az életed! A lelkem zenéjét visszhangozták ezek a szavak, ezek a madárhangok, mert ezekben a napokban úgy éreztük, hogy mostantól kezdve „urak" vagyunk, hozzánk igazodik ezentúl a világ, mi vagyunk a világ közepe. De a sokat ígérő lelki zenémbe időnként beleszólt egy sötét madár hangja is, mintha azt mondta volna ilyenkor: kár, kár, kár!

Hát bizony igaza volt.

Kár volt a madárcsicsergéssel színesre festett álmokat beteljesülendőknek érezni, kár volt azt hinni, hogy a mai nappal megnyíltak előttünk a pályakezdés nagy lehetőségei, kár volt arra számítani, hogy minden faluban, minden templomban, minden iskolában tárt karokkal várják az új tanítóbácsit.

Petőfi már száz évvel azelőtt megírta nekünk:

„Csak midőn a tömkelegbe lépünk, venni észre gyászos tévedésünk."

Álmodozásaimból az ebédre hívó csengő ébresztett fel. Az ebédet úgya hogy bekapkodtuk és siettünk ki a városba, hogy elsősorban az esti bankett menüjét intézzük el. Azután jártuk, az akkori szokásnak hódolva, a divatáru üzleteket, hogy ott sétabotot és keménykalapot /kobakot/ vásároljunk. Mert aki nem ezzel sétált az utcán, azt úgy vették, hogy nincs érettségije, vagy éppen megbukott. Hasonlóképpen csinálták ezt a gimnazisták is. Ha megjelentünk az utcán, a kép a következő volt: Fejünkön a kobak, balkarunkon lógott a kampós sétabot, jobb kezünkben a glaszé kesztyű fityegett, a gomblyukban egy virág hervadozott. Csak így lehetett büszkélkedni az utcán, s mutatni, hogy megérett a gyümölcs. Dehát az ilyesmi főleg a lányok miatt volt, mert ők jól tudták, majdnem névszerint, hogy kik voltak a diákok és kinek van „úri" felszerelése.

Este a bankett majdnem csendben folyt le. Szinte élettelen volt. Dehát nem is csoda. Ott ültünk mi 23-an, fiatal, 19 éves, papi megalázkodásban nevelt gyerekemberek. Az asztalfőn az igazgató, néhány tanár társaságában. Nagyon hivatalos volt a hangulat egész vacsora alatt, amely csak néhány pohár bor után oldódott fel. Mint ilyenkor szokás, elmeséltük tanárainknak egy-egy diákcsínyünket, leutánoztuk mozdulataikat, szokásaikat, óra alatti magatartásukat. Amikor a hangulat kezdett már felfelé ívelni, igazgatónk felállt, elmondta néhány perces búcsúbeszédét és azzal az Indokolással, hogy ő mindennap 9 óra 50-kor fekszik, elköszönt tőlünk. Aztán lassanként a többi tanár is elszállingózott. Végül csak mi maradtunk ott tornatanárunkkal, egy idősebb bácsival, aki városi tűzoltó parancsnok volt egyszemélyben, akit annyiszor megtréfáltunk, mert nagyon primitív ember volt. Annyit értett a testneveléshez, mint a hajdú... Ő végig kitartott velünk, úgy vittük haza, de csak a kapuig, mert nagyon harcias felesége volt. Aztán mi is hazamentünk, ki ilyen, ki olyan állapotban. Az el-

fogyasztott alkohol szabadjára engedte fantáziáinkat, s mikor a kíséretből hazafelé tartottunk, a fejünk a tanítónőképző felé vitte lábainkat. Gyerekek, - mondta valamelyik, - még nincs éjfél, szerenádot kellene adni a kollegináknak. Még nem utaztak haza. Néhányan, talán 5-6-an hazaszaladtunk a hegedűnkért. Megérkezve a többi már várt bennünket az ablakok alatt, ahol a 15. éves lányok aludtak. Előkerültek a hegedűk. No, itt egy macskazenés szerenád lesz, - gondoltam, - hiszen a társaságban csak én tudok játszani, a többi csak nyekereg a hegedűn. Hiába kértem, hogy a többi csak imitálja a muzsikálást, majd én húzom a „Csak egy kislány"-t, de hiába volt a kérésem, húzta mindegyik a vonót, istentelenül a húrokra nyomva, vagy a sámli előtt, de rosszabb esetben a sámli mögött húzva a vonót. Olyan hangokat csaltak ki a hegedűből, mint a naposmalac sívítása, vagy tyúkok jajkiáltása, amikor a görény rendezkedik az ólban. Nem tartott sokáig a macskaszerenád, még fény sem gyulladhatott ki az ablakban, amikor éles női hang kiált bele az éjszakába: „Irén néni, Irén néni, lopják a tyúkokat! Jaj Istenem, viszik a tyúkokat!" /Az Irén néni az igazgató, aki kiáltozott a portásnő volt./ Nekünk sem kellett több. Ki merre látott menekült a mellékutcákon át hazafelé, nehogy rendőri dolog legyen a nevezetes nap befejezése. Másnap nyomozták, hogy kik lehettek a zenészek, de mi akkorra már vonaton ültünk és a kattogó kerekek vitték haza az újdonsült tanító urakat. Mindez pedig történt és lezárult: 1923. június 23-án, 23 emberrel.

De jó lett volna mindezek után, most egy nagyot pihenni, egy nagyot utazni, a nyári vakációban leporolni leikünkről a rossz emlékeket, levetni magunkról a kolostori nevelés formaruháját, mely nem vértezett fel bennünket egy cseppet sem az élet ránk váró viharaival szemben, helyette a mindenbe való beletörődés köpenyét adta ránk, kiszellőztetni lelki ruhánkból a beleivódott tömjénszagot, életszerűvé tenni az élettelenségig elkoptatott ima nimbuszát.

Aztán elindulni valamerre állás után, mert nem kívánhatom most már továbbra is, hogy szüleim tartsanak el. Bár ők nem sürgették a dolgot, szívesen láttak otthon. A katonaság azonban gondoskodott arról, hogy ne legyek sokáig otthon. Július elsején megjött a behívóm, hogy a győri Vadász-laktanyába vonuljak be. Ezzel a nyári terveimet úgy elintézték, hogy sírva tudtam volna fakadni. Mi mást tehettem, bevonultam. Több társammal összefutottam a laktanya udvarán. Nekik már volt csillagjuk - nem tudom, hogyan csinálták -, de én csak, mint gyalogos vonulhattam be, még karpaszományom sem volt, mint a többieknek. Amíg mi a tűző napon gyakorlatoztunk, ők az árnyékban ültek, de nem akarom felsorolni a különbségeket. Nagyon keserves napjaim voltak. A katonaéletet nem nekem találták ki. Próbálkoztam a rövidlátásomat felhasználni arra, hogy megszabadulhassak, nem sikerült. Le kellett töltenem a 6 hetet, amely után leszereltek.

Fáradtan, lesoványodva kerültem haza. Most aztán már tényleg, valahol állást kell szereznem. De hol? - kérdeztem magamtól. Nehéz dolog volt ez abban az időben! Egyelőre azt tehettem csak, hogy állandóan a Néptanítók Lapja hirdetéseit figyeltem, hogy hol van üresedés, hova lehet a pályázatot benyújtani. Legkönnyebben a Jakabéknál jutottam hozzá ehhez a laphoz, mivel az iskolának hivatalosan járt. Gyakran átjártam hát a hirdetések ürügyén s ilyenkor egy kis udvarlásra is volt alkalom. Mindkét dolog azonban, jaj, de nehéz volt. A mama úgy őrizte a leányait,

mint egy kincset. Soha nem hagyta őket együtt velünk. Ha ő nem tudott olyankor ott tartózkodni amikor négyszemközt beszélgethettem volna a lányával, akkor beküldte valamelyik másik lányát, legtöbbször a Milikét. Előfordult, hogy egyik leány sem volt otthon, csak a Mariska, no meg én, ekkor áthívatta a szomszédból a Pülöp Mancit, s őt küldte be őrzésünkre. Nyugodjék szegény féltékeny anya!

Az álláskereséssel kapcsolatban az volt a nehézség, hogy nem lehetett a hirdetéseknek hinni. Egy-egy lapban 30-40 állást is meghirdettek, de ezek között csak néhány volt olyan, amelyre pályázni volt érdemes. A többire már megvolt a jelöltjük, csak hivatalos kényszerből hirdették meg, mivel hirdetés nélkül nem tölthetik be az állást. Pályáztam én Salgótarjántól Szombathelyig mindenfelé, sorban visszaküldték, legtöbbször azzal, hogy az állásra van jelölt. De voltak olyan hirdetések is, amelyeknek a végén közölték, hogy jelölt nincs, a személyes bemutatkozás előnyös. No, ilyenek közül én is kiszúrtam magamnak néhányat. Érdemesnek találom három ilyen, bemutatkozásos történetet elmondani, annak jellemzésére, hogy abban az időben milyen megaláztatáson kellett átesnünk, ha állásszerzés céljából valahol megjelentünk.

Hogy megértse a kedves olvasóm a pályázók kálváriáját, néhány szót kell szólnom a két világháború közötti népiskolai állapotokról.

Ebben az időben a római katolikus egyház állam volt az államban. Még a polgári Kormány is hozzá alkalmazkodott olyannyira, hogy pl. a vallás- és közoktatásügyi Miniszter is csak az egyház jóváhagyása után adta ki rendeleteit. Az egész magyar közjogi életet átitatta az egyházi szellem, szinte középkori jelleget vett fel e tekintetben a társadalmi életünk. A magyar népiskolák 90%-a felett a katolikus egyház gyakorolta a hatalmat, a 10% felett az állam. Ennek ellenére nem az egyház fizette iskoláinak tanítóit, hanem az állam. Világosabban: a tanítói fizetés 10%-át az egyház, 90%-át az állam fizette. A falvakban mindenütt felekezeti iskolák voltak, amelyeknek legfőbb parancsolója a plébános volt, az iskola igazgatója neki alárendeltje.

Minden népiskolának volt egy irányító és ellenőrző testülete, ezt úgy hívták, hogy Iskolaszék. Ennek elnöke szintén a plébános, tagjai pedig a falu lakosaiból beválasztott jómódú gazdákból, földbirtokosokból, gazdag kereskedőkből, tehetős iparosokból kerültek ki. Lényeges jellemvonásuk az volt, hogy teljesen a plébános akarata szerint cselekedtek. Nyilvánvaló tehát, hogy ha egy pályázó rászánta magát a személyes bemutatkozásra, és elutazott a jelzett faluba, első útja a plébániára vezetett. Mert ha nem itt kezdte, el volt veszve már eleve.

Nos, hogy is történt velem Esztergomban? Hát ide figyeljenek emberek! - mondaná Alfonzó.

Szabályosan felszerelt kérvénnyel a zsebemben, kétes reményekkel a szívemben a plébániára tartottam. Az ajtóra, ki volt írva: dr. Maitz János prelátus-kanonok, városplebános. Félénken megnyomtam a csengő gombját. Vártam. Nagysokára megjelent egy csinos nő, akinenek előadtam, hogy a plébános úrnál szeretnék tisztelegni. Elutasított azzal, hogy ilyenkor nem fogad senkit a méltóságos úr, mert délutáni pihenőjét tartja, alszik. Jöjjek 5 óra után. A jelzett időben visszamentem. A csinos nő bevezetett hozzá. Királyi trónusán, egy bársony fotelban ült és fiatalembernek szólított. Elmondtam, hogy mi járatban vagyok. Nagyvonalúan átnézte irataimat, nagyokat ásított közben és elbocsájtott azzal, hogy menjek el az iskolaszéki tagok-

hoz, mutatkozzam be nekik. Se le nem ültetett, se kezet nem nyútott. A csinibaba kikísért a kapun. Azt sem tudtam, hogy kik az iskolaszéki tagok, hogy hol laknak. Amint az utcán bolyongtam, egy iskola előtt mentem el. Fel a fejjel! -gondoltam és bementem. Kerestem az igazgatót. Hamarosan jött is. Nagyon barátságosan fogadott. Elmondtam neki, hogy hol jártam, mi a célom. Óh, kis fiatal barátom, ne fáraszd magadat, az ő jeleltje lesz megválasztva, a házvezetőjének az öccse, - mondta a kolléga. Kár minden lépésért. Hazamentem, s a papokról alkotott rossz véleményem bozótján egy tüskével ismét több lett.

A következő kísérlet a szomszédos faluban, Öttevényen történt. Segédkántorsággal egybekötött tanítói állást hirdettek. Elmentem hát, és bemutatkoztam ott is a plébánosnál. Meglepetésemre Keifes Károly volt a plebános, egykori hittantanárom a képezdében. Megismert, nagyon kedves volt hozzám, s hasonlón elküldött az iskolaszéki tagokhoz bemutatkozásra. Másnap végigjártam a falut, a tagoknál leviziteltem, s kértem pártfogásukat. Meg is ígérték. A délutáni litánián próbaorgonálást kellett bemutatnom. Úgylátszott, hogy minden rendben van. Már dicsekedtem otthon, hogy öttevényi kántor leszek. Apám már előre büszke volt erre. Kár volt! Mert annak ellenére, hogy a pap megígérte, hogy mint tanítványát támogatni fog, mégis az ő jelöltjét, Kurolli Istvánt választották meg. Talán, ha akkor idejében eszembejut, hogy az igazgatónak, Süke Lászlónak van egy Sári nevű lánya, lehet, hogy engem választanak meg egy kis udvarlás bevetése ellenében. Viszont ez hűtlenség lett volna Jakabék lánya iránt. Szóval eszembe se jutott, hogy az állást így is meg lehetett volna szerezni. De nem sajnáltam, nekem az érzelmi csere nem ért volna meg ennyit.

No még egy kísérletet hadd mondjak el röviden, amikor Lébénybe pályáztam. Itt sem sikerült az állást elnyernem, ellenben egy kis szégyent hozott a fejemre. Nem is kicsit! Írásomban már jóval előbb írtam arról, hogy Minka néném ez időtájt a lébényi plébános gazdasszonya volt. Bekerekeztem tehát a faluba, hogy bemutatkozzam. Annak ellenére, hogy a plébánost egy öreg, morózus, kimért embernek ismerték, engem kedvesen fogadott, leültetett a szalonban, abba a garnitúrába, amelyben 40 év múlva Nyúlon ismét ülhettem, és barátságosan elbeszégetett velem. Aztán átmentünk a templomba, ahol meghallgatta az orgonálásomat és az éneklésemet. Visszakísért a lakására, leültetett, likőrt vett elő és megkínált. Megelégedését fejezte ki és biztatott. Egyre jobban éreztem, hogy valami lóg a levegőben, valaminek még történnie kellene, mert nem tesz olyan mozdulatokat, hogy most már mehetek. Hirtelen elhatározással felálltam és megköszöntem, hogy fogadott. Ebben a pillanatban komorrá vált az arca, elítélő tekintetével kikísért az ajtóig, kezet sem fogott velem s elbocsájtott. Éreztem, hogy valahol elhibáztam. De hol? Fejlógatva megyek az utcán, összetalálkozom, régi ismerősömmel, Simonics Laci bácsival, a kántortanítóval, elmondtam neki, hogy mijáratban vagyok, és milyen kedves volt hozzám a plebi. Hát a nénikéddel beszéltél-e, felkerested-e? - kérdi tőlem. Hát bizony nem, mert akkor otthon kirúg a házból a mostohám, ha megtudja, - feleltem. No, ez nagy baj, mert tudom, hogy nagyon számítottak látogatásodra. Hát mit gondolsz, a te szép szemeidért volt hozzád kedves a morcos, öreg úr? Ne is számíts arra, hogy te itt kántor leszel! - vigasztalt Laci bácsi. Így is lett. Sajnos.

A „sajnos”nem az állás elvesztése volt, mert ebben az Isten ujját látom még ma is, /háborús évek, bevonulás, felmentés, stb./ hanem az az elmarasztaló vélemény,

amelyet áldott lelkű Minka néném rólam akkor alkototta. A plébános véleménye nem érdekelt. De sor került rá úgy 40 év múlva, hogy nénikémnek az akkori helyzetet megmagyarázhattam. Otthon, persze, Icukának az volt az első kérdése, hogy találkoztam e néném mel. Mikor mondtam, hogy nem, megnyugodott.

Hát így kellett kuncsorognom állás után eredménytelenül. Jó volt azoknak a falusi társaimnak, akik mindezt elkerülhették, mert legtöbbjük számára a falujukban fenn volt tartva az állás.

Amíg nem jutottam álláshoz, délelőttönként apám irodájában dolgoztam. Másoltam az anyagszámadásokat, elmentem vele vonalbejárásokra, én elöl ültem a vasúti triciklin és húztam a hajtányt, ő pedig mögöttem ült és figyelte a síneket, váltókat. Minden bakterháznál megálltunk. Felülvizsgálta, hogy rend van e házon belül és kívül, aztán tovább hajtottunk. Délutánonként szorgalmasan jártam át Jakabékhoz, ahol rendszerint összetalálkoztam Makkos Lajos és Mayer Jani barátaimmal. Muzsikáltam, én voltam az udvari zenész, mivel ők nem értettek ehhez, vagy kártyáztunk, az öregúr tanított meg bennünket paszianszozni, vagy biciklitúrára indultunk valamelyik szomszédos faluba a Kollégáékhoz, vagy bementünk Lébénybe kuglizni. Ez utóbbira mindig nagy szertartással készült fel a Lajos bácsi. Elsőként nagy aprólékossággal elkészítette kerékpárjának karbidlámpáját, hogy hazafelé jól világítson, sőt a mienket is felülvizsgálta. /Hol volt akkor még a dinamós világítás?/ Minden ilyen kuglizás alkalmával rajtam ült nehéz súlyával a gondolat, hogy itt van a szomszédban a nénikém, s mégis milyen messze van. A kuglizás rendszerint jól belenyúlt az éjszakába. Mert, ha veszítettünk, akkor azért nem hagytuk abba és fordítva. A partiban nem voltunk sokan. Németh István a nagyvendéglős, Valdherr János a gazdag kereskedő, Modrovich János földbirtokos, a gyógyszerész, Jankovich Jenő az adóügyi jegyző, a Káplán, dr. Tóth Gedeon az orvos és mi hárman. Este hazakísértük Lajos bácsit, hogy gyenge látása miatt baj ne érje. Ezért mindig hálás volt, de nem volt szabad vele éreztetni, hogy miért kisérjük őt haza. Udvariasságból tettük, így volt elkönyvelve. Közben egyre türelmetlenebbül böngésztem az álláshirdetéseket. Már terhes volt szamomra az állásnélküliség és az, hogy a szüleim nyakán élek.

És egyik délután felfedeztem egy kedvezőnek itélt hirdetést. Valahogy a régi, komáromi emlékek alapján megragadott a szöveg, amely kb. így szólt: Komárom thjf. /törvényhatósági joggal felruházott/ szab.kir. város törvényhatósági bizottsága pályázatot hirdet a város pusztamonostori iskolájánál megüresedett II. sz. tanítói állásra. Pályázni lehet nov. 15-ig. Újságolom apámnak, hogy találtam egy komáromi vonatkozású hirdetést. Hát ez nagyszerű - mondta - azonnal pályázd meg. Elújságolta nekem azt is, hogy a monostori iskola igazgatója személyes ismerőse még abból az időből, amikor Komáromban volt pályamester és mint Hauk János vasúti vendéglős jóbarátja gyakran mentek ki Monostorra mulatozni, Hauknak volt ott egy szép háza, alatta nagy boros pincével. /A legelső ház, amint Monostorra beérünk./ Itt ismerkedett össze Hiszek Nándor igazgatóval.

No, ez az összeköttetés eléggé megvastagította bennem a remény szálait, s bizakodással tekintettem a jövő elé, amiben nem is csalódtam. Hiába! - amíg ember lesz a világon, addig protekció is lesz, bármilyen formájú - izmusban éljenek!

A kérvénnyel a zsebemben, elmentem Monostorra. A kételkedés és reménykedés érzései kavarogtak bennem mindvégig, amíg a hosszú, poros úton kiértem. Mert elég messze volt az iskola a várostól. Kb. 4 km-t kellett gyalogolni az állomástól, volt időm szemlélődni és elképzelni, hogy hova is fogok kerülni, ha netán sikerül. Nem sok szépséget nyújtott a táj. A bazaltkővel beszórt kocsiúttól balra egy fátlan, sivár, nagy katonai gyakorló tér terült el, jobbra pedig szőlőtáblák végtelen sora, bennük itt-ott, egy-egy vincellérház bújt meg szerény külsejével. Senki nem akadt az utamba, akitől megkérdezhettem volna, hogy merre van az iskola. Csak mentem, amerre az út vezetett. A kocsiút egyik emelkedőjére felérve megláttam egy nagy, méreteiben kiemelkedő épületet. Sok ablak volt rajta. Ez nem lehet más csak az iskola. Hatalmas telek közepén állt, hosszú deszkakerítés vette körül. Bizonytalan érzésekkel beléptem a diófákkal beültetett udvarba, megálltam és hallgatóztam. Javában folyt a tanítás. Amint ott ácsorgok, az udvar végében álló s vityillónak beillő házból kilép egy asszony, s megkérdi tőlem, hogy mi járatban vagyok, kit keresek. Mondtam neki. Ez a néni Sándor Lajosné, az iskolaszolga volt, a mi későbbi segítőnk, jótevőnk. Fiam gyakori dajkája és őrzője.

Felvilágosított, hogy itt a gyerekeknek délelőttönként csak egyszer van 10 perc szünetjük s mivel ez már elmúlt, meg kell várni a tanítás befejezését, ami 12 órakor lesz. Akkor lehet az igazgatóval beszélni, mivel délután is van tanítás, és nem biztos, hogy akkor rá ér. Jöttek is ki a gyerekek nagy ricsajjal, a Nándi bácsi éppen tömögette a pipáját, amikor észrevette, hogy közeledem feléje. Bemutatkozás után elmondtam, hogy pályázni szándékozom, s átnyújtottam kérvényemet. Ismertette velem a helybeli szokásokat, megmutogatta a tantermeket s ajánlotta, hogy mutatkozzam be az iskolaszéki tagoknál. A névsort is átadta, sőt adott mellém egy iskolás fiút, aki elvezetett mindegyikhez. Lelkemre kötötte, hogy a református tagok közül nehogy egyet is kihagyjak, mert abból baj lehet. Tudni kell, ugyanis, hogy a monostori iskola a városhoz tartozott s mint ilyen, mentes volt a katolikus egyház uralma alól, vagyis községi iskola volt, ahova minden gyerek járhatott vallására való tekintet nélkül. Milyen jó is lenne egy ilyen iskolához kerülni - sóhajtottam - ahol nincs papi uralom, mert már elegem volt belőlük. A papok csak mint óraadók jártak ki Komáromból, s nem mint főnökök.

Visszatérve Hiszek igazgatóhoz a látogatások eredményeivel, élményeivel, mondta, hogy nagy harc lesz a választásnál, mert a református tagok mindenképpen református tanítót szeretnének alkalmazni. Nem is fogadtak valami nagy barátsággal a református tagok, mikor megtudták, hogy katolikus vagyok. Szerencsére ezek csak egyharmad részét alkották az egész testületnek. Persze, hogy ilyen esetekben ki lesz megválasztva, az rendszerint az iskola igazgatóján múlik, mivel ő az Iskolaszék irányítója.

Elköszönésemkor említettem neki apámat, akire még jól emlékezett. Átadtam apám üdvözletét s azon kérését, hogy amennyiben megfelelőnek tart, pártoljon a választásnál. Erre csak annyit mondott: Üdvözlöm a papát, majd megválasztjuk a fiát! Reménnyel és izgalommal telt szívvel indultam haza, várva az eredményt.

Egy hét múlva megjött a levél. A borítékon felül ez állt: Komárom szab.kir. város polgármesterétől. Aztán a címem. Felbontom, olvasom. „Értesítem Tanító urat, hogy

a monostori közs. iskolaszék, 1923. évi november hó 18-án tartott tanítóválasztó ülésén önt a II.sz. tanítói állásra megválasztotta. Kötelességei és fizetése a diólevélben foglaltatnak. Állását 1923. évi december hó 1-én köteles elfoglalni. Aláírás: dr. Szabó Kálmán főügyész. isk.széki elnök, Herbszt József /Bozsó atyja/ isk.széki alelnök, Hiszek Nándor isk. igazgató, isk.széki jegyző."

Heuréka! Heuréka! - kiabáltam és lobogtattam a levelet. A legszebb karácsonyi ajándék, amit kaphattam. Nagy volt az öröm otthon, de még nagyobb Jánosházán, Jakaboknál. Lajos bácsi sok hasznos útravalóval látott el a hátralevő napokban az állás betöltésével kapcsolatban. Gratulált és sok szerencsét kívánt.

Felolvastam neki Hiszek levelét is, amelyet privátin mellékelt, s amelyben ismertette, hogy 28 pályázó volt, akik közül első helyen, mint legjobb oklevéllel rendelkezőt, engem jelöltek megválasztásra, második helyen egy evangélikus vallású, Máthé József nevű pályázót, hogy a református tagoknak is legyen kire szavazniok. Persze Hiszeknek köszönhettem az eredményt, mivel az isk. széki tagok úgy nyilatkoztak, hogy az lesz megválasztva, akit az igazgató jónak lát, mert ő fog vele dolgozni. Kántori oklevelem is sokat nyomott a latban, mert ilyennel a pályázók közül senki sem rendelkezett. No, meg az ismeretség. Jó lenne - írta -, ha nov. 30-án megérkezne, hogy átadhatnám az állással kapcsolatos dolgokat és megmutathatnám, hogy hol fog lakni. /Jaj!/ Az általa kért napon meg is érkeztem. Az igazgató által kért napon megérkeztem Monostorra. A komáromi állomáson leszálltam a vonatról és elindultam gyalog, kis kopottas bőrönddel a kezemben Egy jó félórai gyaloglás után elértem az első házat, azután még 11 ház következett, s ezek után következett az iskola. Nándi bácsi a kert közepén álló méhészetében foglalkozott, s onnan kiabált felém: Kollega, kollega, azonnal megyek fel az iskolába! Nagy örömmel fogadott, gratulált a választáshoz. Bevezetett az egyik tanterembe, aztán a másikba. Tanítási szünet lévén, a tantermek üresek voltak.

Az egyik tanterem az utcára nézett, /bár utca nem volt, csak egy kocsiút vezetett el az ablakok előtt/ ez volt az ő terme, a másik tanterem a nagy kertre nézett, ez lett az enyém. Itt kaptam meg tőle az utasításokat, a naplókat és egyéb, a másnapi tanítás megkezdéséhez szükséges dolgokat. Ő az I.-II. osztályt tanította, nekem adta a III.-IV.-V.-VI. osztályt 45 gyerekkel. Ez is jól kezdődik - gondoltam, de nem ijedtem meg a feladatoktól, hiszen akkora ambició volt bennem, hogy talán még az épületet is kiemeltem volna helyéből. Aztán kiléptünk a két tanterem között levő kis előszobába, ahonnan egy ajtó nézett még rám. Ezt nem nyitotta ki nekem, mint később megtudtam, egy fél tanteremnek megfelelő helyiség van ott, szertár részére, de azt a felesége kisajátította speiz és ruhatáruk céljaira, oda emberfia be nem léphetett. Én is csak 12 év múltán léphettem oda be, amikor az igazgató nyugdíjba ment, s elköltözött Komáromba. Pedig nagy jót tettek volna velem, ha akkor kiürítik azt a szertárt, és oda adják nekem lakás céljaira, egyrészt nem kellett volna lakbért fizetnem, másrészt megmenekültem volna azoktól az áldatlan állapotoktól, amelyek közt 5 évig éltem, kínlódtam. Ugyanígy a lakása ajtaja sem nyílt ki számomra a 12 évi együtt működés alatt egyszer sem. A felesége /a mamus/ kriminális nő volt. Senkit nem fogadott a lakásán. Soha rendesen felöltözve nem volt. Örökké takarított, rázta a porrongyot. Egyedül a Sándor nénivel, az iskola takarítónővel társalkodott,

vagy az udvaron, vagy az iskola takarítása közben, amikor dirigálta őt, hogy hogyan takarítson. De sokszor sírva fakadt szegény Sándor néni. Két dologban élte ki magát a mamus, a takarításban és a parancsolgatásban. Talán érezte primitívségét, mert mindenki elől bújt, csak a férjét ugráltatta. Neki sem volt szabad a lakásba belépni csak akkor ha hívta. Ez pedig mindig úgy történt, hogy az ablakon kihajolva egy sípot fújt. Mikor az öreg ezt meghallotta, visszasípolt, jelezve, hogy azonnal megy. Ezeket a jelenségeket csak később ismertem meg, de valahogy idekívánkoztak a leírásban. Később még majd esik szó egynéhány furcsaságról és arról, hogy bennem emberére talált, mert egyszer alaposan összevesztünk.

Szóval, az iskola előszobájában még elmondta, hogy az a tanítói állás, mert amelyre most megválasztottak, azért ürült meg, mert aki eddig itt tanított, egy Szathmáry Benő nevű kolléga, a Tanácsköztársaság ideje alatt nagyon belemerült a politikai dolgokba, túlzott intézkedéseket tett. Pl. bezáratta a komáromi kistemplomot s ráírta az ajtóra: Isten hiányában zárva! A tettek következménye az lett, hogy a Tanácsköztársaság leverése után állásából elbocsájtották.

Az iskola körülményeivel való ismerkedés után elkísért az igazgatóm leendő lakásomra, Kardos Antalékhoz, ő szerezte nekem ezt a szobát. A ház nagyon egyszerű volt. Fazsindelyes, vályogfalú. A hátsó, nagyobb szobában laktak ők a fogadott kislányukkal. Középen volt a konyha, téglából rakott tűzhellyel, katlannal, rendlivel. Az első, kicsi szoba lett az enyém, amelybe a világosság csak egy 2-3 arasznyi, szimpla kis ablakon szűrődött be. Talaja földes, mennyezete gerendás volt. Szőnyegek helyett újságpapírok takarták a poros „padlót". Télen a hideg elől zsákba tömött szalmával takartuk el az ablakot. Szegények voltak velem együtt, másra nem futotta. Berendezésem is nagyon egyszerű volt. Ezt is ők adták. Egy szalmazsákos ágy, az ágyneműt én hoztam, /csodálatosképpen kaptam hazulról,/ egy bádog mosdóállvány, egy kicsiny karikás kályha voltak a szoba egyik oldalán, egy primitív szekrény, egy rozoga divány, voltak a másik oldalon. Középen egy asztal székkel. Se függöny, se kép a falon, a szoba egyetlen dísze egy hadviselt petróleumlámpa volt, mely csak sötét múltamra vethetett fényt, jövőm útjára egy sugarat sem volt képes vetni.

A kölcsönös megismerkedés után elhelyezkedtem a szobámban, a házigazdáék bejöttek hozzám, s elbeszélgettünk. Én elmondtam nekik, hogy ki vagyok, honnan jöttem, kik a szüleim, stb. ők is elmondták családi körülményeiket. Hárman élnek ebben a házban, férj és feleség és egy fogadott kislányuk. Megállapodtunk a lakbér és a koszt havi bérében, továbbá a tüzelőbe való besegítésben. Mire összeszámoltam a kiadásokat, azt láttam, hogy bizony a fizetésemnek csak egy harmadrésze marad meg költőpénznek. Pedig Kardosék nem számoltak drágán, de a fizetés olyan kevés volt, hogy alig-alig tudtunk kijönni belőle.

Az az öröm, hogy végre önálló ember lehettem, oly erőt öntött belém, hogy minden mostohaságot el tudtam tűrni, amelyeket a szobám, vagy az egyre nehezebben elviselhető, házigazdáéknál napirenden levő verekedések okoztak nekem. Úgylátszik csak az én érkezésem okozta újdonság hatása alatt voltak néhány napig csendben a gazdáék. Egy-két hét után rákezdtek a szokásos veszekedéseket, válogatott huszárkáplári kifejezésekkel, néha verekedésekkel tarkítva és élénkítve a családi idillt.

Kevés vigasztalás volt számomra, de megnyugtató érzés, hogy nem miattam volt a napi, családi perpatvar, hanem a gazda állandó részegsége miatt. Gyakran elitta a keresetét és abból éltek amit én fizettem nekik. Az igazat megvallva, gondolkodtam rajta, hogy elköltözöm onnan, de nem volt szívem ott hagyni őket nyomorúságukban, szinte egyetlen támaszukat veszítették volna, el bennem. Inkább elmentem hazulról, mikor a viharfellegeket láttam közeledni. A családi vihar elmúltával aztán egészen megjuhászodtak, tálalta nekem a Kardos néni az ebédet vagy a vacsorát, a Kardos bácsi meg gyújtotta be a kályhát, vágta nekem a fát, sőt gyakran beült hozzám, együtt rágyújtottunk és meséltünk vagy kártyáztunk. Ha józan volt a gazda, nem volt semmi baj a háznál. Az asszony pedig szépen rendben tartotta kis szobámat, ennek ellenére poros volt mindenem a földpadló miatt. Hogy személyi higiénia szempontjából volt sok kifogásolni való a házigazdáéknál, azt talán felesleges is mondanom. Öt évig laktam náluk, de fürödni nem láttam őket egyszer sem. Látva az asszony mosogatási műveletét, még ma is csodálkozom azon, hogy hogy bírtam a főztjét elfogyasztani. Hős voltam, a sorsom hőse, aki a ma harcát a holnapért vívta, a holnapot a távoli jövőért, amely „tündérkert gyanánt” állt előttem.

Pusztamonostorról Koppánmonostorra

1924-1927.
Hiszek Nándor.
Iskolai sikerek, növekvő funkciók, élet az iskolában.
Pusztamonostorból Koppánmonostor.
Zenei élet, dalárda, hangulatos esték.
Eljegyzésem.

Alighogy a karácsonyi szünetről visszaérkeztem, behívtak a polgármesteri hivatalba, Komáromba. Ott megbíztak azzal, hogy a szőllőhegyen végezzem el az állatösszeírást. Kicsit megijedtem a megbízatástól. Mert Monostorról tudtam, hogy legalább 5 km hosszan nyúlik el a Dunaparton, s egyik ház a másiktól elég távol fekszik, ismerni kellene a szőlők között kanyargó mesgye utakat, melyeket még nem ismerek, az embereket sem ismerem és főleg a kutyákat nem. Viszont ez jó alkalom lesz az emberekkel való megismerkedésre. No, meg egy kis pénz is jár az összeírásért. A vasárnapjaimat áldoztam erre a munkára. Ezek most a kezdet kezdetén úgyis üresek voltak. Magam mellé vettem egy-egy gyereket, s ő vezetett a bonyolult, zegzugos utakon. Minden háznál kiabálni messziről: Hé, van valaki itthon, a kutya meg van kötve, nem harap, stb. Tél volt, a hó vastagon feküdt a szőlők közti utakon is. Nekem nem volt bakancsom, csak egy félcipőm. Erre kalucsnit húztam, meg bokavédőt, mégis elázott lábbal értem haza.

Mindenütt barátságosan fogadtak, borral kínáltak. Ez volt bőven minden háznál, hiszen a lakosság többsége vincellér vagy szőlőmunkás volt. A pálinka is bőven kotyogott az üvegekből. Ruházatra alig költöttek, de italra annál többet. Sok volt a terhelt gyerek az iskolában is, akikkel sokat győzködtem, míg valamire sikerült megtanítanom. A borkínálatot sehol sem fogadtam el, ebből sok sértődés esett. A józanabb réteg ezt megértette. Voltak más kellemetlenségek is. Sokan nem akartak nyilatkozni állatállományukról mondván, hogy ez az adóztatás miatt van. Mindenütt magyaráznom kellet, hogy ez csak statisztika. Hát még a szemüvegemmel mennyit küzködtem. Mindig behomályosodott, valahányszor beléptem egy-egy szellőzetlen, szinte lebujnak nevezhető viskóba, ahol a pipafüst és a pálinka töltötte meg a zsúfolt szoba levegőjét. Sok helyen a szoba tele volt vesszővel, kosarat kötöttek, a gyerekek az ágyban hancúroztak, gyűrött rongyok között, stb. Nagyon sok volt a golyvás felnőtt és gyerek. Nem hiába nevezték el Monostort Kukadombnak. Volt valami alapja. Eleinte még rólam is úgy súgtak-búgtak a városban, hogy ez a kukadombi tanító. Néhány év múlva már a monostori tanító úr lettem és majdnem glóriát tettek a fejem fölé.

Hát ilyenformán történt a monostori bemutatkozásom a lakosságnak és viszont a lakosság bemutatkozása nekem.

Aztán lassan kialakultak a körülményeim, egyre jobban felnéztek rám az emberek. De miért? Mert minden szabadidőmet az iskola, a gyerekek és a szülők szolgálatára áldoztam. De mi mást csinálhattam volna? Hát ez egy szőlőhegy volt, minden kultúrlehetőség nélkül. Se rádió, se mozi, se egy vendéglő, se villany, se jó út, sem kerékpárom, hogy kimozdulhattam volna Komáromba. Eleinte még egy rendes öltönyöm sem volt, a diákruhámban jártam még ebben az időben, így kezdő tanítói éveim két helyen zajlottak, vagy az iskolában délelőtt és délután, vagy a szobámban, éltem hobbyjaimnak. Ha volt egy szabad délutánom és nem kellett az ismétlőiskolában tanítanom, akkor festegettem. A tanteremben a táblára akasztottam a vásznamat és válogatott szépségű levelezőlapokról nagyítottam. Olajjal festettem. Sok pénzem fogyott el olajfestékekre, ecsetekre, vászonra. Nem tudom érdemes volt-e? Néhány képem még megmaradt ebből az időből. Esténként pedig otthon, pislákoló lámpafénynél folyton kottáztam. Gyűjtöttem az iskolai dalokat, magyar nótákat. Persze csak olyankor, ha csend volt a házban. A hegedűmet gyakran kezelésbe vettem, mert az iskolában ezzel tanítottam az éneket, no meg esténként otthon is hegedülgettem, amit a háziak szívesen hallgattak különösen, ha az általuk kívánt nótát is eljátszottam nekik. Szájról-szájra járt, hogy az új tanító úr milyen szépen tud hegedülni.

Tekintélyem egyre emelkedett, már-már úgy éreztem, hogy az igazgatóm feje fölé nőttem. Ő is látta ezt, de nem éreztette velem, hogy esetleg ez nem tetszik neki. Nem. Sőt, örült neki büszke volt rám. S ez szép volt tőle.

Azért volt Monostoron a sok szegény ember között néhány tehetősebb vincellércsalád is. Ők különösképpen tartották velem a kapcsolatot. Hogy néhányat említsek: a Herbszt családok, Váradiék, Csengelék, stb. Meg is hívtak disznótoros vacsorákra. Persze a hegedűmet vittem magammal. Együtt volt ilyenkor sógor, koma és jó ismerős egyaránt. A jó hangulatot fokozta a gyakori kocintgatás, a húrjaimon születő sok-sok nóta. Magas tenorjával vitte a nótaszót Váradi bácsi, a hegybíró, olyan százkilós, idősebb ember volt, a társaság lelke, a hegyközség tekintélyes, első embere. Őt követte tekintélyben Bozsó barátom édesapja, a Harsányi bácsi, az iskola széki alelnök, egyik választóm a sok közül, aki a későbbi években a legnagyobb jóakaróm és támogatóm lett. A szokásos társaság minden tagja közeli rokonságban állott egymással, így a téli hónapokban majdnem minden hétre esett egy-egy vacsora. A bor tekintetében gondjaik nem voltak, hiszen a Túlkomáromban lakó szőlőtulajdonosok borospincéjét az ittlakó vincellérek kezelték s a termésből bőven jutott nekik is. Ezeken a vacsorákon kívül aztán nem volt semmiféle alkalom egyéb szórakozásra. Valóságos tanyasi csend és sötétség vette körül az estéket, melyeket néha szakított félbe egy-egy becsípett ember kurjongatása hazafelé menet valamelyik pincéből. Ebben az első helyen tántorgott Horján Pista, az egykori uszálykormányos, aki ha itthon tartózkodott, sohasem volt józan, de ha hajóra szállt, ő volt az első számú kormányos. Állítólag olyan kiváló kormányos volt, hogy a Vaskapun éjszaka egyedül ő tudta veszély nélkül átvezetni a hajókat, annyira ismerte a vizet, a víz folyását.

Jöttek a tavaszi hónapok. A szőlőkben megkezdődtek a munkák, nyitottak, metszettek. Nem ért rá most senki a mulatozásra. Hiszem 120 hold szőleje volt Monostornak. Nekem is inkább az iskolai munka foglalta le a legtöbb időmet. Az az érzés támadt bennem, hogy mivel most zárom az első tanévemet, egy mutatós

vizsgát kellene tartanom. Hadd kopjék le rólam a kukadombi tanító megjelölés. Üres estéimen terveket szőttem, műsort állítottam össze. Arra törekedtem, hogy változatos legyen a műsor, eltérjen az eddigi szokásoktól. Ugyanis az igazgatóm tanévzáró vizsgáinak műsora abból állt, hogy 15-20 verset elszavaltatott. És semmi más nem volt. Még csak ének sem volt. /Szegény, semmihez sem értett./

Az én vizsgámon viszont szerepelt: 1-2 szavalt, kéthangú ének, rövid jelenet, dramatizált ballada, csoportos magyar tánc, melyet magyaros ruhában táncoltak a gyerekek, és végül a gyerekkórus, mely zárószámként a Klapka indulót énekelte el hegedűkíséretemmel.

A vizsgára meghívtam a szülőket, a városból a polgármestert, a tiszti főügyészt /ő volt az iskola széki elnök,/ és egyéb nevezetes személyeket. El is jöttek. Szinte megdobbant a szívem, mikor a készülődés izgalmai közt megláttam, hogy az iskola előtt megáll a polgármester hintaja és sorban szállnak le róla a „Városi Urak", s jönnek be. A virágokkal zsúfoltan feldíszített tantermet valósággal megtöltötte valamiféle templomi, áhitat, lenyűgöződés. Az igazgatóm 8-10-ig tartotta a vizsgát, én viszont 12-ig. Így mindenki átjött hozzám. Emlékezetes vizsgám volt. Kevés szem maradt szárazon. A szülőktől sok köszönetet az előkelőségektől sok gratulációt kaptam. Híre ment a sikereimnek, egyből megnőtt a tekintélyem, ami később még a városi kollegák fölé is nőtt, s a városi társaságnak közkedvelt tagjává léptem elő. No lám, mit tud a monostori tanító, mikor érik önök utol? - kérdezte tanítóit a komáromi apát-plebános. De semmi sem fenékig tejföl, tartja a közmondás.

Ugyanis évről-évre szebb és szebb vizsgákat tervezetem és tartottam. Egyre több elismerést kaptam. Ezt a gombócot a diri felesége sehogyan sem tudta lenyelni. Jellemző primitívségére, hogy uralkodni igyekezett nemcsak a férjén, de még az iskolai életen is. Próbálta ezt rajtam is érvényesíteni. Állandóan leskelődött, hallgatózott, hogy mivel foglalkozom a tanítási órákon. A férje osztályában ugyanis mindig ő szabta meg, hogy a vizsgán, vagy az iskolai ünnepélyeken kik szerepeljenek. Egy alkalommal kopogtatás nélkül hozzám is beállított s tudtomra, adta, hogy majd ő megmondja, hogy kik szerepeljenek a vizsgán, mivel ő jobban ismeri a gyerekeket. Hiába vitatkoztam vele. A végén már sértegetett azzal, hogy én még nagyon kezdő vagyok ahhoz, hogy megállapíthassam, mi a helyes, ő ezt jobban érti. Hiúságomat borzasztóan sértette ez az eljárás, hiszen, ha pedagógus lett volna, de még akkor is túlzás lett volna részéről, de szaktudásom sárbatiprását éreztem egy négy elemit végzett nőszemély szemtelen intézkedésén. Alapos összeveszés után kinyitottam a tanterem ajtaját és kitessékeltem azzal, hogy az én munkámhoz semmi köze nincs, fogja meg inkább a főzőkanalat és főzzön tisztességes ebédet a férjének és vegyen valakitől illemórákat, hogy igazgatónéhoz illő módon tudjon viselkedni. Ennek az lett a vége, hogy egy évig kerültük egymást, köszönés nélkül mentem el mellette, ha nem tudtam elkerülni a találkozást. Csodálatos volt, hogy a diri ezt tűrte és nem éreztette velem. Csak egy év leteltével mondogatta, hogy kibékülhetnétek, s ezt neked kell kezdeményezni. Ki is békültünk, a diri összehozott kettőnket, én bocsánatot kértem és ezzel szent volt a béke. Többet nem is avatkozott bele az iskolai dolgokba.

A kibékülésnek az adta az indítékát, hogy ebben az időben a komáromi apát-plébános, Surányi Ferenc nagyon hívott be Komáromba, az ő iskolájához. Gyakran

hangoztattam én is, hogy elmegyek Monostorról, minek tanítsak itt négy osztályt egyszerre, mikor a városban egy osztályt kapok s minden kultúrigényemet kielégíthetem, akár társadalmi vagy zenei téren, mégis csak más egy városi élet, mint itt, ahol, csak emberi és társadalmi sötétséggel találkozom. Hiszek ettől megijedt s mindent elém hordott, hogy csak maradásra bírjon. Megvallom, csábított a hívás, hiszen a benti tanítók urak voltak hozzám képest, én meg itt mindenes cselédje az embereknek. Mégis maradtam. Inkább lemondtam a felkínált „úri" körülményekről, vállaltam az itteni, mostoha életet, de papi uralom alá nem adtam többé magamat.

És most, 50 év távlatából látom, milyen bölcsen tettem, hogy nem a sima, hanem a göröngyös Herkules-i utat választottam, melyen, bár sok-sok küzdelemmel szembetalálkozva, életben maradva, végig haladhattam, s elérkezhettem ezekhez a nyugalommal és boldog emberi élettel megtöltött napokhoz, amelyeken múltamra elmékezhetem és életrajzomat írhatom.. Sokat írtam eddig magamról és mégis milyen sok van még hátra. Csupán 23 év történetét írtam le eddig, azt is csak nagy vonásokban, hátra van még kb. 30 év eseményeinek rögzítése. Attól tartok, hogy szélesre tágul emlékeimnek medre, s unalmassá válik annak olvasása, ha egyszer majd valaki elolvasásra méltatná örökül hagyott soraimat. Ha senki más, csak Feleségem és Fiamék elolvassák visszaemlékezéseimet, akkor már megérte lekopogtatni a sok betűt, órákon, napokon át az írógép mellett ülni.

Szóval, maradtam Monostoron. Lassanként elnyertem a lakosság bizalmát, /kb. 1000 lakosa volt akkor a szőlőhegynek/ kezdtek hozzám járni mindenféle ügyes-bajos dolgaikkal. Kérvényírások, végrendeletek írása, űrlapok kitöltése, stb. Szívesen segítettem mindenkin. Nem maradtak hálátlanok. Bor, szőlő, kóstoló, gyümölcs gyakran jött a házhoz.

Abban az időben alakította meg a birtokosság Monostoron az ún. Hegyközséget, amelynek jegyzőjéül engem választottak meg némi honóráriumért. Elég sok munkát adott ez a megbízatás. Pl. a hegypásztort én fizettem az ún. kapapénzből, amelyet a szőlőbirtoko-sok fizettek be hozzám. A jegyzőkönyveket én írtam a vezetőségi ülésekről. Az adócédulákat én töltöttem ki a birtokosok részére, s a pásztor ennek alapján szedte be a kapapénzt. Láttamoznom kellett a szabadságra jövő katonák engedélyét. A hegypásztor eleinte az öreg Panyi János bácsi volt, aki köteles volt minden másnap a komáromi postába bemenni a levelekért, s nekem kihozni. Én aztán az iskolásgyerekektől szétküldöztem. Szegény Panyi bácsi már nagyon öreg és meszes agyú volt, de azért elindult, reggel a postáért s délutánra csak hazaérkezett. Megtörtént vele, hogy elindult szájában a pipával, s útközben, valahol a Sandberg tövében vezető úton észrevette, hogy a pipája kialudt. Megállt, s mivel szemben fújt neki a szél, hát megfordult, s rágyújtott. Aztán ballagott tovább, de elfelejtett visszafordulni. Csak a házuk előtt vette észre, hogy újra otthon van. Volt a hegyközségnek egy vadászfegyvere, de ezt nem mertük az öregre bízni, ő csak bottal pásztorkodott. Későbbi pásztorunk, Barassó Lajos bácsi már ezzel járta a hegyet, de csak a seregélyek riasztására használhatta.

Sok bajunk volt a postacímünkkel. Ugyanis a postán úgy voltunk elkönyvelve, hogy a mi lakóhelyünk címe: Pusztamonostor. Sok levelünk elkallódott emiatt, mert elirányították a Szolnok megyei Pusztamonostorra. Szükségessé vált, hogy megváltoztassuk a hegyközség nevét.

Hogyan is jutottunk el a Koppánmonostor elnevezéshez?

Az egyik iskolaszéki ülésen én, mint iskola széki jegyző /mert itt is a fiatal tanító volt az ingyen munkaerő és tisztségviselő/ előadtam, hogy meg kellene változtani címünket. De nem tudunk dönteni, hogy milyen Monostor legyen. Az egyik tagunk, Szilágyi János bácsi elújságolta, hogy az ő földjén, mely Monostor legmagasabb részén fekszik, valahányszor szánt, a földjének a Duna felé eső részén az eke nyomán vörös színű cserepek fordulnak ki a földből s itt a felszántott föld nyolcszög alakban sárgásmeszes színű. Némelyik cserépen egy kehelyforma benyomat is látható. Véleménye szerint itt valamikor egy kolostor állhatott. Az isk.szék megbízott kettőnket, hogy nézzünk ennek utána. Első utunk a túl-Komáromi levéltárba, vezetett. Az átjárást a csehek ekkor megkönnyítették oly módon, hogy az itteni rendőrségnél csak egy átkelő cédulát kellett kérni s már mehettünk is. Kutatásunk eredménnyel járt. Találtunk ott egy kis füzetet: Sörös Pongrác: Az apátságok története címmel. Ebben megtaláltuk Monostor régi történetét. Részletesen leírja, hogy az 1200-as évek folyamán állt ott /Szilágyi földjén/ egy nyolcszögletű Pálos monostor, melynek fenntartója egy Katpán, később Kotpán, majd még később Koppan nevezetű nagyúri család volt. Magát a kolostort úgy emlegette az irat, hogy Cappanmunustura. Nyilvánvalóvá lett előttünk, hogy nem lehet más neve falunknak, mint Koppánmonostor. Felfedezésünket jelentettük Alapy Gáspár polgármesternek, aki a belügyminisztériumban megszerezte hivatalos elnevezésünket. Kár, hogy a lakosság, a posta, a közlekedésügyi hatóságok Koppánymonostornak írják még a mai napon is, hiányos tájékozódásukból eredően nem tudják, hogy -e névnek semmi köze Koppány nevű, lázadó somogyi főúr nevéhez.

Ettől kezdve nem tévedtek el leveleink, én is megkaptam késés nélkül Jakab Mariska ritkán küldött, de annál kedvesebb leveleit.

Az a 4 km-es távolság, amely a várostól elválasztott, mint egy kölönc a kutya nyakában, lógott rajtam, akadályozott mozgásaimban, szinte helyhez kötött. Semmi kedvet nem éreztem ahhoz, hogy minduntalan gyalogoljak, ha a városba akarok menni, vagy éppen hazautazni szeretnék. Kénytelen voltam egy kerékpárt vásárolni, örömmel tettem, hiszen sohasem volt még biciklim az életben. Annyi pénzem nem volt, hogy a teljes árat ki tudtam volna fizetni. Jól ismertem a Gyalókay vaskereskedőt, így megvehettem részletre. Egy Steyr-Waffenrad kerékpárt vettem. Hej, de büszkén karikáztam vele haza! Senkinek sem volt ilyen kereke. Most már szabadabban éreztem magamat. Még egy kis acetylén lámpát is vettem hozzá, hogy ha netán beesteledem Komáromban, kitolódik a zenepróba, mert ez sokszor megtörtént, hát fel ne írjon a rendőr. De ezek is jól ismertek, sokszor elengedtek, még szalutáltak is olykor.

Most már szabaddá vált az utam zenerajongó hobbyjaim számára. A komáromi kántor állandóan nyúzott, hogy álljak be a most alakuló zenekarukba, nagy szükségük lenne egy jó hegedűsre. Semmi akadálya most már, mivel vettem egy biciklit, bejárhatok a próbákra - mondtam Bischoff Géza barátomnak, a kántornak. Hetenként kétszer volt próba. Készültünk egy zenés misére, amelyet bérmáláskor a győri püspök fog tartani. A bérmálás vasárnapján rengeteg ember szorongott a kistemplomban. A kórus is elég szűk volt ahhoz, hogy egy vegyeskar és egy zenekar

is kényelmesen elférjen. A templom tömve, levegő is alig volt, izzadtunk. Ennek ellenére hiba nélkül eljátszottuk a Seyler-misét. Az oltárnál a püspök misézett nagy papi segédlettel. Egyszer csak arra lettem figyelmes, hogy a kispapok között ott hajlong, papi ruhába öltözve Farkas Jóska kollegám, kezében tartva a nagy pásztorbotot. Kevés volt a kispap, őt is beöltöztették. Neki a mise alatt a nép felé fordulva kellet az oltár mellett állni. Egyszercsak eltakarja az arcát és kitámolyog a sekrestyébe, mintha rosszul lett volna. A mise utáni találkozáson aztán kiderült, hogy miért kellett kimennie. Ő mondta el, hogy amint ott állt, észrevette, hogy a hívők törnegében ájtatos képével bámul feléje a sógora, Buday Kálmán polgári iskola tanár, vicceiről és grimaszairól közismert kollega. Az áhítatos csend egyik pillanatában, amikor tekintetük ismét találkozott, a sógor a jobb keze mutató ujjaival a válla, felett hátra mutatott s a fejével intett a Jóskának, mintha azt intette volna, hogy nyald ki a s.....t! s egy kibírhatatlan grimaszt vágott melléje. A röhögés vett rajtam erőt s hogy botrány ne legyen, inkább rosszullétet színleltem és kimentem a sekrestyébe, ahol jól kinevettem magamat, - mondta.

Ez a templomi zenekarunk később tánczenekarrá alakult, s vállaltuk a farsangi bálokon a muzsikálást. Jól kerestünk ilyenkor, élvezettel húztuk a talpalávalót. Persze a táncdalokat meg kellett előzőleg tanulnunk, s ez további, heti két próbát igényelt. De most már nem volt probléma bejárni.

Érdekes, hogy egész pályafutásom alatt az egyház adta számomra a legtöbb muzsikálási lehetőséget, a papokkal mégis mindig hadilábon álltam. De csak a kat. papokkal. Nem bírtam elviselni kétéltűségüket sohasem. Nem így voltam a protestáns lelkészekkel. Velük nagyon jól megvoltam.

Volt Komáromban egy Sári Imre nevű református pap, akivel nagyon jól megértettük egymást. Nagyrabecsülésünk kölcsönös volt. Őket tartom még ma is azoknak a normális életet élő egyházi férfiaknak, akik ha vizet prédikálnak, azt is isznak. Egy alkalommal, karácsony közeledtével, arra kért, hogy vállalnék-e egy kis hegedűjátékot a református templom kórusán orgonakísérettel. Boldizsár Pista református kántor és Bethlendy Sándor evangélikus kántor közreműködésével, ugyanis a szegénysorsú gyermekek karácsonyi megajándékozása céljából egy templomi ájtatosságot rendeznek műsorral egybekötve. Nemes célról lévén szó, örömmel vállaltam. Nagy híre ment ennek. Néhány nap múlva a komáromi utcán megállít a katolikus káplán, s felelősségre von, hogy hogyan merek olyat csinálni, hogy elmegyek a ref. templomba játszani. Ez a cselekedet olyan súlyos, hogy az egyházból való kiközösítést is maga után vonhatja. Ezt üzeni az Apát úr neked - mondta Esztergomy Antal káplán nekem. Hát mért nem az apát úr mondja ezt nekem, miért te jössz utánam Tónikám? – kérdeztem. Ő most nem ér rá!- válaszolta. No mondd meg az apát úrnak, hogy ha kiközösítenek, abból csak nektek lesz károtok, mert elveszítetek egy hívőt, egy használható muzsikust és egy adófizetővel kevesebb lesz az egyházközségetekben. Ha az a nemes cselekedet, amit vállaltam, előttetek égbekiáltó bűn, akkor tegyetek róla, amit én megígértem azt teljesítem is. Az ünnepség szép sikerrel zajlott le, s a fenyegetésekből semmi sem lett. Persze, ha én történetesen nem községi iskolai tanító vagyok, hanem katolikus iskolánál működöm, biztos, hogy kicsavarták volna a nyakamat.

A történtek ellenére mégis ők szorultak rám és kértek tőlem szívességet. Monostor népe egyházilag Komáromhoz tartozott. Ott kellett bejelenteni az esküvőket, keresztelőket, temetéseket. Ha egy katolikus család halottját kellett eltemetni, akkor minden esetben hintót vagy egy ún. csézát kellett a papért küldeni, mivel másként nem volt hajlandó kijönni. Ez viszont négy utat jelentett a fuvarosnak, így jól megdrágította a temetést. /Paraszt szekérre nem ültek fel!/ A legtöbb család szegény kapás család volt, egy ilyen temetés valóságos leégést jelentett számukra. Papot, kántort kellett fizetniök. Később, hogy olcsóbb legyen a temetés a pap egyedül jött ki a kocsival s engem kértek fel, hogy a kántori teendőket a temetéseken ellássam /ingyen tettem/. Később már azt a szokást vezette be az apát úr, hogy ha egy csecsemő halt meg, ki sem jött eltemetni, hanem telefonált nekem /az iskolának volt telefonja, közbiztonsági okokból vezettette be a város/, hogy „Kedves igazgató úr, meghalt egy csecsemő, X.Y., legyen szíves a temetési szertartás szerint eltemetni. A család nem tud kocsit küldeni, nem tudok kimenni. Jó, eltemetem." Ezek vagyunk mi, katolikusok. Bezzeg a református papért sohasem kellett kocsit küldeni, vagy biciklivel, vagy gyalog, de minden temetésre kijött. Utána hosszan elbeszélgetett a gyászoló családdal. A mi papunk bezzeg sietett kocsira ülni anélkül, hogy valakihez lett volna egyetlen szava. Mindezt azért tudom olyan jól, mert a város vezetősége felkért, hogy vállaljam el a temetőgondnokságot. Ez azt jelentette, hogy én jelöltem ki a sírhelyeket, én harangozattam ki a halottat, nyitottam és zártam a ravatalozó házat, gondoskodtam a szükséges felszerelések karbantartásáról. Egyre több lett a funkcióm, egyre növekedett a vezetőszerepem.

De ha már a papokkal kapcsolatos dolgoknál tartok, két kis esetet még szerétnek elmondani.

Az egyik: volt egy farkaskutyám. Kozák József Monostoron lakó rendőrtől vettem, aki kutyatenyésztéssel foglalkozott. Két hónapos kis kölyök kutya volt. Sok éjszakán át nem aludt a ház népe, mert folyton sírt az anyja után. A szobám egyik sarkában egy kosárban volt a helye. Éjszakánként az ágyam mellé húztam kosarastól együtt, a kezemet rátettem a kis fejére, így csendben maradt és lassan önállóan aludt. Ahogy növekedett aszerint egyre többet tanítgattam. Már szimatvételre és nyomkövetésre is megtanítottam. Jutka volt a neve. Ha a városba mentem, futott a kerékpárom mellett, ha kint hagytam valahol a bicajt, híven őrizte, el nem lophatta senki, mert rögtön vicsorított, ha megközelítette valaki. Nem mindenki foghatott velem kezet, mert rögtön ugrott. Előbb azt kellett mondanom; „Félre!" aztán lehetett kezezni. Olyan kutyabolond voltam és szerencsémre a háziak is, hogy képes voltam hetenként kétszer bekerekezni a Hanzmann henteshez, még télen is és egy szatyorra való pacalt hazacipelni, hogy legyen a kutyámnak teljes tápláléka. Kardosné mindig megfőzte és adagolta. A monostori borok már jól kiforrtak, farsang tájban lehetett, amikor két barátomat Komáromból meghívtam egy kis borkóstolóra. Rozmán Feri hitoktatót és Farkas Jóska kollégámat. Vacsora után sokáig koccintgattunk, hegedülgettem, nótázgattunk, éjfél után hazaindultak, hiába mondtam nekik, hogy úgyis visszajöttök. Nem hallgattak marasztaló szavaimra. Engedtem, hogy elmenjenek. Néhány perc elteltével csak ennyit szóltam a kutyámnak: Hozd el a sapkát! A Jutka utánuk eredt, hátulról lekapta mindegyikük fejéről a kucsmát, összefogta mindkettőt a fogai közé és rohant vele vissza. Letette őket a priccsre és őrizte. Jöttek ám vissza. Hajadonfőtt csak mégsem mehetnek haza a téli hidegben. Szidták a kutyá-

mat, mint a bokrot, de gratuláltak is. Aztán egy koccintás után tényleg elmentek haza. Sajnos, nem sokáig büszkélkedhettem sok költséggel nevelt és sok fáradsággal tanított kutyámmal, mivel a csavargásról, nyulászatról nem tudtam leszoktatni. Egyszer úgy szökött el, hogy soha többé nem jött haza. Valószínű a mezőőrrel volt találkozása, s az agyonlőtte. Nagyon sajnáltam.

A másik papi eset /egy kicsit vissza kell mennem az előzményekhez, hogy az eset, amit le akarok írni, érthetőbb legyen, humora és cinikussága jobban kidomborodjék/: Ezekben az években és még nagyon sokáig az volt az irazgatónénak a megrögzött szokása, hogy a nagymosásokat az iskola amúgy is szűk előszobájában rendezte meg. Képzeljenek el egy 3x3 méteres kis helyiséget, amelybe két tanterem ajtaja nyílik, ennek a közepén egy hatalmas mosóteknő vizesvödrökkel és négy asszony a teknő körül sűrű gőzt pancsolva mossa, a sok ruhát. Őnagysága ott áll körülöttük és dirigál nekik, hogy hogyan mossanak, mintha ezek az asszonyok még sohasem mostak volna életükben. Az asszonyok nevetgélése folyton behallattszott a tantermekbe. Engem bosszantott a dolog egyrészt azért, mert ezzel zavarták a tanítást, másrészt akadályozták a gyerekeket a szünpercek alatti mozgásukban, mert ha egy gyerek véletlenül nekiment egy vödörnek, azt rögtön felpofozta, harmad sorban, ilyenkor mi ketten nem tudtuk hol eltölteni az óraközi szünetet, nem volt helyünk, ahol elszívjuk egyetlen délelőtti cigarettánkat. Az udvaron felállított katlanban forrt a víz, hordták be az asszonyok, zaj, ki- bejárkálás egész nap. Hiába ágáltam ellene az öregnél, ő nagyon kisfiú volt a feleségével szemben. Hogy miért nem tud ilyenkor jönni a tanfelügyelő is órát látogatni - dünnyögtem magamban. Tanfelügyelő ugyan nem jött soha ilyenkor - pimasz szerencséje volt a házi sárkánynak -, de jött helyette más. Már kellemes virágillatos tavasz volt. Ismét elérkezett a 3-4 hetenként szokásos nagymosás ideje. Balszerencséjére szerdai napra tűzte ki. Elfelejtkezett arról, hogy a szerdai napokon délután jönnek a hitoktatók, Rozmán Feri katolikus és Sári Imre református lelkészek. /A polgármester kocsija szokta őket hozni, vinni./ Lehet, hogy később eszébe jutott ez, mert délutánra már eltüntette a teknőt és az asszonyokat az előszobából, csak a katlan füstölgött az udvar végében, főtt benne a kimosott ruha. Erre a mamus vigyázott, hogy le ne égjen, időközönként megkevergette, a tűzre rakott, s a közelben levő kemence mögé bújt. Örökké bújt az emberek elől, mert a napszámosnékat megszégyenítő ruhákban járt, annyira spórolt ezen a téren. Nos, ilyen körülmények voltak, amikor a papok megérkeztek. A mamus arra számított, hogy megérkezésük után azonnal bemennek tanítani az iskolába, s neki lesz bőven ideje azalatt a katlant elintézni. De nem így történt. A sasszemű Rozmán Feri észrevette, hogy a kemence mögött bújik meg a mamus s nem mer előjönni. Bár minden hitoktatási alkalommal szokás volt, hogy mielőtt bemennek az órára, az udvaron előbb rágyújtunk és négyesben elbeszélgetünk, de most Rozmán csak húzta az időt, állandóan a kemence felé fordulva állt, s többször is rágyújtott. Hiába nézegette a zsebóráját a diri, ő csak mondta a szöveget. A Mamus meg állandóan leskelődött, ki-ki dugtosta a fejét a kemence mögül, de Rozmán nem tágított. Ismerte már, hogy milyen unicum egy boszorkány s most megbosszulja, amiért senkit nem enged be a lakásába. Mikor a katlant már javában füstölni látta, s jött az égett ruhaszag felénk, nagy sunyorintást küldve felém, bement az órára. A ruha a katlanban odaégett, a diri jól kikapott, mi meg jót mulattunk az eseten, amelynek híre ment egész Komáromban.

Erre az időre esik a férfi kórus megalakítása is. Egy őszi délután megjelent nálam egy háromtagú küldöttség: Tóth Ferenc, Bakcsics Ferenc és Bakcsics István s felkértek, hogy alakítsak egy férfikórust, szeretnének kórusban énekelni. Vállalták, hogy toboroznak tagokat, ők ismerik azokat, akik szépen tudnai énekelni. Én meg vállaltam a megalakítást. Akkor még nem tudtam, hogy milyen küzdelmes munka vár rám ezen a téren. Segítségem nem volt, mert a diri botfülű ember volt. Hát elkezdtem úgy, hogy először megtanítottam őket egyhangon énekelni, ügyelve a tiszta szövegkiejtésre, a tiszta hangzásra, így megismertem közülük a magas-és mély hangúakat. Majd eszerint kétfelé választottam őket és próbáltunk két hangon énekelni. Sehogyan sem ment, egyik szólam beleolvadt a másikba. Voltunk úgy 20-25-en. A kezdlegességhez kellett folyamodnom. Az egyik szólamot a tanterem egyik végébe, a másikat a másik végébe állítottam fel, egymásnak hátat fordítva, úgy énekeltettem velük. Közben én meg ide-oda futkároztam a csoportok között, hogy segítsem nekik a szólamtartást. Mikor így már ment az éneklés, két lépéssel közelebb hoztam őket egymáshoz. Így lépésről-lépésre ment, amíg végre egymás mellett állva is tudtak két szólamban énekelni. Hónapok múlva három- majd négyszólamra is ment a dalolás. S mindezt hegedűvel tanítottam be. Képzelhető, mennyit nyeszeteltem azokat a szegény húrokat míg egy kis eredményt sikerült elérnünk. De csináltam, mert szükség volt az énekkarra. Bár még tiszteletdíjat sem kaptam ezért, csak úgy Jézus nevében végeztem. Hetenként, hétfőn és csüt.-ön, este 8-10-ig voltak a próbák. Rengeteget énekeltem a próbákon én is, nemcsoda, ha megtanultam „blattról" énekelni, úgy olvasni a kottát, mint az újságot. Ennek későbbi, zenei pályafutásom során nagy hasznát vettem / Füzitői zenekar, énekkar, szolfézs iskola vezetése/.

A monostori dalárdában folyó komoly munkának azonban voltak humoros oldalai is. Gyakran megtörtént pl. hogy egy-egy énekkari óra befejezésekor mindenki illendően „jó éjszakát" kívánva, elindult hazafelé. A kották elrakása, az iskola bezárása után én is hazafelé ballagtam. De utamra mindig elkísért vagy a Harsányi bácsi, vagy az Imre bácsi akiknek útjuk egybe esett ez enyémmel. Útközben rávettek, hogy most meg én kísérjem őket tovább s majd egy pohár borral leöblítjük a sok kottát a torkunkról, mivelhogy nemrég kezdtek új hordót. A Katit nem kell erőltetni a táncra, nekem se kellett kétszer mondani, hát velük mentem. Odaérünk a pincéhez hát az énekkarnak majdnem fele már ott várakozik szintén toroköblítésre. Mintha csak összebeszéltek volna, pedig senki sem szólt a másiknak. Nagy volt az ováció, hogy a karnagy úr is eljött „gyerekei" közé. Máris hozta a házigazda a frissen sült házikenyeret, füstölt kolbászt, préssajtot csak úgy papírban. Szenzációs dolog, ahogyan és amilyen étvággyal tud az ember pincében falatozni, bicskával a kezében öt ujja közül. Aztán működésbe lépett a hébér, súgott a poharakba a borsugár, s a megindult nótázás hangjaira megremegtek a sercegő gyertyák halvány fényei. Mikor már elteltünk a barátság örömével és a nedű mámorával, tényleg hazaindultunk. Sohasem volt az utca olyan szoros és kanyargós előttem, mint ilyenkor. A jó hangulatomat ilyenkor mindig az rontotta el, hogy fel kell kelteni a háziakat, hogy beengedjenek, mert a külső ajtó zár helyett vaskapcsokkal működött, s a gazdámnak bizony kényelmetlen dolog lehetett télen a meleg ágyból emiatt kiszállni. Szerencsére „iszós" ember volt, s megértette az ilyen kilengéseimet.

A dalárdával kapcsolatban volt egy másik hangulatos dolog is. Az elnökünk Harsányi bácsi volt /Bozsó édesapja/, akit névnapján az egész dalárda megköszöntött. Betanultuk a nótáját /Lekaszálták már a rétet…/, s József-nap előestéjén az udvarára vonultunk, ablaka alatt félkörbe álltunk s rázendítettünk, majd ünnepi szavakkal köszöntöttük. Ő ezután meghívott bennünket a pincébe, illetve a pince felett levő présházba. Mert 32-en voltunk, másutt nehezen fértünk volna el. Ismét félkörbe álltunk, ismét elénekeltük a nótáját. Ezután már ő köszöntött fel minket s minden dalárdistának egy félliteres üveg bort adott a kezébe azzal, hogy azt az üvegből kell kiinni úgy, hogy a szájról egyszer sem szabad levenni. Nekem kellett vezényelni az indulást. Vezényszavamra mindenki egyszerre emelte szájához az üveget. Csodálatos zene volt, amint 32 torok kortyogása, nyeldeklése, 32 üveg bugyborékolása hallatszott egyszerre. Rövid egy perc alatt kiürültek az üvegek, melyeket magasba tartva három éljent kiáltottunk. Az ilyen összejövetelek, kiruccanások nagy összetartó erőt jelentettek a dalárda számára. Szükség is volt erre, mert a komoly énektanulást másként megunták volna.

Ugyanis amint már írtam, Monostoron nem volt semilyen kulturális lehetőség. Az egyetlen ami volt, a szombat estéken, az iskolában rendezett népművelési előadások, melyeken komoly témákról kellet előadni, vagy felolvasni. Rendszerint a városból hozattam ki előadót, de ha nem kaptam, akkor nekem kellett megtartanom az előadást. Ha az előadás mellé nem készítek kísérő műsort, de szórakoztatót ám, senki sem jön el az előadásra. Ezért volt nagy szükségünk a dalárdára. De ez nem volt elég. Kellett ide még sok minden. Zene, tánckar, színdarabok, szavalatok, melodrámák, stb.

S itt történt egy ujabb összeütközésem a mamussal.

Az előzményekről előbb. A tanterem, egyik végében a dalárdisták összefogásával egy kis színpadot építettünk. Szereztünk padlódeszkákat. A nagyobbik tanteremben a felsősöket egy kicsit összébb ültettük, az így felszabadult padokra a terem végében színpadot építettünk. Szerencsére az énekkarban volt egy Kiss Lajos nevű asztalos, aki az egész színpadot elkészítette. Nekünk és a színjátszóknak már csak a kuliszszák festése, a függönyök felrakása maradt. No meg a petróleum lámpák megtöltése, elhelyezése, mert villanyunk akkor még nem volt, fel sem fogtam akkor, hogy milyen tűzveszélyes körülmények között rendezem én meg az előadásokat! Még a tűzoltóságnak sem jelentettem be! Csodálom, hogy nem büntettek meg, mint rendezőt, mint mindenért felelős egyént. Ja! Nagy volt ám az én tekintélyem abban az időben! Amikor már mindennel elkészültünk, meghirdettük az első műsoros estét. Ez is, mint a többiek, rendszerint szombat este zajlottak le. A műsor magva mindig egy komoly témájú előadás volt, melyre Komáromból kértem fel előadót. Az előadó kihozatala és hazaszállítása persze az én gondom volt. Erre a célra a polgármestertől kértem kocsit, adott is mindig. A műsor többi számában aztán könnyebb fajsúlyú, lehetőleg szórakoztató, nevettető számok szerepeltek. Mert csak így lehetett a népet becsalogatni a komoly téma meghallgatására. A műsorszámokat nekem kellett betanítanom, mivel hozzáértő segítségem nem volt.

Rengeteget dolgoztam ebben a néhány évben, a háború beálltáig. Minden estémet az iskolában töltöttem, mindig csak próba és próba. Volt egy férfi-kórusom, erről már írtam az előzőkben, volt egy színjátszó csoportom, velük 1-2 jelenetet tanítottam be.

Sok-sok összeolvasó próba után állt csak össze a darab, míg előadásra alkalmassá vált. Folyton nevették, röhögték egymást, tele voltak gátlásokkal. Sem az olvasás nem ment könnyen, sem megölelni vagy megcsókolni nem akarták egymást a szerep szerint, meg kellett válogatnom már előzőleg, a szerepek kiosztása előtt, hogy melyik leánynak melyik fiú szimpatikus, nehogy két utálatosnak elkönyvelt fiatal kerüljön össze, stb. Csak évek múltán mertem belevágni énekes darab előadásába, mert egyedül énekelni - arra aztán nem voltak hajlandók. Megtört a jég azonban, amikor a két Fésü-lány ki mert állni egyedül is, sőt, két hangon énekeltek, így aztán ének-kettősöm is lett. Most már szerepelt: férfikar, jelenetek, szólóének a műsorokon. De mindez még kevésnek bizonyult az idő kitöltésére. Hogy még szórakoztatóbb legyen a műsor - és így minél többen jöjjenek el, minél többet dobjanak a tányérba önkéntes adomány címén - tánc-csoportot is szerveztünk a fiatalokból. Eleinte a 6. osztályos fiúkból és lányokból, később a nagyobbakból. De ki tanítja be őket?- és mire tanítsa őket?- merült fel a kérdés. Talán túlzásnak és öndicséretnek hat, ha most erre is azt felelem, hogy: én! Kínomban mindent felkutattam, megtanultam előbb én, ugráltam ahol senki sem látott. Szinte nevetségesnek látszik, de magam kreáltam a darab hangulatának megfelelő tánclépéseket, ugra-bugrát, s mivel a jelenetekhez kottát sohasem mellékeltek, arra is vetemedtem, hogy a szövegben levő versekhez dallamokat írjak. Dallamszerzéshez csak a hegedűm és a fütyörészsés állott rendelkezésemre. No, de ezeket aztán be is kellett tanítanom. És a kíséret? Hát ismét csak a hegedű került elő. A szereplők a színpadon énekeltek, én meg a kulisszák mögött húztam a nótát, mint egy szerenádozó cigány. Ez így nem sokáig mehetett, unalmassá vált az egyhangúság. Kellett valami zajosabb kíséretről gondoskodnom, hogy a hegedű ne egymagában nyikorogjon.

Volt a faluban két ember, a púpos Szabó János meg az apja. Favágók voltak, a legszegényebbek és leglenézettebbek köze tartoztak, de volt fülük /hallásuk/ és saját maguk készítette tamburájuk. Elfogadhatóan játszották rajta a nótákat. Beszerveztem őket, megtanultuk a dalokat, s most már hárman játszottunk, kísértük a dalokat, táncokat. Lehetetlen felsorolnom azt a sok műsorszámot, amelyek a szombat estéket betöltötték. Tény, hogy a lakosság nagyon megkedvelte előadásainkat, annyira, hogy a tanterem zsúfolásig megtelt mindig nézőkkel. A bejárathoz kitett tányér színültig megtelt az önkéntes adományoknál. Kellett is a pénz, hiszen, ebből fedeztük kiadásainkat: világítás, arcfestékek, bajusz, szakáll, stb. A maszkírozásukat is nekem kellett elvégeznem, mert erre képtelenek voltak. Néhányan megpróbálták, de úgy elcsúfították magukat, hogy csak úgy hangzott az öltöző helyiség a röhögéstől. Nem is tudtuk volna az előadást így megtartani. Normális kifestés mellett is számtalanszor előfordult, hogy a nyilt színen elnevették magukat s a közönség velük: együtt hahotázott.

Ennyi előzetes után most már rátérek a mamussal való összeütközés következő epizódjára.

Az egyik, karácsonyt megelőző szombatra parádés műsort állítóttunk össze. Felnőtt és gyermek szereplőkkel tele volt a szomszédos tanterem, ahol maszkíroztam a szereplőket már du. 4 óra óta, Hiszek is próbált segíteni, de csak elrontotta az arcokat, mindenki menekült tőle. Én meg már alig győztem kikészíteni őket. Nem csoda, hiszen csak a gyerekek közül volt vagy 20 angyal és 10 ördög szereplőm, ezenkívül 10-15 felnőtt

szereplőm. A közönség egyre sűrűbben jött, már-már zsúfolásig megtöltötte a kis termet. A Hiszeknek azt a reszortot adtam ki, hogy minden petróleumlámpa mellé állítson egy őrt a tűzveszély elkerülése végett. Ugyanis sok volt az ittas ember, akik néha belehőbölögtek az előadásba is és röhögtető megjegyzéseket tettek egy-egy szereplőre. Ezekre is kellett vigyáznunk. Szerencsénk volt, hogy az iskola közelében lakott egy rendőr, akit mindig meghívtam az előadásra a rend érdekében. Kovács Istvánnak hívták. Szívesen is jött, mert a kislánya is szerepelt /Egy kis politika/. Valóságos bolondokháza volt ilyenkor az iskola. Én magam pedig egyre nagyobb idegfeszültségbe kerültem, mert hol a gyerekeket kellett csitítanom, hogy ne zajongjanak, ne futkározzanak /izgalmukban folyton a pisiléssel voltak elfoglalva/, vagy a felnőtteket kellett lepirítanom, hogy ne igyanak folyton, mert belesülnek a szerepbe /Náluk meg így váltódott ki az izgalom./ Na, végre közeledett az esti 6 óra, kezdődhet az előadás. Pattanásig feszült mindenki. Ilyen idegállapotban egyszercsak jön Hiszek, mondja nekem, hogy a mamus azt izeni, hogy az énekkar nem szerepelhet a színpadon, mert az nem bír el annyi embert. Ő ezt nem engedi meg s megparancsolta, hogy én se engedjem meg. Hanem, ha énekelni akarunk, akkor álljunk a tanterem végébe s ott énekeljünk, vagy ne énekeljünk. Ezt hallották az énekkaristák is. Felszökött a vér a fejekbe. Ott énekeljünk, a közönség hátamögött, ahol egy tűt sem lehet leejteni, ahol mindenki a s....t fordítja; felénk, vagy forduljon meg mindenki a padokban, micsoda szemtelen beavatkozás ez, mi jogon, ... stb. - mondták, s kezdtek kivonulni a szereplők az iskolából. Mélyen megsértve éreztem magamat s felháborodásomban én is ott hagytam az egészet és hazamentem. A közönség is tudomást szerzett a dologról és elkezdett zúgni, morogni és hangosan követelőzni. Alig szívtam el egy cigarettát a szobámban, amikor kopogtatást hallok az ajtómon és belép rajta a Hiszek néhány dalárdistával, s kérnek, hogy tegyek félre minden sértődést s az előadás megmentése érdekéhen menjek át az iskolába és tartsuk meg az előadást, mert a közönség úgy felbőszült, hogy még botrány is lehet belőle. A mamus elnézésedet kéri és igéri, hogy többé nem fog beleszólni a dolgokba - mondta Hiszek. Túltettem magam a megaláztatáson, átmentem. Óriási tapsvihar fogadott, éljenzés, talán ilyen jólsikerült előadásunk még nem volt. Előadás után aztán megmondtam Hiszeknek, hogy a mamus fogja meg a főzőkanalat meg a seprőt, ezekkel foglalkozzon, de a mi dolgainkba ne avatkozzon bele, ha egyszer nem ért hozzá. Harag nem lett ugyan a dologból, de az asszony hetekig kerülgette a velem való találkozást és soha többé nem mert beleszólni az előadások rendjébe.

Most veszem észre, hogy nagyon belemerültem a monostori életkörülményeim ismertetésébe, s az otthoni /lébényi/ dolgokat egészen elhanyagoltam. De most rátérek ezekre is, mert van mit elbeszélnem, sok szépet és jót, kellemetlent és fájdalmasat.

Amíg én Monostoron a közügyek intézésében és az iskolai munka végzésében tevékenykedtem, mondhatnám nyakig belemerültem, addig apámék is szorgalmasan dolgoztak, gyűjtögettek, spóroltak, hogy öreg napjaikra legyen hol meghúzniok magukat. Házat szándékoztak építeni azon a kis telken, amelyet a községtől vettek s közel a házukhoz, feküdt a vasút mellett. Egy mélyen fekvő, nádas terület volt, semmire nem használható, ezért elég olcsón jutottak hozzá. Apám különféle kotorékföldde feltöltötte, elegyengette, kis konyhakertet és virágoskertet létesített benne. Legényrózsák és rózsafák díszlettek a kertben, mint egykor Piliscsabán. Én magam is sokat segítettem az ápolás és diszítés munkálataiban, amikor a nyarak nagyobb részét otthon töltöttem.

Monostoron ugyanis nyáron szüneteltek a műkedvelő előadások, ezek inkább téli szórakozások voltak. A Jakab családdal is egyre szorosabbá vált a kapcsolatunk, bár a Lajos papa nem igen bírta az Icukát. A szorosabbá válásnak az a magyarázata, hogy én ezekben az években komolyan kezdtem udvarolni Mariskának, s így hacsak tehettem, igyekeztem minél többször hazautazni s minél több időt a szülői háznál tartózkodni. Erre a nyár volt a legalkalmasabb. Majdnem minden másnap, később minden nap délután átmentem hozzájuk s ilyenkor a kertünket útba ejtve, egy-egy rózsával kedveskedtem Mariskának. Az udvarlás nem ment simán és zavartalanul. A mama nagyon féltette leányait, az udvarlókat sohasem hagyta kettesben a lánnyal, vagy ő maga volt ott, vagy valakit beküldött őrségre, vagy a lányának valami elfoglaltságot adott a konyhában, vagy a Lajos papa vitt el bicikli kirándulásra, rendszerint Lébénybe kuglizni. Mert az öreg úr meg volt győződve arról, hogy mi fiatalok nem a lányai, hanem az ő kedvéért járunk a házhoz. S ennek hangot is adott.

1927 őszen az öcsémet beíratták szüleim a jánosházi iskola I.o-ba. A Jakab mama kezei alá került, mivel ekkor már ő is beállt tanítani. Szükség volt a pénzre, hiszen négy lányuk volt, közeledett a legnagyobb lány férjhezadása, no meg a többit is számításba kellett venniök. Az öcsém nem bizonyult valami jó tanulónak, Mili mama gyakran panaszkodott a gyerek nehéz felfogásáról, figyelmetlenségéről. Ennek ellenére sokat foglalkozott vele, hogy jól előkészítse a II.o. befogadására, kitűnő bizonyítványt nem kapott - pedig erre nagyon számítottak a szülők -, ezen Icuka és az anyja nagyon megsértődtek, vádolták a Mili mamát, hogy nem tud jól tanítani. Azért mégis, a II.o-ba újra csak a jánosházi iskolába íratták be. Ebben az osztályban még gyengébb eredményt produkált az én elkényeztetett öcsém. Azért írhatom, hogy „elkényeztetett", mert pl. télen előmelegített sapkát tettek a fejére, vagy előmelegített cipőt húztak a lábára, stb. Pedig az iskola csak 10 percnyire volt tőlünk. Majomimádattal vették körül a gyereket, mindent szabad volt neki csinálnia, még olyasmit is, hogy egy alkalommal, mikor a vadonatúj sötétkék ruha volt rajtam, egy marék lisztet vágott hozzám, mert nem engedtem neki késsel megfaragni a konyhai asztal széleit. Két pofont lekentem neki ezért, őt vigasztalták, engem korholtak az esetért. Már régebben is, de most már véglegesen ellenszevessé, váltunk egymás számára. A szüleim és Jakabék között is egyre feszültebbé vált a viszony a gyerek gyenge tanulása miatt. Ez annyival is inkább kellemetlen volt, mivel erősen közeledett a leánykérés napja, hogy egy végleges rokonság alakuljon ki a két család között. Ugyanis karácsonykor megtartottuk az eljegyzést. Az első ünnep estéjén apámékkal átmentünk Jakabékhoz. Az egész család együtt volt. Jeneyék is ott voltak Győrből. A gyönyörűen megterített asztalt körülültük és ünnepi hangulatú beszélgetésbe elegyedtek egymással a szülők, vendégek, csak mi ketten nem tudtunk megszólalni, igaz, hogy nem is ültünk egymás mellett. Vacsora közben aztán egyszercsak felállt apám /s régi szokás szerint/ előadta jövetelünk igazi célját s megkérte, úgymond, fia számára Mariska lányotok kezét. Apám folytatta volna még az ünnepi beszédet, de Lajos papa közbeszólt, mondván: ne szónokolj tovább Kálmán barátom, nem méltó ez a mi barátságunkhoz, inkább igyunk egyet, s én örömmel adom lányomat fiadnak, nyugodtan bízom sorsát az ő kezére, derék embernek ismertem egy kiváló jó kollegának is egyszemélyben. Aztán ő kezdett bele egy fennkölt hangulatú, ríkató beszédbe. Aztán gyűrűhúzás, puszik a családban és egymás között, koccintás és ezzel lezajlott a leánykérés. Én a harmóniumhoz ültem és nótákkal szórakoztattam

a vendégkoszorút. Mariska is mellém ült és nézte a játékomat, talán csodálta is, hogy hogyan igazodom el a sok billentyű között, hogyan tudok annyi sok dalt csakúgy fejből eljátszani rögtönözve a balkéz kíséretét. Mert ő - nyugodjék - nem volt zeneileg otthonos a nóták világában, ő inkább irodalmár egyéniség volt. Fiúnk is ezt örökölte, aki ennek folyamányaként olyan nyelvkészségre tett szert, hogy tanulmányai során könnyen birkózott meg a latin, német és francia nyelvek elsajátításainak nehézségeivel.

Most már még gyakrabban utazgattam haza, hogy minél többször lehessek a Jakabéknál, remélve, hogy a nagy „lányőrzés" most már enyhülni fog a mama részéről, hiszen menyasszony-vőlegény vagyunk. Nem ringattam én magamat holmi sexuális álmokban, vagy flörtökben, ennél sokkal fennköltebb volt a mi kapcsolatunk, csupán arra vágytam, hogy néha-néha, amikor a Papa nem foglal le a maga részére, mi kettesben maradhassunk vagy elmehessünk egyet sétálni, hogy jövendő dolgainkról beszélgethessünk. Sajnos, ez nem valósult meg ezután sem, a szülők összejárása sem vált gyakoribbá. Ennek ellenére én rendületlenül mentem és kitartottam.

Eközben Monostoron is történtek változások.

Az egyik az volt, hogy a város kivezettette a villanyt Monostorra, de csak a temetőig. Ebbe a részbe beleesett az iskola is. De nem ment ám ez csak olyan egyszerűen! Kikötötte az ÉDÁSZ azt, hogy csak abban az esetben hajlandó a vonalat megépíteni, ha 100 méterenként 15 lámpahelyet tudunk biztosítani, illetve, ha annyi lámpahelyet tudunk biztosítani, hogy a Komárom és Monostor temetőjéig terjedő távolság minden 100 méterére 15 lámpahely jusson. Tehát, be kellett újra járni a házakat, összeírni egyenként és összesen az égők számát, agitálni, hogy többet írassanak, hogy meglegyen a kívánt mennyiség. Nagy munka volt, de sikerült. Ekkor költözött ki Monostorra Stróbentz László szerelő, aki ezeket a munkákat elvégezte. A Bozsóék házában lakott családjával együtt. /Egyetlen lányuk, Edit Pest bombázásakor tűnt el nyomtalanul./

Érdekem volt a villany bevezetése, mert kilátásban volt, hogy egy év múlva megkapom Hiszekék lakását, abban is benn lesz a villany, meg lehet nősülni, lesz hát lakásom. De hogyan? Úgy, hogy a város, hiszen ő volt a gazdánk, állami kölcsönt kapott tanítói lakás építésére, mivel Monostoron két tanító van, de csak egy lakás. A nyár közepére ez új lakás el is készült lent a kertben, szép, oszlopos verandával és kellemes belső beosztással. Élvezte a mamus a beköltözés örömeit, új ház, új lakás! Egy hétig takarított 8 asszony! A padlórepedéseket is tűvel tisztították meg! Szenvedélye volt a túlzásba vitt takarítás. Szóval ők beköltöztek az új házba, s nekem átadták a régit. Rohantam be a polgármesteri hivatalba egy Fridrich János nevű, alkoholmérgezett számvevőhöz, hogy kérjem a régi lakás kifestését, mázolását, s azt, hogy ha a villanyt bevezetik, süllyesztett kapcsolókat és ugyanolyan konnektorokat tegyenek, mint más tisztviselők lakásában. Erre elvörösödött és boros hangon rámrivallt, hogy minek az egy néptanítónak? Majd kimeszeltetjük és porcellánkapcsolóval megcsináljuk. Engem is elfutott a méreg s a sértődés íze számba adta a feleletet: Miért? Ha egy szám-kukacnak jár a piktorozott szoba és a süllyesztett kapcsoló, akkor egy néptanítónak, aki a maguk buta kölykeit tanítja, méginkább jár! - mondtam s ott hagytam. Felmentem a polgármesterhez, aki rögtön intézkedett s javamra döntötte el a vitát. Így lett rendes lakásom.

1928.
Az új lakás, már világítással.
Az esküvő, Mariska Monostoron.

A húsvéti szünetre ismét hazamentem. Otthon is, Jakabéknél is elújságoltam, hogy a lakás teljesen kész, de egyelőre üresen áll, várja a beköltőket. Előzőleg megbeszéltük Mariskával, hogy ne várjunk most már sokáig az esküvővel, hiszen nincsen semmi akadálya, hogy egybekeljünk. Előhozakodtam mindkét szülőnek, hogy szeretnénk egybekelni, beleegyeznek-e? Elfogadták azon tervünket, hogy augusztus 25-én, Lajos napján megtartjuk az esküvőt. Apámék egy konyhabútort rendeltek számunkra nászajándékul. Az apósék pedig egy háló- és egy ebédlőszoba berendezést vettek számunkra. Minket is elvittek Mosonba a kiválasztásra. Nem tudom, szegények, hogyan nyögték ki az árát, mert jó drága volt, és hátra volt még három lány.

Én is kuporgattam a pengő filléreket, mert esküvőre egy ruhát kellett csináltatnom. Gyengén voltam eleresztve ebben a tekintetben. Bár sokat dolgoztam Monostoron, de az csak apostoli munka volt, amiért pénz nem járt. Tehát Győrött a Sulyok Márton nevű szabónál rendeltem egy zsakettet és egy fekete-csíkos nadrágot, vettem fekete lakkcipőt és egy keménykalapot, ún. kobakot, glasszé kesztyűt, stb. Mariskának nászajándékul a menyasszonyi csokron és a karikagyűrűn kívül egy ezüstcipőt tudtam venni. Azt is úgy, hogy átmentem Cseh-Komáromba és onnan csempésztem át a felöltőm kabátujjába csúsztatva. Nem vizsgáltak át, mert a hídvámnál egyik jó barátom, a zenekarunk karmestere, Heine Albert vámfőfelügyelő volt éppen a parancsnok. A cipő gyönyörű volt, de majdnem kicsi lett. Lassan összeálltak a dolgok. Készítették a stafirungot, lázas varrás folyt a lányos házban, egy győri varrónő is besegített, de Milike dolgozott a legtöbbet a tűvel és cérnával. Teherautóval leszállították a búrokat, a Jakab szülők is lejöttek, hogy berendezzék a lakást. Miután ez is megtörtént, ők visszautaztak, én még maradtam egy-két napig Monostoron, hogy cókmókjaimat a régi lakásomból áthordjam az újba, és volt házigazdámékkal is elszámoljak becsületesen. Már indulásra készen álltam, hogy megyek haza, búcsúzáskor a Hiszek közli velem, hogy nagyon sajnálja, de régebbi ígéretével ellentétben nem tudja vállalni a násznagyságot, mert a Mamus megbetegedett, nem tudja magára hagyni. Mintha leforráztak volna. /Ugyanis még régebben felkértem násznagyomnak, akkor ő nagy örömmel elvállalta./ Szóval közbelépett ismét a Sárkány. Mit tehettem mást, mint az utolsó pillanatban hazarohantam, egyenesen a Jakabékhoz, elpana-

szoltam, hogy cserben hagyott a drága főnököm. A Lajos papa előtt örökre elment a Hiszek becsülete. Tanácsolták, hogy próbáljam meg sürgősen felkérni Mátyás Lajos bácsit, ő bizonyára vállalja. Vállalta is. Megértette helyzetemet. Így lett Ő az én tanúm. A Mariska násznagya a Jeney Bácsi volt Győrből. Külön és személyesen kértük fel Feri bácsit /c.kanonok, a képző igazgatója, Lajos papa bátyja/, hogy ő eskessen bennünket. Szívesen vállalta az unokahúga miatt, mert engem nem tudott bevenni soha, amíg élt.

Az esküvő napja eredetileg aug. 25-ére volt kitűzve, Lajos napra, de valami oknál fogva elhalasztották 3 nappal későbbre, így 28-án lett megtartva. Lajos papa az uradalomtól kocsikat kért, kapott is 6 db homokfutó csézát. Ezzel mentünk be az 5 km-re levő Mosonszentmiklósra a vendégek kíséretével. Először a Községházára a polgári esküvő céljából, ahol a főjegyző: Rasztovich János adott össze bennünket, majd átvonultunk a templomba, ahol Feri bácsi esketett össze bennünket. Hosszú beszédet tartott a tanító erkölcsi életéről, az eEgyházhoz való hűségről, a példamutató családi életről, stb.-ről.

Itt egy kicsit megszakítom az esküvő leírását.

Sohasem állhattam a katolikus papokat, nemhiába nevelődtem köztük. Az esküvői „szentbeszéd" szavai is leperegtek rólam, untam a sok tanácsot, ennek ellenére tiszteségesen éltünk. De miért prédikálnak nekem a családi életről azok, akik nem abban élnek, illetve „vadházasságban" élnek, egy maguk választotta nővel és gyerekeket nemzenek vele. No itt nem a Feri bácsira gondolok, habár neki is volt egy pesti úri nője, akit gyengéd lelki rajongással vett körül s nyaranta a Balatonra vitt üdülni, de mindig vele volt vagy a Mariska, vagy a Milike alibinek, hanem gondolok a sok közül az esküvővel kapcsolatban a mi plébánosunkra, aki mikor bejelentettük nála esküvői szándékunkat, három alkalommal berendelt bennünket magához erkölcsi oktatásra. ő, aki együtt élt a gazdasszonyával, akitől egy lánya született, valami Adél nevű, ő, aki a saját tanítóit lenézte, kezet sem fogott velük, le sem ültette őket, ha kénytelen volt valamelyik megjelenni nála. De nem akarom sorbaszedni papismerőseimet, akik vizet prédikálnak és bort isznak, Husz János példája bizonyítja, hogy sok lúd disznót győz.

Aztán az egész vendégsereg kocsira ült és ügettek velünk a lovak haza, Jánosháza-pusztára. A mi kocsinkra szállt Jeney Bácsi is, aki hazafelé menet állandóan mondta a vicceket, hergelte a Mariskát, igyekezett zavarba hozni bennünket, mivel a lakás nem volt arra alkalmas, hogy 15-20 ember kényelmesen elférjen, ezért az iskola egyik tantermében terítettek meg. A vacsora vidám társalgás kíséretében folyt le. Lajos papa a vacsora közepe táján szóra emelkedett és egy olyan szép, szívhez szóló beszédet mondott nekünk, hogy mindenkinek könnyes lett a szeme. Feri bácsi, az esketőnk, már az esti vonattal visszautazott Győrbe, mondván, hogy pontos beosztás szerint él, este 9 óra 50 perckor fekszik és 6 óra 10 perckor kel. Kikísértük az állomásra kocsival. Jeney bácsi is velünk jött. Mire visszaértünk a hangulat már emelkedettebb volt. Harmóniumhoz kellett ülnöm és játszanom. Hiába szabadkoztam, hogy akkor a menyasszonyom unatkozni fog, majd mi szórakoztatjuk monda Jeney bácsi. Aztán sorra kerültek a nóták. Éjfél felé már kezdtek elpilledni a vendégek a jó vacsorától és a jó italoktól. A győriek kezdtek szedelőzködni, hogy

a hajnali vonattal hazaindulhassanak. Mi is elköszöntünk a szülőktől nagy könnyezések között s Jeneyékkel együtt kocsikáztunk ki az állomásra. Győrött elváltunk tőlük s mi utaztunk tovább Komáromba. Ott már várt ránk az előre megrendelt Németh Pista fiakeros. Az iskola kapujában, a hajnali sötétségben várt ránk Hiszek és virágcsokorral köszöntötte Mariskát, sok boldogságot kívánva, mint „Monostor új úrasszonyát". /Jó gyerek volt az Öreg úr, csak nagy papucs./ Még a bőröndöket is segítette becipelni. Aztán a fáradtságtól kimerülve lepihentünk.

Másnap már tartottuk a beiratásokat, hogy szept. 1-én megkezdhessük a tanítást. Harmadnap váratlanul megérkezett Mariska anyja. Nem bírta ki, hogy meg ne nézze, hova vitték lányát, milyen körülmények között fog élni, ő ugyanis még egyszer sem volt Monostoron nem volt rá alkalom. Nagyon meg volt elégedve mindennel, tetszett neki a lakás, a környék. Szeretett volna a Hiszekékkel megismerkedni, gondolva, hogy megkérje, legyen a fiatalok segítségére, de amint senki emberfiának, úgy neki sem sikerült velük találkoznia, bejutni hozzájuk.

Aztán magunkra maradtunk. Én a mindennapos tanítással voltam elfoglalva, Mariska pedig a háztartás, a lakás, a szerény fizetés beosztásának gondjaival foglalta el magát. A Hiszeknével is úgy véletlenül, az udvaron ismerkedett össze, s később is volt a találkozásuk helye. A mamus próbált bennünket irányítgatni, de ezt gyorsan megállítottam. Elvárta volna, hogy mindig bejelentsük, hova megyünk, mi a tervünk. Ezt nem kapta meg tőlünk, de folyton borsot tört az orrunk alá. Az iskola utcai kapuját pl. mindig ő zárta be este 8 órakor. Ha netán később jöttünk haza, kiabálni kellett, hogy eresszenek be. Az iskolépület ajtaját is ő zárta állandóan, de úgy, hogy az ajtó mögé, belülről egy üres bádogkannát tett, hogy ha valaki éjjel azt kinyitná, hát ijedjen meg a zörgéstől. Ilyen és ehhez hasonló mániái voltak. Össze is vesztünk aztán emiatt. Ugyanis untam már ezt kizártságot saját otthonomból s bejelentettem a dirinek, hogy csináltatok kulcsokat az ajtókhoz, elvégre nem vagyok én itt szolga, megillet a szabad bejárás. Hű, de tiltakozott az asszony, persze nem szemtől-szembe, hanem a férjén keresztül. Aztán egyszer nagyon elfutott a méreg. Jövünk haza Komáromból /akkor már Mariskának is volt biciklije/, akarom kinyitni az utcai kaput, nem megy sehogysem. Nem veszi be a kulcsot. Mit csináljak? Megnézem, egy drót van a zárban. Ezt kinyitni nem lehet. Nekirugaszmodtam, megfogtuk mindketten a léckaput és kiemeltük a sarkaiból. A hátamra vettem a kiskaput, levittem az oszlopos igazgatói lakáshoz és betámasztottam vele az ajtajukat. Majd néztek nagyot, ha reggel felébredtek,- gondoltam. Másnap az öreg nagyon kikelt magából. Nagy vita támadt köztünk. A legnagyobb sértés - szerintük - akkor érte őket, amikor az iskola körül új kerítést csináltatott a város és én is kaptam egy külön bejárati kaput. Belebetegedtek. Mert mi lesz ha én azt nyitva felejtem, s valami tolvaj ott jön be és betör hozzájuk, stb. rémképekkel foglalkozott.

Hát ilyen zsörtölődésekkel teltek el az évek közöttünk. Rosszindulatúságát mi sem bizonyítja jobban, mint az, hogy mikor Mariskának még az odaérkezés őszén, a nyakán egy pattanás elmérgedt és meggyűlt. Már elhíresztelte a mamus, hogy a fiatalasszonynak rossz a vére, az első gyerek nem fog megmaradni, mert azzal jön ki majd a rossz vére. Hála Isten nem így történt, de egy pillanatig sem adtam a mamus kezdetleges műveltségéből eredő szavaira, jóslására. Mindez csak

irigységből eredt, hogy megrontsa életünk nyugalmát. Egyetlen társalkodónője az iskolatakarító asszony volt, a Sándor Lajosné, aki hozzánk húzott és így mindent visszamondott nekünk.

Például azt az esetet is, amikor, mint új házasok leviziteltünk a tekintélyesebb embereknél és a polgármesteréket is sorra kerítettük. Bár nem találtuk őket otthon, csak egy névjegyet dobtam be az ajtajukon, mégis kijöttek viszontlátogatásra. Úri emberek voltak! A mamus előzetes véleménye az volt, hogy: Hiába akarnak ezek betolakodni olyan előkelő emberekhez, mint a polgármesterek, nem fogják viszonozni a látogatást. Pofára esett a mamus, mikor meglátta, hogy a polgármester hintaja megáll az iskola előtt, elsőnek a parádéba öltözött, tollas csákóval és tarsolyos karddal felszerelt hajdú /Szombathelyi László/ ugrik le a bakról és kíséri be hozzánk a polgármesteréket. A mamus ezalatt bebújt a lakásába, magára zárta az ajtót, nehogy őket is felkeressék. Eszük ágában sem volt, hiszen jól ismerték a szokásait. Rozmán Feri hitoktató mindenről beszámolt alkalmakként Alapy Gáspár polg. mesteréknek, jó viszonyban volt velük.

Én csodálkoztam is azon, hogy Hiszek igazgató és a polgármesterek között nem fejlődött ki közelebbi kapcsolat, hiszen mindketten a túl-komáromi Szekér utcában születtek, utcabeli gyerekek voltak s mind a kettőnek csizmadia mester volt az apjuk. Bizonyára a mamus miatt távolodtak el.

1931-1936.
Toti megszületik, Mariskát megműtik. Tanfolyamok Monostoron, harmóniát vásárolunk.

Ahogy múltak az évek, úgy sűrűsödtek egyre jobban az események a mi életünkben. Nem is tudom pontosan sorba venni őket, annyi minden történt, öröm és bánat vegyesen. Már nem értem rá azzal törődni, hogy otthon, Lébényben mi is történik. Szüleim felénk sem néztek, csak másoktól hallottam meg, hogy öcsémet kivették a jánosházi iskolából, mondván, hogy nem fogják béresgyerekek közé járatni és egyébként is rosszul tanítják, mert mindig gyenge bizonyítványt hoz haza. Jakabék ezen nagyon megsértődtek és jogosan, mert a béresgyerekekből sok nagy embert neveltek már, de azok tehetségek voltak és nem elkényeztetett melegágyi csökevények. Aztán beadták a gyereket a győri Bureticz magániskolába. No itt aztán megtömték ötösökkel a gyereket, szüleim meg a tanítókat hízott libákkal, tortákkal és egyebekkel. /Nekem a négy év alatt egy hazai csomag sem jutott, de az öcsémnek érdekében túlontúl sok jutott./ A legközelebbi alkalommal, mikor otthon voltunk, én szemrehányás képpen mondtam szüleimnek, hogy jegyezzék meg maguknak s ezt én mint szakember mondom, hogy azzal, hogy kivették a gyereket a jánosházi iskolából, kihúzták alóla azt az alapot, amelyre biztonsággal építhetett volna végig tanulmányai során. „Mit értesz te ehhez!" - torkolt le Icuka. Nem is lett a gyerekből senki és semmi, egy írnoki állást tölt be Veszprémben, a Tanácsnál. Már a gimnázium I.o-ból kibukott, pedig próbálkoztak vele Tatán, Győrött, Pápán, Tasson, de sehol nem boldogult. Kapcsolatom vele megszűnt azóta. Annyit talán mégis érdemes róla megemlítenem, hogy először a Paula nagynénije revén bedugták postásnak Mórra, innen Erdélybe került Élesdre postásnak. Itt megnősült. Elvette Berecz Máriát, egy tanító lányát, aki jóval idősebb volt nálánál. Házasságukból egy fiú született. Élesden az öcsém valamiféle sikkasztási ügybe keveredett, hatezer pengő hiányt állapítottak meg kárára, ezt a szüleim fizették vissza a postának, de az öcsémnek hat hónapot kellett leülnie ezért Győrött. Aztán ott hagyta a postát, beállt vasutasnak. Hűtlen lett a feleségéhez, elváltak. A volt feleség beállt a tatai kesztyűgyárba munkásnak, hogy fiát, Pétert felnevelhesse. Az öcsém pedig újra megnősült, egy herendi munkasnőt vett feleségül. Az utolsó, keserű kortyot akkor kaptam szüleimtől, mikor a balatonalmádi házukat az öcsémre íratták és örökségül neki adták. Hiába! Bármily bűnök után is, ő volt a kedvenc, én a mostoha.

De miért is történt ez így?

Apámék a lébényi telket jó áron eladták, s Tatán, a Vasút utcában vettek egy másikat. Ezen egy szép, nagy házat építettek. Közben apám áthelyeztette magát Tatára, hogy az építkezést szemmel kísérhesse, ők addig az állomási raktárépületben laktak. Ide gyakran átjártam. Beköltözésük után úgylátszott boldogan élnek, csupa virág volt a kert, vízvezeték itt is, rózsafák, mint Piliscsabán. Közben apám nyugdíjba ment s gondtalanul szépítette a kertjét, ott töltötte minden idejét. Boldog, nyugdíjas életnek nézhettek volna eléje, ha imádott fiuk bele nem köp a levesükbe. Ugyanis ezen időben történt a sikkasztás. Fizetni kell, de miből? A nyugdíjból nem futja. A végső megoldáshoz kell nyúlni, el kell adni a hatalmas tatai házat. Hogy mit éreztem én?- azt jobb nem leírni. Már akkor éreztem, hogy előbb-utóbb ki leszek nullázva. A ház eladását az is siettette, mert Tatán híre ment a sikkasztásnak, s apám annyira szégyellte, hogy még az utcára sem mert kimenni.

Tehát elment a ház. Negyvenezer pengőért vette meg Fekecs Zoltán tanító. A pénzből kifizették a postai tartozást. Apám nyakába vette a világot és keresett egy másik házat, de lehetőleg jó messze, hogy senki ismerőssel ne találkozzék. Így jutott el B.almádiba, ahol egy vasutastól vette meg a házat 18 ezerért. A többi pénz elúszott, nem tudom, hova. Szüleim adtak ugyan egy ügyvédek előtt megkötött írást, mely szerint a vagyon fele az enyém s öcsém miatt én nem rövidülhetek meg, de ebből nem lett semmi, mert időközben összekülönböztem velük, s így kitagadtak. Apám 83 éves korában meghalt, a Vörösberényi temetőben temettük el, ha jól emlékszem, 1961-ben. Temetésére elmentem, ott Icukával kibékültünk, de soha többé nem találkoztunk, meghaltunk egymás számára. Úgy hallottam Minkától, hogy a bolondok házában halt meg.

Az ember gyakran ráfizet a nyakasságára, mint én is, mikor a temetésre leutaztam, de nem tehettem róla, mert öcsém és anyja iránt határtalan ellenszenvet, mondhatnám undort éreztem. A velük való találkozást minél rövidebbre akartam leszűkíteni. Öcsém táviratát olvasva, úgy értesített, hogy a temetés a b.almádi temetőben lesz. /A hülye!/ Gyorsan leutaztam tehát Almádiba, fogadtam egy taxit, hogy vigyen ki az almádi temetőbe, mondta a taxis, hogy az messze, kb. 8 km-re van, oda már ritkán temetkeznek. De azért csak menjünk. Gödrös földutakon, nagynehezen kiértünk. Első tekintetre láttam, hogy hiába jöttünk ide, sehol a halottasház, minden sír elhanyagolva, gazzal, bokrokkal benőve minden. Eredménytelenül visszafordultunk s mentünk az állomásra. A taxit kifizettem, jó sokat kért, aztán bementem az állomási büfébe. Ott a kiszolgáló nőtől megtudtam, hogy a vörösberényi temetőben lesz a temetés, mely az állomástól 10 percnyi járásra van. Így vezetett félre, akaratlanul az öcsém. De ennek én is oka voltam, mert már az elején gondolhattam volna, hogy meg kell kérdezni valakit, hiszen az állomáson mindenki ismerte apámat, másodszor, nem kellett volna makacskodnom, hanem egyenesen a szülői házba menni s ott mindent megtudtam volna. De én utáltam látni őket s nem akartam átlépni a küszöbüket. Nem is léptem át, hanem kimentem a temetőbe és ott vártam be őket. Nemsokára jöttek is. Kinyitották a ravatalozót és én megnéztem apámat a koporsóban, összeszorult a szívem, mikor megláttam, mivé lett ez az egykor oly délceg férfi! Mennyi életcsatát harcolt végig! Két nagy

hajótörést is kiállt az életében! Végigfutott lelkemen egész életének története, sápadt arcáról, beesett szemeiből még mindig sugárzott felém szeretete és a vád is, hogy miért távolodtam el tőle, mintha már az égből mondta volna nekem, hogy bocsássam meg a rossz házasságát, mellyel engem kitaszítottak maguk közül! És most is csak azt írhatom, amit azóta is annyiszor éreztem: Nincs semmi baj, édes jó Apám.! Te mindig szerettél, ha nem is merted kimutatni irántam, te soha, nem bántottál engem! Nem a te szíved szülte az én mostoha sorsomat. Áldozat voltál. Két bestia és egy fattyú áldozata. Megszabadultál tőlük, aludd csendes álmodat és nyugodjál békében!

Nem tudom, hogy a Másvilágon - ha egyáltalán van - hol fogom levezekelni papjaink iránt érzett ellenszenvemet, mivel apám temetésén még csak jobban erősödött eme érzelmem irántuk. Ugyanis 4 órára volt kitűzve a temetés ideje. Csak várunk és várunk, az ideje már elmúlt, lassan már 5 óra lesz és pap sehol. Valaki biciklire ült és elment érdeklődni, hogy mi van. Azzal jött vissza, hogy a prelátus úr most kelt fel délutáni pihenéséből, már készülődik, azonnal itt lesz, 5 óra volt mikor megérkezett. Röviden elintézte a temetést, a százasokat zsebretette és köszönés nélkül távozott. Olyan dühödt lettem, ha akkor farkaskutya lehettem volna, beleharapok az ülepébe! Ezek a mi papjaink! Aztán hazautaztam és ezzel végleg lezárult részemről a családi kapcsolat a mostoháékkal.

Mindaz, amit eddig apámékkal kapcsolatban - Lébénytől B.almádi-ig leírtam, nem illik bele pontosan életrajzom időrendiségébe, de nem akartam -e témát szétdarabolni az érthetőség miatt. Így legalább egyfolytában, kerek egészként leírtam és befejeztem.

Most már visszatérhetek ismét Monostorra, az előzőkben jelzett 1931-1936-os évekre, amikor elindultam pályám és családi életem boldog, de néha rögös útján.

1931. június 10-én, du. 4 órakor megszületett kisfiúnk: Kálmánka, vagy ha úgy tetszik: Toti.

Szerdai nap volt. Hittanvizsgára készültünk. A papok: Rozmán Feri katolikus és Sári Imre református már megérkeztek Komáromból. Hiszek és én az iskolaudvaron beszélgettünk egy kicsit, egy cigaretta erejéig időztünk ott. Én nagyon ideges voltam a beszélgetés alatt. Nemcsoda, hiszen a feleségem az ágyban vajúdott, s a már délelőtt megérkezett Hafner Ferencné bába asszony csitítgatta, segítette. Az idegességet a papok észrevették rajtam, meg kellett mondanom az okát. No akkor menjünk be, tartsuk meg a vizsgát, legalább lefoglaljuk a barátunkat. Bementünk. Az egyik teremben a reformátusok, a másikban a katolikusok gyűltek össze. Alig, hogy megkezdi Rozmán a katekizmust kérdezni a gyerekektől, kopogtat valaki az ajtónkon. A Sándor néni volt, az iskolatakarító asszony /nagy jótevőnk/, s örömtől ragyogó arccal mondja: Tanító úr, tessék már gyorsan jönni, olyan szép, nagy fia született, hogy valami csoda! Otthagytam csapot-papot, rohantam be. Hafner néni akkor már fürösztötte a babát. Sírt, kepeckelődött és liláspiros volt. Rendbetevés után gyorsan megmérte és mondta, hogy a baba 52 cm hosszú és 3800 gr. súlyú. Szép kis teljesítmény monda Hafnerné. Aztán szaladtam vissza az iskolába az örömhírt megvinni a papoknak. Persze, hogy gratuláltak a nagy gyerekhez, a fiúhoz és a szerencsés körülményekhez. Aztán a Hafner néni naponta rendszeresen kijárt

ellátni a kis babát, a polgármester jóvoltából, aki kocsit adott alája naponta. Anya és gyermeke aztán lassan felerősödtek s most már Mariska és Sándor néni vették át a tisztába tevési és táplálási feladatokat.

Elérkezett a keresztelés ideje. A Jakab szülők úgy határoztak, hogy Milike legyen a keresztanya és Feri bácsi /aki egyébként keresztelte/ a keresztapa. Ugyanis tőle kaptunk egy szép nagy gyerekkocsit. /Csodálta mindig, hogy Milike férje Somogyi Miklós sohasem neheztelt meg ránk, amiért kimaradt a keresztapaságból./ A kisbaba kereszteléskor a Kálmán, Lajos nevet kapta. Később ehhez még hozzájött az Antal név is, amelyet bérmáláskor kapott. A gyermek növekedett, fejlődött. Délutánonként sétára vittük a szép kocsiban, a járókelők meg-megállítottak bennünket, s gyönyörködtek a pólyában szundikáló gyerekben. Akármilyen rossz volt az idő, én vittem, toltam a kocsit, mire hazaértünk, a kis orra egészen megvörösödött, de egészséges maradt mindvégig. Lassan kikerült a pólyából, akkor már a karomon hordoztam a sétákon. Meg is szóltak némelyek az öregasszonyok közül, hogy hogyan lehet ilyen hóesésben kivinni a gyereket az utcára? Ezidőtájt ismerkedtünk meg Harsányi Bozsó egyik rokonával, Musitz Lacival, aki banktisztviselő volt Győrött és gyakran lejárt Monostorra látogatóba. Nagyon megszeretett bennünket, sokat fényképezte a kis Karonülőt. /Tőle származnak azok a kis fényképek, melyeken Toti 1-2-éves korában látható./ Ma Szombathelyen lakik Laci barátunk.

De vissza kell mennem arra az időre, amikor a Toti mégcsak néhány hónapos volt. Beütött a baj, megszűntek az eddig nyugodt, csendes éjszakák. Elapadt az anyatej, a gyerek egyre soványodott és mindig sírt. Mi nem tudtuk, mi a baj. Jött Sándor néni, nézi a síró gyereket, egyszercsak felkiált: Hiszen ez a gyerek éhezik! Hiába szopik félórákat, nem jön a tej! /Gyakorlott anya volt, négy gyereket nevelt fel./ Azonnal hoztunk a Pflégeréktől jó tehéntejet, főztünk ánizsteát, 2:1 aranyban vegyítjük és cumis üvegből megetetjük a gyereket. Úgy jóllakott, hogy órákig elaludt, nem volt ezután semmi baj. Vele nem! De az Anyukával igen! Egyre erősebben jelentkezett nála az epegörcs. Naponta legalább egyszer elkapta. S ha ez nappal történt, még hagyján, de mikor éjjel kapta el, szörnyű éjszakáink voltak, ő az ágyban jajgatott, kínjában a vánkost tépdeste míg én a korpát vagy a sót melegítettem egy tepsiben, de ehhez előbb be kellett gyújtani a sparheltbe, aztán forrón vászonzacskóba önteni és két törülköző között az epéjére tenni. Persze a jajgatástól és a zörgéstől felébredt a gyerek, elkezdett sírni. Akkor hamar tejet melegítettem és teával vegyítve a gyereket cumliztattam meg. Tisztába is kellett tennem, mert a pisissége is izgatta a kis bőrét. A feleségem elpihent, a sok fájdalom kimerítette, de a gyerek csak nem akart elaludni. Persze jól megetettem, hogy sokáig aludjon. Ez baj volt, mert kis gyomra kidobta a felesleget, összehányta magát. Most újra kellett kezdenem a tisztába-tevést. Végre hajnaltájt én is lefekhettem. De sok éjszakát virrasztottam így át. Isten látja igaz lelkemet, nem panaszként mondom, de idegeim a pattanásig feszültek, amikor éjszakánként egyik az ágyban jajgatott, a másik a kocsiban sírt, én meg bocsássátok meg, magamban káromkodtam a sorscsapás miatt.

Ilyen körülmények között teltek az évek, míg javult egy kicsit a helyzet. A gyerek kikerült lassan a pólyából, járóka segítségével megtanult önállóan járni, már önállóan táplálkozott, de a cumlisüveg cumliját csak szívta, nem tudtuk róla leszoktatni.

Egyszer aztán csoda történt. A cumli valahogyan elkeveredett, de senki sem tudta, hogy hova. Az egész lakást felforgattuk, mégsem találtuk meg. A gyerek meg folyton sírt érte. Már ott tartottunk, hogy veszünk másikat helyette. De megálltuk és nem vettünk, itt az alkalom, hogy leszokjék róla, két hét alatt el is felejtette. Már nem kerestük. Egy alkalommal, az eset után évekkel, vendégek jöttek és kávét akartunk főzni. Előkerült a kávédaráló. Mit tesz Isten, a fiókjában benne volt az agyonkeresett cumi, amit ő maga dugott oda, de elfelejtette. Persze Toti akkor már 3-4 éves lehetett, nem is emlékezett a dologra. Az epegörcsök is ritkultak, már csak hetenként jöttek elő, rendszerint váratlanul s majdnem mindig olyankor, mikor távol voltunk hazulról, vagy ismerősöknél vagy nyilvános helyen. Számtalanszor megtörtént, hogy amikor legjobban éreztük magunkat valahol, akkor jelentkezett a görcs. Ilyenkor Mariska csak oldalba bökött s már tudtam, hogy indulni kell haza. Mire hazaértünk, teljesen elkapta a rosszullét. Sándor néni, aki távollétünkben vigyázott Totikánkra, ilyenkor már készítette a melegsót, s aztán éjszaka én folytattam a cserélést.

Így ment ez 7 éven át. Az utolsó években már nagyon súlyosan jelentkeztek a görcsök. El kellett határoznunk a műtétet. Éppen ebben az évben, 1938-ban jött vissza a Felvidék, Komárom is felszabadult. Felkerestük dr. Hajagos László belgyógyász ezredorvost, aki vállalta a műtétet a komáromi katonakórházban. Mint magánbetegét helyezte el. Műtét után megmutatta, hogy mi okozta a bajt. Az epehólyagban egy dió nagyságú, tüskés epekő volt, mely nem tudott semmiféle tea vagy olajkúra hatására sem eltávozni, mert tüskés volt, mint a vadgesztenye burka és ez folyton szúrta, marta a hólyag belső falát. Utolsó ideje volt kivétetni. A műtét sikerült, testileg könnyen, lelkileg üdén érezte magát Mariska. Két hétig feküdt a kórházban. Majdnem minden másnap átkerekeztem hozzá. Egy nagyon vidám kedélyű asszonynyal feküdt egy szobában. A bubifrizuráját meg ő mutatta nekem. Borotválás. Csak az nem tetszett nekem, hogy a sebet nem engedték begyógyulni, naponta egy hosszú gézt tömtek bele, amelyet másnap kihúztak belőle anélkül, hogy a betegnek fájt volna. Gennyes volt! Két hét után hazaküldték, de minden harmadik nap át kellett mennünk a kórházba tamponozásra. /Köszönet ismét a polgármesternek, hogy adta mindig erre a célra a fiákerét./ S a tampon sohasem volt beleragadva a sebbe, mindig könnyen kihúzta az orvos és gennyes volt. Más betegeké már 8 nap alatt begyógyult. Mariskáé is begyógyult 2 hónap múlva. De miért ilyen lassan. Valami már akkor nem volt nála rendben! De akkor még nem gondolhattam, hogy a végzete már itt kezdődött. A műtét utáni teljes felgyógyulás meghozta mindhármunk normális életét. Nem volt többé epegörcs és rosszullét, Mariska az eddig tiltott és k-betűvel kezdődő ételeket is fogyaszthatta. Karcsú termete kezdett megváltozni, meghízott, ami egyre terhesebbé vált számára. Ez az epeműtétesek sorsa, hogy elhíznak. Nehézmozgásúvá vált, a ruházkodása is problémákat okozott nemcsak a szerény jövedelmünk miatt, de a kondíció is beleszólt a dogokba. Sok keserű órája volt ezek miatt, de csak tűrte és harcot vívott önmagával. De ezt senki nem vette észre, csak én. Sokszor dúdolta magában: Mosolygó nézés, jól nevelt arc, ... 20 évig ... csak ...

Hogy könnyebben mozdulhassunk ki hazulról, vettünk részletre Mariskának egy női kerékpárt. Később Toti is kapott a Feri bácsitól egy gyerekbicajt, ami megfelel egy 5 éves gyereknek. Most már hármasban kerekeztünk Komáromba. Én elől, kö-

zépen a gyerek, hátul Mariska. Rendszerint a Farkas Jóskáékhoz mentünk, akikkel ezekben az években nagyon jó barátságban voltunk, néha bementünk moziba is, hogy egy-egy jó filmet megnézzünk, mert ebben az időben kezdtek megjelenni a hangosfilmek: Tízparancsolat, Ben-Hur, stb. Csak telefonálnom kellett Melkovics Mihály mozisnak, s már félre is tette számunkra a két jegyet.

Ebben az időben tellett arra is, hogy egy rádiót vehessek, amely a hálózatról működik. Milyen kezdetlegesek voltak ezek a maiakhoz képest! És milyen drágák! De meguntam már a kristálydetektoros, fülhallgatós készüléket, mivel olyan gyengén szólt, hogy mellette lépni sem volt szabad a lakásban.

Az események úgyszólván egymást követték. Nem volt megállás. Mindent vállaltam, hogy egy kis pénz jöjjön a házhoz, mivel egyedül kerestem. Bár sok mindent ingyen végeztem, de megfogtam a „tiszteletdíjas" munkákat is. Ilyen volt pl. a katonaénekkar. Egy hivatásos tisztté vált, volt tanító: Belányi százados felkeresett és felkért, hogy a monostori várerődben állomásozó 22. gyalogezred 3. zászlóaljának legénységéből alakítsak egy énekkart, amely a katonai parádékon szerepelne. Megalakítottam kb. 40 taggal. Sokan jelentkeztek, mert a próbák alatt nem kellett kivonulni, de én csak a borotvafülüeket választottam ki. Hegedűvel tanítottam be a szólamokat. Gondolni való, hogy ez milyen nehezen ment, húztam a vonót, hegedültem és mellette még énekeltem is. Hetenként kétszer jött értem a kis homokfutó cséza, befogva eléje két kis géppuskás póniló. Csak úgy röpítettek át a gyakorlótéren. A kapuőr fegyverrel tisztelgett nekem!

Emlékezetes marad nekem, hogy egy alkalommal, mikor vitt haza énekkari óra után a kocsi, felszállt hozzám, ill. felkéretőzött az akkori ezredorvos személyében: dr. Szabó Sándor orvosfőhadnagy, hogy vigyem ki egy betegéhez Monostorra. Útközben arra kért, hogy mint új embert és egyelőre ismeretlen orvost, ajánljam őt a monostoriaknak, mivel tudja, hallotta, hogy én vezető ember vagyok náluk. Ez meg is történt. Sok páciense akadt Monostoron, de mikor szegény kis Totikám diftériába esett, s kihívtam hozzá, igaz későn este, azonnal be is vitte autóján a komáromi patikába, hogy egy injekciót adjon neki, haza is vitt bennünket, de megkérte jól az árát. Így köszönte meg a propagandát!

A katonaénekkar a Felvidék visszacsatolásáig maradt fenn, mivel akkor megváltoztak a katonai és politikai helyzetek.

A másik iskolánkívüli munkám a tanfolyamok szervezése volt. Egy kis ún. ügyvezetői pénzt hoztak ezek is a házhoz.

Ősszel főzőtanfolyamot szerveztem, összeszedtem a lakosokból lányokat, asszonyokat, kb. 20 főt. A megyei népművelési titkár: Wiesenbacher József küldött egy főzőmesternőt Sniager Malvin tanítónő személyében. Hat héten át ő vezette a tanfolyamot. Főztek-sütöttek a saját részükre. Gyakran meghívtak minket is. Az ünnepélyes bezáráson ünnepi ebéd, tánc és műsor szerepelt. Vajon, ki volt a muzsikus? Csakis én.

Tavasszal varrótanfolyamot indítottam be. Ennek vezetésére a megyei vezető rendszerint Szandbauer Micit küldte ki, aki szívesen is jött ki Tatáról, nálunk lakott és étkezett. Mariska is beiratkozott erre. Hangulatos esték zajlottak le hat héten át. Minden hallgató a hozott anyagából varrt magának ruhát, fehérneműt. Egy műsoros kiállítás és táncos est zárta be a tanfolyamot.

Télen pedig egy kukoricacsuhéj-fonó tanfolyam kezdődött tisztán férfiakból, lábtörlőket, papucsokat kötöttek a sodrásokból. Annyi viccet és kalandos történetet életemben nem hallottam, mint azokon az estéken.

Ezek a tanfolyamok 2-3 éven át megismétlődtek, amíg a háború előre nem vetette sötét árnyékát.

Nyáron pedig, amikor a gyermekzsivajtól elcsendesedett az iskolánk, a tantermeket kellemesebb hangok töltötték meg. Kibérelték az iskolát a Budapestről érkezett „Napsugár lányok" egyesülete. Hogy kik voltak ezek, és hogyan kerültek Monostorra, elmesélem. Az elején kezdem.

A sok szőlőbirtokosunk között volt egy pesti, polgári iskolai tanárnő, névszerinti Székely Ilona. Annál az iskolánál, ahol ő tanított, alakult meg a lányok fentnevezett egyesülete. Vezetőjük egy Schuch Ottó nevű katolikus pap volt, aki lelki életüket vezette, ápolta, felkarolta őket, mivel a lányok olyan lelencfélék voltak s így gondolta megmenteni őket az elkallódástól. Szigorú vallásosságban nevelte őket. Szerette volna a lányokat nyaralni vinni valahova, ha lehet minél kevesebb kiadással. Székely tanárnő Monostort ajánlotta nekik, ahol jó fürdési alkalom is van. Igen ám, de hol lesz a szálláshelyük, merült fel a kérdés. Jött hozzám a tanárnő és esdő szavakkal kért, hogy legyek segítségére ebben a dologban. Amennyire tudtam, segítettem. Megállapodtunk, hogy a 15 pesti lányt elhelyezzük az egyik tanteremben. Étkezésre pedig majd feljárnak a tanárnő villájába, ahol az ebédet is megfőzik maguknak. Aludni, tehát az iskolában fognak, a pap pedig a Székely villában. Távollétében én voltam az őr. De nem kellett rájuk vigyáznom, rendes lányok voltak, nagy gondot okozott azonban a szálláshelyük berendezése. Honnan vegyünk ennyi ágyat és szalmazsákot? - kérdeztük egymástól. Aztán jött a mentő ötlet. A pap, a tanárnő meg én bementünk a huszárlaktanyába, s a parancsnoknak előadtuk kérésünket. A nemes célt tekintve megértette kérésünket, s a katonai raktárból rendelkezésünkre bocsájtott 15 vaságyat és ugyanannyi szalmazsákot. Ezeket ki is szállítatta az iskolához. A vaságyakat a katonák össze is állították. A szalmazsákokat a monostori szérűn a lányok nagy viháncolás közben megtömték, s cipelték haza, az iskolába. Leírhatatlan nagy örömben voltak. Élmény volt számukra minden nap, minden fa, minden kavics, melyekkel találkoztak. Reggel misével és áldozással kezdték a napot, aztán vonultak le a Kisdunára fürödni, csónakázni, stb. A pap nagyon vigyázott rájuk, fiúkat vagy legényféléket nem engedett a közelükbe férkőzni. Néha, esténként aztán a pap felkérésére harmóniumoztam egy órácskát a lányoknak, hogy táncolhassanak is egymással. Így történt ez 2-3 éven át, amíg az események el nem mosták ezeket a lehetőségeket.

Említettem, hogy a lányoknak harmóniumoztam esténként. Ugyanis ezidőtájban kaptam a polgármesterünktől engedélyt arra, hogy tekintettel kiváló énekkari eredményeinkre, egy harmóniumot vásárolhassunk Pesten. Óriási örömmel, szinte rohantam Pestre a Hörl Nándor céghez a hangszer kiválasztására. Magammal vittem Németh Pistát, az ifjúsági egyesület elnökét, hogy legyen mindenre tanúm és legyen kísérőm az úton. A hangszert kiválasztottuk, s bőven volt még időnk, gondoltuk szétnézünk egy kicsit a Városligetben. Nézelődés közben betévedtünk a panoptikumba. Én már láttam ezt boldog piliscsabai koromban apámmal, s nekem nem jelentett

nagy újdonságot az ott látható sok viaszfigura, de Pista nagyon megrettent, mikor meglátta az életnagyságú, a majdnem megszólalásig hűen megalkotott emberalakokat, híres - nevezetes embereket, betörőket, gyilkosokat, akik úgy néztek az emberre, mintha élnének. Bár Pistának nemrég volt egy nyílt lábtörése, azért körüljártuk a földszint látnivalóit. Aztán felmentünk az emeletre, ahol ki volt írva, hogy csak 18 éven felüliek léphetnek be, ugyanis az emelet tisztán anatómiai dolgokkal volt tele, a nemi szervektől a szülésig, a roncsolt sebektől a boncolásig minden látható volt ötletszerűségben. Mikor Pista meglátta, hogy az üvegszekrényben véresen fekszik egy ember nyílt lábtöréssel, felszakadozott bőrrel, kiálló lábszárcsontokkal, olyan rosszul lett, hogy alig bírt a lábán állni. Kénytelen voltam az ablakhoz vonszolni és abban a pillanatban kirókázott az ablakon. A lenti járókelők közül ekkor nagy kiabálás hallattszott fel. Jött is vamiféle vezető ember, s felelőségre vont bennünket. Bevallottuk bűnünket. Szóval nagyobb baj nem lett belőle, mert szerencsére senkire sem hullott rá Pista gyomortartalma, de fel kellett mosatnunk a járdát ami nekem 12 pengőmbe került. Emiatt aztán elmaradt az estére tervezett cirkuszi előadás megtekintése, szép csendben hazajöttünk.

A harmónium megérkezett aminek legjobban én örültem. Szabad óráimban sokat gyakoroltam rajta, most már még nívósabb műsorokat tudtam összeállítani, mert tudtam zenekíséretet adni. Hozott is sok pénzt a közös kasszába. Az énekkarnak és a színjátszó csoportnak már olyan sok holmija volt, hogy nem tudtuk már hol tároljuk. A kórusnak volt egy Kiss Lajos nevű asztalos tagja, ő vállalta, hogy készít egy háromajtós szekrényt az egyesület részére. Ebben aztán mindent el tudtunk helyezni. Csak az anyagot vettük, ő ingyen készítette el. Talán még ma is megvan az iskolában.

1936-1938.
Iskolaigazgatóként.
Énekkaros misék, templomépítés gondolata, szüreti felvonulás és bál.
Felügyelőségem. Méhészkedés.
Magántanítás a gróféknál.
Szeszfőzde építése Monostoron.
Harsányi Bozsó és Sorg Jenő.
Mátyás szekrény és zongora.

Hiszek igazgató nyugdíjba ment, beköltözött Komáromi házába, én leköltöztem az ő lakásába. Nem sokáig maradtam egyedül, mint vezető tanító, mert az iskolaszék megválasztotta a megürült állásra Harsányi Bozsót. Engem pedig a kir. tanfelügyelő kinevezett az iskola igazgatójává. Elment a kerékkötő, jött helyébe egy igazi kolléga, segítőtárs. Most egybehangzóan és megértően, együtt dolgoztunk iskolában, népművelésben egyaránt. Az iskola eddig zárvatartott, előlünk elzárt szertárát kinyitottam, s mivel a mamus cókmókjainak elszállítása után üresen maradt, berendeztem nevelői és egyben igazgatói irodának. Itt dolgoztunk és tervezgettünk esténként Bozsóval a műsorral kapcsolatban. Nagy közönségünk volt mindig, jöttek a pengők az önkéntes adományokból.

Vettünk egy írógépet is, hogy a szerepeket sokszorosítással írhassuk le. No meg az igazgatói jelentéseket is könnyebben írtuk le két példányban.

Ekkor határozta el az énekkar, hogy a tartalék pénzből csináltassunk dalárdista sapkákat. Mégis másként mutat, ha egyensapkában állunk ki énekelni. A komáromi dalárda utasítása alapján Győrött meg is csináltattuk a 32 sapkát. Ezeket is a szekrényben helyeztük el névszerint felakasztva egy-egy kampóra. Aztán vettünk egy kottasokszorosító készüléket is, mely vegytintával működött. Gazdagodtunk, dalokban gyarapodtunk, később már a komáromi dalárdával bizonyos alkalmakra egyesültünk, s jól is festettünk az uniformisunkban.

Ha valaki mostanában a monostori iskola udvarában megfordul, talán még láthatja az iskola falában elhelyezett „Hősi Emléktáblát", amelyen az I. világháborúban elsett monostori Hősök neveit örökítettük meg. Nagy parádét rendeztünk a felavatási ünnepélyre. Az iskola udvara zsúfolásig megtelt emberekkel. A környékből minden számottevő nobilitás ott volt. Az emléktábla elé egy tábori oltárt építettünk, tele volt virággal, díszes gyertyatartókkal és oltárterítőkkel. Az oltár előtt két sorban székek, ezeken foglaltak helyet a meghívottak, középen a polgármesterünkkel, ő volt egyébként az ünnepi szónok. Az oltártól balra volt a harmónium, itt ültem én, hogy az énekkari kíséretet és a kántori teendőket ellássam. Körülöttem állt fel az énekkar. Az oltártól jobbra állt fel a Frontharcos alakulat egyenruhában. Surányi Ferenc komáromi apátplébános mondta a nagymisét és a prédikációt. Ez utóbbi alatt

szinte zokogtak az emberek, mert nemcsak, hogy igen jó szónok volt, de mint tábori pap, annak idején ő is megjárta a harcmezőket, Galícia, Volhínia lövészárkait. A mise után szónoklatok, versek, dalok következtek, majd a frontharcosok díszmenetben vonultak el az Emléktábla előtt. Az avató ünnepély legmeghatóbb jelenete az volt, amikor a szavaló kórusom száma következett. Ez abból állt, hogy a kórus versben idézte a hősi halottak lelkeit, nevüket hangosan belekiáltva a térbe. Egy-egy név bekiáltására az egész kórus ráfelelte: Jelen! Pl. Csitából hívlak: Bakcsics Ferenc! Itt vagy? Jelen! - volt a kórus válasza. Krasznojarszkból hívlak: Dunszt Károly, itt vagy? Jelen! És így végig a Hősök névsorán, megható volt. A szemek ismét könnyesek lettek, s a hozzátartozók zokogásban törtek ki. Ezt az ünnepélyt minden évben megrendeztük, amíg a háború be nem köszöntött.

Monostoron összesen kb. 120 katasztrális hold szőlő volt összesen. Szerettek is inni az emberek, a vizet - mondhatnám - csak mosdásra használták. S ez a gyerekeken is meglátszott nem annyira a tisztaság formájában, inkább értelmi gyengeségben, vízfejűségben, testi hibásságban. Mi, tanítók sokat vesződtünk a gyerekekkel, míg valami eredményt el tudtunk érni velük. Csak a beköltözöttek gyerekeire támaszkodhattunk, ha valami rendezvényt terveztünk el. A „bennszülött" szülők gyerekei közül nagyon kevés volt a használható, jó képességű tanuló. Azért akadt közülük néhány kivétel. A komáromi Fiedler János féle lenfonógyárba kevesen jártak be, messze is volt tőlünk, így inkább a szőlőkben dolgoztak a felnőttek és az ifjúság nagy része.

Őszönként elmaradhatatlan volt a szüreti bál. Ezeken a lakosság apraja-nagyja megjelent. Talán felesleges leírnom, hogy ilyenkor az érzelmek és ösztönök menynyire elszabadultak. Hogy egy jó példát mutassunk a lakosságnak a normális, báli szórakozásra, rendeztünk egy nagyszabású szüreti mulatságot. Előre nem láttam, hogy ez mennyi gondot és munkát fog nekem adni. Mert nagyszabásúra terveztem. De, ha már belevágtam, nem lehetett megállni, mert felajzódott az ifjúság s minden áldozatra képesek voltak a cél érdekében.

Hát, hogyan is zajlott le? - kérdezhetné az olvasó.

Talán sikerül leírnom sorjában.

Először is 6 huszárlovat szereztünk a komáromi huszárlaktanyából. Ezt egy a Monostoron lakó Halák János huszártiszthelyettes révén tudtuk elintézni. Kaptunk hozzá nyergeket is. Ezeken a lovakon lovagoltak a menetben a betyároknak öltözött fiaink, elöl a tiszthelyettessel, mivel ő felelt a lovakért. A betyárruhákat: bőgatyát, ezüstgombos mellényt, árvalányhajas kalapot, karikás ostorokat a pesti kölcsönzőből szereztük be. Ezek lovagoltak a menet élén, nagyokat durrogtatva az úton.

Utánuk az első kocsin haladt a hegybíró, nagy, szalagos botjogarral, körülötte a falusi jegyző egy nagy könyvvel, óriási írótollal, és a fejét majdnem eltakaró drótszemüveggel, a kisbíró, állandóan verve a dobot, hogy minél nagyobb zajt csapva hívja fel a figyelmet a felvonulásra, mögöttük a két hajdú csákóval, karddal, mentével, zsinóros nadrágban, hosszú mogyorófa vesszővel, mint ítéletvégrehajtók. Végül az adószedő, nagy persellyel a hátán, pénzt csörgetve az úton.

A második kocsin utazott a kántor, egy nagy hordón ülve és egy nagy üvegből állandóan ivott és énekelt, mellette a harangozó, egy nagy tehén-kolomppal a kezében, melyet állandóan lóbált és rázott, a harangozást utánozva.

A harmadik kocsin vitték a szőlőkoszorút, melyet legalább 10 kiló szőlőből fontak az asszonyok. Ezt egy erős rúdon, két legény tartotta a vállán, díszes ruhába öltözötten.

A negyedik kocsin, ez stráfkocsi volt, magyarruhás lányok összekapaszkodva körtáncot jártak.

Az ötödik kocsin szüretelő lányok és legények kis csoportja utazott, vödrökkel, puttonyokkal felszerelve, vállukon kapával, héberrel. Ők is énekelték: megkapáltuk szőlőinket három ízben is, is, is ...

A hatodik kocsira ült a cigányvajda az egész putri családdal, kormos, rongyos rajkókkal, pipázó asszonyaival, cifra ruhájú lányaival.

Legvégül, a hetedik kocsin a cigányzenekar húzta a talpalávalót.

A menet két oldalán egy-egy bohócruhába öltözött legényke futkározott előre és hátra, hogy a járókelőket a nála levő dologgal, már akit lehet, megtréfáljon. Az egyiknél ugyanis egy vadonatúj bili volt baracklekvárral kikenve, s ezt nyalogatta a beledugott főzőkanálról, vagy nyújtotta oda valakinek, ijesztgette vele. A másiknál szintén egy új bili volt, de abban sok sör volt és benne több pár főtt virsli, ezt harapdálta és iszogatta a járókelők szemeláttára, nevetést vagy undort keltve bennük. Aztán mikor mindennel készen voltunk, elindult a menet az iskolától végig Monostoron, be Komáromba, a Gyár utcán vissza és haza Monostorra.

Mikorra a menet hazaért Monostorra, az előre elkészített lombsátor már várta őket, körös-körül asztalok padokkal, egy dobogó a zenekar részére, a másik sarokban egy asztal székekkel a bíró és az esküdtek részére, akik a szőlőtolvajokat megbírságolták. A lombsátor mennyezetén ugyanis szőlőfürtök lógtak, amelyeket már előzőleg felkötöztek cérnával a lányok a kihúzott drótszálakra. Ezektől a táncpartnernő számára lehetett lopni, de úgy, hogy észre ne vegyék. Mert voltak csőszök, rendszerint lányok, a táncolok között elvegyülve, s ha észrevették, hogy valamelyik legény szőlőt lopott, karonfogták és vitték a bíró elé, aki kiszabta a megfelelő pénzbüntetést. Mindez persze a közös kasszába ment.

Hát ilyen élet folyt ebben a kis elmaradott hegyközségben. Mindez újdonság volt a lakosság számára, sokáig emlékeztek róla és az egyes epizódokról.

Az efféle mulatságokkal aztán már egyre kevesebbet törődtem, elintézték azokat maguk a fiatalok. Nekem egyéb gondjaim voltak az oktatás területén.

Igazgatói kinevezésem után rövid idő múlva felügyelővé is kineveztek, hetenként egy napot a kijelölt körzetben az iskolák meglátogatására, ellenőrzésére kellett fordítanom. Igmánd, Mocsa, Kocs, Vértesketheły, Ete, Szend, Szák, és a hozzájuk tartozó puszták iskoláit jártam. De gyalog, vagy kerékpáron ám, mert akkor autóbusz még nem létezett. Nagyon fárasztó dolog volt. Figyelni az órákat, tanácsokat adni, jegyzőkönyvet írni. Nyomni a pedált, akár fújt vagy esett, haza kellett érnem. A ma pedagógusa, amikor mindezt autóból nézi és csinálja, el sem tudja képzelni, hogy a régiek mit és mennyit dolgoztak, szinte a társadalom cselédjei voltak, valóban a nemzet napszámosaiként dolgoztak. De meg is süvegelték, ha végigment az utcán, nem úgy, mint manapság!

Az otthoni dolgokat sem lehetett elhanyagolni, most már három funkciót töltöttem be: igazgatóit, tanítóit és felügyelőit. Csináltam, mert hajtott a lelkiismeretem

és talán, bevallom, egy kis hiúság is volt bennem, hogy kicsit többnek lenni, mint az átlag pedagógus. De senki nem figyelmeztetett, hogy egy kicsit lassabb ütemben csináljam a dolgokat, mert ez a rohanás nem fog jóra vezetni. /Sajnos, be is következett!/ Tetézte elfoglaltságomat a grófék kérése is. Nem lehetett nemet mondani nekik. Monostortól nem túl messze volt Újszálláspuszta. Itt lakott gróf Gyürky Aladár földbirtokos. /A jelenlegi szőnyi kórház volt tulajdonosának, gr. Gyürky Viktornénak a fia./ Felesége: Bárczy Judit előkelő pesti hölgy volt. Ők minden év karácsonyán a monostori szegények, rászorultak részére küldtek, főleg az iskolásgyerekekre való tekintettel, 8-10 vég flanell anyagot azzal, hogy a legjobb belátásom szerint osszam szét a rászorulók között. Nehéz dolog volt ez, nehéz volt igazságot tenni. Szerencsére volt annyi eszem, hogy az elosztásba bevontam néhány tekintélyesebb szülőt és így elkerültük az összeütközéseket. Mert bizony Monostoron nagyon sok szegény gyerek volt abban az időben, rájuk fért a segítség.

Ezekben az években minden karácsonykor, nagy és népes színdarabokat rendeztünk az iskolában. Kizárólag gyermekszereplőkkel. Már ősszel megkezdtük a betanításokat. Volt sok angyal, ördög, pásztor szereplőnk, sok énekkel, tánccal, pásztorjátékkal. Nem győztük esténként ragasztani az angyalszárnyakat, varrogatni az ördögfiókák ruháit, betanítani az énekeket, táncokat, szövegeket. Ezeket az előadásokat mindig meg kellett ismételnünk, oly nagy sikere volt. Hozott is a konyhára sok pengőt, ami a gyerekeké lett, ruha, tanszer formájában.

Sajnos, az eddig elsoroltak nagyrészben „apostoli" munkák voltak, amiért nem járt pénz, vagy csak nagyon kevés, ezek is inkább a magántanulókkal való foglalkozásokból. Mert ilyeneket is vállaltam.

Az említett katonai énekkarból megkértek néhányan, 6-8-an, hogy elvállalnám-e őket a magántanításra. Szeretnének csendőrök lenni (!) és ehhez a négy polgári elvégzése szükséges. Elvállaltam őket. Hetenként kétszer jöttek. Ilyenkor a konyhában szétnyitottuk az asztalt, hogy elférjenek. Hetenként és fejenként 10 pengőt fizettek a tanításért. Ez a mellékes kereset egy kicsit helyrebillentette gazdasági egyensúlyunkat. A katonák szerencsésen le is vizsgáztak. Mi meg vettünk Mariskának egy új kerékpárt, nekem új ruhát, a lakást is felszereltük egy-két darabbal.

Ebből a pénzből hozattam Szőregről barackfákat, hogy az üresen álló, nagy iskolakertet valahogy benépesítsem azzal a szándékkal, hogy majd jó pénzt hoz a termés. Egyelőre 25 fát hozattam. Ősszel a gödröket magam ástam ki, mert nem akartam erre is pénzt költeni. Nehéz munka volt, sokszor beleizzadtam, talán ez is hozzájárult későbbi betegségemhez. Harsányi bácsi mindig megmetszette nekem a fákat és az emberével meg is permeteztette. A fák közül kevés érte meg a bő termés időszakát, elpusztult, kiszáradt, falán csak két nyáron tudtam eladni a termésből 1-2 mázsát. Ma még láthatni ott az iskolakertben néhányat az én fáim közül, elterebélyesedve, megöregedve. Sajnos, más szedi a gyümölcsét. Ott kellett azokat is hagynom, sok-sok fájó és szép emlékkel együtt, kár volt minden ásónyomni föld kidobásáért. De én akkor azt hittem, hogy ott fogok megöregedni és milyen jó lesz élveznünk munkánk gyümölcsét.

Megpróbálkoztam a méhészkedéssel is. Ehhez a Hiszek igazgató segített hozzá. Akkor még együtt dolgoztunk. Működésének utolsó éveit töltötte Monostoron, nagyon szép méhészete volt. Egy pavillon-szerű épületben volt elhelyezve 60 méhcsaládja.

Nagyon értett a méhekhez. Minden délutánját ott töltötte. Persze télen nem bolygatta őket. Látta, hogy nagyon érdeklődöm a méhészet iránt, adott egy kisebb méhcsaládot. Nagy reményeket tápláltam magamban, látva azt, hogy ő évenként több mázsa mézet perget, s elég sok pénzt árul belőle.

Elkezdtem hát tanulmányozni a méhészeti szakkönyveket. Nagyon érdekeltek a dolgok. Csodálatos dolgokat olvastam a méhek életéről. Példaszerű kommunizmusban élnek. Mivel méheim egyre többen lettek, úgy láttam, hogy ragozni fognak. Gondoskodnom kellett újabb kaptárról. Hát neki álltam kaptárokat készíteni, sajátkezűleg. A szakkönyv alapján szerkesztettem egy szalmaprést, a szomszédban lakó Péter Viktortól vettem zsuppszalmát, Kiss Lajos asztalostól fenyőfa stafnikat, a vaskereskedésben varródrótot, egy kétaraszos varrótűt, s megkezdtem a kaptárkészítést. Esténként a tanteremben zajlott le ez a munka, tele voltam szalmával, de ment a munka. Tavaszra már két-három kaptárral vártam az ifjú méhcsaládokat. Néhány év alatt már 17 családdal rendelkeztem. Mindig csak szaporítottam, s így mézet nem vehettem el tőlük. Gondoltam, húszig felszaporítom, aztán jöhet a méz. Mire a mézhozam megjött volna, megjött a II. világháború. Egyre kevesebb időm jutott a méhek kezelésére, kezdtek a családok elpusztulni, láttam, hogy Hiszek is felszámolja a méhészetét, igaz ő a nyugdíjbavonulása miatt, én így segítség nélkül maradtam volna, hát én is áruba bocsájtottam a méheket. 12 családom maradt meg, a szomszéd: Gács Antal vette meg. A méhek árából /igaz, ez már a háborús évek alatt történt/ egy tiszti ruhát csináltattam, mert éreztem, hogy nem úszom meg bevonulás nélkül. Ezt az egyenruhát pedig a front vitte el. Így történt, hogy a méhekből semmi sem maradt. Ilyen volt az én szerencsém végestelen végig. Bármihez kezdtem, az nem sikerült, jövedelmet nem hozott. Egy talpalatnyi földet, vagy egy kis vityillót nem tudtam Monostoron magamnak szerezni a 27 évi munkám után, de lelkiekben és emberi becsületben gazdag voltam. S talán ez így volt jó, ennek így kellett történnie.

Mert volt még egy területe a kísérletezésemnek egy kis jövedelemszerzést illetően: a pálinkáfőzdei pénztárosság. Ezt sem hagyhatom ki balsikereim közül.

Volt Monostoron a sok, gazdag szőlőbirtokos között egy dr. Mohácsy János nevű ügyvéd. Gazdag volt ő is. Túl-Komáromban volt az ügyvédi irodája, szép háza és rendes felesége. De neki egyik sem kellett, vénségére belebolondult Szenczy Ella nevű gépírónőjébe, akit feleségül is vett. Régi, odaát levő házát az első feleségére hagyta, Ella részére pedig Monostoron építtetett egy szép villát, amelyet Ver Sacrumnak nevezett el. /Szent tavasz!/ Ettől kezdve az öreg a maga 60 évével együtt turbékolt a 25 év körüli Elluskával. Halála után mindent a nőre hagyott, de ezt a vagyont is elvitte később a háború, a villa is porig égett a front alatt. Az öreg Mohácsy gyakran megfordult az iskolában is. Egyik alkalommal elmondta azt a tervét, hogy kellene Monostoron egy pálinkafőzdét létesíteni, mivel itt rengeteg barack terem, sőt a szüret után ki lehetne főzni a sok szőlőcefrét is törkölynek. Ez nagy jövedelmet hozhatna, ha sikerülne, mert a pálinkának jó ára van és a főzésből elég nagy a részesedés. A tervből valóság lett. Részvényeket bocsátottunk ki, egyenként 20 pengős értékben. Sokan beszálltak ebbe a vállalkozásba, én magam is vettem 2 darabot. Engem kértek fel pénztárosnak. Molnár Imre bácsit pedig üzemvezetőnek, mivel vincellér volt és így értett a dolgokhoz. Amint a pénz összejött, megépítettük a főzdehelyiséget

az Imre bácsiéknál, meghozattuk Debrecenből a vörösréz üstöket. Jött velük egy szerelő is, aki elvégezte a szerelési munkákat. Mohácsy ezalatt megszerezte rövid idő alatt az engedélyeket, s megindultunk. A főzde azonban nem hozta meg a remélt hasznot. A kifőzött pálinka mindig ködös volt, így nemigen vették, sok volt a kóstolgató vendég, fogyott a haszon. Sokszor még az én pénztárosi tiszteletdíjamat sem tudtam magamnak kifizetni, pedig ez csak havi 20 pengő volt, oly kevés volt a bevétel, és ezzel szemben sok a kiadás. Sok volt a vita és a veszekedés a részvényesek között. Nyüglődött ez a vállalkozás, mígnem a háború, szerencsére ezt is elvitte. A részvények is természetesen mind elvesztek.

Az előzőkben már tettem említést a Gyürky grófékről, akik a Monostortól nem messze fekvő Újszálláspusztán laktak. Ezt a pusztába hozzátartozó 600 katasztrális hold földdel kapta az anyjától Aladár gróf nászajándékul, mikor megnősült, ugyanis feleségül vett egy pesti, elvált asszonyt, Báreczy Judit személyében. Így lett a polgári asszonyból grófné. Ugye, milyen egyszerű! Ennek az asszonynak az első férje Sacelláry György volt, valami követségi tanácsos. Volt egy fia is az első házasságából, ugyancsak Sacelláry Györgynek hívták. Ez a fiú ott élt az Aladáréknál. De a grófné legkisebb húga: Báreczy Hanna is családtagként élt a gróféknál. Jól összeverődtek, bírta a gazdaság.

És itt kezdődik a szorosabb kapcsolatom a grófi családdal. Felkértek, hogy elvállalnám-e a két gyereket, mint magántanulókat, a IV. elemire előkészíteni. /Mert ugye a grófi sarjak mégsem ülhetnek be a monostori szegény gyerekek közé!/ Elvállaltam őket. Hetenként kétszer jöttek. Okos, edzett gyerekek voltak, a leckéket csak úgy fújták, a legnagyobb hófúvásban is csak térdzokniban jöttek, kipirosodva, életerőtől duzzadva. Sikeresen le is vizsgáztak. A honorárium nem volt sok, ha jól emlékszem, 300 pengő és két zsák búza. No nem baj, ez is segített valamit. A következő évben már nem jöttek, Pesten jártak tovább.

De a kapcsolatom nem szűnt meg velük.

Volt a Judit grófnénak a Hanna húgán kívül még egy testvére, Bárczy Erzsébet. Csinos, magas, előkelő, pesti dáma, nagyétkű nő, híres lovas, nemzetközi versenyző, százezreket érő versenyló tulajdonos. Férje, Sorg Jenő, építészmérnök, dúsgazdag pesti gyártulajdonos, palotaóriások építője egyszerű, szerény, udvarias ember. Ők is gyakran lejártak a grófékhoz és bizonyára ott hallottak rólam.

Valószínűnek tartom, hogy a grófék beszéltek nekik arról, hogy a monostoriak templomot akarnak építeni az iskolával szemben levő telekre. /Amelyen most a Peresztegi Gáspár háza áll./ Csak nincs segítőjük, sem pénzük. Egy alkalommal megállt az autójával az iskola előtt, s felkeresett. Felajánlotta segítségét. /Majd a későbbiek során kiderül, hogy nem volt ez érdek nélkül./ Gyári rajzolójával két templomtervet is készíttetett. Aztán elmondta, hogy majd küld egy szakembert, aki téglákat fog égetni. Ez úgy fog történni, hogy az első-itatóban /a felső lejáró út a Dunához/, ahol elég sok az agyag, és a víz is közel van, olyan vályogtéglákat fognak vetni, amelyeket előzőleg szénporral kevernek össze, aztán gúlába rakják és végül alágyújtanak. Így kiégnek a téglák és olcsó lesz. Sokáig húzódott a dolog, nehéz volt embereket szerezni a munkákhoz, mert amiről én nem szereztem tudomást, ellenünk dolgozott az illegalitásban levő monostori kommunista párt, s lebeszélte a templomépítés munkáiról az embereket. Az azonban

feltűnő volt előttem, hogy templomépítésről van szó, és ennek ellenére a komáromi plébánia meg sem mozdul az ügy érdekében, segítséget nem nyújt semmiben. Mindezek ellenére a téglaégetés megtörtént, a téglák szépen kiégtek, s mire kihűltek, háború is megérkezett, s a téglákat széthordta a lakosság.

A világon semmi sem történik érdek nélkül, a közmondás szerint. Hát ez a hosszas és semmivé vált templomépítési ügy is valami ilyesféle volt.

Mialatt a templomépítési huzavona tartott, egy alkalommal a Sorg bizalmasan elmondta nekem, hogy szeretne Monostoron egy nyaralót építeni. De ehhez az én segítségemre van szüksége, mert tudja, hogy én mintegy vezetője vagyok ennek a népnek s rám hallgatnak az emberek. Monostor egyik legszebb helyére, legmagasabb pontjára tervezete a nyaraló építését. Mivel ez magántulajdon, jó lenne ha beszélnék Musitzékkal, a jelenlegi tulajdonossal, hogy eladná-e neki azt az egy holdas telkét. De a két szomszéd telkére is szüksége lenne, hogy legyen feljárója és parkja is a nyaralójának. Felhatalmazott, hogy mondjam meg az illetékeseknek, hogy ha eladják a telküket, kétszer akkora területet kapnak helyette, igaz, máshol, és a rajta levő ház helyett egy újat épít a telekre. Az ígéretek csábítóak voltak, de nekem nagyon nehéz dolgom volt mégis rábeszélni őket, mivel az ősi hajlékhoz és a földhöz nagyon ragaszkodtak. Sok utánjárással mégis sikerült elérni a cseréket.

Megépült a szép, előkelő, falusi kúria, meszelt szobákkal, zöldre festett zsalugáterekkel s főúri módon berendezve. Nagy vendégségeket rendeztek, az asszony kiélhette magát a vidéki rezidenciájában úri passzióiban.

Aztán Sorg sokáig nem kereste velem a kapcsolatot. Arról is elfeledkezett amit nekem ígért. Megígérte ugyanis, hogy ha eredményes lesz az én közbenjárásom és sikerül felesége részére megépíteni a monostori kúriát, akkor nekem is épít egy szép házat, olyat, amilyent csak akarok és amekkorát elképzelek. Ez az ígérete hajtott abban, hogy mindent elkövessek érdekében. Sajnos a megígért házamból nem lett semmi. Nem vádolom őt, hogy talán garasos volt velem szemben, hiszen olyan gazdag ember volt, hogy egy ház megépítésének költségei neki kevesebbet jelentettek, mint nekem egy kiló hús megvásárlása. A házépítés elmaradásának több oka is volt. Először is nem volt házhelyem és pénzem sem volt, hogy sürgősen vegyek valahol. Aztán a háborús események is közbeszóltak, ő bizonyára, mint pesti ember, mint a nagyúri körökben élő gyáros, jobban látta már előre a várható fejleményeket, nem sokat törődött gyárával, inkább a saját helyzetével és vagyona átmentésével.

Emlékszem rá, amikor utoljára járt nálam, érkezett a hír, hogy a szovjet csapatok átlépték Battonyánál a magyar határt. De ő igyekezett nyugtatni bennünket, hogy délről jön a német felmentő csapat, s megállítják a frontot, ő maga sem hitte el ezt, csak mondta. Ugyanis egy hét múlva üzent értem, hogy menjek fel hozzá. Ekkor mondta nekem, hogy a család már elindult nyugatra, ő még elintézi a vagyon átadását a németeknek, aztán megy ő is a család után. Megköszönte a sok fáradságomat, elnézésemet kérte a házépítés elmaradásáért. Egy borítékot adott át, amelyben 3 ezer pengő volt /ezt korábban is megtehette volna!/ és felhatalmazott, hogy a lakás berendezéséből, bútoraiból azt vigyek el, amiket csak akarok, mivel ő úgyis itt hagyja az egészet, s tudja, hogy a lakosság szét fogja hordani. Ajánlotta, hogy elsősorban a Mátyás-szekrényt válasszam, mert az olyan érték, amelyen akár

3 szoba berendezést is kaphatok, aztán a zongorát se hagyjam itt, nemcsak azért, mert zeneértő ember vagyok, hanem, mert azt külön építtette egy angol szakemberrel, s ilyen az országban nincs még egy. Aztán választottam még szőnyegeket, egy női fésülködő tükröt. Mást nem. Szerény és szamár voltam, mert elhozhattam volna, az egész berendezést.

Sorg aztán elbúcsúzott és Panyi Vendel, a halász, ladikkal átvitte a Dunán és elhagyta az országot, talán örökre. Tudomásom szerint az egész család a grófékkal együtt Ausztráliában élnek. Talán nem éheznek!

Ennyi külső esemény után már helyénvalónak látom, hogy a családi körülményekkel is foglalkozzam.

Kezdem a kis Totikánkkal, hisz ő volt a család szemefénye, büszkesége. Nagyon jó kis gyerek volt. Soha nem kellett testileg fegyelmezni. Amint nőtt, fejlődött, aszerint vált egyre okosabbá. A karácsonyi és egyéb alkalmi ajándékokat is ez szerint válogattam meg. Nagyon szerette a működésképes mechanikai játékokat, ezekkel sokszor közösen játszadoztunk. Élvezettel működtettük a kis gőzgépet, villanymotort. Nem volt nyafogós, nyűgös gyerek, egyedül is eljátszogatott. De legjobban Péter Zolival szeretett játszani, Monostor legszegényebb gyerekével.

Mikor I. osztályos lett, nagyon boldog volt a táskával és annak tartalmával. Jó tanuló is vált belőle. Az osztályban a legszebben tudott írni. Sajnálom, hogy nem tudtam megőrizni az irkáit. Egész IV.-ig én tanítottam. Már ötéves korában kezdtem a sporthoz szoktatni. Télen ródlizás, síelés a monostori dombokon, nyáron fürdés a monostori Kisduna ágban. De ez nem ment valami könnyen. Eleinte félt a víztől. Megijedt a nagy víztől. Karomra vettem, s lépésenként mentem be a vízbe. Sikított, rugdalodzott. Fokozatosan szoktattam hozzá, s mikor már derékig sikerült benyomulnunk, nem volt semmi baj. Bátorságot kapott attól is, hogy látta a hasonlókorú gyerekeket úszkálni a vízben. A következő nyáron már úgy tudott úszni, hogy nem okozott problémát a Kisduna átúszása sem. Nyaranként, amikor eljöttek hozzánk látogatóba a sógornők: Baba és Gizike /Küttelné és Szalayné/ ladikot béreltünk valamelyik halásztól, s kieveztünk a Kisdunán a kövezetig, ahol már a Nagyduna folyt és az egész napot ott töltöttük. Volt lubickolás, fürdés, úszás, ebédfőzés, napozás. Ilyenkor a szigetet is bebarangoltuk és földiszedreztünk.

Ezekben az években történt, hogy az iskolásgyerekek létszáma annyira megnövekedett, hogy ketten, Bozsó és én, már nem bírtunk a zsúfolt osztályokkal. Meg kellett szerveznünk a 3. tanítói állást. Sok hivatalos utánjárással ez sikerült is. Végigjártam az iskolaszéki tagokat és kértem őket, hogy a tanítóválasztó ülésen majd adják a szavazatukat sógornőmre, aki szintén pályázik az állásra. Egyöntetű szavazással meg is választották, így Baba lett a harmadik tanító az iskolánál. Külön lakást nem tudtunk, nem is akartunk neki szerezni, így nálunk lakott és kosztolt. Az egyik szobát neki adtuk. Innen is ment férjhez dr. Küttel Jenőhöz, aki előzőleg a Csallóközben volt főállatorvos. Eleinte Magyaróváron telepedtek le, majd onnan tovább kényszerültek a háború miatt nyugatra. Péter fiúk is Magyaróvárott született. Jenő fogságba került, Baba pedig a gyerekkel visszajött hozzánk. Az élettörténetük nem tartozik rám, azért nem is írok egyebet róla.

Az évek rohantak, az események kavarogtak annyira, hogy időrendben nem is tudom beskatulyázni őket.

1939-1940.
Katonai behívó.
Iskolalátogatásaim a Felvidéken.
Csónakkal Bajáig.
Toti iskolás évei.

Egy jó darabig békén hagyott a katonaság, nem kellett bevonulnom. Örültem is neki, mert csak a közlegénységig vittem fel, s nem szívesen mentem végig az úton csillagnélküli katonarunában. De az a diákkori ballépésem, amikor önként jelentkeztem katonának, csak utolért mégis, nem menekülhettem előle.

Behívtak akkor is, amikor a Felvidéket visszacsatolták. Sandbergbe kellett bevonulni. Ott szereltek fel bennünket. Mire megkaptam az összes felszerelést, egy marha nagy puskával, majdnem sírva fakadtam, oly nehéz volt minden. Siralmas volt, ahogy kinéztem, én a vékony dongájú ember abban a bő angyalbőrben, lityegős nagy csizmákban. Még az anyámat is szidtam, hogy mért hozott a világra. Annyian voltunk a vár udvarán, mint az oroszok. Aztán beszállás a marhavagonokba és megindult velünk a vonat. Mentünk Érsekújvárba. Ott mégtöbben voltunk. Nekünk, egyszázadbelieknek már csak a moziban jutott hely. Szalmát terítettek a földre, azon aludtunk. Másnap aztán szétosztották a népet. Én valamerre Nyitra felé kerültem. Kellett ez nekem, hős honfoglalónak! Ez márciusban volt és augusztus végén kerültem haza.

A következő évben ismét behívtak. Akkor meg Erdély egy részét csatolták vissza. Az észak-komáromi állomáson vagoníroztunk be. Megteltek a marhavagonok velünk. Mariska és Bozsó /Őt akkor még nem hívták be, csak jóval utánam./ átbicikliztek és könnyezve integettek, mikor a vonat kiindult velünk. Nyíregyházáig vitt bennünket a vonat. Ott kivagoníroztunk és kb. 30 km-es gyaloglás után, közel a román határhoz, egy tanyán kötöttünk ki. Két kiürített birkaistállóban helyeztek el bennünket, szalmán. Ha jól emlékszem, Kerekhalom puszta volt a neve. Kállay birtok volt az egész környék. A földre sehol nem lehetett leülni, mert minden tenyérnyi hely tele volt az állatok ürülékével. Árnyékos hely sem volt a puszta fátlansága miatt. Napok múlva bekerültem a századirodába, mint műszaki rajzoló. Ez egy uradalmi cselédlakás konyhájában volt. Életemben még annyi legyet nem láttam, mint ott. Fekete volt minden a legyektől. Az ezred parancsnokságunk Nyírgyulajon volt. Később ide osztottak be írnoknak. Reggel 6-tói este 8-ig ott dolgoztam. Már alig láttam a szememmel. Ennyit még nem szenvedtem a hazáért egy „őrült” miatt. Májustól szeptemberig tartott ez a kínszenvedésem. Akkor leszereltek, mint tanítót, hogy a tanítást mi pedagógusok

megkezdhessük. Aztán a többi is leszerelt, mivel közben a Nagyok, Hitler és Kánya Kálmán külügyminiszterünk megegyeztek és nem volt szükség a támadásra a románokkal szemben. Erdélybe már nélkülem vonultak be a magyar csapatok. Csak később hallottam, hogy mennyi disznóságot csináltak ott kölcsönösen.

Ezeket az éveket nyugodtan nevezhetjük már háborús éveknek. A politikai és katonai események egyre halmozódtak, míg ezzel szemben a közellátás mindinkább szűkösebbé vált. Rohant az élet, rohantak az események, szinte képtelen vagyok mindenre visszaemlékezni és időrendi sorban elmondani a velünk kapcsolatos eseményeket.

Amik úgy megmaradtak bennem: a Felvidék visszacsatolása után, hivatalos felszólításra, összeszedtük az iskolásgyerekeket és átvonultunk Észak-Komáromba. A hosszú gyereksor elején lobogott a nagy nemzeti színű zászlónk. Bejártuk a főbb utcákat, végül felkerestük: a nagy iskolát, ahol a félig elcsehesített magyar gyerekekkel találkoztunk. Műsort is adtunk, tele irredentizmussal. Sem a tanárok, sem a gyerekek nem voltak elragadtatva, érkezésünktől, kicsit hűvösen fogadtak bennünket. A találkozó után elvezettük a gyerekeket a régi, ún. Rác temetőbe, az Aranyember sírjához, akinek a sírkövén többek között olvastuk, hogy Domonkos János, Komárom megye táblabírája, az Aranyember. Szedtünk a sírjáról néhány borostyánlevelet és emlékül hazavittük.

Az előbbi, iskolafelügyelői körzetem helyett a csallóközi kerület iskoláiból kaptam kb. tizet, Komárom- Érsekújvár- Csallóközaranyos háromszögben. Mint felügyelőt, mindenütt nagyon barátságosan fogadtak. Egyik helyen ünnepélyesen, másutt családiasan. Ez utóbbi volt a veszélyes.

Az ünnepélyes fogadtatásban, pl. Naszvadon volt részem. A nevelők már az iskola kapujában vártak, a gyerekek az udvaron felsorakozva énekeltek, virággal a kezükben kis magyar zászlókat lobogtatva. Dr. Weisz Ferenc az iskola igazgatója, egyben plebános, köszöntött. Végigvezetett az iskolán, bemutatta annak felszereltségét, amelyen csak elcsodálkoztam, oly pazar volt, pl. vízvezeték és közp. fűtés a tantermekben, modern bútorokkal, aztán átvezetett a zárdaiskolába, ahol az említetteken kívül a tantermekben piros futószőnyeg volt a padok között és szebbnél-szebb, nyíló virágok ékeskedtek az ablakokon. Ragyogott minden az apácakezek nyomán.

Aztán megkezdtem az óralátogatásaimat. Rendkívül jó eredményekről számolhattam be jegyzőkönyveimben a kir. tanfelügyelőségnek naszvadi látogatásommal kapcsolatban.

Nem így volt ez Imelyen, ahol nagyon családiasán kezdődött a fogadtatás. Szokásom volt, hogy mindenüvé, ahova látogatni indultam, előtte néhány nappal megírtam, hogy megyek. Ezt azért tartottam jónak, mert így sem őket, sem engem nem érhet olyan meglepetés, ami később kellemetlenné válhatna mindkettőnk számára /hiányosságok, mulasztások, lemaradás, kijavítatlan dolgozatok, stb./. Tehát értesítettem őket is. Hideg, havas, téli reggel volt. A vonatról leszállva, látom, hogy már jönnek elém ketten, Udvardy Gyula az igazgató tanító és kollégája Patocskai Mihály tanító. Tudtam, hogy kocsival várnak, mivel a falu 5 km-re volt az állomástól. Kölcsönös üdvözlések után indultam a kocsi felé, de ők visszatartottak azzal, hogy mivel nagyon hideg van és meg ne fázzak az úton, menjünk be a restibe egy rumos teára. /Szerettek volna már az első percekben elbódítani, hogy aztán otthon minél kevesebbet lássak./ Észbekaptam,

felfedeztem magamban lelki offenzivájukat. A teát elfogadtam, de rum nélkül. Nagyon meglepődtek nyakasságomon. Ők megitták. Elindultunk. Egész úton viccekkel tömtek. No, itt jó lesz vigyáznom, ezeknek terveik vannak velem, biztos, hogy nincs rendben a szénájuk. Bár minden kedveskedésük igaz, baráti szeretetnek hatott. Hajnalban indultam Monostorról, így elérhettem azt a célomat, hogy fél 8-ra már ott lehettem az iskolánál, hogy 8-kor megkezdhessem óralátogatásomat. Megérkeztünk. Újabb átkarolási művelet következett. Disznóölés volt a háznál. Már illatozott a resztelt máj és a forralt bor, amit reggelire szántak, mondván, az én tiszteletemre. Hát jó. A májat elfogadom, hiszen alig reggelizhettem otthon, de az italt hagyjuk látogatás utánra. Pofára estek ismét, ők azért ittak néhány kortyot. Én nagyon nehéz helyzetbe kerültem, mert józan maradtam, ők meg jó hangulatra emelkedtek, mindent könnyedén vettek.

Az óralátogatások délig lezajlottak. Már előre úgy kérték, hogy délre lehetőleg fejezzem be, mert az asszonyok nem szeretik, ha elhűl az ebéd. A látogatási jegyzőkönyv is elkészült. Abba természetesen nem írhattam le őszintén a tapasztaltakat, a látott és hallott, nem éppen színvonalas eredményeket, a nevelők tanítási módszereinek avult formáit. Inkább csak tanácsokat adtam és egy kis dicséretnek is hagytam helyet. Fő, hogy meg voltak elégedve látogatásommal s ígérték, hogy utasításaim alapján majd javítanak munkájuk módszerén.

Aztán következett a nagy ebéd, szinte lakodalmi fokon. Kisevő ember voltam már akkor is, nem sok kárt tettem a finom falatokban. Mindenből egy keveset fogyasztottam, mégis puffra laktam. Most már italt is fogyasztottam, de még mindig kellő óvatossággal, mert ezek még most sem hagytak fel leitatási terveikkel. Miután Udvardyéknál lezajlott a nagy ebéd, a Patocskay kolléga /egy cingár férfi/ kikötötte, hogy hozzájuk is el kell mennem, mert ő már intézkedett otthon, hogy a felesége egy „kis" uzsonnával várjon bennünket. Nem tudtam kibújni a meghívás alól. Hintóba ültünk. Megérkeztünk Patocskayékhoz. A felesége, egy csinos, fiatal, törékeny, szótlan kis teremtés már várt bennünket. Terített asztal fogadott. Hiába szabadkoztam, hogy egy falatot sem vagyok képes enni, a férj parancsára az asszonyka behozta egy nagy tálba a 25 tojásból készült rántottát. Ezt a mennyiséget hármunknak szánta Patocskay. Már maga a tömeg undort keltett bennem. Egy evőkanálra valót ettünk belőle Udvardyval, a többit bevágta Patocskay. Nagyevő hírében állott a környéken, amit én nem tudtam. Majdnem kővé meredtem, amikor láttam, hogy az egész tál rántottát bevágja. Végre ezen is túlestem. Nagyot sóhajtottam, mikor arra gondoltam, hogy no, ezekhez sem fogok többet eljönni, nem fogok velük többé az életben találkozni. De nem így történt.

A búcsúzás perceiben azon óhajtásukat fejezték ki, hogy mennyire szeretnének eljönni hozzám, megismerni a családomat, a tájat, stb. a szokásos duma. Hát meghívtam őket. Mikor otthon elmeséltem szomorú élményeimet és a meghívást, kétségbe estek, hogy hogyan fogjuk Patocskayt kielégíteni. Nem szaporítom tovább a szót, hát átjöttek, bőséges ebéddel vártuk kettejüket. Mariska ebéd után behozta az asztalra az 50 drb. fánkot. Nem hittük el, amikor Patocskay nagy éljenzések között felkiáltott, hogy de gyönyörűek, ebből én 30 darabot meg fogok enni. Es tényleg megette. Hihetetlennek hallatszik, de így volt. Ilyet életemben még nem láttam. Aztán kocsit fogadtam és kiküldtem őket a komáromi állomásra, hogy hazainduljanak. Soha többé nem találkoztunk - hálaisten.

Ezeknek az éveknek a történetéhez tartozik egy nagy és talán meggondolatlan kirándulásom is. Barta Józsi barátom és kártyapartnerunk egy szép, kétpárevezős, gurulós üléses csónak tulajdonosa volt. Ő tanított meg az ebben való evezésre, a csusztatós evezőkezelésre. Egyszer azzal a tervvel állt elő, hogy hármasban: Bozsó, ő és én, tegyünk egy nagyobb evezős túrát a Dunán lefelé. /Akkor még nem sejtettem, hogy a nagy cél mögött egy lány bújik meg./ Bozsó, mint kényelemszerető ember, nem nevezett be a túrába, így maradtam én partnernek. Pénzben, élelemben és egyéb felszerelésekben felkészülve elindultunk Komáromból. Két nap, két éjjelt töltöttünk a Dunán, illetve sátorban és Baján kötöttünk ki. Ez volt a cél. Mondhatom, hogy sok élményben volt részem az úton. Gyönyörködtem a két part vadregényes tájaiban, a Dunakanyar hegyeiben, az Alföld vízimadaras életében. A gyönyörködés közben fenekem és tenyerem kikészült, nem győztem a csónakból a vízbe ugrálni és hűteni a Naptól égett testemet. Bíztunk abban, hogy nem kell sokat eveznünk, a víz sodra majd segít. Nagyot csalódtunk, mikor az Alföldre értünk. Ott a víz kiszélesedett, lustán szétterült és oly lassan folyt, hogy így kénytelenek voltunk még lefelé menet is evezni. Közben valahány uszályos hajó mellett mentünk el, mindig a hullámokkal kellett megküzdenünk. Ilyenkor egyikünk evezett, másikunk a vizet merte ki. Éjszakára sátort állítottunk fel. Első alkalommal Madocsánál, az erdőben. Persze csak akkor szálltunk partra, mikor már besötétedett. Zseblámpánál ettünk és építkeztünk. A sátor nem passzolt hozzánk, kicsi volt, a lábunkat nem nyújthattuk ki, mert akkor térdtől kezdve kilógott a sátorból. Ilyenkor mindig ijesztgettük egymást, hogy jön valami kutya és megrágja csülkünket. Megpróbáltunk behúzott lábakkal aludni, de ez nagyon fárasztó volt. Aztán a pókok, hangyák és egyéb felismerhetetlen rovarok is gondoskodtak „ébrenálmodozásunkról", hogy milyen jó is lenne most puha ágyban aludni. /De nagy marha voltam, hogy erre vállalkoztam./

A második éjszakát Paksnál töltöttük hasonló körülmények közt. Itt egy nagy szélvihar söpört ki bennünket a partra, mely olyan meredek volt, hogy alig bírtuk a csónakot felvinni a magasabb partszakaszra.

Reggel tovább indultunk és déltájt, végre beértünk Bajára, egyenesen a kikötő állomásra. Itt egy kicsit rendbe szedtük magunkat, melegítőbe öltöztünk és felkerestük a hajóállomás főnökét, Hadanich bácsit. Józsinak régi ismerőse volt. Kedvesen fogadott, meghívott egy halászlére bennünket. Mire visszaértünk a hajóállomásra ott találtuk Hadanich Babát, a főnök unokahúgát, akit Komáromból én is jól ismertem. Mindketten gratuláltak nagy utunk sikeres megtételéhez, hangulatosan elbeszélgettünk. A főnök hajóra tetette csónakunkat, hogy visszakerüljön Komáromba, mi meg gyorsvonatra ültünk. Még a jegyünket is megváltotta a főnök, talán megérezte, hogy pénzünk alig futotta az útiköltségre, vagy ami még valószínűbb, nem lehettünk valami kellemes látvány agyonizzadt, leégett külsejünkkel. Utólag úgy érzem, hogy B. Józsi ezzel az úttal imponálni akart H. Babának.

Hogy milyen peches néha az ember! A vonaton szemben ült velünk egy csinos hölgy, akivei szóba elegyedtünk. Megkínált bennünket cigarettával. Illendőnek tartottam tűzzel megkínálni a hölgyet. Egy eléggé elázott skatulyán próbáltam a gyufát meggyújtani. Huzogattam előre-hátra mígnem egy szikra a hölgy ruhájára pattant és kiégette, egy lyukat hagyott hátra. Úgyis melegem volt a sok napegéstől, de most

végleg eléntött egy nagy forróság. Ilyen blamázs! Szerettem volna köddé válni és eltűnni. A hölgy megbocsájtóan nyilatkozott, nyálazta, simogatta, igazgatta a lyukat, de az csak ott maradt. Szerencsére, nemsokára leszállt s így én megszabadultam a kínzó érzésektől, a szégyenkezéstől.

Késő este értünk haza. A csónakházból kihoztuk a bicajokat és irány egyenesen Monostorra, hogy jelentkezzünk. Otthon még ébren voltak. Nagyot néztek, váratlanul toppantunk be. Szegény Mariska első szava az volt, hogy jaj, de büdösek vagytok, mikor mosakodtatok utoljára? Mondtuk, hogy kb. 3-4 napja. Igaza is volt. Izzadtság, por keveredett rajtunk s bizonyára áporodott szagot árasztottunk magunk körül. Józsi elsietett haza, én lemosakodtam és fekvés. Olyan fáradtság vett rajtam erőt, hogy csak másnap délután keltem fel. /Kellett ez nekem?/ De minden rosszban van jó is, állítom váltig. Talán a sok sportolásnak köszönhetem, hogy szervezetem annyi megpróbáltatást kiállt, olyan súlyos műtétet kibírt, hogy még élek.

1941-1943.
Toti gimnazista Észak-Komáromban.
Jakab mama meghal,
Jakab papa hozzánk költözik.

Ezév őszén Totit beírattuk az Észak-komáromi Bencés Gimnázium I.o.-ba. A büszke érzéshez, hogy gimnazista lett, egy nagy gond is járult, hogy bírja e majd a sok kerékpározást, amivel az iskolába járást meg kell oldani. Mert naponta átjárni, 6 km oda és 6 km vissza egy 11 éves gyereknek mégis nagy igénybevétel. De bírta, ősszel és tavassaal nem is okozott problémát, de télen annál inkább. A havas-jeges úton végigkerekezni, szélnek szembe hajtani, át a szélsüvöltötte hidakon, fagyasztó hidegben, gémberedett lábakkal, kezekkel megérkezni az iskolába, mégis csak lehetetlen ilyet kívánni egy gyerektől, bármilyen kisportolt is. Féltettük nagyon, hogy baleset is érheti a csúszós úton. Nem volt számunkra megnyugtató az sem, hogy bundás sapkát és bakancsot adtunk rá, báránybéléses, meleg kesztyűbe bújtattuk kezeit. Sürgősen egy megbízható családot kerestünk odaát, ahol legalább a téli hónapokra elhelyezhetjük. Találtunk is egy özvegyasszonynál, Hadanichnénál. Két gyermeke volt, H. Zoli és H. Baba. /Őróla már volt szó Bajával kapcsolatban./ A család egy nagy házban lakott több család szomszédságában, az ún. Brazovich házban, melyet az Aranyember c. regényből ismerhetünk.

Itt jól érezte magát Toti, szorgalmasan tanult, a néninek csak dicséretre nyílott az ajka, amikor meg-meglátogattuk. Igyekeztünk a gyereket is, a Nénit is ellátni élelemmel a fizetség mellett. Tavasszal aztán ismét hazulról járt át iskolába. Telenként ez megismétlődött, amíg bele nem szólt ebbe is háború. Talán három telet töltött ott, mert a negyedik télen a katonai események miatt megszűnt a tanítás, az iskolákból kórházakat csináltak.

Eközben engem is behívtak ismét katonának. Tartalékos tiszti tanfolyamra vezényeltek. A Dél-komáromi árkásztáborba kellett bevonulnom. Nem nagyon tetszett a dolog, hiába volt kilátásom a zászlósi rendfokozat felvarrására. Éreztem előre, hogy ezért meg kell majd szenvednem. Szegény vaksi szememre és gernya-vézna testemre vajon mi vár majd?

Jól éreztem. Sokkal nehezebb felszerelést kaptunk, mint a gyalogos katonák, mivel mi árkászok voltunk s a teljes felszerelésen kívül nekünk még kötelet, ácskapcsot és kisbaltát, ún. szekercét is adtak, amit a hátunkon kellett cipelnünk. Mikor kivonultunk gyakorlatra, mindent magunkkal kellett vinnünk, csak az ágy-

nemű maradhatott otthon. A hátbőröndben a kapcák, törülköző, fogkefe, borotva, szappan, csizmazsír, ing, gatya, evőkanál, zsebkés, tükör, stb. Míg a bőröndre fel kellett szerelni a pokrócot, köpenyt, sajkát, acélsisakot, rohamlapátot, ácskapcsot, szekercét, az így felszerelt bőröndöt vállra venni, ugyancsak a vállunkra akasztani a kenyérzsákot, derekunkra venni a tölténytáskával felszerelt derékszíjat, és a bajonettet, végül a dögnehéz puskát vállra venni és ezzel kivonulni gyakorlatra. És miből állt ez a gyakorlat? Szegény gyönge testem, majdnem összerogyott a 32 kilós felszereles alatt, míg kiértünk a színhelyre. Rendszerint levonultunk a Dunához vízigyakorlatokra.

Ez abból állt, hogy két-két katona beleült egy-egy kb. 5 m hosszú ladikba. A part mellett, a víz szélében egymás után állt kb. 20-25 ladik, lehorgonyzott állapotban voltak a ladikok. Először vezényszóra evezni tanítottak bennünket napokig. Ha ez már ment, akkor jöttek a csáklyás gyakorlatok. Ez abból állt, hogy a ladikokban levő két katona felállt, egyik a ladik orrában, másik a ladik végében és a csáklyával toltuk magunkat előre, vízzel szemben. Nagyon kellett vigyázni, hogy a sorban maradjunk, mert ha a ladik orra csak egy kicsit ment félre, már elkapta a víz sodra és azt helyrehozni már nem lehetett, úgy kisodorta az embert a sorból, hogy elég nehéz volt a sor végére újra besorolni, utolérni a többit. Ilyenkor aztán hullott fenn a partról az őrmester káromkodása, és elmondták az embert mindenféle baromnak, szidták a kekszen nevelt fajtánkat. Arról nem is beszélek, hogy egy ilyen csáklyázási gyakorlat közben, abban az átkozott billenős ladikban milyen nehéz volt egyensúlyban maradni és hogy hányan belepottyantak a vízbe, kénytelenek voltak ruhástól megfürödni a Duna hideg vizében. Még röhögni sem volt szabad ilyenkor, Frigyesi Frigyes volt a századparancsnokunk, egy végtelen nyers ember, ette a karpaszományos tisztjelölteket.

Ezek és ehhez hasonlóak voltak a nappali gyakorlatok. Aztán jöttek az éjszakai gyakorlatok: hídverés a Dunán. Talán le tudom úgy írni, hogy egy civil /aki nem volt katona/ is megértse ezt a műveletet és a vele járó küzdelmet át tudja érezni.

Az ember javában alszik, álmodozik a szalmazsákos katonaágyon az otthoni puha ágyáról és kényelméről, egyszercsak megszólal a riadó csengő. Gyors öltözködés, felszerelés, sorakozó, parancskiadás a hídveréshez. Rohanás le a Dunapartra, 9-esével sorakozó a vaspontonok mellett, minden pontonban elhelyezni egy 50 kilós vasmacskát, hosszú kötelet, evezőket, csáklyákat. Aztán a 3 mázsás pontont 9-en a vállunkra emeltük és a kavicsos, köves, meredek parton vittük le a vízre. Majd elkezdtünk evezni, felfelé, vízzel szemben jó száz métert a vasúti híd felé. A parton egy lila színű lámpa világított, ez volt a hídvonal. Sípszóra abbahagytuk az evezést és kezdtünk leereszkedni a Dunán. Mikor a lámpa vonalát megközelítettük, a vasmacskát a vízbe dobtuk, vagyis lehorgonyoztunk és a kötél segítségével addig ereszkedtünk, amíg a ponton egyvonalba állt be a többivel. A parancsnok a parton levő lámpánál figyelte a pontonok beállását. Ha netán valamelyik ponton néhány cm-rel előbbre vagy hátrább horgonyzott le, annak elég volt a baja. Jól leb…k, és másnap már ülhetett. Amikor már egyvonalban álltak a pontonok úgy a Duna közepéig, akkor végig ugrálva a pontonokon, rohanás ki a partra a frosdeszkákért, ki-ki egyet a vállán billegtetve, egyensúlyozva s végig fektettük a pontonokon. Ács-

kapcsokkal összeerősítettük. Hajnalra kész volt a híd. Mire mindent szétszedtünk és visszaraktunk a helyére, reggel lett. Délig pihenőt kaptunk. Aludni viszont alig tudtunk, különösen én, mert a vállamat a ponton széle sok helyen felsebezte nemcsak azért, mert sovány voltam és így csontos volt a vállam, hanem mert a magasak közé tartoztam s a súly javarésze nekünk, magasaknak jutott. Az alacsonyak csak alája álltak s röhögtek rajtunk. Volt egy Rozsos István nevű őrmesterünk, aki még ki is gúnyolt bennünket, hogy kell maguknak a tiszti rang, ma még én tolok ki magukkal, mert holnap már úgy b…k ki velem, ahogy akarnak.

Aztán következett az elméleti és gyakorlati vizsga. Ez már könnyebb volt. El kellett mondanom előzőleg, hogy egy erődrészt hogyan robbantok fel, majd egy romos falrészleten be is kellett mutatnom. Jól sikerült. Megkaptam tehát a zászlósi rendfokozatomat, örültem neki, büszke voltam rá. Arra gondoltam, hogyha ne adj isten újra behívnak, nem kell már bakaruhában végig mennem Monostoron.

Igenám, de tiszti ruha csináltatására pénzem mégcsak kilátásban sem volt. Csak mikor a méheket eladtam jött össze egy kis pénzem. De akkorra már zárolva volt minden féle ruha- és bőranyag. Keservesen, ismerősök útján sikerült hozzájutni. Mire készen lett, jött a front, megtalálták és elvitték. Pedig még a tiszta keresztény származásomat is igazolnom kellett, mielőtt a tiszti rangot megadták. Ez is tortura volt, mert legalább 18 féle anyakönyvi kivonatot kellett beszerezni születésről, házasságkötésekről, részemről éppúgy, mint Mariska részéről egészen a nagyszülőkig. Azt sem tudtam, hogy merre induljak el az iratok beszerzése ügyében, hiszen minden rokonnal megszakadt a kapcsolatunk, így azt sem tudtam, hogy elődeim közül ki, hol született. Szorultságomban Minka néném hez fordultam, aki megadta a címeket, ahonnan a kivonatokat beszerezhetem. Így sikerült is hiány nélkül mindet beszereznem. Az igazolást meg is kaptam. Ezekben az években nagy gyász érte a családunkat. Jakab nagymama a győri kórházban meghalt. Már korábban bevitték a kórházba, elég sokáig feküdt ott, de segíteni nem tudtak rajta, mert rákos volt. El is vitte szegényt ez az átkozott betegség. Midannyiunkat nagyon letörte a haláleset, de különösen Jakab nagypapát, akit a temetésen úgy kellett támogatni és lefogni, hogy bele ne ugorjon a nyitott sírgödörbe. Szinte önkívületi állapotban volt. Nem lehetett magára hagyni. Tanakodtunk, hogy mi is legyen vele. Valamelyikünknek el kell vállalni a gyerekek közül. És vajon, ki lehetett volna más, mint én. Szívesen vállaltam a Lajos papát, hiszen kollegák is voltunk, no meg szerettem őt. Ő is szívesen vette, hogy hozzánk jöhet. Nagy munka volt a leköltöztetése hozzánk. Szerencsére nyári vakáció volt, az egyik szép tantermet kitakarítottuk, és ideiglenesen ott helyeztük el a bútorokat, úgy rendeztük be, mint egy szobát, ahol napközben elfoglalhatta magát az öregúr, így hát egész szépen megfértünk ötösben, kibővült a családi fészkünk.

Szeptemberben azonban szükség volt a tanteremre, Bozsó segített rajtunk, úgy, hogy a házában az egyik szobát átadta Lajos papának, s így megoldódott a lakáskérdés is. Jóformán csak étkezni járt hozzánk a papa, egész nap a szobájában tartózkodott, egy új abc-s könyv megírásán dolgozott, s ez lefoglalta minden idejét. Gyakran átjött a fáskamránkba és fát fűrészelt és hasogatott, gyűjtést készített. Pontosságára és rendszeretetére jellemző, hogy a fát 20 cm-es kuglikra, fűrészelte, ezeket nyolcfelé hasogatta és a kamra falát tapétaszerűen bélelte ki ezekkel. Rövidlátása miatt a fűrészt én metszettem meg mindig. Ezt is meg kellett tanulnom!

Amint írtam róla, nagyon pontos, aprólékosan rendszerető ember volt. Bizonyítja ezt a tanyai iskolájában elért eredménye is. Tanítványai csodálatosan szép hangsúlyozással tudtak olvasni, és helyesírási hibák nélkül írtak. Ez utóbbinak a módszerét nehéz lenne részletesen leírni, de lényegében abból állott, hogy megkövetelte következetesen, hogy a tanulónak egy-egy szó leírása közben, csendben, önmagában először ki kellett mondania az első szótagot, aztán leírni, utána a második szótagot kimondani, és leírni és így tovább. Így aztán csak elvétve akadt egy-egy helyesírási hiba. A javítás így nem adott számottevő munkát. Nem is győzte volna a sok javítást, hiszen egyik szemén születéstől kezdve hályog volt, a másik szemével pedig erősen rövidlátó volt.

Másodikos vagy harmadikos gimnazista volt Toti, amikor ővele is elkezdett délutánonként foglalkozni, latinból és számtanból. Ezt olyan alapossággal csinálta, hogy a gyereknek úgyszólván az egyetemig megadta az alapot a biztos tudáshoz. Pedig hányszor próbált megszökni a foglalkozás elől, mert ő akkor még szekatúrának vette a dolgot. Unta, hogy a nagypapa egy latin mondat elemzésével, vagy egy írásbeli számtanműveletnél, mondjuk köbreemelésnél, vagy köbgyökvonásnál egy egész délutánt eltölt, s a szabadidőből alig marad valami. Bizony sokszor már én is sajnáltam szegény gyereket, amikor már a második óra telik el és még mindig az első mondatnál tartanak, azt „boncolgatják", lett légyen az magyar vagy latin mondat. Sokat kesergett a mi kis diákunk. De aztán mindenért kárpótolva érezte magát, mikor a későbbiek folyamán latintanárnője: Istenes Gabriella a latin órán rendszeresen így szólt: ma vesszük a következő olvasmányt, Kálmán, légyszíves fordítsd le, és elemezd a nehezebb kifejezéseket! A sok szomorú könnyből így lettek örömkönnyek, melyekben a tudás gyöngyszemei csillogtak végig, egészen a doktorrá avatásig, majd még azon túl is: a máig. Hálával gondolunk rá most is. Nyugodjék békében! Róla még majd lesz szó, a későbbi események folyamán, a fronttal kapcsolatban. Mert visszaemlékezéseimben egyre jobban előtérbe helyeződnek a háborús eseményekkel kapcsolatos körülményeim.

Monostoron a legmagasabb épület az iskola volt. Mivel ebben az időben elég sok idegen repülőgép vonult át az ország légterén, megfigyelő szolgálatot kellett létesíteni sokfelé. Így került sor a mi iskolánkra is, légvédelmi megfigyelő állomást létesítettek az iskolaépület tetején. Egy nagy, hosszú létrát erősítettek a tető ereszéhez, onnan egy másikat a tetőre fektettek fel a kéményig. A kémény körül pedig egy megfigyelő állást készítettek. Engem neveztek ki parancsnoknak, két másik embert: Rucska Miklóst és Rákóczi Ferencet beosztottnak. Hárman felváltva, egy katonai távcsővel figyeltük az átrepülő gépeket. A távcsővel leolvastuk a típusjelzését, nemzetközi jelét, repülési irányát, magasságát és ezt telefonon azonnal jelentettük a légvédelmi parancsnokságnak. Ezért hetenként és fejenként 50 pengőt kaptunk. Ez a kis pénz jól jött. Ezt csináltuk néhány hónapig, amíg a németek meg nem szállták az országot.

És most olyan események következnek, amelyeket elfelejteni soha nem lehet, amikor az élet megóvása, a túlélés volt minden ember legfőbb törekvése, nem törődve az anyagi dolgok elvesztésével, szembe nézve a nélkülözésekkel, éhezéssel, létbizonytalansággal.

1944-1945.
Német megszállás, bombázások, Molaj bombatámadása és a zsidó gettó. Somogyiék és Szalayék hozzánk költöznek.

Egy tavaszi nap hajnalán ballagtam hazafelé Komáromból. József napot tartottunk Farkaséknál. Nem voltam becsípve, csak fáradt és álmos. Tétován bandukoltam az úton, gyalogosan voltam. Mariska beteg volt az epéjével, így nem tartott velem. Amint kiérek a város határába a monostori bejáró irányában, igen nagy robajra lettem figyelmes. Jobban kinyitom álmos szemeimet, hát látom, hogy rengeteg német autó, motorkerékpár jön velem szemben a műúton, megrakva német katonákkal. Le is kergettek az útról. Az árokba vonultam félre előlük, s onnan szemléltem a hosszú sor katonaságot, amelynek a végét óriási tankok zárták le. Ekkor szállták meg az országot, március 19-én történt ez. A tanévet ezen a tavaszon még befejezhettem, de ősszel már nem kezdhettem meg, mert iskolánkat is elfoglalta egy német szakasz. Fiatal gyerekemberekből álló század volt ez, beugratott, megittasult fiatalok voltak, akik olyan lelkesedéssel nyilatkoztak a háborúról, mintha ők lennének a világ megváltói. Az iskola tantermeiben rendezkedtek be, gyakorlatoztak, futóárkokat ásattak velük. Parancsnokaik: egy őrnagy, egy százados /Karl Kübler/ és egy főhadnagy /Theofil/ voltak, akik sokat lebzseltek nálunk, Mariska nem győzte nekik sütni a „pálásintát", mivel hogy azt nagyon szerették. Cserébe hozták a kubai rumot, amiből grogot kellett csinálnunk. Sokszor úgy berúgtak, hogy elkezdtek a szobában lövöldözni. Velem meg állandóan zongoráztattak, a végén már nem bírtam erővel, és ledőltem a székről. Egyre vadabbakká váltak, érezték talán közeledő vesztüket.

A repülők egyre sűrűbben bombázták a környező városokat. Fölöttünk vonultak el állandóan az amerikai Liberátorok, bombázó erődök, 40-50-es rajokban. A nagyobb, német megszállta városokat bombázták. Győr, Sopron volt az irányuk. A szemnek szép, de a belső érzéseknek szomorú látványt nyújtott a sok csillogó gép a magasban, a monoton búgás, amellyel úsztak át az égen, mert önkéntelenül is arra gondolt az ember, hogy ezek a gépek most hány ártatlan ember, gyerek, nő halálát viszik magukkal, amikor majd leszórják több mázsás bombáikat.

Az iskola közelében is felállítottak öt légvédelmi gyorstüzelő ágyút, tüzeltek is gyakran a repülőkre, de soha egyet sem találtak el. Viszont, mi féltünk, hogy a repülők felfedezik az ágyúkat s ránk is dobnak bombát. Az iskola volt a legnagyobb épület, jó célpontul szolgált volna. Bár elkerültük egyelőre bombázásunkat, azért én mégis készítettem a

kertünkben egy kis óvóhelyet, hogy ha szerencsénk van és nem esik ránk egy bomba, legalább a repeszdaraboktól védjen meg bennünket. Hálisten nem volt rá szükség, sokkal kisebb pont voltunk, minthogy ránk pazarolják a bombákat. Egyszer ugyan kapott Monostor bombákat a vasúti híd miatt, de ezek tőlünk messze hullottak le. A hidat bombázták, el nem találták, de a híd közelében lakó Neiter családot házukkal együtt egy bomba a levegőbe röpítette. Mikor a bombázás után odasiettünk, csak a Pityut találtuk életben, ő látta, mikor a gép a bombákat kioldotta, elkiáltotta magát, hogy fussanak ki a házból /éppen ebédeltek/, de már későn volt. Pityu az udvar végében levő kemence mögé hasalt, így maradt meg. Iszonyatos látvány volt, amit a bomba okozott. A vályogfalakból semmi sem maradt, a háztető összetörve a szomszéd szőlőjében szóródott széjjel, az apa teljesen megszürkülve hevert az udvar közepén, sem az anyát, sem a testvérét nem találtuk, még a romok között sem, egyetlen élőlény nem maradt meg, de az udvaron álló akácfa ágai tele voltak húscafatokkal, emberi és állati végtagokkal.

Ettől kezdve aztán megszűntek nyugalmas napjaink. Naponta 2-3-szor jöttek a bombázók, nem tudván, hogy mi a céljuk, futás mindig a bunkerba. A szovjet csapatok közeledésének hírére németjeink egyre idegesebbek lettek. Kezdetleges német tudásomat is igénybe vették, amikor a lakosságtól ezt vagy azt elrekvirálták. Eltüzelték a színpadi felszerelésünket, azzal fűtöttek és főztek, a népkönyvtárunk mintegy ötszáz kötete is szétszóródott, pedig szerettem volna közülük néhány értékeset megmenteni. Dehát az élet megmentése volt ekkor már az elsődleges célom, vesszen inkább minden, csak az élet maradjon meg.

A bombázások egyre inkább a városokat és az üzemeket érték. Monostor a körülményekhez képest még elég nyugodt hely volt eddig, de ez sem tartott sokáig. Egyelőre még nézhettük esténként a vörösen magasra csapódó lángokat, amelyek Sopron, Székesfehérvár, Budapest egét világították, meg nappalivá téve az éjszakát, hallani lehetett a robbanásokat, s bármily rémséges és lenyűgöző látvány volt ez számunkra, sírt a lelkünk azokért, akik ezekben a pillanatokban halnak meg, vagy válnak örökre nyomorékká.

A halál bőségesen aratott ezekben a hónapokban. A frontokon az öldöklő harc, a hátországokban a bombázások szedték áldozataikat. Tetézte az öldöklést a németek zsidó- és kommunistagyűlölete is. Szedték össze őket az általuk megszállt országokban és vitték a haláltáborokba. A nyilasok ebben nagy segítségükre voltak. Ilyen „gyűjtőakció" Túlkomáromban is volt, ahol két utcát: a Király püspök és Eötvös utcát lezárták és ide gyűjtötték össze a város és a környék zsidóságát. Ez a két utca volt a Gettó. A Bencés Gimnáziummal szemben, abban a házban, ahol emléktábla jelöli, hogy „Ebben a házban született Jókai Mór", volt a motozó iroda, ahova bevagonírozás előtt a zsidókat egyenként bevezették. Az egyik szobában a férfiakat kutatták át. Mi, tanítók ide voltunk beosztva írnokoknak, hogy leltárt vegyünk fel az elszedett értékekről. A motozást itt csendőrök végezték. Majdnem mindent elszedtek tőlük. Akinél aranyat találtak elrejtve, azt szemünk láttára még jól agyon is verték. Siralom volt látni, amint azok a durva, ittasult csendőrök verik azokat a tehetetlen férfiakat.

A másik szobában a zsidó nőket motozta meg két szülésznő. Ezek is alaposan átvizsgálták a nők bugyrait, majd gumikesztyűvel belekotorásztak elől-hátul „oda" is. Persze meztelenre levetkőztetve őket, mindegy, hogy kislányról vagy öregasszonyról van szó. A csendőrök és néhány írnok társam /nem tanítók/ át-átnéztek a női motozóba, hiszen

tárva volt annak ajtaja, ablaka, hogy kihasználják a lehetőséget a női testek iránti kíváncsiságuk kielégítéséhez, de nemsok örömük telt benne, mert mikor visszatértek bevallották, hogy megkönnyezték őket. A néhány aktnak is szép lányon kívül csak zokogó, síró kislányokat, megviselt asszonyokat, nagymamákat láttak emberi méltóságukban meggyalázva.

Az embertelen motozás után a csendőrök visszahajtották a zsidókat a gettós utca házaiba, majd másnap bevagonírozták őket, és vitték a külföldi haláltáborokba. Elszállításuk után mi civilek azt a parancsot kaptuk, hogy az elhagyott zsidólakásokat kutassuk át, s a netán még hátrahagyott vagy eldugott értéktárgyakat szolgáltassuk be a nyilasparancsnoksághoz. Értékeket ugyan nem találtunk, hiszen ezek a szerencsétlen emberek igyekeztek mindent magukkal vinni abban a reményben, hogy alkalmasint az életüket menthetik meg velük, vagy úgy elrejtették, hogy azokat senki meg nem találhatta. Az egyik lakásban én rátaláltam két darab nagyméretű ún. Sicht szappant /Szarvas szappan/, ezeket magamhoz vettem, a köpenyem két ujjába rejtettem el s a karomon cipeltem hazáig. Ezt azért tettem, mert olyan óriási szappanhiány volt, hogy ez drágább volt az élelemnél is. Aki olvassa ezeket a sorokat, el ne felejtse a közmondást: „Nagy jóság, gyarlóság!" Mert gyarló voltam én is, amikor hazafelé menet összetalálkoztam igaz barátnak hitt Farkas Jóskával s az egyik darabot neki adtam. Rútul megfizetett érte, amikor vagy öt év múltán letagadta, hogy barátok voltunk.

Az amerikai Liberátorok most már éjjel-nappal húztak el felettünk.

A légi riadók egymást követték. Lefeküdni sem mertünk már, az elsötétített lakásba, pokrócokba csavarva ültünk a fotelokben s alig vártuk, hogy reggel legyen. Nappal sem nagyon alhattunk, nem tudhattuk, hogy hol dobják le bombáikat a repülők.

Egyik éjjel gyanúsan nagy csend uralkodott a levegőben. Megkönnyebbülten gondoltunk arra, hogy éjjel majd kialusszuk magunkat, le is feküdt az egész család. Éjféltájban nagy lövöldözésre ébredtünk s kinézve az ablakon, nappali világosság töltötte be az egész légteret. Olyan világos volt, hogy az utcán újságot lehetett volna olvasni. Hogy mitől volt ez a nagy kivilágítás? Sok száz Sztálin-gyertyának nevezett világító test függött magasan a levegőben, pontosan a Molaj felett. Ezek felett pedig a bombázó repülőgépek tompa moraja hallatszott. Ijedtünkben kiszaladtunk az utcára, de megbújva egy-egy fa mellett, s vártuk, hogy mi fog történni. Néhány perc múlva, már sírtak a lehulló bombák, óriási robbanások rázták meg a levegőt, még az épületek is mozogtak a légnyomástól. Pillanatok alatt lángba borult az egész olajfinomító, száz méteres lángok csaptak fel a hatalmas olajtartályokból. Az égő olaj, benzin, zsírok fekete füstje beborította az egész eget. Újra éjszaka lett, csak a nagy lángok festették vörösre a tájat. A repülők elvonultak, csend lett. A Molajt megközelíteni a nagy forróságtól nem lehetett, a tüzet nem lehetett oltani.

A délutáni órákban kerékpárra ültem, és megnéztem a színhelyet én is. Romokban hevert az egész üzem, a környéke bombatölcsérekkel agyon lyuggatva, szerteszéjjel döglött /fel nem robbant/ bombák hevertek. Akkor láttam először bombát a valóságban. Lehetett olyan másfél méter hosszú és legalább 3 métermázsa súlyú. A tűzszerészek már dolgoztak is egy-egy bomba hatástalanításán, a gyújtószerkezet kiszerelésén. Csodáltam bátorságukat, és messze mentem tőlük. Sohasem lehet tudni...

De megcsodáltam az amerikai pilóták pontos munkáját is. Úgy látszik, hogy kémrepülő-gépekről már jóval előbb lefényképeztek a Molaj területét, mert a

bombázás irányát úgy szabták meg, hogy az az üzem közvetlen közelében elterülő lakótelepet ne érje. Nem is rongálódott meg egy lakóház sem. De a németek ismét elvesztettek egy tőlünk elrabolt üzemanyagforrást, s az amerikaiak erre mentek rá, hogy megbénítsák a német gépezetet. A közlekedési vonalakat is megtámadták. Néhány nap múlva a komáromi rendező pályaudvart bombázták meg úgy, hogy ott egy ép, ill. egyenes sínszál nem maradt. A sínek összegörbülve, összefonódva egymással oly annyira, hogy még gyalog is nehéz volt végigmenni közöttük. Égtek a vagonok, amelyek a német katonaság részére szállította volna az élelmet, a jó magyar borokat, a külföldi különlegességeket. Ebből a vasúti bombázásból, sajnos, a közelben levő lakóházak, az ún. tisztviselőtelep is kapott.

Jó megérzése és szerencséje volt Farkas Jóskáéknak, mert az ő lakásuk is telitalálatot kapott, azonban ők már hetekkel a bombázások előtt kiköltöztek Monostorra, a Kalácséknál kaptak egy szobát s így megmenekültek. A Jóska katona nem volt, talán a golyvája miatt nem vált be, talán annak idején nem jelentkezett önként, mint mi, több esze volt, így hát nem rettegett a katonai behívótól, mint én. Sokat járt be Komáromba, sokat forgolódott a németek között, s emiatt a későbbi évek során elég rossz hírek keringtek körülötte.

A komáromi állomás tehát használhatatlanná vált. A Pest felől jövő vonatok csak Szőnyig közlekedtek, és Ácstól tovább. De Győrig ezek sem tudtak menni, mert azt is tönkre bombázták.

Jött a hír, hogy a szovjet csapatok benyomultak a Bácskába, a németek egyre hátrálnak. Milikéék is a Bácskában voltak eddig, Kula nevű községben, ahova Miklóst helyezték polgáriiskola igazgatónak. A front jött, nekik is meneküniök kellett, a többi, odahelyezett tiszviselővel együtt. Ott hagyták mindenüket, két bőröndbe csomagolták a legszükségesebb holmikat és elindultak hozzánk, Monostorra, mivel a Papa is nálunk volt. Apa, anya és öt gyerek, köztük a két iker, alig 4 évesek. Szőnytől már gyalog kellett jönniök, mert nem volt vonat. Elképzelhető, hogy milyen szomorú találkozás volt ez, hogy milyen lelki állapottal érkeztek meg. Mindent elveszíteni, mindent ott hagyni, csak a család életét megmenteni. Most már 12-en voltunk a családban a legnehezebb időkben. De mit meg nem tesz az ember a hozzátartozókért, különösen azokért, akik ilyen szerencsétlenül jártak. Bozsó azonnal a segítségükre sietett és felajánlotta a házat, amelyben eddig lakott, ő meg hazaköltözött a szüleihez. Lassan elrendeződtek a körülmények, a gyerekeket szétosztották a rokonokhoz, hogy ne legyünk olyan sokan, s igyekeztünk nyugodtan élni, az életért dolgozni. Mentünk élelem után a városba, a monostori ismerősökhöz, s ekkor történt az az eset is, hogy amikor már kenyerünk sem volt, egy tízkoronás aranypénzzel bementem a komáromi Papp nevű pékhez, hogy adjon érte kenyérlisztet, nagynehezen adott az eldugott lisztjéből, de csak 5 kilót adott, de ez is elég volt néhány napra. Aztán, mivel tél volt, menni kellett tüzelő után is. Elmentünk az ácsi erdőbe gallyat szedni, mi felnőttek a két nagyobb gyerekkel: Totival, Öcsivel. A kezünk majd lefagyott, amint a jeges ágakat tördeltük és kévébe kötöttük. Később már megengedte az erdész, hogy egy-egy kiszáradó félben levő akácfát is kifűrészeljünk. De boldogan csináltuk! Így tengődtünk, amikor egyszercsak megérkeznek Szalayék a két gyerekkel, vagyis négyen. Ismét megszaporodtunk. A Gizikéék is a front elől menekültek. Hozták magukkal az autójukat is. Ezen jöttek. De ezt a németek hamarosan elvették tőlük. És hogy miért

hozzánk jöttek, mikor a Józsinak is voltak szülei, nem is messze tőlük, talán mert a Jakab család összessége már nálam lakott, csak ők hiányoztak. A Józsi igyekezett mindent beszerezni, ami állásából kitelhetett, őt ugyanis beosztották a katonai vágóhídra húsvizsgálónak s onnan mindig hozott valamit. Húst, belsőséget, kenyeret is szerzett húsért, még italt is. A komáromi restis is elmenekült Neszmélyre, a Monostoron levő villájának pincéjét felnyitották a németek, hordta aki csak akarta onnan a bort, a rumot, likőröket, pezsgőt. Mi is elmentünk a Józsival, s ezt-azt cipelgettünk haza, hol szánkóra téve, hol a hátunkon. Így alakult, hogy lassan lett enni és innivalónk is.

Sajnos nem tartott sokáig a viszonylagos jólét.

Előbb Miklóst hívták be katonának mondhatnám akkor, amikor a szovjet csapatok már egyrészt Esztergomnál, másrészt Tatánál jártak. A búcsúzásnál nagyon uralkodott magán, bár minden éreztük, hogy hosszú időre búcsúzik. Bevonult, és 3 év múlva láttuk újra. Keszegfalunál esett fogságba, majd gyűjtőtáborba került, s onnan sok gyaloglással majd vonatozással a Murmanszkon kötöttek ki. Itt élt, és szenvedett koplalások, korpalevesek és 50 fokos hidegben három évig. Ma is csodálom, hogy bírta ki.

Aztán karácsony előtt egy héttel én is megkaptam a katonai behívót. Bevallom, nagyon mellbe vágott a dolog, mert látván a németek menekülését és hallván a szovjetek közeledését, már nem számítottam rá. De ha megküldték, menni kell. Megpróbáltam én is uralkodni magamon, de belülről sírt a lelkem, mert éreztem, ha fogságba esem s nem ér golyó, én azt úgysem bírom ki, gyengének éreztem magam a nélkülözésekre.

Úgy éreztem, mindent el kell követnem, hogy be ne osszanak a frontra induló századhoz, hogy valamiképpen kirúgassam magamat. Semmi kedvem sem volt szenvedést vállalni, vagy éppen meghalni a német érdekekért. Hiába halt meg 50 millió ember, semmi értelme nem volt a szörnyű öldöklésnek.

Mondják, hogy minden ember saját sorsának a kovácsa, de hiszek abban, hogy sorsunk egyéni irányítása felett egy láthatatlan kormányos uralkodik, aki azoknak, akik előzetesen mérlegelik cselekvéseiket, mindig megsúgja, sugallja számukra a jót, a helyeset. De ezt kevés ember érzi meg, mert ehhez a születésünkkel hozott erkölcsi alap és lelki műveltség kell. És most újra hangoztatom, hogy minden rosszban van jó is. Ugyanis másnap reggel, amikor elindultam, hogy bevonuljak, belázasodtam. Talán idegesség, talán a tbc-m előjelzései, talán hűlés volt. De nincs mese, menni kell. A behívóm Magyaróvárra szólt. Hogyan is fogok oda eljutni, mikor a vonatok már egyáltalán nem közlekednek. Mindegy! Elbúcsúztam a népes családtól, fájó, keserves percek voltak ezek, ott hagyni őket azzal a kínzó gondolattal, hogy látom-e őket mégegyszer. Aztán a katonasapkát a fejemre húzva elindultam gyalog Komáromba. Egészen a Városházáig kellett mennem, mert a tábori csendőrök ott igazoltatták a járműveket. Szóltam az egyik csendőrőrmesternek, hogy szerezzen egy helyet valamelyik teherautón, hogy bevonulhassak. Sapkámról látta, hogy tiszt vagyok, azonnal intézkedett. Egy rizses zsákokkal megrakott teherautó tetején kaptam olyan elfekvő helyet. Amilyen fejvesztett közlekedés és menekülés volt nyugat felé, örültem, hogy egyáltalán szóba álltak velünk. Aztán robogott velünk az autó Győr felé. A sebesség szele cibálta rajtam a ruhát, és egyre jobban fáztam a hidegtől, a láztól. Szerencsére napsütéses, hőmentes téli nap volt, egyébként ki sem bírtam volna az utat az autó tetején. Mikorra beértünk Győrbe, akkorra a város felett is megjelentek az amerikai bombázók. Szórták le a bombákat. Köröskörül robbanások amerre megyünk,

fülsiketítő süvöltések, a füsttől sötétedik az ég, emberek eszeveszetten menekülnek, gyorstüzelő gépágyúk zaja elnyomja a motorzúgást is. Itt a vég! - gondoltam. Az autó vezetője, egy főhadnagy egyre fokozza a sebességet, hogy minél előbb kijusson a pokolból. És talán ez volt a szerencsénk. Abdánál megálltunk és megpihentünk, szüksége volt erre megviselt idegeinknek, mert amin keresztül estünk, az egy szőnyegbombázás volt. Győrt ekkor tették romhalmazzá. Végig bombázták az állomást, a Frigyeslaktanyát, a Vagongyárat és a Szabadhegyi laktanyát.

Mire beértünk Magyaróvárra, a lázam már 38-ra felment. Nagyon rosszul éreztem magamat. Azonnal mentem a Tölténygyárba, itt volt a katonai parancsnokság. Egy százados volt a kieg. pság, vezetője. Jelentettem, hogy bevonultam, de kérek 3 napi szolgálat mentességet, mert beteg vagyok. Elküldött orvosi vizsgálatra, s a látlelet alapján meg is adta. Katonakórház nem volt, hazautaznom lehetetlen volt, most hát mitévő legyek, hol töltsem el a 3 napot? Ekkor elhatároztam, hogy felkeresem a Mátyás Géza bácsiékat, akik végre is rokonaim és megkérem őket, hogy arra a néhány napra fogadjanak be. Nem laktak messze a laktanyától. Szívesen fogadtak, azonnal le is fektettek és ápoltak. Három napig izzadtam, míg elmúlt a lázam.

Némileg így felépülve újra jelentkeztem a századosnál, aki tudtomra adta, hogy egy szakasz parancsnokaként beosztott a Zselizi frontszakaszra. Ötven embernek leszek a parancsnoka, szedjem őket össze, és másnap indulunk el. Én meg jelentettem neki, hogy indulás előtt engedélyt kérek egy újabb orvosi vizsgálatra, mert a több napos láz nagyon megviselte amúgy is gyenge, 10 dioptriás látásomat, hogy alkalmas vagyok-e egy szakasz katonaság vezetésére. Erre ő alaposan leszidott, mért nem mondtam ezt neki előbb, hogy ennyire „vaksi" vagyok, hogy ennyi bajjal vonulok be, és ezzel neki mennyi gondot okozok, stb. Az engedélyt megadta, de figyelmeztetett, hogy ha nem járok igaz úton, lecsukat. Képzelhető, hogy én milyen drukkon mentem keresztül, amíg az orvosig elértem. Most dől el sorsom jobbra vagy balra, hazamegyek e vagy a másvilágra.

De van Isten az égben, vagy egy természetfeletti hatalom felettünk, vagy telepátia, vagy szuggeszció, nem tudom minek nevezzem, talán még Fortuna asszony is a segítségemre sietett bizonytalan helyzetemben. Ugyanis némi várakozás után én is sorra kerültem. Előadtam a főhadnagy orvosnak a látásommal kapcsolatos panaszomat. Elkérte tőlem a szemüvegemet és az ablak felé fordulva nézegetett át rajta, majd szöveg fölé téve vizsgálgatta annak erősségét. A néma csendben szinte hallattszott szívem erős dobogása. Egyszerre csak nyílik az ajtó, belép rajta egy mankóra támaszkodó főhadnagy. Hátrafordulok, egymásra nézünk és néhány pillanatnyi feszült csend, után kitör mindkettőnkből az öröm, a találkozás öröme s önkéntelenül megöleljük egymást. Simoncsics Pista volt, a lébényi kántortanító fia, régi jó barátom. Első szava az volt hozzám, hogy: Hát te mit keresel itt, csak nem akarsz bevonulni a vastag szemüvegeddel, hiszen ezzel neki mégy a puskacsőnek. Aztán mondom is, hogy miért vagyok itt. Erre odaszólt Pista az orvosnak, aki szinten régi ismerőse lehetett, hogy „ugyan Béla, állítsd ki Kálmán barátom részére az alkalmatlansági papírost, nem való ő emberek vezetésére, látod milyen vastag az üvegje. Nem lát, bele viszi a szakaszát a bajba". Az orvos szó nélkül kiállította a leletet. Én megköszöntem, az örömtől remegő kézzel átvettem a papírt, Pistát újra megöleltem, megcsókoltam és eltávoztam. /Pista, szegény aknaszilánkokat kapott, és

ezzel jött kötözésre és így találkoztunk./ Hát mondja valaki nekem, hogy nincs fátum, láthatatlan irányítás. Ha nem jön Pista, lehet, hogy én sem jöttem volna többé haza.

A századosnál jelentkeztem, nagy dühösen kiállíttatta a leszerelési papíromat, én meg soha életemben nem érzett óriási örömmel léptem ki a laktanya kapuján. Szabad vagyok! - mondtam magamnak s akkorát fújtam a levegőbe, hogy talán még otthon is megérezték, hogy megyek haza, így is volt.

De, hogy visszaemlékezésimnek eddigi és további őszinteségét meg ne bántsam, illetve, hogy azokhoz továbbra is őszintén hű legyek, be kell vallanom, hogy a laktanyából kilépve utam egyenesen a templomba vezetett. Szent Antal szobra előtt megálltam és imádkoztam. Megköszöntem neki, hogy meghallgatta éjszakánként hozzá küldött könyörgésemet, hogy mentsen meg a pokoltól, adjon vissza családom számára, mert szeretnék még élni, hogy a fiamból „embert" nevelhessek. És imámban kértem még, hogy mentse meg az elpusztulástól azt az orvosfőhadnagyot is, Pistát is, akik visszaadták nekem az életet és ezzel mindent, mindent. Aztán 100 pengőt gyömöszöltem a perselyébe szegényei számára. Talán Ő adta nekem az erős hitet, s ez a hit mentett meg.

És most újabb probléma előtt álltam: hogyan jutok haza? Mást nem tehettem, mint kiálltam az útra és lestem az autókat. Szerencsémre jött egy kis teherautó, amely felvett. Egy vagány hadnagy vezette, de úgy, hogy a fordulóknál jobbra-balra gurultam a rakodótérben. Mert csak itt volt hely. Hasaltam a padlón és az oldaldeszkák lyukacsain lestem, hogy merre járunk. Kértem a felszállásnál, hogy Komárom előtt tegyen le. Majd zörögjek az ablakon, ha le akarok szállni. Aztán Monostor irányába érve az öklömmel kellett verni a hátsó ablakát, míg végre megállt, majdnem Komáromban. Leszálltam és slattyogtam hazafelé. Minél közelebb értem az oszlopos házunkhoz, annál jobban feszült bennem az öröm érzése, hogy milyen üdvrivalgás lesz, ha belépek az ajtón és ismét itthon látnak. Hát egy kicsit csalódtam. Vegyes érzelmekkel fogadtak, mondván, hogy úgyis tudtuk, hogy visszajössz, biztosak voltunk benne. Nem valók vagyunk mi katonának, mondta Sz. Józsi, és jókat röhögött, leforrázva éreztem magamat, úgy éreztem, jobb lett volna, ha nem jövök vissza. Mit tudták ők, hogy én milyen átéléseken mentem át, amíg visszajöhettem, mit tudták ők, hogyha én odaveszek a fronton vagy a fogságban, mi vár rájuk, mi lesz velük. Nem is másokért, csak hármunkért harcoltam meg harcomat.

Némileg kipihenve az átélt izgalmakat, jelentkezni kellett az erőd védelmi prsnál. Beosztottak a futóárokásó csoporthoz. Egész Dél-Komáromot körülástuk 5 m széles és 3 m mély árokkal a tankok ellen. Mikor ezzel végeztünk, akkor óriási gödröket, ún. tankcsapdákat ásattak velünk a nyilasok. Harsányi bácsi is ott ásott köztünk sok monostorival együtt. Tudtuk, hogy hiábavaló munka ez, a németek utolsó vergődései, de csináltuk, mert parancs volt. Eközben Bozsót is behívták katonának. Csapatával nyugatra menekültek, ott amerikai fogságba esett. Alaposan lesoványodva érkezett haza.

Szilveszter éjszakáján a németek nagy mulatásba kezdtek az iskolánknál. Folyt a bor, a pezsgő és mámorosan énekeltek a győzelemről. Éjfélkor nagy tűzijátékot rendeztek, nálunk is, Komáromban is, olyan volt az ég, mint a karácsonyfa a sok színes rakétától, amelyeket ész nélkül, szinte pazarolva lőtték a levegőbe. Nem tudni, hogy mitől ittasultak így meg, hiszen a szovjet csapatok már Esztergomnál, délről pedig Fehérvárnál álltak. Talán vesztüket érezték. Jól érezték!

1945.
Menekülésünk a pincébe, Barassó bácsi mint tolmács. Hullák temetése, tűzkeresztség Totival, a híd felrobbantása. Az első szovjet katona. Újra otthon, megkezdem a tanítást.

Ennek az - évnek a kezdetén annyi minden történt, hogy azokat sorba szedni, időrendben leírni lehetetlenség. Mindenre pontosan vissza sem emlékszem. Az események egymást kergették, az életbiztonságért folytatott harc és kapkodás jellemezte napjaink minden óráját.

Kezdem a családi vonatkozású dolgokkal.

A Szalay család felsőbb utasításra visszaköltözött előző működési helyére, Aranyodra. Így kevesebben lettünk ugyan, de kevesebb lett az ennivalónk is, mert hiányzott Józsi beszerzési lehetősége.

Baba férjével, Jenővel Mosómba mentek, mivel őt is behívták katonának. Itt született fiuk: Péter. Aztán innen is tovább mentek Nyugatra a csapattal együtt. De ez az ő történetük, lényeg, hogy Baba egy jó idő múlva kisfiával együtt aztán ismét visszajött hozzánk.

Végül is maradtunk: Milike a két ikerrel, mi hárman a Lajos papával. Mindenki dolgozott, ment az élet, a beszerezni valók után. Gyakran kellett tüzelő után nézni, mert hideg tél volt. Az asszonyok Totival tördelték a jeges ágakat és kötötték kévékbe, majd szánkóra téve húzták haza, ahol a nagypapa már várta, hogy felaprogassa. Ő is megdolgozott nagyon az életért. A neheze mégis nekem jutott, mert a kifűrészelt akácfák tövét nekem kellett kiásnom, ha komolyabb tüzelő fára akartam szert tenni. Ez olyan nehéz munka volt, ami sok izzadással járt. Nem csoda, ha belebetegedtem. Aki nem csinálta, el sem tudja képzelni, hogy milyen baromi nehéz a földet a gyökerek közül kiásni, majd a combvastagságú gyökereket fejszével elvagdosni, hogy a tönköt ki lehessen mozdítani a földből. Később már nem vesződtünk ilyesmivel, közeledett a front, mindenki ott rombolt, ahol neki tetszett, hát mi is neki álltunk kifűrészelni a vékonyabb akácfákat a grófi erdőből, mivel a gazda már régen elmenekült. Ettől kezdve már nem fázlódtunk annyit. Az ismerősöktől mindig tudtam annyi élelmet beszerezni vagy a két süldőm részére eleséget kapni, hogy nem haltunk éhen. A front egyre jobban közeledett. Már túl-Komáromig lenyomultak a szovjet csapatok Esztergom felől. A mi németjeink nagyon izgatottak lettek. Elkezdtek csomagolni. Lőszert és puskát osztottak ki a gyerekkatonáik között. De aztán jöttek a német stukák és végig bombázták az előretörő szovjet

páncélosokat. Másnap a városparancsnokság összeszedette a fiatalokat, fiukat és lányokat egyaránt, és átvezényelte őket halottakat temetni. A monosotori fiatalok is ott voltak, borzalom amiket láttak. Sokan nem bírták a látványt, rosszul lettek, s ott a helyszínen összeestek. A tömegsírokat a katonaság robbantásokkal elkészítette, a fiataloknak csak a hullákat, a szétszóródott testrészeket kellett összeszedniük és a gödörbe borítaniok. A front így újra eltávolodott tőlünk, és környékünkön viszonylagosan csend lett.

Mivel tudtuk, hogy a front rajtunk is keresztül fog menni, de nem tudtuk, hogy hogyan vészeljük át. Mint minden ember, úgy mi is azt reméltük, hogy életben maradunk. Ezért a túlélés reményével összeszedtük értékesebb ruháinkat, fehérneműket, ékszereket és egy nagy ládába csomagoltuk el. Én meg a pincénk talajába ástam egy elég mély gödröt, a ládát bele helyeztem és jó vastagon, a kiásott földdel betemettem. Föléje hosszú deszkákat fektettem /ami még a színpadi felszerelésből megmaradt/, erre pedig egy régi, rossz sezlont helyeztem. Ez arra is jó volt, hogy mikor légitámadást jelzett a sziréna, akkor a család egy része idemenekült a pincébe, én meg a gyerek a kertben ásott bunkerba mentünk. Mert az az elgondolás vezetett, hogy jobb ilyenkor szétszórtan megbújni, nagyobb a valószínűsége annak, hogy nem pusztul el mindenki, ha támadás éri a családot.

A front már olyan közel volt, hogy éjjel-nappal hallottuk a lövöldözéseket. Gyakran egy-egy akna is lepottyant a környékünkre. A németek most már véglegesen csomagoltak a teherautóikra. A front egyik szárnya Mocsánál állt, a másik Ácsnál volt. Innen várták a nagyobb támadást. A németek vittek mindent, amit csak lehetett. Német tiszt vendégeink is nyakukba akasztott géppisztollyal beköszöntek hozzánk. Hívtak bennünket, hogy menjünk velük, kivisznek nyugatra. A hívásnak ellenálltam, maradok, mondtam nekik. A vers is eszembe jutott: Ne higyj magyar a németnek, akármivel hitegetnek, nincsen abban semmi virtus, verje meg a Jézus Krisztus! Meg azt is gondoltam, hogy elvisznek egy darabig, aztán ha szorul a helyzet, valahol kitesznek bennünket és akkor mi lesz velünk. És jó, hogy maradtunk bármi áron is, de életben maradtunk.

A lakásban azonban nem éreztük magunkat biztonságban, bár elmentek a németek, így a közelharcnak nem lettünk volna kitéve, de az eltévedt aknáknak igen. Jobbnak láttuk követni a lakosság példáját, és mi is elhagytuk otthonunkat, összeszedtük a legszükségesebb holmijainkat, és elmentünk a Kőváry-féle pincébe, elég messze az iskolától. Dr. Kőváry, a pincetulajdonos túl-Komáromban tartózkodott, hetek óta feléje sem nézett sem a szőlőbirtokának, sem a pincéjének, sem a föléje épített, szép villájának. Major János bácsi volt a vincellérje, ő kinyitotta számunkra a pincét, a hordókat kigurgatta a szőlőbe, s így helyet csinált nekünk, sokunknak, akik odamenekültünk. Mi heten voltunk /Milike, a két ikerrel, nagypapa és mi hárman/, aztán ott voltak Váradiék, odakéretőztek, illetve hívtam Farkasékat a gyerekekkel, mert láttam, hogy Jóska nagyon be van sz....va, aztán még Barassóék a volt hegypásztorommal: Barassó bácsival, aki későbbi szerencsénkre, tudott oroszul, amit még az I. világháborús fogságában, Vladivosztokban tanult meg.

Felszereltük magunkat edényekkel, tűzhellyel, szalmazsákokkal, gyertyákkal, kerékpárokkal és vártuk a fejleményeket.

Március vége felé jártak a napok. Minden zöldellt, élni kezdett, csak mi hervadoztunk a pincében. Néha kimerészkedtünk a pince előtt levő tágas udvarra, de a süvöltő golyók és síró aknák elől menekülnünk kellett a vastagajtós pincébe. Borzasztóan feszült idegállapotban töltöttük napjainkat. Még a szél fuvallatától is szerettünk volna híreket kapni, hogy mikor jönnek már a felszabadító csapatok, mikor lesz már vege ennek a testet-lelket ölő életnek, bizonytalansággal telt napoknak. A nappalok mégcsak elviselhetőek voltak, de az éjszakák idegtépőek. Az égő gyertya remegő lángja világította be a hűvös levegőjű pincét, melyben az asszonyok és gyerekek aludtak, mi férfiak ülve virrasztottunk s figyeltünk minden zajra. Titkon mindenki attól rettegett, hogy mi lesz, ha éjjel érnek ide a harctól eldurvult, több tekintetben kiéhezett felszabadító csapatok. Amint így figyeltük az éjszakai csendet, egyszer csak arra lettünk figyelmesek, hogy nagy mozgás, dobogás van a pincénk felett. Mindnyájunkat a félelem érzése fogott el, de kinézni senki sem mert. Néhány perc múlva ágyúzni kezdtek a fejünk felett olyan erős mértékben, hogy még a talaj is mozgott alattunk. Mindenki felébredt, a gyerekek sírni kezdtek. Az ágyúzás egész éjjel tartott. Reggelre elvonultak a fejünk fölül. Ma sem tudom, hogy kik voltak, magyarok vagy németek.

Másnap reggel három magyar katona, őrmesteri rangban, jelent meg a pincénk előtt és hírül hozták, hogy az oroszok már itt vannak az ácsi erdőnél, egyelőre nem támadnak, de két-három nap múlva ide érkeznek. Közben meglátták, hogy három kerékpár van odatámasztva a pince falának, szó nélkül megfogták és elvitték. Menekülő katonák voltak. Vigyék, ha ezzel megmenthetik életüket, - gondoltuk.

Száraz, egyhetes kenyerünk és némi kis füstölt szalonnánk még volt, de ezt is takargattuk, hogy az első katonát megkínálhassuk vele, aki ideérkezik. A kis Somogyi ikrek viszont sírtak, mert elfogyott a kávé, a tej, Milike is sírt velük, hogy mit is adjon nekik, senki sem mer kimozdulni. Ugyanis eddig még naponta haza tudtunk menni, a szőlők közötti titkos utakon bújkálva, hogy megetessük a malacokat és a tyúkokat, de két nap óta, a front teljes közelsége miatt életveszélyes volt kimozdulni. De az ikrek viszont nem pusztulhatnak éhen.

Nem akarom magamat hősnek feltüntetni, de valamiféle bátorság szállt belém, és odaszóltam akkor már 14 éves fiamnak: Toti, gyere, most elhallgattak a fegyverek, megpróbáljuk, hazamegyünk és hozunk valamit az ikreknek. Hol a szőlők között, hol az utcán sietve, loholva haza értünk. A lakást rendben találtuk. Gyorsan ennivalót adtunk kiéhezett állatjainknak, ami ennivalót otthon találtunk, magunkhoz vettük, még forralt tejet is találtunk, aztán indulás vissza a pincéhez. És ez a visszaút majdnem az életünkbe került.

Az utcán végigfutva, már éppen bekanyarodtunk a pincéhez vezető kocsiútra, amikor olyan sűrű aknatűz kezdődött, hogy jobbnak láttuk elfeküdni a kocsikerék által kivájt két keréknyomban. Valahonnan Nagyherkály puszta körzetéből kezdtek az oroszok olyan erős aknatűzbe, hogy szünet nélkül robbantak körülöttünk az aknák, a szilánkok pedig úgy freccsentek széjjel és kopogtak a háztetőkön, a szőlőkarókon, a kerítéseken, mint a jégeső. Mi meg teljesen a földhöz lapulva vártuk sorsunkat. Minden robbanásnál pillanatnyi búcsúzást éreztem az élettől, remegtem egész testemben, megmozdulni sem volt erőm, hiszen 5 mp-ként hullottak a síró

aknák. Minden robbanás után átszóltam a másik keréknyomban lapuló fiamhoz: „Élsz még? Nem sebesültél meg? Én sem!” Talán egy félóráig tartott az aknatűz. Szórakozó helyen ez az idő elszalad, észre sem vesszük, úgy elmegy. De itt, nekünk nagyon hosszú volt. Egy-egy órának tűnt minden perc, azt hittük, sohasem lesz már vége. Amint később megtudtuk, a Dunán át csónakokkal menekülő németeket lőtték az oroszok, s ebből kaptunk mi is a rossz célzások miatt. Végre elhallgattak az aknavetők, s egy kis várakozás után gyorsan felugrottunk, s hazulról hozott dolgokkal, úgy ahogy voltunk, porosan, piszkosan, megsápadt arccal futottunk a pincéig. Ekkorra már a pincetársaink is kimerészkedtek az udvarra, s aggódva kérdezték, nem történt e bajunk? Mindenki részvéttel volt irántunk, hálásak voltak bátorságunkért, csak egy valaki volt, aki röhögött rajtunk, sápadtságunkon, kimerültségünkön, ez Farkas Jóska volt, a gyáva kukac! Annyira gyáva volt, hogy ha egy lövést hallott, rögtön rohant be a pincébe. Le is nézte mindenki ezért.

Még ezen a délelőttön történt egy jelentéktelen eset nagypapával, de meg kell említenem, mert ez jellemző az Ő nemzeti érzésére, büszkeségére, egyenességére, becsületességére, no meg az önfejüségére is.

Ott járt-kelt közöttünk, ujjain arany gyűrűkkel, mellényén egy vastag arany óralánccal, rajta egy aranyórával. Mondtuk neki, hogy minden órában itt lehetnek az oroszok, meglátják rajtad, azonnal elveszik tőled. Erre ő szinte kikelt magából, hogy hogyan képzelitek, ezt el nem veheti tőlem senki, hiszen ez az én tulajdonom! Csak hosszú vitatkozás és sok rábeszélés után volt hajlandó átadni Mariskának az aranyakat, aki gyorsan papirosba csomagolta ezeket, és egy bokor tövében a földbe kaparta. Így maradtak meg. /Két év múlva bekövetkezett halála után aztán a testvérek osztozkodtak rajtuk./

Elérkezett 1945. március 28-a, szerda de. 10 óra. Pattanásig feszült idegekkel vártuk, hogy mikor jelenik meg az első szovjet katona. Titkolt félelem ült mindnyájunk szívében, fantáziánk gyors egymásutánban szülte a rémképeket: kit visznek el, kit lőnek agyon itt a helyszínen közülünk, túléljük-e a mai napot?

Mindenkit a pincébe kényszerítettünk. Ott a nők öregasszonyos ruhákba öltöztek, mi férfiak pedig a legkopottabb, szakadozott ruhánkat vettük fel. Csak hárman: Barassó bácsi a tolmács, Váradi Lajos az élelemtáros és én, az „ucsityij” maradtunk kint az udvaron a fogadásukra.

Néhány percnyi feszült várakozás után, a pinceudvart szegélyező orgonabokrok között előbújik egy szovjet katona, mélyen lehajolva közeledik felénk, előre irányzott géppisztolyával. Egyelőre csak ez az egy katona érkezett hozzánk. Kezünket feltartva, barátságosan igyekeztünk fogadni, nehogy ellenséget lásson bennünk. Odajött hármunk közé, s azonnal kérdezte: „nyémecki jesz?” Mondtuk: „nyet!” Azonnal kínáltuk kenyérrel, szalonnával, dohánnyal. Erre már ő is felengedett harci feszültségéből, nem fogadott el mást, csak a dohányt. Barassó bácsi kezdett el oroszul beszélgetni vele, ami láthatólag jól esett neki. Kérte a katona, hogy a rohamlapátja nyeléből fűrészeljünk le egy darabot, mert nagyon hosszú. Kérését teljesítettük. Nem várt egy percet sem ezután, rohant tovább a szőlők között Komárom felé. A pince tetejéről meg annyit visszakiáltott, hogy nemsokára jönnek a többiek is. Aztán eltűnt.

Most Jókai szókincse kellene nekem, hogy híven leírhatnám az imént lezajlott percek érzelmeit. Mert ez az egy katona nagyon jó benyomást tett ránk, ha ilyen lesz a többi is, (!) akkor nem igaz az a sok rossz hír, amiket az emberek terjesztettek róluk. Szinte örültünk annak, hogy ilyen „kellemesen" szabadultunk fel, már-már kezdtünk türelmetlenkedni, hogy milyen sokáig jönnek a beígért többiek.

A nagy megkönnyebbülés hatására a sok drukk után mindenki szomjas lett. A víz viszont elfogyott. Fogtam a vizesvödröt s Totival lemerészkedtünk a magas domb bokrai között a Duna-parton levő kúthoz. Alig hogy odaérünk, puskadurranásokat hallunk, és a kút körül lövedékek csapódtak a földbe. Feküdj! Kiáltottam, és elhasaltunk. Vártunk. Úgy látszik a túlsó parton menekülő németek észrevettek bennünket, s ők lőttek ránk. Felálltunk. Ismét várakoztunk. Mozgásunkra már nem reagáltak, úgylátszik tovább menekültek. A vödröt megmerítettük s eközben óriási zajra lettünk figyelmesek. A kúttól egy kicsit lejjebb mentünk a part felé, hát látjuk ám, hogy a Monostornál átvezető dunai vasúti hídon tömegével rohannak autók, kocsik, német katonák, óriási kiabálással. Mindezt úgy 2-3 km távolságból néztük. Egyszercsak váratlanul megremeg alattunk a part, egy nagy légnyomást érzünk a fülünkben, óriási robbanást hallunk, s a hidat majdnem egész szélességében elborítja a fehér füst, a sárga-vörös láng és a magasba csapódó sok vízoszlop, önkéntelenül felkiáltottam: a németek felrobbantották a hidat! Valóban. Mire a füst elült, a sok víz visszaesett a Dunába, láttuk, hogy a híd három középső íve a Dunában fekszik, csak a hídlábak merednek ki a vízből. Rémséges látvány volt. De még rémségesebb volt látni a robbanás után a vízben úszó, élő és halott embereket, akik a robbanás pillanatában éppen a hídon voltak, s a vízben lelték halálukat. A németek ismét bebizonyították határtalan gonoszságukat, mert saját csapataik alatt robbantották fel mind a két hidat. A Duna vize tele lett úszó katonákkal, nemcsak a hídrobbantás miatt, hanem azért is, mert akik már a hídra sem jutottak fel s ideát rekedtek, önként ugrottak a vízbe, hogy átússzanak a túlsó partra. Igen ám, de ezeket meg a szovjetek lőtték géppisztolyokkal az innenső partról. Megborzadva a rémséges látványtól jobbnak láttuk felmenni és elbújni a golyók elől. Felvittük a vizet, leültünk és arcunkat két tenyerünkkel eltakarva sokáig vártuk, míg idegállapotunk egy kicsit helyreáll, megnyugszik. Ilyen látványom életemben nem volt, de ne is legyen soha többé!

Nemsok időnk maradt a megnyugvásra, mert az udvaron ácsorgók közül valaki elkiáltotta magát, hogy jönnek a ruszkik! Hát jöttek is. De ezek, úgy 10-15-en voltak: már elhanyagoltabb külsejű katonák voltak, és nem nagyon barátkoztak velünk. Az elsőnek megjelent katona ezekhez képest tábornoknak is beillett volna. Valamiféle kirgiz-tatár keverékek voltak. Egyik részük kint maradt az udvaron s minket, férfiakat vettek körül, másik részük bement a pincébe, s kutatni kezdtek „németek" után. Persze más is érdekelte őket! Mikor a gyerekek meglátták őket, elkezdtek sírni, az asszonyok erre magukhoz szorították a gyerekeket, védekezvén az esetleges erőszak ellen. Kezdtek is erőszakoskodni a nőkkel néhányan. De aztán Barassó bácsi orosz nyelvtudásával közbelépett és azt mondta a minket körülfogók parancsnokának, hogy azok az asszonyok ott bent minden „nemi bajosak", ezért vannak idegyűjtve. Szerencsére ezek az analfabétáknak látszó, de emberi

mivoltukból eléggé kivetkőzött katonák ezt elhitték és kijöttek a pincéből. Békén hagytak mindenkit. Csupán az óráinkat vették el mindnyájunktól. De sebaj, ezeket úgyis azért tartottuk szabadon magunknál, hogy szükség esetén ezeknek felajánlásával mentsük meg asszonyainkat, lányainkat a nemi erőszaktól. Jó, hogy erre nem került sor. Az a drága Barassó bácsi, nyugodjék, megmentette őket egy kis jámbor hazugság árán.

Aztán ezek eltakarodtak, tovább mentek. Egy kicsit ismét megkönnyebbültünk, örültünk, hogy minden nagyobb baj nélkül életben maradtunk.

Később ismét jött egy csoport katona, élükön egy hadnaggyal, de ezek már nem kutattak, nem zabráltak. Fegyelmezettebbek voltak az előbbieknél. A tiszt viszont megparancsolta, hogy hagyjuk el a pincét, mindenki menjen vissza otthonába, nem kell félni a katonáktól, senkinek nem esik bántódása, a front már Komáromnál jár.

Hittünk a tiszt szavainak, és örömmel ment mindenki haza. Mi is elindultunk bugyrokkal, gyerekekkel, piszkosan, éhesen, gyűrötten, mint a cigányok. Lakásunk ajtaja nyitva állt, bizonyára az utcán átvonuló katonák nyitották ki. A szekrények is tárva, nyitva. Eltűnt a tiszti ruhám, a csizmámmal együtt, a hegedűm, az írógépem, a téli kabátom, a rekiről az egyik matrac, stb. A hegedű és az írógép harmadnapra visszakerült, az egyik lakóházban hagyták ott, a gazda: Bakcsics István, volt énekkaristám felismerte és visszahozta. A téli kabátomat Kisherkály puszta határában találták meg. Azt is felismerték, mivel olyan bőrszegélyezett kabátja senkinek nem volt Monostoron, csak nekem, visszahozták ezt is. A pincében elásott ládát nem találták meg, így ebben is megmaradtak a ruhák, étkészletek. A padláson is életben maradtak a baromfiak, az ólban a malacok, csak rettenetesen kiéhezett, szomjazott állapotban. Így kevés veszteséggel úsztam meg a frontátvonulást. Nem győztünk azután napokig takarítani, egy kis rendet tenni a lakásban.

De nyugalmunk sokáig, hetekig nem állt helyre. Nyugtalan nappalok, átvirrasztott éjszakák követték egymást sokáig. Portyázó katonák állandóan háborgatták a lakosságot, kutatva a lakásokban megbújt németek után. Persze ilyenek egyáltalán nem voltak, de ürügy kellett a zaklatásokhoz. Jöttek nappal, egy-két tyúkot lelőttek, odaadták nekünk azzal, hogy főzzünk belőle nekik jó ebédet. Az ilyesmit más házaknál megtették. Bort hoztak magukkal, jól felöntöttek, aztán lányok után kutattak. Egyszer Mariskát is megfenyegette egy katona. Ugyanis az iskolatakarító Sándor néni rossz ruhájába öltözött ezekben a napokban, úgy nézett ki, mint egy öregasszony, de a katona észrevette a csalást. „Mama, te vagy fiatal! No, no!” De aztán békén hagyta, talán mert mondtam neki, hogy én „ucsityij” vagyok.

A katonák folyton cserélődtek, mivel átvonuló csapatokhoz tartoztak, így nem volt időnk arra, hogy barátságba keveredjünk velük, és ezáltal enyhítsük folytonos házkutatásaikat. Átvonulásuk során bekvártélyozták magukat a családokhoz. Voltak, akikhez mérsékeltebb érzelmű és gondolkodású ember került - mert hiszen a szovjet katonák között is volt nagyon sok rendes ember - ezek szerencsések voltak, mert nemcsak, hogy más katonák nem mertek bemenni a lakásba kutatási céllal, hanem az ott lakó katonáktól még élelmet is kaptak a lakás és a főzés ellenében. De az ilyen szerencsés család kevés volt. Többen voltak azok, akiket folyton háborgattak. Ezeknek a családoknak az asszonyai és leányai az engedélyem nélkül

egyszerűen betelepültek az iskola tantermeibe és ott aludtak. Valóságos éjjeli menedékhely lett az iskola. Szerencsémre nem tartott sokáig ez az állapot, mert jött az orosz parancsnok, és mindenkit hazazavart. Egyben rámparancsolt, hogy a tanítást mielőbb kezdéjem meg, mert számunkra a háború elmúlt.

Hát én meg is kezdtem volna, ha közbe nem jön két esemény.

Az egyik: a rajtunk átvonuló /nem tudom hányadik/ csapat parancsnoka a tolmácsként közreműködő Barassó bácsi által kéréssel fordult a lakosság asszonyaihoz, hogy legalább 15-20 asszony gyülekezzen az iskolában a katonák fehérneműinek kimosására. Senki sem akart jelentkezni, mert bizalmatlanok voltak az asszonyok, félve attól, hogy más célra akarják őket felhasználni. Mikor azonban látták, hogy két kocsi szennyest hoznak az iskolához, és rakják le ezzel együtt a több láda mosószappant, megnyugodtak és vállalták a mosást. Még mi is hozzájutottunk néhány darab megspórolt szappanhoz. Az asszonyok még többhöz. A tanterem ajtajában két-két fegyveres őrt állított a tiszt, hogy kóborló katonák meg ne zavarhassák az asszonyokat. Mielőtt ez a csapat elvonult volna, este nagy búcsúvacsorát rendeztek nálunk. Az egyik szobában a tiszti szolgák megterítettek az Ácséktól /komáromi szállodás és szőlőbirtokos, Monostor leggazdagabb embere/ hozott 12 személyes damaszt garnitúrával, drága evőeszközökkel, étkészlettel, a hozzánk küldött asszonyok már előre megfőzték a tyúkpörköltet /legalább 20 tyúkból/, rengeteg bor, szódásüveg, pezsgő került az asztalra. A mi családunknak is asztalhoz kellett ülni és velük vacsorázni. Mikor már minden készen volt, megérkezett a tábornok sok magasrangú tisztjével és elkezdődött a nagy vacsora. A hangulat emelkedett, s engem odakényszerítettek a zongorához. Valamelyik tiszt odaállt a zongora mellé, mondván, hogy ő operaénekes és kísérjem őt. A kiadott hangokból én ugyan nem tudtam megállapítani, hogy operaénekes, de ennek ellenére igyekeztem őt kísérni. Megvallom, ennyit még nem kínlódtam én soha a zongora mellett. Nemcsak, hogy a reggelig tartó, kínlódó zongorázás testileg teljesen kimerített, de bármilyen jó hallásom van, a tiszt dalait nem tudtam a 24 hangnem közül egyikbe sem beleilleszteni. Erőmön felül megpróbáltam a hűséges kíséretet imitálni, ami szerintem zenei analfabétizmus volt, de ő megdicsért: „harassó papa!" Reggel a csapat elvonult, én meg ágynak dőltem, teljesen kimerülve. Az asszonyok aztán rendet tettek a ház körül. Nagyot sóhajtottunk, hogy talán most már vé-getért zaklatásunk. De tévedtünk.

A másik: újabb átvonuló csapat szállta meg Monostort. Az ácsi erdő felől jöttek és betelepedtek a házakhoz. Pihenőt tartottak. Éppen kinéztem a lakásajtónk üvegablakán, amikor látom, hogy három tiszt jön be a kapun két fegyveres katona kíséretében s egyenesen a ház felé tartanak. Én rögtön eléjük siettem, s a nagy diófa alatt megálltunk. Mondtak nekem valamit oroszul, de én csak annyit értettem szavaikból, hogy kvartir... Hiába mutogattam az ujjaimon, hogy nincs hely, hogy négyen vagyunk, ők csak nem tágítottak. Egy ezredes, egy őrnagy és egy kapitány voltak a tisztek, akik szállást akartak tőlünk venni. A nagypapa ezalatt kijött a lakásból és idegesen kezdett fel s alá járkálni a verandán. Valami ellenszegülést látott az ezredes bennem is, nagypapában is. Erre már ő is ideges lett. Előrántotta pisztolyát, rám fogta, hogy lelő mindkettőnket. Közben az egyik őrt elküldte tolmácsért, jött is azonnal a Barassó bácsi, a másik őrt pedig a lakásajtónkba állíttatta az ezredes.

Mikor az őr a lakásajtónk elé akart állni, a nagypapa nekiment, mellbevágta, hogy eltávolítsa onnan. Az ezredes már lőni akart a nagypapára, amikor a Barassó bácsi el kezdte magyarázni az ezredesnek, hogy az öreg „durák", vagyis bolond, nem kell rá hallgatni, sok baja van vele az „ucsityijnak" is, már mint vejének. Az ezredes nem tágított, neki kell a lakás és odaszólt az őrnek, hogy mindenkit kergessen ki a lakásból. Amikor én be akartam menni a lakásba, hogy kihívjam őket, az őr, aki tudott magyarul, odasúgta nekem, hogy meneküljek el hazulról, mert az ezredes valami olyasfélét mondott tiszt társainak, hogy ezt az embert pedig elvitetem. Erre én gyorsan a ház mögé kerültem, átugrottam a kerítésen és a szőlők között a Dunapart felé menekültem. Bujkáltam és úgy választottam meg utamat, hogy senkivel ne találkozzam, meg ne mondhassák merre vagyok. Végül a Bodányiéknál álltam meg, ahol a padláson a széna között bújtam meg. Ez déltájban történt, és csak másnap estefelé mertem előjönni és óvatosan hazamenni, amikor hírűl hozták, hogy elmentek a csapatok.

Ott a padláson nagy lelki harcot vívtam magammal, hogy gyáván ott hagytam a családot és elmenekültem, reszkettem a félelemtől, hogy minden percben jöhetnek értem, kutatnak utánam, megtalálnak és visznek magukkal fogságba, esetleg még jól agyonvernek. De nem tehettem mást, a veszély egyedül engem fenyegetett.

Szegény Bodányi bácsi! Engem megmentett, ő pedig áldozata lett az életnek. Figyelmetlenül hajtott át egy nyitott sorompójú vasúti átjárón, s ott lelte halálát. Egy rohanó villamos mozdony elkapta őket, amikor éppen a sínekhez értek, s darabokra roncsolta szét a két lovát, szekerét és kísérőjét, Németh Jóskát. Különös és kiszámíthatatlan a sors!

Hogy távollétem alatt mi történt otthon, arra csak homályosan emlékszem viszsza. Úgy dereng, hogy a tisztek mégsem szállásolták be magukat hozzánk, hanem Barassó bácsi javaslatára az egyik villában ütöttek tanyát. Nem tudom, hogy drága fiunk emlékszik-e ezekre az eseményekre, de ha nem is, azt sem csodálom, hiszen az akkor 14 éves diákember nem érthette meg maradandóan a világégés eseményeit, melyek kismértékben ugyan, de minket sem kerültek el.

De ne nyíljék ajkam panaszra, mert a Világőrült véres fegyverei minket elkerültek, s családunkban nem okozott tragédiát. Sorsom bölcs Irányítójának köszönhetem, hogy így történt, hogy nem engedett el Monostorról, pedig hányszor próbálkoztam máshova menni, mintha előre megérezte volna, hogy a világháború borzalmai el fogják kerülni Monostor népét s így engem is, hogy az életet és vért kívánó eseményeket túlélni csak itt lesz módunkban. Köszönöm a Sorsnak, már másodszor mentett meg az életnek.

/Talán itt lesz helyénvaló, ha megemlítem, hogy Monostornak egyetlen halottja lett a frontvonal átvonulásakor, egy Keszán Ferenc nevű középkorú férfi, aki félkegyelmű volt. Állítólag kővel megdobálta az egyik orosz katonát ott az iskola körül, az meg lelőtte./

Április közepe táján megszűntek az átvonulások, lassan helyreállt a normális élet. Már csak a GPU járőrei cirkáltak az utcákon a magyar önkéntes rendőrökkel együtt. Nálunk Monostoron Kovács János vállalta a rendőri szolgálatot, aki sok mindenben, hivatalos és magánügyekben segítségünkre volt. A város orosz parancsnoka

egybehívta a város lakosságát a jelenlegi Jókai-térre, ahol tudatta a jelenlevőkkel, hogy a háború már nem tart sokáig, az orosz csapatok Berlin felé nyomulnak előre, mindenki nyugodjon meg és kezdje el a munkát. Nyissák ki az üzleteket, a műhelyeket, szántsanak, vessenek, a pedagógusok kezdjék meg a tanítást.

Én is megkezdtem a tanítást. Egyedül voltam, így a 140 gyerek tanítását nekem kellett vállalnom. Délelőtt a 3-4-5-6. osztályt rendeltem be, du. pedig az 1-2. osztályt. 80 és 40 fős megoszlásban. Nem állítom, hogy valami módszeres tanítást tudtam ennyi gyerekkel végezni, de a legszükségesebb anyagrészeket feldolgoztam velük. De ez sem ment simán.

Voltak napok, amikor romeltakarításra rendelték be a népet a városba. Raktuk össze a tégladarabokat a lebombázott házak körül, hordtuk a pallódeszkákat a Dunapartra a hídvereshez, mertük a vizet a csónakhíd ladikjaiból, temettük be az ősszel kiásott futóárkokat, tankcsapdákat. Siralmasan nézett ki a tenyerünk. Ezt a helyreállító munkát a város új és ideiglenes polgármestere: Horváth József kovácsmester irányította. Megalakult a Nemzeti Bizottság, amelynek vezetője Alt Géza villanyszerelő lett. Mindketten nagyon rendes emberek voltak. Akiket ők igazoltak, hogy a további szociális, építőmunkára alkalmasak, vagyis a múltból kifolyólag nem merült fel ellenük munkásellenes panasz, az igazolást kapott arról, hogy visszaállhat háború előtti munkakörébe és dolgozhat tovább. Én ezt az igazolást minden további nélkül megkaptam. De nagyon sokan nem kapták meg, különösen a városi és állami hivatalnokokat állították félre. A sok főtanácsosból egyszeri segédmunkás lett, jobb esetben írnok.

A Felvidék elvesztésével Komáromot is elvesztettük a gimnáziummal együtt. Helyette itt nyitották meg a középiskolákat, közgazdasági technikumot, és gimnáziumot. Fiunk ez utóbbiban folytatta tanulmányait, és június végén befejezte a IV. osztályt, a szokásos kitűnő eredménnyel. Jött a nyár. A grófi birtok kiosztott földjein megkezdődött az aratás. Én is arattam, mert az áprilisi földosztásnál nekem is adtak két hold búzavetést. Nagyon örültem neki, mert ezzel a kenyérgondjaimat láttam megoldva, de nagyon rosszul sikerült. A felhőszakadás kétszer is elmosta.

Pedig, de nagy lendülettel láttam neki az aratásnak. Winter Mihály és Bedecs Péter bácsikat megkértem, hogy vágják le a búzámat. Ők vállalták. Hajnali négykor már kimentünk minden a búzaföldre, hogy mire jönnek a kaszások, addigra elkészítsük a kévekötöző szalmaköteleket, mert azokat addig kell megcsavargatni, amíg a hajnali harmattól nedvesek. Mire ezekkel készen lettünk, jöttek a kaszások és estére már kepékbe kerültek a búzakévék. Én vállaltam a kötélteregető, a kévekötöző és keperakó szerepet. Ment gyorsan, mert előzőleg a Miska bácsi megtanított a kévekötés műveletére. Nagyon sokat izzadtam az égő napon, eléggé legyengültem mentem haza. Másnap délután óriási felhőszakadás jött. Kepéim földig eláztak. Rohantam ki a kb. 5 km-re levő búzaföldre és szétdobáltam a kepéket, hogy megszáradjanak, megmentsem a kicsírázástól. Harmadnapra meg is száradt. Jött a Miska bácsi, szekérre rakta az eléggé megtépázott kévéket és befuvarozta /ingyen, mindent ingyen csináltak nekem/ a szérűre, hogy hamarosan, elcsépelik majd. Újabb nagy eső jött, ismét elázott a gabonám. Most már káromkodni is kezdtem és szidtam katonanyelven azt a Valakit, aki nem akarja, hogy saját termésű búzámból ehessek

kenyeret.. /Összegezve a szerencsétlen aratás eredményét, csak fele annyi zsák telt meg, mint amennyire számítottam./ De ajándéknak ez is jó volt.

Rövidesen a veszteség pótlására is jött alkalom. A gazdák felkértek, hogy vállaljam el a cséplőgép melletti, ellenőri funkciót. Ez abból állt, hogy a kicsépelt és a zsákokba kötözött gabonát nekem kellett lemázsálnom, beírnom egy blokkba, és a beszolgáltatásra kötelezett részt félre rakatni és beszállíttatni a malomba a közellátás részére. Kényes beosztás volt ez, mert egyik-másik gazda meg akart környékezni, hogy egy-két zsákkal kevesebbet mérjek. Csak a Miska bácsinál csaltam, senki nem vette észre. Nagy bajom lett volna belőle. De ő megérdemelte.

A cséplés jól elhúzódott, még az augusztusba is jól belenyúlt. Munkámért nem fizetést, hanem búzát adtak, hetenként 2 mázsát. Ennek nagyon örültem. Csak az volt ebben a munkában a keserves, hogy hajnali 4-kor már kelni kellett és este 10-ig ülni a gép mellett a tűző napon, és hallgatni a traktor és a cséplőgép fülsiketítő zaját, nyelni a port. A zaj eleinte annyira megviselt, hogy még alvás közben is zúgott a fejem és hallottam a gép zaját. Nagyon megkönnyebbültem, mikor ez befejeződött. Most már nem lesz egy jó darabig kenyérgondunk.

A nyár vége felé a földosztó bizottság elnöke: Musitz József és tagtársai az ácsi erdőben ritkítást határoztak el, hogy ezzel a lakosság téli tüzelő gondjait segítsék megoldani. A fák törzsét megfaragták, a fákat ezen a helyen megszámozták. Aztán összehívták a népet a volt Sorg-villában /ez lett a Pártház Monostoron/ és mindenki húzhatott a kalapból 3 számot. A kihúzott számok alapján birtokába vehette a fáit és kivághatta a saját részére. De a tövét is ki kellett ásniok. S ez volt a legnehezebb munka, mert elég öreg fák voltak. Én is húztam. Két kisebb és egy terebélyesebb akácfa jutott. A család minden tagja mozgósítva lett. Ásó, lapát, fejsze, fűrész, mind élesítésre került. Borzasztóan meg kellett dolgozni a vastag gyökerekkel, különösen, ha nem vízszintesen haladt a földben, hanem lefelé. A kitermelésnek külön tudománya van, ezt előbb meg kell tanulni, csak aztán lehet neki fogni a kidöntésnek. Néhány szóval leírom.

Mielőtt a fát kidönteném, körül kell nézni, hogy merre dőlhet, merre van szabad útja. Mert ha netán rádől a mellette álló fára és így a két fakorona összekapaszkodik, megállt a tudomány. Ki kell a másik fát is vágni, hogy együtt dőljenek. Ritkán szokott jól sikerülni, mivel a két fa rendszerint rádől egy harmadikra. Szóval, ha sikerült kiválasztani a dőlési irányt, akkor pontosan azon az oldalon be kell fejszével jó mélyen faragni /hokkolni/ a tövénél a fa törzsét. Ezután a szemben levő oldalon befűrészelni és addig vágni, amíg az rendes irányban ki nem dől. A kidőlés pillanatában el kell szaladni a fa törzsétől, mivel rendszerint billenni szokott és ez már számtalanszor okozott halált.

Aztán fuvaros után néztem, aki hazaszállította a fát. Sokszor olyan kiadós volt egy-egy fa, hogy a két ló alig bírta hazahúzni a megrakott kocsit. Ezt is szívességből tették az emberek. Sok jót tettek velem ezekben az időkben. Nagypapa volt a legboldogabb, mikor hazaérkezett a sok fa, mindig élvezettel rendezgette a gallyakat, törzseket, gyökereket.

Jött az ősz. A tanítást újra megkezdtem a sok gyerekkel. Az ifjúság közül néhányan felkerestek, hogy szeretnének színdarabot tanulni, ha elvállalnám a betaní-

tást. Vállaltam. Gondoltam, jó lesz szellemi pihenésnek. Megalakítottuk a Madiszt, /Magyar Demokratikus Ifjúsági Szövetség/ és ennek keretében sok-sok műsoros estét rendeztünk a felnőttek részére. Ezeknek a műsoros estéknek a nívója akkor kezdett el emelkedni, amikor az elhagyott javaktól egy zongorát kapott a Madisz. Eleinte csak én kísértem a dalokat, táncokat a zongorán, később egy kis zenekart alakítottam, és betanítottam velük a zeneszámokat. Én voltam a zongorista, Barassó Lali a harmonikás, Feillner Pityu a klarinétos, a kis Pálfy a hegedűs, Peresztegi Gazsi a dobos. Sok jó szereplőm is volt, nehéz lenne őket mind név szerint felsorolni. De néhányat megemlítek, akiket a közönség sok tapssal jutalmazott: Barassó Lali, mint komikus, kitűnő humora volt, aztán Ágoston Géza, szép hangjával nagyon szívhez szólóan tudott énekelni, a Fésü lányok duettet adtak elő, Hevesi Sándor, a fifikus, bajkeverő szerepekben volt kitűnő és még sokan mások. A betanult darabokkal elmentünk vidékre is, így a Molajba, Szőnybe, Ácsra, ahol szép sikereink voltak. Ilyen használható szereplő gárdával aztán karácsonyra és szilveszterre egy nagyszabású műsort állítottunk össze. Külön a gyerekekkel egy pásztorjátékot, sok angyallal, ördögökkel, betlehemmel, királyokkal és külön a felnőttekkel egy kabaréműsort. A nagy siker miatt sokszor meg kellett ismételni az előadásokat. Annyi jövedelmet hozott az önkéntes adományokkal támogatott sok előadás, hogy színpadunkat felújíthattuk és jelmezeinket kiegészíthettük.

1946.
Földosztás, aratás, szőlőbérlet, kecske és disznótartás, keltetőgép. Jakab papa meghal tbc-ben. A tbc jelei nálam.

Említettem, hogy az elhagyott javakból zongorához jutottunk. Ez úgy történt, hogy a nyugatra menekült lakosság hátrahagyott ingóságait összegyűjtötték a Csillag-várban. Ennek felügyelőjévé Tarnai /Trogmayer/ Miklós kollégámat nevezték ki. Rajta keresztül lehetett onnan kiigényelni bútorokat, gépeket, kinek ami megtetszett, amire szüksége volt. A Miklós jóbarátom volt, látta kultúrmunkánkat, felajánlotta, hogy az elhagyott javak között kallódó zongorát nekünk adja, használjuk amíg kell. Amint már írtam, ezzel sokat segített rajtunk.

De Miklós irántam érzett segítő szándéka itt nem állt meg. Másodízben is jelentkezett.

Rábeszélt, hogy vannak ott csibekeltető gépek, legalább kettőt igényeljek ki. A gépek egyenként 120 tojásosak. Milyen jó lesz majd tavasszal a kiscsibéket eladni, hiszen többször is lehet keltetni. Kaptam rajta, kihozattam a gépeket. Működésük elég egyszerű volt, mert forró vízzel működtek. A katlanban felforraltuk a két üstre való vizet, kóróval, rőzsével fűtöttük fel, aztán beleöntöttük a gépbe. Beleraktuk a tojásokat, föléje a hőmérőt és a kisablakon át figyeltük a hőmérsékletet. A fárasztó csak az volt az egészben, hogy naponta kellett vizet forralni. És a 240 tojás beszerzése is gond volt, mivel a háború eléggé megritkította a baromfiállományt. Megtörtént többször is, hogy amikor már helyben nem tudtam beszerezni a tojásokat, biciklire kellett ülnöm, hogy a környéken szerezzem be azokat. Így bejártam Nagyigmánd és Kisigmánd házait elhoztam haza a csomagtartómra felerősített ruháskosárban a tojásokat. Sokat gyalogoltam ilyenkor, mert akkor még nem voltak ún. műutak, úgy toltam a bicajt hosszú kilométereken át, hogy a tojások össze ne rázódjanak. Nem mondom szép látvány volt, mikor a kétszáz körüli kiscsibe ott csipogott a konyhában, mind megannyi sárga, mozgó, futkosó tojás, de sok gond volt őket etetni és melegen tartani. Hozott egy kis pénzt a házhoz, hamar elkapkodták őket, mindenütt kevés volt a kotló.

Harmadízben is elhozta Miklóst hozzám a jószándéka. Ezúttal egy szőlő bérletet ajánlott. Tudni kell, hogy Miklós monostori szőlősgazda volt, és a szomszédjában terült el Horváth Böske /egy egyedül álló öreglány/ 2 holdas szölleje. Az eddigi bérlője ott hagyta, így nem volt senki, aki a szőlőt a következő évben megmunkálja. Nekem ajánlotta fel, hogy felesben béreljem ki. Nem tudom, hogy ezzel az ajánlatával

kinek tett nagyobb jót, azt hiszem Böskének, mert levette válláról a gondot és én meggondolatlan, bolond fejjel beleugrottam a bérletbe. Azt hittem, hogy majd milyen sokat árulok a borból! Akkor, hirtelenjében nem is gondoltam arra, hogy mennyi munka lesz egy ilyen nagy szőlővel, pedig minden évben tanítottam a hatodikosokkal gazdaságtanból, hogy a szőlőnek minden évben 15 féle munkája van. Nem akarom felsorolni. A kezdés jól indult. Nyitni kellett volna a szőlőt, mert nagyon közeledett a tavasz. De ki fogja azt a rengeteg tőkét kitakarni? Amíg én töprengtem ezen, az én Madisz fiataljaim összefogtak és egyik reggel nekiestek vagy negyvenen és kinyitották a szőlőt. Aztán jött néhány hozzáértő fiatal férfi Musitz Karcsi vezetésével és két nap alatt megmetszették az egészet. A legnagyobb gond így lement. De aztán egyre sűrűsödtek a sürgős munkák. A gaz gyorsabban nőtt, mint a szőlő, a kapálás foglalta le minden szabadidőnket. Égett az egész család a napon, mivel mindenki jött aki épkézláb volt a családban. Rigla néni nagyon sokat segített nekünk. Talán ezúton is viszonozni akarta azt a jót, amit vele tettem. Ugyanis, amikor Sándor néni nyugdíjba ment, őt hoztam be az iskolához takarítónőnek, ami nyugdíjas állás volt. A lánya meg bejáróné volt hozzánk. A Madisz tagok is segítettek kapálni. Aztán következtek a permetezési gondjaim. Sehol nem tudtam rézgálicot szerezni. Ez nagyobb kincs volt akkor az aranynál is. Csak pótanyaggal tudtam permetezni. Nem is volt nagy védőereje a peronoszpóra ellen. Vállaltam, /hamar kibéreltem/ a háromszori permetezést, cipeltem a hátamon a súlyos permetező gépet, jártam a sorokat végig, balkezemmel pumpáltam a gépet, jobb kezemmel irányítottam a szórófejet a tőkékre a vállaimat feltörte a gép két vállpántja, a kezemet kiette a meszes víz, de minek soroljam tovább. A levelek ennek ellenére sok helyen lebarnultak, a tőkék is öregek voltak már, a bő termésre semmi reményem nem volt már. Baromi sokat dolgoztunk. Mariskának a sok kapálás megártott, a nagy melegben a kerti csapnál hirtelen lehűtötte kezeit, lábait, tüdőgyulladást kapott. Milike is megbetegedett bele. Én még bírtam, még ma is csodálom, hogy vézna, talán 50 kilót is alig elért testemmel össze nem rogytam a permetező gép súlya alatt. Aztán következtek a hordó mosások, kénezések, szárítások. Felhozni őket a pincéből, utána visszaereszteni a lépcsőn. Most már rövidre fogom a dolgokat, mert nem akarom, hogy valaki azt higgye e sorok olvasásakor, hogy mártírnak akarom magamat feltüntetni. Nem! Csak valami leküzdhetetlen erő hajtott állandóan szellemi és fizikai téren, űztem saját magamat. Ki gondolta volna akkor, hogy ez a nagy hajtás lassú, észrevétlen előkészítője lesz egy nyolc éven át tartó és végül műtéttel végződő tüdőbajnak. Lezajlott a szüret sok segítséggel. Kiforrtak a borok, mely után felezésre került a sor. A 2 hold szőlőm minimum 30 hl-nek kellett volna teremnie, de csak 15 hl termet. Nem csoda, a lebarnulás, a tőkék öregsége, évek óta csak a madarak trágyázták, stb. miatt csak ennyit adhatott. Mire mindent rendbe tettem, az adósságokat rendeztem, 5-6 hl maradt a részemre. Talán 100-150 litert tudtam eladni. Erre jól ráfizettem. A következő évben nem vettem ki a szőlőt. Nemcsak azért, mert sok munkát igényel és szegényen fizet, hanem mert közbejött betegségem sok mindentől elvette a kedvemet.

Szüret után, úgy november táján arra lettem figyelmes, hogy állandóan hőemelkedésem van. Gondoltam, megfáztam, jót tesz egy kis izzadás. De bizony hiába izzasztottam magamat napokon át, a hőemelkedés nem szűnt meg. Bementünk Ma-

riska és én bicajjal (!) dr. Varga Imre orvoshoz, aki mellhártyagyulladást állapított meg, és javasolta, hogy menjek el átvilágításra. Bementünk a tüdőgondozóba. Ott dr. Ferenczy volt a röntgenes. Átvilágított és megállapította, hogy csecsemő tenyérnyi beszűrődést lát a bal felső lebenyben. Azonnal kiírt 6 hónapi betegszabadságra. Ez nagyon fejbe vágott és elkeserített. Naponta a rendes éjszakai pihenésen kívül, 6 órát kellett feküdni teljes nyugalomban. Oh! Nekem! A nyugtalannak! Nem mondták, de tudtam, hogy ez nem más, mint kezdődő tbc. Ez a tudat még jobban megerősödött bennem, amikor berendeltek tüdőtöltésre, ahogy mondták: légmell kezelésre. Ezt is 6 hónapig csinálták, amíg a homály el nem tűnt. Be keserves hat hónap volt ez. Hetenként kétszer töltöttek. Ez abból állt, hogy derékig levetkőzötten, oldalra dőlve, végigfeküdtem egy asztalon, az orvos kitapogatta az ujjaival a bordaközi rést, majd egy kb. 20 cm-es tűt félig, egy hirtelen döféssel, beszúrt a mellkasomba, de úgy, hogy a tű vége a tüdő és a mellhártya közé kerüljön. Ehhez nagy szakértelem kellet, mert ha beljebb szúrja, megsérti a tüdőt és elkezd vérezni, ha meg a mellhártyában áll meg a tű, akkor nem tud bemenni a levegő a kettő közé. Minden bemenetnél nagyon drukkoltam, mert előfordult már, hogy valaki töltés után halva maradt az asztalon. A levegőt egy ún. vízpumpa nyomta egy gumicsövön át a tűbe s így a tüdőbe. Egy-egy alkalommai 300 köbcenti levegőt nyomtak be. Mindig sikerült. Az egészben az volt a tűszűráson kívűl a kellemetlen, hogy töltés után úgy érezte az ember a mellkasát, mintha egy erősen felfújt luftballon lenne, alig kapott levegőt. Az első töltésekre kocsival jártam be Mariska kíséretével, 1-2 hónap után már magam és kerékpárral, így aztán meg is gyógyultam, a beszűrődésből egy diónyi meszes góc lett, amely egyelőre megnyugodott. Senki sem mondta nekem az orvosok közül, hogy most már óvakodni kell a nagyobb igénybevételektől és kímélő életmódot kell folytatni, azt sem, hogy a Koch-bacillusok ezzel a kezeléssel nem pusztultak el, csupán tehetetlenségre lettek ítélve, s bármikor újra fellángolhat a baj, ha nem vigyázok magamra. Azt hittem, mehet minden tovább a régi ütemben. Hát erre fizettem aztán rá, de nagyon! Hogy mikor? Azt majd elbeszélem, ha élettörténetemnél ahhoz a részhez érek.

A társadalmi körülményekkel párhuzamosan a mi életkörülményeink is egyenesbe jöttek. Kinyitottak az üzletek, lehetett vásárolni élelmet, igaz, hogy csak Komáromban. Ezt úgy oldottuk meg, hogy eleinte mi magunk mentünk a városba bevásárolni és kerékpáron cipeltük haza az élelmet. Később már annyira javult a helyzet, hogy csak telefonálni kellett a kereskedőnek és kiküldte nekünk a rendelést. Ilyen szállító kereskedőnk volt: Wilfinger Károly és Szabad Pál. A legkényelmesebb azonban az volt, amikor Monostoron Váradi Lajos nyitott üzletet. Majdnem szemben volt az iskolával, csak át kellett lépni a kocsiúton hozzájuk. Problémát egyedül a kenyér beszerzése okozott a kezdeti időszakban. Ezt az akkor 6-os gimnazista fiúk segítségével tudtuk csak megoldani, mégpedig úgy, hogy a kenyeret már reggel 5-kor kezdték dagasztani, veknis kosárba tették, mire Totinak iskolába kellett indulni, addigra szépen megkelt a kenyér. Ráerősítettük a csomagtartójára s Ő vitte be a városba, s a péknél leadta. Hazajövet érte ment és hozta haza a friss, ropogós kenyeret. Természetesen az első serclit mindig ő kapta meg a kenyérből. Ez volt a szerény jutalom a fáradságért.

Mivel a háború miatt a tehénállomány nálunk is elfogyott, a tejhiány pótlására vettem Tomoziéktól egy kis gidát. Szépen felneveltem. Egyéves kora után két kis gidát ellett és elkezdett tejelni. A kis kecskéket eladtam, a kecskemamát pedig megtartottam két éven keresztül. Én magam fejtem. Másnak nem is engedte, hogy megfejje. Bár semmi szaga nem volt a tejének, mégis senki sem itta, csak én fogyasztottam, gondolván, hogy meghízom tőle. Nem sikerült. Aztán beleuntam az egészbe, mert azért sok gonddal járt a takarmánybeszerzés, gondozás, téli szállása, stb. eladtam. Szóval ezt is megpróbáltam. Végül a disznóhízlalás mellett kötöttem ki. Ez már nem okozott annyi gondot. A nehezét inkább az jelentette, amikor daráltatni kellett. Ilyenkor tragacsra fektettem a két zsák morzsolt kukoricát és áttoltam az Ács Lajos darálójába. Néha bizony tánclépéseket kellett tennem a targonca két szarva között, mert 100 kiló volt rajta és ez a súly gyakran kibillentett egyensúlyi helyzetemből, lévén gyenge legényke, a tragacs mögött. Kukorica volt, mert a juttatott 2 hold megtermette.

1947-1948.
A Koppánmonostori Egyházközség megalakítása. Lemondatnak a kántorságról.

Kora tavasszal Jakab nagypapa egyre jobban köhögött. Sokszor a fulladásig kínozta. Legtöbbször az ebédnél tapasztaltuk ezt, napközben nem hallhattuk, mivel a szobájában tartózkodott. Bozsó megosztotta vele a lakását, egyik szobában ő lakott, a másikban a nagypapa. A köhögése már nagyon súlyossá vált, orvost hívtunk hozzá, dr. Szabó Sándort, akit én valamikor Monostoron reklámoztam, ő tüdőgyulladást állapított meg. Mi ebbe belenyugodtunk és ápoltuk. De a nagypapa egyre csak fogyott, étvágytalan lett és a köhögése nem szűnt, a hőemelkedése sem szűnt meg. Senki sem gondolt arra, hogy hiszen a tüdőgyulladás magas lázzal jár, neki meg csak hőemelkedése van. Az orvos nem javasolta, hogy vigyük röntgenre, így az is elmaradt. Végül is a nagypapa meghalt, úgy aludt el szenvedés nélkül. Az akkori tiszti orvos: dr. Varga Imre kijött és megállapította, hogy a halált egy gyors lefolyású tbc. okozta, ő nem akar cirkuszt csinálni a dologból, nem akar kollégájának kellemetlenséget okozni a helytelen diagnózis miatt, azt sem akarja, hogy most az egész lakást fertőtlenítsék, sőt hogy minket beoltsanak, stb. Eltekint az egész fölött, de ha valami rendellenességet érzünk szervezetünkben, azonnal menjünk röntgenre a tbc. gondozó intézetbe. Persze az egész családból csak nekem kellett menni, de csak kontroll szempontjából. Nagypapát a monostori temetőben eltemettük. Surányi plébános egy nagyon szép beszédet mondott a sírjánál, hiszen régi ismerősök voltak Szentmiklósról, ahol káplán volt és ahonnan hetenként járt ki Jánosházára hittant tanítani és így jóban volt a Jakab családdal. Évek múlva aztán a testvérek exhumáltatták, és a győri temetőben helyezték örök nyugalomra a felesége mellé.

A következő évben a szántóföldet elvették tőlem, örömömre, abbahagytam a csibekeltetést is. Meguntam a folytonos gondokat, a sok izzadást, fizikai munkát. Egyre jobban sokasodtak a társadalmi és iskolai elfoglaltságok.

Iskolánk felfejlődött, a hatosztályos elemi iskolából nyolcosztályos általános iskola lett. Új tanteremmel bővült az iskola, több új nevelőt helyeztek hozzánk. Akikre még emlékszem: Árus Albert, Tarnai Miklós, Pálfy Dezső és felesége, Á.P., Bacsányi Gyöngyi, Lengyel Teréz, és a régiek: Harsányi Bozsó, Küttelné és én. Ennyien tanítottunk.

A demokratikus átalakulással együtt járt a politikai ünnepségek rendezése. A beszédeket kénytelen voltam vállalni, mivel előadót nem kaptunk. A kiadott

brossura alapján felkészültem, és mondtam amit tudtam. Nagy érdeklődés nem volt. A kollégáim is visszahúzódtak az ilyen szereplésektől. Hogy mégis volt némi hallgatóság, az a műsornak köszönhető. Ugyanis akkor már volt egy kis gyermekkórusom és néhány tagú gyermek-zenekarom, s ezzel fűszereztük az előadásokat.

Ebben az évben léptünk be a pedagógus szakszervezetbe. Kértük a helyi pártszervezetbe való felvételünket is, de ezt elutasították azzal, hogy ha ennyi értelmiségit felvesznek a pártba, akkor nagyon megromlik a párt összetételi aránya, mivel elég kis létszámú volt a munkás létszám. De talán jó is, hogy így történt, mert a későbbiek során saját magammal kerültem volna összeütközésbe. E nélkül is antagonisztikus volt a helyzetem, iskolát igazgattam és kántorizáltam, vagyis egy üleppel ültem a két lovon, az államén és az egyházén. Hogy is volt ez? Elmesélem.

Jóval előbb már említettem, hogy nevezetes egyházi ünnepeken a városból kijárt hozzánk, ill. kihozattuk valamelyik katolikus papot, hogy az iskola egyik tantermében felállított tábori oltárnál misét mondjon. Ez a misézés a háború után is folytatódott. Én voltam a kántor és élvezettel játszottam a harmóniumon, szinte megvalósulva éreztem diákkori álmomat. Surányi plébános és Ács Lajos birtokos felvetették a gondolatot a monostoriak előtt, hogy meg kellene alakítani a monostori egyházközséget és papot kéne kérni a győri püspöktől. A gondolatot tett követte, vagyis ők kitalálták, én meg végrehajtottam, megvalósítottam. Összehívtam a katolikus családokat, listába foglaltam, hogy ki, mennyit hajlandó havonta a pap fizetésére felajánlani, Ács Lajos lett az elnök, én meg a gondnok, pénzbeszedő és fizető. Havi 20 pengőt kaptam a munkámért.

Az akkori győri püspök: Papp Kálmán küldött is egy papot, May László személyében, akit egyéb lakás híján a Molnár Gyuláné birtokos villájának egyik szobájában helyeztünk el. Most már rendszeressé váltak a misék, naponta reggel fél 7-kor már a harmóniumnál ültem, végig játszottam a kismiséket, ünnepnapokon pedig a 10 órai nagymiséket. Az orgonálásokba néha beszállt Bozsó, vagy Schnell Tibor. Mert már kezdtem unni az állandó, korai felkeléseket, én épp úgy, mint Toti a folytonos ministrálásokat. Még Peresztegi Gazsit is betanította erre, hogy néha szabaduljon az önként vállalt egyházi szolgálattól. A temetéseken én voltam az állandó kántor. A miseborról a Harsányi bácsi gondoskodott, a gyertyákról és az oltárruhákról néhány öregasszony gondoskodott, szóval, minden meg volt szervezve. Szinte meg voltam ittasulva sikereimtől, lelki vakká tettek az eredmények és nem vettem észre, hogy a virágos kertem fölött ragyogó kék eget szürke felhők közelítik köröskörül. Nem foglalkoztam akkor még a politikával s nem vettem tudomást arról, hogy az abban az időben az állam és az egyház ellentétben állt egymással.

De nem kellett sokáig várni az ébresztőre.

Egy komáromi pedagógus szakszervezeti ülésen történt, hogy a szünetben odajött hozzám egy kolleganő, nagy pártember, Fehér Erzsi /most Piskoltiné/, és karonfogva félre von a többiektől. Azt kérdezi tőlem, hogy: mondja, nagy szüksége van magának arra a kántorizálásra ott Monostoron? Nem gondolja, hogy maga az államtól kapja a fizetését és ennek ellenére az ellenségünket szolgálja? Ajánlom, hogy még ma mondjon le erről a funkciójáról, és hagyja ott az egészet, ha nem akarja, hogy

kellemetlenség érje! A figyelmeztetést megköszöntem és izgatottan siettem haza. Rögtön bejelentettem papunknak, hogy vége mindennek, rám ne számítson többet, intézze most már egyedül a dolgokat. Másnap éppen vasárnap volt. Szokás szerint, a tanterem megtelt a misehallgatókkal. Futótűzként terjedt el köztük a hír, hogy az igazgató úrt lemondatták a kántorságról! Pedig én senkinek nem mondtam. A pap kiment az oltárhoz, de nélkülem. Mutatkozni sem mertem, mert éreztem, hogy a párt figyeltet. A nép méltatlankodott, de aztán napirendre tért a dolog felett. De a Párt nem hagyta abba, mert megfigyeltetés alá helyezett, amiről én ismét nem tudtam, mert minden elcsendesedett körülöttem. Azt hittem, azzal, hogy felszámoltam minden egyházi ténykedésemet, minden rendbe jött, jó fiú lettem újra. Nagyot tévedtem ismét, mert az egyházzal való kapcsolatom utolsó szálát: a pappal való barátkozást nem vágtam el. Ő ugyanis naponta, a reggeli mise elmondása után bejött hozzánk, megreggelizett és az egész délelőttjét nálunk töltötte. Szép kézimunkákat készített ,s eközben szórakoztatta Mariskát. Jó időben kiült a verandára, ott varrogatott, de minden járókelő ember látta, hogy a pap mindig nálunk van. Tehát ezt kellett volna megszüntetnem, de nem volt hozzá erőm, hogy megkérjem, ne jöjjön többé hozzánk. Gondoltam, majd magától is rájön, hogy nekem az ő jelenléte kellemetlen. De nem jött rá mindaddig, míg nekem komoly bajom nem lett belőle, kb. egy év múlva. Ezen idő alatt igyekezett a nyomozó hatóság adatokat gyűjteni ellenem, de semmilyen terhelő tényt nem talált, aminek alapján elvitethetett volna.

Mert ebben az időben az emberberfogás nagy divat volt. Így hát maradtam és tanítottam tovább, bár nyugtalan voltam, valami előérzetem volt, hogy ennek a sok zűrnek nem lesz jó vége. Egy alkalommal kijött hozzám Tamás Pista, akkor még szakszervezetititkár, s bizalmasan megsúgta, hogy az igazgatói állásom veszélyben forog. Tehát már nemcsak a megye, a járás, de még a szakszervezet is velem foglalkozik. Mi lesz ennek a vége? A csend még tartott!

A pap közben megvette a dunaparton levő ún. tornyos villát, felerészben a saját, és felerészben az egyház részére, 25 ezer pengőért a pesti tulajdonosnőtől: Mauerhammer Margittól. Oda is költözött, a miséket is oda helyezte át, így már ritkábban jött hozzánk, csak néha nézett be, amikor hittanórát tartott az iskolában.

Hogy a családi dolgokról se feledkezzem meg, Miklós közben megjött a hadifogságból, csontig lesoványodva, de egészségesen. Egy ideig Komáromban kapott állást, Monostorról járt be, majd néhány hónap múlva Tatabányára helyezték, illetve annak egy kihelyezett iskolájához: Síkvölgyre. Néhány év múlva itt találkoztam velük, mikor szanatóriumba kerültem. De erről majd később írok.

Jenő is megérkezett hozzánk, a fogságból. Őt Kadarkútra nevezték ki, s Babát vitte magával, ahol tanítónői állást kapott. Így újra hármasban maradtunk véglegesen.

1949.
Toti gimnáziumi ballagása és pályaválasztása.

Milyen szép is lehetett volna ennek az évnek a tavasza számunkra, ha előzőleg annyi viharos szél meg nem tépázza a munkában amúgyis megkopott lelki egyenruhámat. De jó, hogy szülői, apai érzelmeimhez nem nyúltak a politikai kezek, hagyták, hogy örülhessek osztályeminens fiunknak, aki most készül érettségi ballagásra. Osztálytársai úgy határoztak, hogy Ő mondja a ballagási búcsúbeszédet. Nem is csodálom, jó fellépésű, jóvágású és osztályelső gyerek volt. Mindketten éreztük, hogy most is ki kell tennünk magunkért.

Mivel szegények voltunk, új ruha csináltatására nem tellett, gyorsan elvittük egy Gyár utcai, ismerős szabóhoz az én fekete öltönyömet, hogy fordítsa ki és szépre készítse el. Mondanom sem kell, hogy az Eck bácsi gyönyörűen megcsinálta.

Egyik este aztán ketten nekiláttunk a beszéd megszüléséhez. Előkerestük Mécs László verses kötetét, azok között böngészve megálltunk az egyiknél, melynek címe ez volt: Fecskék a drótokon. A verset prózára fordítottuk és lett belőle olyan szép, ríkató beszéd, hogy szem nem maradt szárazan. Sorban gratuláltak a tanárok, élükön az igazgatóval, dr. Felszegivel. Mi is ott voltunk, elbújva a szülők között, szerényen félrehúzódva, néztük meghatódva fiunk sikereit. Annyi virágot kapott a lányoktól, hogy saját osztálytársnői segítették összeszedi, tartani a csukrétákat. Este aztán műsoros vacsora következett, melyen Kovács Vera és Jasper Bella is énekelt. Ez utóbbi Toti imádója volt sokáig, amíg Pécsre nem került a gyerek. Két hónap múlva, lezajlottak az érettségi vizsgák is. Többször bementem én is a gimibe, hogy érdeklődjem az eredmények után. Örömmel hallottam Istenes Gabi osztályfőnök szavaiból, hogy nagyon jól megy Kálmánnak, eddig mindenből ötösre ment le. Ő még nálam is jobban drukkolt az eredményért, Lőrincz Lajos igazgató / pap volt/ kihirdette az érettségi eredményeket, s többek között olvassa, hogy Tóth Kálmán kitűnő érettségit tett. Odament Toti az asztalhoz, átvette a bizonyítványt és a mellére tűzte az igazgató az arnyérmet. De boldogok voltunk szegénységünkben is!

És most hova-tovább? - merült fel a kérdés. Ő a gépészmérnöki pályával kacérkodott, mert már gyerekkorában is szerette szétszedni és összerakni a mechanikus játékokat. Én elmondtam neki, hogy az nem egy szabad pálya, ott reggeleste fúj a gyár, ott hajtás van, rossz levegő, stb. Én az orvosit jobbnak találom, ha

van hozzá kedved, - mondtam. Hátha úgy gondolod, próbáljuk meg, nekem ahhoz is lenne kedvem, mondta ő. Igen! -mondtam, - ott tiszta munka folyik, ott minden ember hálásan tekint az orvosra, aki meggyógyította, az egy elhivatottsággal járó pálya. Emellett döntött.

Mivel az iskolában ő volt az önképző kör ifjúsági elnöke, mentünk gyorsan bizonyítványért, hogy a kérvényekhez csatolhassuk. Három helyre adtuk be a kérvényt: Budapestre, Szegedre és Pécsre. Vártuk az eredményt,özben eljött a nyár. Vidám fürdőzések, csónakázások, nagy úszások váltották egymást a monostori Duna-ágban.

Én is bejártam Komáromba, a városi zenekarba, ahol másodhegedűs voltam. Többek között készültünk egy nagy, püspöki zenés misére, mert bérmálásra készült a város. De részt vettem a zenekar egy budapesti hangversenyén is és több, a Művelődési Ház szabadtéri zenei estjén. Egy kis előrelátással élve arra gondoltunk, hogy ha netán mégis behívják a gyereket valamelyik egyetemre, kellene egy kis ruházatbővítés, egyéb felszerelés. Nem ártana egy kis pénzkeresés. Az iskolánál éppen tatarozási munkák folytak. Jó ismerősünk volt a kőműves mester, felvette Totit segédmunkásnak, jó órabérért. Az volt a dolga, hogy a fal mellé épített magas állványon állva kalapáccsal kellett levernie a régi vakolatot a falról. Verte is szegény gyerek szorgalmasan. Nem győzte váltogatni a kezében a kalapácsot, olyan nehéz volt. Az ütései nyomán csak úgy porzott a fal, a gyereket is alig lehetett látni. Alig győztük ennivalóval. Munka után aztán rohanás le a Dunára és estig fürdés, úszás. Már gimnazista korában is bújta a könyveket, elolvasta a Remekírók minden kötetét és ez volt most is, a nehéz napi munka után az esti szórakozása.

Egyszer azonban baj történt. A vakolatverés közben egyszer vigyázatlanul lépett az állványon, valahogy a deszkapalló mellé lépett és kb. 2 m magasról leesett, de oly szerencsétlenül, hogy egy üres malteros vödörre esett, annak is a szélére. Az felbillent és a vödör széle úgy megütötte a lábszárát, hogy nyomban eltörött a lábszárkapocs. Kétségbeestünk, orvost akartunk azonnal hívni, de ő nem engedte. Azonnal biciklire ült és elment a szőnyi kórházba. Onnan már begipszezett lábbal tért haza. Oda lett a nyár minden terve, oda a pénz, amit kereshetett volna. Hat hétig gipszbelt lábbal járt, két mankóra támaszkodva. De ő nem vette tragikusan a dolgot. Délutánonként kimankózott a football pályára is és ép lábával nagyokat rúgott a labdába.

Alig hogy levették lábáról a gipszpólyát, jött az értesítés Pestről, hogy jelentkezzék felvételi vizsgára. Vállalni kellett az utazást, bár még erősen sántított és bot nélkül nem tudott járni. Elutaztunk, elbicegtünk Pestre. Nemsok reményünk volt, mert amint odaérkeztünk, hallottuk, hogy tízszeres túljelentkezés van. Hiába volt érem a kabáton, hiába volt kitűnő érettségi, ez nem számított. A felvételit 19 pontra sikerült megoldani. Nem is vették fel. Utólag hallottuk, hogy még a 20 pontosak közül is sokakat elutasítottak.

Néhány napi pihenés után, minden értesítés bevárása nélkül elindult egyedül Pécsre. Még ma is nagyra becsülöm benne azt a bátorságot, mellyel nekivágott az ismeretlenségnek, a bizonytalanságnak. Amennyire tudtuk, elláttuk élelemmel, pénzzel. Aztán szívszorongva vártuk az értesítést Pécsről. Elmúlt

már egy, feszültséggel teli hét és még semmi hír. Telik a második hét, napról-napra idegesebbek lettünk. Végre megérkezett egy levelezőlap, melyen értesített bennünket, hogy felvették az egyetemre, sőt a kollégiumba is. Ha lehet küldjünk pénzt, mert az a különböző befizetésekre elfogyott és már egy hét óta csak tejen és kenyéren élt. Boldogan csomagoltunk és rohantam a postára feladni ezt is, a pénzt is, egy örömteljes levél kíséretében. Hogy hogyan csinálta mindezt ott Pécsen, már nem tudnám elmondani, de nagy kő esett le a szívünkről. Biztosítva láttuk jövőjét, ami most már csak rajta múlt, hogy elérje célját. Nem is csalódtunk benne sohasem. Jelesen doktorált, és egyből a szülészeti és nőgyógyászati klinikára került gyakornoknak, ahol további érvényesüléséhez minden adottság tálalva volt, csak keményen meg kellett dolgoznia érte. Mint adjunktus hagyta ott a klinikát, de erről még lesz szó. Lehet, hogy ismétlésekbe esem, amikor újból leírom, hogy minden jóban van rossz és fordítva, minden rosszban van jó, csak a sorsfordulat jó vagy rossz pillanataiban hirtelen nem találjuk meg, nem tudjuk felfedezni. Sorsunk egy forgó kerék, melynek minden atomján ül egy ember, s vele együtt forog élete, sorsa, hol felemelkedik, hol meg alásüllyed. Élettapasztalatomat adom át mindenkinek okulásul, hogy jó sorsunkban ne bízzuk el magunkat, rossz sorsunkban ne keseredjünk el! Valahányszor lefelé mentem sorsom kerekén, utána mindig jött a felemelkedés lehetősége.

Így történik ez most is, amikor...

1950
Toti Pécsett az egyetemen.
Áthelyezésem, költözésünk Bélapusztára.

... 1950 történetének megírásához kezdek.

Tavasz volt. Iskolámban zavartalanul folyt a tanítás, a műkedvelés, de a hitoktatás is. Ez utóbbi nem izgatott, mert legális alapon folyt, a hatóságok engedélyezték. Már-már megnyugodtam abban, hogy klerikális beállítottságomat megbocsájtották, s nyugodtan vezethetem tovább az iskolát. Talán nem is lett volna semmi baj, ha a pap nem lett volna olyan rámenős ember, aki megkövetelte a hittan órák megtartásának pontos órarendi biztosítását tőlem is, mint igazgatótól és a nevelőktől is, hogy óra után ne engedjék haza a gyerekeket, mert hittan óra következik a jelentkezettek számára. Ez volt a pap álláspontja, s ehhez joga volt.

Ugyanakkor nekünk meg bizalmasan ki volt adva, hogy a hitoktatást egyre jobban le kell építeni, végeredményben meg kell szüntetni, agitációs munkával, a szülők felvilágosításával. Semmi esetre sem adminisztratív eszközökkel, akadályok gördítésével.

Az egyik tanítónő már régebben szimpatizált a pappal, mindent elkövetett, hogy a közelébe férkőzhessen, de viszonzásra nem talált. Ezért bosszút esküdött a pap ellen azzal, hogy lehetetlenné teszi számára a hittan órák megtartását az osztályában. Valahányszor hittan lett volna az utolsó óra, korábban engedte haza a gyereket, hogy mire a pap megérkezik, ne találjon már gyerekeket. Én gyakran figyelmeztettem az ilyetén órarövidítés helytelenségére, a pap is szóvá tette neki ezt, sőt meg is fenyegette, hogy feljelenti, de hasztalan volt. Már-már fegyelmit akartam ellene folyamatba tenni, amikor megtörtént az összecsapás közöttük. /S ennek én ittam meg a levét, de súlyosan!/

Azt hiszem szerdai nap volt, amikor az eset történt. A tanítónőnek 12-től 1-ig tornaórája volt. Ezt kint a réten tartotta. A pap meg már érkezett, hogy 1-től 2-ig megtartsa a hittan órát. A kolleganő ezt észrevette és hogy a pap ne találjon gyerekeket, fél 1-kor hazaengedte a tanulóit, mondván, hogy nem kell hittanra mennetek. A pap ezért kérdőre vonta tanítónőt, megfenyegette, hogy most azonnal feljelenti. A pap követelte, hogy az esetről vegyek fel jegyzőkönyvet, a tanítónő meg azt követelte, hogy védjem meg őt -e durva támadástól. Mindkettőjüket kértem, hogy várjanak egy félórát az üggyel, amíg befejezem az ebédemet. Hiábavaló volt a kérésem. A pap

ugyan várt, de a tanítónő nagy felhevülésében berohant Komáromba, egyenesen a pártbizottsághoz, ahol - mint később kiderült - leadta panaszát azzal, hogy én nem védtem meg őt a pappal szemben, sőt a papnak adtam igazat. Persze ez nem volt igaz állítás, mert nem adtak rá módot, hogy tárgyaljak velük az esetről, hogy igazságot tegyek köztük, ezt maga a kolléganő tette lehetetlenné elrohanásával. Csak napok múlva tudtam összehozni őket és tárgyalni velük az esetről, de ez akkor már késő volt.

A kolléganő ezzel a tettével úgy felborzolta körülöttem a már elcsendesülni vélt körülményeket, hogy újra kezdődött klerikálisnak látott szennyeseim kiteregetése. A monostori pártszervezet is ellenem fordült, Musitz és Bakcsics személyében, a városban pedig Fehér Erzsi és férje Piskolti Béla öntöttek olajat egyre jobban égő tüzemre. Már a nyomozók is kutatták múltamat, kihallgattak és faggattak engem és felkeresték barátaimat, hogy mi rosszat tudnak rólam összeszedni. F. J. is megkeresték azzal, hogy maga a Tóthnak barátja volt. Jóska, mint utólag meghallottuk azt válaszolta, hogy nekem nem volt barátom, én nem tudok róla semmit! Bár letagadott, de rosszat nem mondott rólam, nem is mondhatott, hiszen csak jót tettem mindenkivel. Az egész monostori nép tisztelt, szeretett, mellettem állt, adatok nélkül nem mertek hozzam nyúlni, hogy elvigyenek, mint a demokrácia ellenségét. De adatok nem álltak rendelkezésükre, ezért aztán úgy határoztak, hogy mint kiváló munkaerőt nem dobnak félre /s ebben nagy része volt Nagy Árpád kollégámnak, pártbizottsági tagnak/ hanem kiemelnek ebből a környezetből és áthelyeznek más területre, próbára tesznek, hogy képes leszek-e tovább is dolgozni a szoc. pedagógia javára.

És egészen váratlanul hozott a posta egy hivatalos iratot, melyben közölték, hogy a szolgálat érdekében, azonnali hatállyal, saját költségemre áthelyeznek a Szőny-Béla pusztai egytanerős iskolához. Utasítottak, hogy azonnal keressem fel Udvardy Ferenc ottani tanítót, s vegyem át tőle az iskolát, a monostori iskolát pedig adjam át neki. Mikor a papírt elolvastuk, sírva fakadtunk mind a hárman. Lélekben összetörtünk teljesen. Itt hagyni mindent, mindent, amit 27 év alatt építettem, az ismerősöket, a gyümölcsfáimat, az énekkarokat, a kis zenekaromat, a műkedvelőimet, leírhatatlanul összeestem testben, lélekben.

Kollégáimnak azonnal bejelentettem, hogy ne tekintsenek többé igazgatójuknak, mert áthelyeztek a bélapusztai iskolához, helyemet Udvardy Ferenc veszi át. S elbúcsúztam tőlük egy kézfogással. Mindenki ott volt, csak a kolléganő hiányzott. Mint kitudódott, ő ezalatt járta az osztályokat és mondta a gyerekeknek, hogy a Kálmán bácsi mától kezdve nem igazgató, nem fog többé tanítani benneteket, mert elhelyezték innen. A gyerekek felugráltak a padokból, kiabálni kezdték, hogy nem engednek el, összecsomagoltak és mentek haza, hogy akkor ők sem jönnek többet iskolába. Én nem szóltam bele a dolgokba, csináljon most már rendet ő, ha egyszer felbolygatta a népet.

Persze az áthelyezésemnek híre ment a lakosság között és ők is lázongtak az áthelyezés miatt. Talán előre látták, ami be is következett, hogy ha én elmegyek Monostorról, megszűnik minden iskolánkívüli tevékenység, műkedvelés, stb. Azonnal összeálltak vagy 90-en és kérvényt írtak Rákosinak, hogy semmisítse meg az áthelyezésemet. Talán el sem jutott hozzá a kérelem, mert válasz nem jött rá. Én magam próbáltam azt kérni, hogy legalább addig adjanak halasztást, amíg a vizs-

gákat levezetem. A válasz az volt, hogy nincs haladék, majd az új igazgató levezeti. Már-már annyira elmérgesedett a helyzetem, hogy a falu és a gyerekek tiltakozását is az én számlámra írták, hogy én lázítom őket, hogy propagandát csinálok magam mellett. Jobb lesz, ha azonnal pakolok és megyek, mielőtt letartóztatnak. Most már senki sem mert érdekemben egy lépést sem tenni, valósággal elnémult a falu.

A család elkezdett csomagolni, én meg kerékre ültem, áthajtottam Bélapusztára /kb. 15 km/ átvettem az iskolát, majd Udvardy velem jött Monostorra, hogy átvegye tőlem az iskolát. Ezalatt Bélapusztán is híre ment /ezt Takács nénitől tudom, aki akkor ott lakott az iskola mellett és most a napközink konyhavezetője/, hogy büntetésből idehelyezték a monostori igazgatót, mert igen rossz munkát végzett ott. / De aztán nemsokára megváltozott a véleményük./

Délután újra bicajra ültem, bementem Komáromba a Tefu irodába, hogy teherautót béreljek a költözködéshez. Autót nem kaptam sehol. Az iroda vezetője jó ismerősöm volt és megsúgta, hogy ne is próbálkozzam, mert minden teherautósnak kiadták, hogy számomra nincs autó. Menjek, ahogy tudok.

Elpanaszoltam bajomat szomszédomnak és jóbarátómnak, Váradi Lajosnak, /Peresztegi Gazsi nevelőapjának/ hogy hogyan jártam, hogy annyi becsületes munka után milyen kirekesztett embere lettem a társadalomnak. Mitévő legyek? Ha nem költözködöm, még megteszik, hogy elvisznek! Erre a Lajos barátom azt mondja, hogy efelől én ne búsuljak. Majd összeszedem a kocsitulajdonosokat, lesz itt annyi fogat, hogy minden kocsira nem is jut vinnivaló, de akkor is eljön velünk, ha csak egy sámli lesz rajta. Mert megmutatjuk, hogy ki voltál nekünk.

Másnap, vasárnap délutánra volt feltűzve a Gyermeknap. Ennek a műsorát már régebben megszerveztem, betanítottam, amikor még csendesek voltak a napok. Megtehettem volna, hogy ott hagyom az egészet, ha egyszer így bántak velem. Csinálja aki akarja, aki ért hozzá. De a józan ész azt mondta nekem, hogy ne csináljam ezt, mert ebből újabb cirkuszt csinálhatnak a hatóságok. Úgyis ez lesz az utolsó napom és ténykedésem Monostoron, le kell győznöm önmagamat és levezetni az ünnepélyt.

A terem zsúfolásig megtelt szülőkkei, gyerekekkel. Mozdulni sem lehetett. Minden szem azt leste, hogy mikor érkezem, minden kis szereplőm aggódva várta megjelenésemet. Majdnem utolsónak érkeztem. Mikor beléptem a terembe, óriási tapsvihar és éljenzés tört ki a jelenlevőkből. Szinte tüntettek mellettem. Leültem a kis szereplőim közé, s mikor a taps már elült, egy néma fejbólintással megköszöntem az ünneplést s aztán megkezdtük a műsort. Az egész műsor alatt ajkam nem nyílt szóra, mosoly nem ült arcomra, csak sápadt arcom mutatta, hogy bennem nagy harc folyik. Látták ezt sokan a nézők közül is, mert mikor úgy lopva végig néztem rajtuk, nem egy szem könnyei csillogtak felém. Ők is megérezték búcsúzásomat.

A műsor lezajlott, de nem a régi, jókedvű, humoros mederben, ahogy az lenni szokott. Mindenkin rajta ült valami lelohasztó érzés, hiába voltak vidám énekszámok, amelyeket harmóniummal kísértem, hiába voltak talpalávaló zeneszámok, amelyeket a kis úttörőim között ülve, muzsikálva, hol hegedűvel, hol harmonikával kísérve adtunk elő,nem jött elő a régi hatás.

Mielőtt aztán a gyerekbál megkezdődött volna, a dobogón Tóth Pista, a párttitkár s beszédbe kezdett. Először érdemeimet sorolta fel, majd szemrehányást tett

a pártnak, amiért nem tesz lépéseket a visszatartásom érdekében. Kijelentette, hogy amennyiben nekem mégis el kell hagynom Monostort, ő visszaadja párttitkári megbízását és kilép a pártból. És ezt meg is tette. Sok kellemetlensége eredt ebből, de vállalta. Még a mai napig is mellettem áll, pedig ennek már 25 éve is elmúlt. Nagyon megtapsolták kiállásáért.

Aztán megkezdődött a gyerekbál, s alkonyatig muzsikáltam a gyerekeimmel, mivel a tánchoz a zenét a kis úttörőim adták. Alkonyat tájban, amikor a végefelé járt az ünnepélyes kis bál, én észrevétlenül eltűntem, hogy elkerüljek mindenféle búcsúzást, feltűnést, hazamentem.

Másnap délelőtt valóban megjelentek a monostori fogatosok. Voltak vagy 8-10-en. Úgy rakodtunk fel, hogy minden kocsira jusson valami. Még utoljára ettünk egy kis hideg ebédet Monostori levegőben és ittunk rá monostori vizet, és nehéz szívvel, nehéz légzéssel az első kocsira ülve, elindultunk. Visszanéztem mégegyszer a házunkra, az iskolára, a fáimra.

Hogy mit éreztem? Különösen, mikor hátra tekintve azt látom, hogy üres az utca, egy lélek sem int istenhozzádot. Jobb, ha nem írom le. Elég volt már a panaszos szavakból és úgyis lesznek még szomorúságok, mint a vándorcirkuszosok, ballagtunk a szekerekkel végig Komáromon, Szőnyön, majd a Molajt elhagyva, lekanyarodtunk jobbra a puszta felé. Egész úton lehajtott fejjel ültünk a bakon, hogy minél kevesebb ismerős fedezzen fel bennünket a kocsikaravánon, mert nagyon szégyelltem, ami velem történt, Mariskának sem volt mindegy ott hagyni a régi otthont, az ismerősöket, jóbarátokat. Szótlanul ült Toti is a kocsin, ott kellett hagynia a barátokat, a Dunát, a számára oly kedves környéket.

Istentelen, gödrös, tengelytörő út vezetett be a tanyára. Attól féltünk, hogy a bútorok összetörnek a nagy zökkenések alatt. Végre beértünk. A tanya lakói már messziről figyelték érkezésünket, s mire odaértünk, már javarészük ott várt bennünket az iskolánál, ill, a lakásnál és szorgalmasan segítettek a lerakodásnál, berendezkedésnél. Mondogatták, hogy elállt szemük-szájuk, mikor meglátták, hogy ennyi sok kocsi hozza az új tanítót, nem lehet ez olyan rossz ember, mint ahogyan híresztelték. Később a fuvarosaim elmondtak egyet-mást rólam a tanyasiaknak, többek között ilyesmit is, hogy mi tudjuk, hogy milyen embert vesztettünk el, de maguk még nem tudják, hogy milyen rendes tanítót kaptak. Majd meglátják! És ettől a naptól kezdve: 1950. június 11-e óta megkezdtük tanyai életünket megszokni, úgyis, mint pedagógus, úgyis, mint emberek.

Mielőtt a Bélapusztai életünkről bővebben szólnék, itt emlékezem meg újra Anyámról, akivel 30 év után ismét találkoztam. Három évtizeden át nem láttuk egymást, csak annyit tudtunk egymásról, hogy élünk.

A találkozás úgy jött létre, hogy Sziszkó, akiről eddig azt sem tudtam, hogy van a világon, váratlanul betoppant hozzánk, elmondta, hogy ki ő és hogy anyám nagyon szeretne látni, mielőtt lehunyja szemét, hogy hajlandó lennék -e őt felkeresni Bőnyön. Megbeszéltem vele a látogatás napját. Vonatra ültem, feladtam rá kerékpáromat, Nagyszentjánoson leszálltam, ahol Sziszkó már várt. Nekivágtunk a 12 km-es, köves kocsiútnak, s a forró, nyári melegben hajtottunk. Bennem leírhatatlan feszültség uralkodott, nagyon féltem a találkozás elérzékenyülésétől.

Végre beértünk a faluba és megálltunk a gyermekkori emlékeimben még élő ház előtt, ahol annyiszor nyaraltam. Anyám jött elém kitárt karokkal. Eléje siettem és összeölelkeztünk. Sziszkó is könnyezett velünk. Sokáig maradtunk így, míg anyám aztán eleresztett ölelő karjaiból és bevezetett a lakásba. Ott mutatta be nekem férjét, Csuti Istvánt, a papát! Az az egyszerűség amelyben éltek egy kicsit meglepett és fájt. Mert emlékeimben rég éltek a képek, a régi benyomások: anyám az úriasszony, a lakás úrias berendezésével. Furcsa érzést keltett bennem, mikor megláttam anyámat, a megöregedett kis parasztasszonyt, a lakást pedig kopott, egyszerű berendezésével. Mert nem így volt hajdan! De beletörődtem, hiszen a találkozás öröme mindenek felett állt. Férje, a kis emberke, mert valóban kicsi volt, áldott jó ember volt. Szűkszavúságán is átsugárzott szeretete. Úgy láttam, hogy boldogan élnek, ha szegényesen is, mert a kis susztersságból nem tellett nagyobb életformára, de talán nem is vágytak ilyesmi után. A jó, ünnepi ebéd után aztán anyám száz kérdéssel fordult felém, el kellett mesélnem egész élettörténetemet, mire ő a magáéval felelt. Gyakran elérzékenyült, ami engem is megfogott. Annyit megállapítottam, hogy sokat szenvedett szegény, megbűnhődte a múltat, mindent el sem mert mondani a férje előtt, de én tudtam, hogy mikre céloz. Mindezek ellenére nagyon: boldog volt, hogy megtörtént az első találkozás. Ezek aztán folytatódtak halálukig Táplány-pusztán, a szociális otthonban haltak meg. Anyám 1972-ben, Csuti papa pedig 1973-ban. Az ottani temetőben nyugosznak egy nagy fenyőfa két oldalán, jobbról az anyám, balról a férje, ha szemben állunk a fával.

Egy titkos érzés azt súgta nekem, hogy anyám azért is kereste a velem való találkozást 30 év után, hogy öreg napjaikig majd legyen valaki támaszuk, talán remélte, hogy magamhoz veszem őket. Sajnos, hogy a szűkös körülményeim miatt erre nem kerülhetett sor. Lakásom kicsi volt, nem fértünk volna el benne annyian, külön szobát kellett volna nekik adnom, a fizetésem is kevés volt, amiből élni és gyereket taníttatni éppen elég nehéz volt. Így aztán inkább egy kis pénzzel támogattam őket. Mikor már tehetetlenné váltak, az én aranylelkű unokahúgom közbenjárásával a szociális otthonban helyeztük el őket, ahol teljes ellátásban, gond nélkül élhettek halálukig, örökséget nem hagytak rám, nem is vártam, a házrészüket eladták és bevitték a szociális otthonba.

Azt hiszem, hogy ha anyám is leírhatta volna élete történetét, ez sem fért volna rá száz oldalra, mint az enyém most, amit írok. Hasonló volt az élete a piliscsabai kertünk valahány rózsájához: életének kikeletjén kinyíltak lelki rózsái a leányálmok csillogó vázáiban, majd jött a forró szerelemben égő fiatalasszony! Nyár zenés kalandokkal, csábító csókokkal, színes, illatos rózsanyílással, és elkövetkezett a hervasztó és könnyhullató ősz, mely elfonnyasztotta és avarával betakarta egy élet minden szép és rossz emlékét. Áldás, békesség poraikra, nyugodjanak békében!

Ezen kitérő után, most folytatom Béla-pusztai életünk elindulásának történetét.

Bélapusztán

1950-1952.
Pusztai életünk.
Nélkülözések, nehézségek, újrakezdés.
Tanfolyamok, sikerek,
újra szakfelügyelői megbízatás.

A bélapusztai ház, amelybe költöztünk, egy elhagyott és elhanyagolt nyaraló volt. A szőnyi ún. Molaj /Magyar Olaj/, a háború előtt Maort /Magyar-Amerikai Olajfinomító Rt. volt a neve/ hátamögött, attól kb. 3 km-re állt ez az épület. Az M1-es útról olyan földút vezetett be ide, hogy esős időben tengelyig süllyedt a kocsi, csak gyalogosan vagy kerékpárral lehetett közlekedni a Finomító kerítése mellett, a kocsiúton sehogyan sem. Késő ősztől tavaszig szinte el voltunk zárva a világtól. Amikor mégis halaszthatatlan beszerezni vagy elintéznivalónk akadt, akkor csizmát húztam és neki indultam a térdig érő sárban a falunak.

A házat még az iskolanyitás idején két részre osztották. Egyik felében volt az iskolaterem nagy előszobával, másik részében a lakásunk sok kis helyiséggel. Amint a nagy kerttel nem törődött senki, csak a madarak trágyázták, úgy a lakást sem javítgatta senki. Rosszul zártak az ajtók, ablakok, korhadtak voltak a padlódeszkák, ezeknek végei, ahol a falakkal találkoznak, tele egérlyukakkal. Esténként a petróleumlámpa gyér fényénél gyakran lettünk figyelmesek arra, hogy az egerek a szobánkban, konyhánkban korzóznak, verekednek, táncolnak, még cincognak is. Éjszakánként még a dunyhánkon is mászkáltak. Annyi volt, hogy a macskák is megunták már az egérhúst, így hát magam fogtam hozzá az egérfogásokhoz. Virágcserepeket raktam le esténként 8-10 db-ot, dióval alátámasztva. Reggelre mindegyikben zörgött az egér. Szeptemberre már megfogyatkoztak annyira, hogy ebben a hónapban már csak 72 db-ot tudtam megfogni.

A lakásban 12 helyiség volt, de normális lakószoba csak egy volt. A többiből tantermet alakítottak. Így hát csak egy cserépkályhára támaszkodhattunk a téli hidegekben, de ez is rossz volt, alig adott meleget, legtöbbször a konyhában fűtöttünk egy tűzhelyen, de itt csak addig volt meleg, amíg égett a tűz, mert a helyiségnek csak egy szimpla teteje volt, padlás nélkül. Szóval, sokat szenvedtünk a hidegtől, füsttől.

Ugyanígy voltam az iskolával. Ott is csak egy rossz vaskályha ásítozott, füstölgött és nem égett, nem melegített. Egy kényszer megoldás volt ez az egész, hiszen nyaralónak épült a ház és nem téli lakóháznak.

Miután a lakásban elrendeződtünk, rendbetettük nagyjából az elhanyagolt kertet, a kis gazdasági udvart, ólakat. Vettünk két kismalacot, csirkéket és gazdálkodni

kezdtünk, hogy legyen valami a háznál, hogy néha Pécsre is küldhessünk egy-egy csomagot az egyetemen tanuló fiunknak. Mariska vezette a háztartást, varrogatott az ismerősöknek, én meg nekiláttam az iskolának, rendbe tenni, dekorálni, tantervet készíteni.

Nem tudom, hogy akkor, abban a számkivetettséghez hasonló sorsomban mi adót nekem erőt ahhoz, hogy nem keseredtem el, hanem elkezdtem újra lendületesen dolgozni. Talán a régi hév tüzelt, talán a dac, hogy azért is megmutatom, talán a magárahagyatottságom.

Egy tanteremben, egyszerre tanítottam a négy alsó osztályt, 25 gyerekkel. Mint érdekességet megemlítem, hogy pl. az első osztályba egyetlen egy tanuló járt: Kuczman Imre, de ezt a körülményt úgy kellett tekintenem, mintha egy egész osztály lenne ő. Tehát sok-sok esti előtanulmány után elrendeztem a tananyagot, s elkezdtem a módszeres munkát, pontos időbeosztással, semmi lógással, vagy lazítással. S ezt tettem nemcsak azért, mert éreztem, hogy a szülők figyelik munkámat, s ezen keresztül mérik majd le, hogy igazat mondtak-e annak idején a fuvarosaim rólam, hanem azért is, hogy ha majd jön egy felügyelő lássa, hogy milyen eredménnyel dolgoztam.

Ez be is következett. Tavasszal meglátogatta iskolámat Heitz Kornélia s munkámról a legnagyobb elismeréssel nyilatkozott. Ő volt az a kartársnő, akit a háború előtt viszont én látogattam meg Csémpusztán és Mocsán, még mint monostori iskolafelügyelő és igazgató. Most meg ő engem! Hát így fordul a sors kereke! Eredményeim eléréséhez nagyban hozzásegített Nagy Árpád kollegám, aki akkortájt a Megyénél dolgozott.

Úgy történt, hogy még az odahelyezésem őszén valamilyen ügy miatt be kellett mennem Szőnybe, azt hiszem disznóölési ügyben, mivel akkor még engedély kellett az öléshez a zsírbeszolgáltatás miatt. Hazajövet a műúton összetalálkoztam Árpáddal és megállított. Érdeklődött, hogy vagyok, mit csinálok, hogyan boldogulok az osztatlan iskolában. Nem dicsekedtem, de megelégedésemet fejeztem ki. Eközben az aktatáskájából elővesz egy kis könyvecskét, s melegen ajánlja, hogy eszerint próbáljak tanítani, hogy kísérletezzem ki ami benne vam, aztán majd számoljak be az eredményről. A könyv a Mjelnyikov módszerről szólt, arról, hogy aki eszerint tanít a kisiskolában, kevesebb munkával több eredményt érhet el, mint azelőtt.

A könyvecske nyomán új módszerek, új eljárások születtek iskolámban. Nem akarom részletezni a tanítás mozzanatait, de tanulóim nagyon szépen fejlődtek tudásban, öntevékenységben, széleslátásban. És ezt vette észre Nelli a látogatás alatt. Úgylátszik, hogy tapasztalatait elmondta a Megyénél is, mert számomra azután egymást követték a szakmai meglepetések. Mintha kezdtek volna ott fent megbocsájtani, mintha kezdték volna látni, hogy továbbra is jó munkaerőnek látszom, nem is vagyok olyan ellensége a szoc demokráciának, mint amilyennek nemrég még kikiáltottak.

Mert mi is történt? Nagy erkölcsi elismerésben volt részem. De ezt talán érdemes lesz egy kicsit részletesebben leírni.

Mikulás estéjén ülünk kettesben a konyhában. Pislákoló petrólum lámpánál. Mariska varrogat, én meg szemléltető eszközöket készítek - szokás szerint. /A tanításaim megkönnyítése céljából nagyon sok szemléltető eszközt, sok újítást

készítettem./ Sötétség és pusztai csend vett körül bennünket. Azt kérdi tőlem a feleségem, hogy nem teszem-e ki a csizmáimat az ablakba, hátha hoz valami ajándékot a Mikulás, legyen mibe beletennie. Aztán tréfába fulladt az egész dolog.

Alig telt el néhány perc, halljuk, hogy egy autó áll meg az ajtónk közelében és csapódik ajtaja. Mivel még mindig nem tudtam megnyugodni a lezajlott események után, még mindig bizonytalannak éreztem személyes szabadságomat, a zörej hatására nagyon megijedtünk. No, itt a Mikulás - mondtam. Kis vártatva elég gorombán zörget valaki az ablakon. Kiszólok, hogy ki az? Rendőrség! - mondja egy mély férfihang. Azt éreztem, hogy jobb lesz ha ajtónyitás előtt elbúcsúzom Mariskától. Az idegességtől reszketve ajtót nyitottam. És tényleg belép egy rendőr és egy civil. Kérdi a rendőr, hogy maga itt a tanító? Igen, mondtam. No, akkor idefigyeljen! Mi a Molaji gyártól jöttünk, ez itt a sofőr, most telefonáltak Esztergomból, valami képezde iskolából, hogy úgy készüljön, hogy holnap reggel 8 órára ideérkeznek a diákok, meg tanárok, megnézni, hogy maga hogyan tanít. S ezzel elköszöntek. Az egyik kő leesett a szívemről, a másik ráesett. Tehát holnap, azaz hétfőn reggel.

No, jól nézek ki. Sem vázlataim, sem napi tervem, sem heti tervem nincs holnapra, ill. jövő hétre. Most aztán neki láthatok, mert akik jönnek, nem mások, mint az esztergomi tanítóképző IV. éves növendékei, akiket bizonyára azért hoznak ide hospitálásra, hogy lássanak egy osztatlan, kisiskolai tanítást, mégpedig egy mintaszerű bemutatást. Hát érdemes jól dolgozni? - gondoltam magamban.

Mondtam Mariskának, hogy feküdjön le. Én meg nekifogtam a másnapi munka előkészítéséhez. Felkészülésem hajnali 3-ig tartott. Nyugtalanul aludtam, már 6-kor felkeltem. Kitakarítottam az iskolatermet /mivelhogy az iskolatakarító is én voltam kevés kis pénzért/, Mariska letörölgetett, én a terem díszítéseit hoztam rendbe, még dekoráltam is, hogy üde és csinos teremben fogadhassam őket.

Meg is érkeztek pontosan 8 órára, 20 tanítóképzős lány és két tanár, Szóda Ferenc és Csiszár Albert kíséretében. Ismertettem velük a napi tanítás menetét, aztán el kezdtem tanítani. Délre befejeztem, a gyerekeket hazaküldtem és jött a bírálat. A növendékek egyenként hozzászóltak a látottakhoz és egyhangúlag megállapították, hogy sokat tanultak abból, amit láttak. A tanárok gratuláltak és hívtak, hogy menjek el hozzájuk a gyakorló iskolába tanítani, oda én nagyon kellenék. A délutáni órákban jött értük az autóbusz és eltávoztak. Számomra ugyan fárasztó, de szép nap volt.

Nem is gondoltam arra, hogy ennek a napnak később kellemes következményei is lesznek! Igen. Kellemes, de fárasztó és megbetegítő következményei lettek. Mivel a bemutatott tanításnak nagy híre ment, kezdtek felfigyelni rám. Alighogy befejeződött a tanév, máris behívtak egy 2 hetes, vezetői tanfolyamra. Komárom és Nógrád megyéből mintegy 50 nevelőt. Ez a tanfolyam Pesten volt, ennek ellenére a pesti életből semmit sem élvezhettünk, mert nagyon leterheltek bennünket szakmai és politikai anyaggal. E tanfolyam záróünnepségén tanfolyamvezetői kinevezést adtak át nekem azzal, hogy az egy hét múlva induló tanfolyamot szervezzem meg, biztosítsak előadókat. Hat pedagógus és 80 nevelő voltak a beosztottjaim. Esztergomban volt a tanfolyam, a tanítónőképzőben. Naponta de. előadások, du. szemináriumok. A tanfolyamisták rajongtak értem, nemcsak a szemléletes előadásaim miatt, hanem, mert sok szabadidőt engedélyeztem nekik délutánonként, ha jól megy a tanulás

és sok hozzászólás lesz. Ez a tanfolyam nagy sikerrel zárult. Elismerő oklevelet kaptam érte.

A bélapusztai, a budapesti, az esztergomi személyes sikerek után a dolgok neheze csak ezután kezdődött. Erre azonban majd később térek ki, mivel most válik aktuálissá a családi körülményekkel is egy kicsit foglalkozni.

A tanfolyamok után maradt még a nyárból néhány hetem, amiket a magunk javára fordíthattam.

A perjéspusztai állami gazdaság igazgatója /mert őhozzá tartoztunk,/ 2 hold földet adott, felszántatta, kukoricával elvettette, nekünk csak le kellett szednünk. Kaptunk naponta 2 liter tejet, ősszel 2 zsák almát, sok diót, szőlőt. A pusztabeliek is hozták a mustot, bort és egyebet. Hiányunk ilyesmiben nem volt, de pénzünk az kevés volt. Viszont annál több volt a kapálni való. A fiatalság belesegített. Nem fogadtak el semmit, csupán azt kérték, hogy tanítsak be velük színdarabot, nagyon szeretnének játszani. Kénytelen voltam beadni a derekamat. Szombatonként műsoros estét rendeztünk, ezeken még a Toti is szavalt, a műsor után egy kis tánc következett, amelyhez én zongoráztam a talpalávalót. Később már egy hegedűs is akadt mellém, no meg dobos is. A dobot a Barassó Lalitól kértük el Monostorról.

Az ilyetén szórakozások mellett azonban gondoskodnunk kellett egy kis téli élelemről. Malacokat vettünk, felneveltük és meghizlaltuk. Ez utóbbi keserves munka volt, mert a kukoricát csak Szőnyben lehetett megdaráltatni. Kocsim nem volt, így az 50 kilós zsákot a bicajom csomagtartóján toltam be Szőnybe, kb. 5 kmre tőlünk, ki a tatai útra, onnan a faluig, majd a Belső utcán végig a darálóig. Egy egész délutánba került amíg megfordultam. Így cipelgettem a darát még akkor is, amikor vállaltam buta jószívvel, hogy Farkaséknak is hízlalok egyet. /Meghálálta!/ Viszont a disznóölés jól jött, megtelt a kamra jó falatokkal. Az egyik ilyen disznótor nevezetes volt, mert meghívtuk rá Toti két évfolyamtársát: Szereday Zolit és Menyhárt Jánost, akik több napig tartózkodtak nálunk és átjártak ide, a Kolóniára. Menyhárt ide udvarolt akkor még.

A Kolóniával kapcsolatban eszembe jut ismét a szegénységünk. Amíg sok más orvostanhallgató a nyarat élvezte, addig a mi, drága és már akkor is szerény fiúnk idejárt a Kolóniára dolgozni, malterhordó segédmunkás volt a kőművesek mellett. Nem szégyellte a munkát. Fájt a szívünk, hogy kénytelen munkát vállalni, de nem volt téli kabátja, venni sem tudtunk neki, így megkereste az árát itt az akkori építkezéseknél. A pénzből, sajnos, csak egy sötétzöld Lóden-kabátra tellett. Nagyon nehéz munkája lehetett, mert bizony amit reggel magával vitt, 1 kiló kenyeret és egy jó nagy darab szalonnát, abból este nem hozott vissza semmit. Kivették belőle a malteros vödrök. A nagy munka után alig volt 1-2 nap pihenője, máris indulnia kellett Pécsre, az egyetemi tanulmányok folytatására. Szorgalmas gyerek volt, pedig nem tudtuk ellátni minden jóval, ha nem is írt róla ritkán küldött leveleiben, de sok lemondásban volt része. Mégis olyan komolyan fogta fel eljövendő hivatását, oly szép eredményeket produkált, hogy be tudott jutni az egyetem élettani intézetébe, ahol demonstrátor! munkát végzett, ill. azokat készítette elő. Ezzel szinte egyengette már előre azt az utat, amelyen majd később, ha végzett, be tud jutni valamelyik klinikára gyakorló orvosnak, ahonnan aztán már nyitva áll a felemelkedés lehetősége, csak

keményen kell továbbra is érte dolgozni. Végül így is történt. Aztán visszament és ismét ketten maradtunk.

Bármennyire is feltaláltam magamat bélapusztai életemben, mégsem tudtam belenyugodni a tanyai élet primitív körülményeibe, sem barátok, sem kollégák nem voltak, mindentől: falutól, üzletektől, postától, állomástól, Tanácstól távol, petróleumlámpa és egerek, trágyaszag és tehénbőgés, állatpotyadékos utak és napégette rétek jelentették a környezetet. Nem csoda, ha titkon égett bennem a vágy, hogy innen egyszer elkerüljek, valami kulturált helyre. A fülembe jutott, hogy a Kolónián, amely ezekben az években épült, ahol Toti is dolgozott, egy szép kultúrház is épült, melyben különböző kultúrcsoportokat szándékoznak indítani, többek között egy zenekart is. Nosza, nekem sem kellett több. Felkerestem Fátrai Márton, akkori zenekarvezetőt, s beajánlkoztam nála hegedűsnek, de ha kell harmonikázom vagy ha kell zongorázom is. Mondanom sem kell, hogy nagyon megörült nekem és kért, hogy okvetlenül vegyek részt a muzsikálásban. Hetenként kétszer volt próba, rendszerint este 8-10-ig. Kerékkel jártam át. Az út elég hosszú és elég rossz volt, mégis vállaltam, mert rettenetesen ki voltam éhezve egy kis kultúrált muzsikára. Megvallom azonban, hogy-e muzsikálási vágy mögött volt egy titkos gondolatom is. Az, hogy jó lenne egyszer idekerülni, ehhez az iskolához. Sok jóban lenne részem. Csak egy osztályban kellene tanítanom, talán lakást is kapnék idővel, központifűtéssel, hideg-melegvízzel. Talán így, hogy idejárok zenélni, majd megismernek és sikerül egy kis protekciót szereznem.

A vágyból egy év múlva valóság lett. Hosszú története van ennek.

Augusztus utolsó napjaiban történt, hogy meghívót kaptam egy pedagógus nagygyűlésre, Komáromba. A megyei vezetők itt elmondták a jelenlevő iskolaigazgatóknak a következő tanév feladatait, azoknak végrehajtási módját. Majd ezután Németh László a megyei tanács műv.o.vezetője felolvasta az újonnan kinevezett megyei felügyelők névsorát. S hallom egyszercsak: Tóth Kálmán bélapusztai tanítót pedig kineveztük a megyei kisiskolák szakfelügyelőjévé. Nagy ováció kisérte a bejelentést, nagy taps. Hiszen akkor engem már régóta ismertek régebbi iskolalátogatásaimmal kapcsolatban. A bejelentés azzal folytatódott, hogy egyidejűleg felmentenek bélapusztai állásomtól és helyembe Kiss Sándorné szőnyi tanítónőt nevezik ki. Ők ki is költöztek hozzánk s mivel a lakás úgy is elég nagy volt, megfeleztük velük. Férje egy igen szorgalmas, rendes ember volt, aki a Molaj-ban dolgozott. Szabadidejében rendben tartotta a kertet, az egész háztáját. Jól kijöttünk egymással.

Én meg otthagyva a kis iskolát, naponta jártam fel Tatabányára, a Megyei Tanácshoz hivatali teendőimet ellátni. Reggelenként ötkor keltem, kerékpárra ültem és a szőnyi állomásra hajtottam, mivel abban az időben ennek a Kolóniának állomása még nem volt. Ott vonatra ültem és mentem Tatabányára. Délután 4-ig dolgoztunk. Akkor kimentünk az állomásra és az ún. tanácsvonatra ültünk. Ez egy különjárat volt akkor, mert a Tanács tisztviselői zömmel vidékről jártak be. A vonat azonban csak Almásfüzitőig ment, s onnan tovább Esztergomba. Így meg kellett várnom a pesti vonatot, amivel Szőnybe tudok utazni, hogy aztán onnan ismét biciklivel hazaérjek. Ezt a strapát kellett naponta végig csinálnom akár sütött a Nap, vagy esett vagy havazott.

A hivatalba beérve átnéztem napi postámat, a legsürgősebbeket elintéztem és 9-kor már ismét vonatra ültem, hogy elinduljak valamelyik kis faluba iskolát látogatni. Komárom és Esztergom megye összes kisiskolája hozzám tartozott. Ez 35-40 olyan iskolát jelentett, ahol csak 1 vagy 2 tanító tanított. De hozzám tartozott még a két megye 132 iskolájának minden alsó osztálya, legyen az kis- vagy nagyiskola. Volt tehát feladat bőven. Én inkább a pusztai iskolákat vettem pártfogásba, ők szorultak rá leginkább a segítségre. Ez a terület volt a nehezebb oktatási szempontból is, a közlekedés szempontjából pedig megerőltető. Mert akkor még nem jártak autóbuszok a tanyák felé, jó időben kerékkel mentem úttalan utakon, rossz időben a vonatról leszállva, gyalog vágtam neki a dülőutaknak. Sokszor megtörtént, hogy az aktatáskámba csomagolt zsíroskenyeret este érintetlenül hazahoztam, mert nem értem rá elfogyasztani. Valahány helyen jártam, mindenütt hálásak voltak a kollégák a sokoldalú segítségemért. Így jártam, ilyen megerőltető körülmények között hetenként 4 napon az iskolákat. Balga hittel azt gondoltam, hogy áldozatos munkámmal majd magasra emelem a kisiskolai oktatás színvonalat, hogy elérhetjük azt, hogy a tanyasi gyerek is olyan tudásanyaggal léphessen felsőbb iskolába, mint a községi vagy városi iskolából kikerült tanuló, lehet, hogy a tanulók nagy részénél elértem ezt a célomat, de nekem nagy megerőltetésembe került ez az apostolkodás. Sőt többe, mert lesoványodtam, nem volt ellenálló képességem, egyre fáradékonyabbá váltam. Nem is csoda. Az őszi hidegben, esőben, vagy téli hidegben, havazásban kerekezni, gyalogolni, fűtetlen szobákban aludni, stb. egy erős embert is megviseltek volna.

Két tanéven át csináltam ezt a héroszi munkát. Fizetésben többletet jelentett ugyan ez a beosztás, de egészségben fogyatkozást. Beláttam, hogy nem nekem való ez a munka, mert bután, ostobán agilis egyéniségem előbb-utóbb a bajba sodor. Elhatároztam, hogy benyújtom lemondásomat és kérem magamat az itteni iskolához. Lemondásomat elfogadták és kineveztek az almásfüzitő-felsői ált. iskolához igazgató-helyettesnek.

Almásfüzitőn

1953.
Igazgató helyettesi kinevezés Almásfüzitőre. Lakásszerzési gondok.

Szeptember elsején elfoglaltam új állásomat. Heti 8 órában tanítottam, a többi időt az iratok rendezésére, adminisztrációra fordítottam. Egyelőre kerékkel jártam át ide tanítani Bélapusztáról. Az iskola akkori igazgatója, Ágoston János, hogy ne kelljen a pusztáról bejárnom, lehetővé tette, hogy ideiglenesen az iskolában helyezkedjem el. Kiüríttetett egy szertári helyiséget, amelybe mi, a legszükségesebb bútorokkal beköltöztünk. Ez nagy segítségnyújtás volt részéről, de azt hiszem felsőbb utasításra engedte meg, mert a későbbiek folyamán nem sokat élveztem jóindulatát, mert minden munkát velem végeztetett, hiúsága nem tudta elviselni az én egyre növekvő népszerűségemet. De mindent el kellett tűrnöm tőle, mert volt távfűtéses szobánk, villanyvilágításunk, vízvezetékünk, közel kerültünk az üzletekhez, kultúrházhoz, és fűtött iskolában taníthattam. Minden kényelmünk meg volt a tanyasi élethez viszonyítva. Lassan felszámoltuk a pusztai gazdaságunkat is. A meglévő három süldőnket átvette az állami gazdaság azzal, hogy majd ősszel ad helyette egy ugyanolyan súlyú hízót, amit meg is kaptunk. Ott maradt bútorainkat elhoztuk onnan és Molnár Tóniék akkor még elég gyéren berendezett lakásában helyeztük el. Így elrendeződtek ideiglenesen a körülmények, végleg elbúcsúztam Bbélapusztátóől a lakosok legnagyobb keserűségére, mert a fülembe jutott, hogy amióta én onnan eljöttem, a tanítás nagyon gyengén folyik, a gyerekek keveset tanulnak, megszűntek az ifjúsági előadások. Mi is úgy megsiratjuk a tanító urat, mint annak idején a monostoriak - mondták a pusztaiak. Az utódom ugyanis inkább gazdálkodott, mint tanított. Két év múlva meg is szüntették ott az iskolát.

Én meg itt a Kolónián a kulturális élet egyre nélkülözhetetlenebb tagjává váltaim. Úttörő énekkart és gyerekzenekart alakítottam, melyekkel a nyilvánosság előtt is felléptünk nagy sikerrel. A Fátrai tánczenekarnak is állandó tagja voltam, muzsikáltunk itt és vidéken, ünnepélyeken, bálokon, lakodalmakban, 100-150 forintot kaptunk fejenként egy-egy éjszakai muzsikálásért. Kellett a pénz, mert itt már nem lehetett gazdálkodni, a boltból kellett élnünk. Igaz, hogy ezek mellett sok társadalmi munkát is végeztem, hogy az itteni társadalom befogadjon, a hivatalos emberek elismerjenek idevalósinak és így lakáshoz juthassak. Közben állandóan érdeklődtem megürülő lakások után, minden ismerőst mozgósítottam ennek érdekében.

Egyszer csak mondják nekem, a tanári szobában, hogy ürül egy lakás a Klement Gottwald út 4. szám alatt a 3. emeleten. Siettem be a Timföldgyárba Orszkij nevű orosz igazgatóhoz. Nagy nehezen bejutottam hozzá és előadtam lakáskérelmemet. A tolmácsa egy Sárga Béla nevű férfi volt, aki tolmácsolta neki kérésemet. Nem tudom, hogy hogyan tolmácsolta mondanivalómat, nem lehettem neki valami szimpatikus, hozzá még ismeretlen is voltam neki, de az orosz csak annyit mondott, hogy: Nyet! Aztán ajtót nyitottak nekem. Nagyon szomorúan mentem vissza az iskolába. A Kartársak vigasztaltak, hogy akad még lakásürülés.

Néhány nap múlva valaki mondta nekem, hogy menjek be ma ismét a gyárba, kérjem újra a szóbanforgó lakást, lehet, hogy sikerülni fog, mivel a Sárga Béla helyett ma a Vera néni, egy idősebb nő tolmácsol. Ez a Vera néni nekem nagy tisztelőm volt munkám miatt. Be is mentem. Vera néni soron kívül bevezetett az orosz igazgatóhoz. Tolmácsolta kérésemet, talán elmondta neki munkámat, eredményeimet. Elég az hozzá, hogy Vera néni néhány mondata után azt mondta az igazgató, hogy: Jesz! és aláírta lakáskiutalási papíromat. Megkaptam a lakást. Nagy örömmel kerekeztem haza. Lobogtattam a papíromat a Kartársak előtt. Ők is örültek az eredménynek. Én meg annál jobban, hogy megszabadulhattam az iskolai kényszerlakástól. Csak Mariska nem örült a lakásnak, mivel a harmadik emeleten volt. Sokat kellett lépcsőznünk, ő is, én is nehezen jártuk a sok lépcsőt, no meg nyáron majdnem kibírhatatlanul meleg volt a lakás, mivel a legfelső emeleten volt, s a lekátrányozott, lapos tető csak úgy szívta magába a meleget. Mindezek ellenére mégis jó volt egy kétszobás, összkomfortos lakásban lakni, fűtéssel, hideg-melegvízzel ellátva. S ebben a lakásban laktunk hét évig, amíg a tragédia: Mariska betegsége és halála be nem következett. A lakás rossz oldala csak az volt, hogy tömbházban laktunk, s rajtunk kívűl még 17 család lakott a házban. Állandó zaj és hangoskodás hallattszott ki a lakásokból, folytonos futkosás, dobogás a lépcsőházból. Néha, olykor elmentünk Molnár Tóniékhoz, vagy Schell Tiborékhoz egy kis kártyázásra, hogy kikapcsolódjunk. Vagy ritkábban Molnár Gyuláékhoz Szőnybe, azért ritkán, mert amennyire intelligens és finom lelkű nő volt a felesége, a Teca, olyan nyers és mondhatnám bolond, idegbeteg volt a férj. Ezek a családi barátságok aztán lassan szétfoszlottak. Schnellék elköltöztek Oroszlányba, a bolond Molnár Komáromba, Molnár Tóniék ugyan itt laknak még, de italozókká váltak, s az ilyen emberekkel én nem tudok barátságot kötni.

1954.
Szanatóriumi élet.
Munka Érdemrend.

Most néhány szomorú év következik. Az eddig derűsségemet, hangulatos napjaimat szürke felhők közeledése kezdik beárnyékolni. Egészségi állapotom kezdett romlani. Hőemelkedések, éjszakai izzadások, étvágytalanság, gyors kiszáradás kezdtek jelentkezni. De nem vettem komolyan ezeket a tüneteket. Folytattam tovább eddigi, megerőltető munkámat, jártam a zenekarral vidékre, bálokat végig muzsikálni, szívni a sok cigarettát, inni a söröket, kimelegedni a harmonika huzavonájában, belélegezni a táncolók által, felvert port, stb. stb. Itthon meg az énekkarokat tanítani, mert kettő is volt: gyerek és felnőtt kórus, meg az iskolában is rámrakták az énektanítást, mert senki sem értett a zenéhez, stb. stb. Nem is gondoltam arra, hogy nekem egy behegedt kavernám szunnyad a szívem felett, amely csak arra vár, hogy egy megerőltető munkatempóban legyengült szervezetet találjon, s azonnal kinyíljon és szabadon engedje az eddig letapasztott tbc. bacillusokat. A tüdőtöltés után meggyógyulva, illetve csak megjavulva az elbocsájtásnál legalább csak annyit mondott volna a kezelő orvos, hogy ezentúl nagyon kíméletes életmódot kell folytatnia, akkor talán minden másként történt volna. De lehet, hogy így volt jobb, ahogyan most van. Ki tudja?

A tavasz vége felé már nagyon nyugtalanítottak a kellemetlen tünetek. Elmentem a tüdőgondozóba, ahol dr. Rékási főorvos vizsgálat alá vett, és mint régi tüdőst alaposan megnézett. Volt átvilágítás, vérsüllyedésmérés, köpettenyésztés, gégetampon, stb. Különösebbet nem tapasztalt, de azért isonicid tabletták szedését rendelte el és pihenést, azzal hogy két hét múlva jelentkezzem újra. Újabb vizsgálatok következtek. Sajnos, rosszabbodást látott. Az átvilágításnál nagyobbnak látta a foltot, a vérsüllyedés pedig 68 m/m-t mutatott. Majdnem összeestem a meglepetéstől, amikor azt mondta, hogy azonnal szanatóriumba kell vonulnom. Ez május 11-én történt. Egyből kiírt betegnek és figyelmeztetett, hogy lehetőleg ne érintkezzem senkivel, külön evőeszközzel étkezzem, amit forró vízben mossanak el, stb. Szóval fertőző beteg vagyok. Képzelhető milyen lelki állapotban voltam. Szerettem volna öngyilkos lenni, nem tudván, hogy mi vár rám.

Szörnyen nehéz napokat éltem át. Várnom kellett amíg a szanatóriumban ürül egy ágy és akkor mehetek. A szanatórium Síkvölgy pusztán volt, Tatabányától délre, mintegy 6 km-re délre, dombos erdőségben, a szénbányák vezérigazgatójának

elhagyott nyaralójában. Itt dr. Lakatos Pál volt a főorvos és mellette dolgozott még két orvos, dr. Cserny és dr. Feszly. Töprengve és izgalommal vártam, hogy mikor jön a behívó. Két hét múlva meg is érkezett azzal, hogy június 28-án vonuljak be. Az utasításban az állt, hogy reggel jelentkezzem a tatabányai kórház portáján, ahonnan majd mentőautóval kivisznek a szanatóriumba. Reggel 8-kor már a portán várakoztam, abban a reményben, hogy nemsokára már jönnek is értem. Sajnos sokáig, du. 4-ig kellett várnom, mire kivittek. Az úton azt gondoltam, sebaj, azt a két-három hónapot kibírom amíg kikezelnek, aztán újra hazamegyek és taníthatok tovább. /Sajnos 2 év lett belőle!/

Elcsigázottan, éhesen, a várakozástól kifáradtan érkeztem meg több társammal a szaniba. Eta nővér fogadott. Tiszta ágyneműt húzott, átadta a kórházi fehérneműt, beleöltöztem és jelentkeztem a „Főbácsinál", így hívta mindenki a főorvost. Megvizsgált és ágyba parancsolt azzal, hogy három napig nem szabad felkelnem. A nővér meg hozta a tablettákat, a Past és az izonicidet. Az előbbiből naponta 20 darabot kellett lenyelni. Én nem fogadtam szót, nem feküdtem le azonnal, be is lázasodtam. Nagyon odavoltam. Jött is azonnal a Főbácsi és nyomta belém a penycillin injekciókat. Jobban lettem. Az történt ugyanis, hogy a le nem fekvés és az egész napi strapától a nyilt kaverna beszórta bacikkal az egészséges jobb oldali tüdőmet is és azt is megbetegítette.

A kórteremben 12-en feküdtünk. Barátságosan fogadtak. Gyorsan összemelegedtünk. Különösen két emberhez fűzött barátság; Vadász Jóska szári tanítóhoz, aki már régebben, volt ott és Herczeg Lajos komáromi könyvelőhöz. Később jött Lőrincz Pista is Komáromból, aki humorával tartotta bennünk az életkedvet. Erre szükségünk is volt, mert gyakran megtörtént, hogy a szomszédos ágyon haldoklott valaki és ez elég hangulatrontó dolog volt.

Kimondhatatlanul sokat keseregtem a szanatóriumi élet első egy-két hónapjában. Nagyon fájt, hogy ott kellett hagynom az otthont, az iskolát, a zenekart és mindent, amikhez oly erős szálak fűztek. Gondolataim mindig otthon jártak és űztem, hajtottam volna a napokat, hogy az általam elképzelt néhány hónapi gyógykezelésem mielőbb átessek. Arról ábrándoztam, hogy őszre ismét otthon leszek s gyógyultan léphetek újra az emberek közé. Ez az ábrándozás azonban nem tartott sokáig. Mariska szorgalmasan látogatott vasárnaponként annak ellenére, hogy ez elég körülményes dolog volt a közlekedés nehézségei miatt, s vígasztalt, kitartásra buzdított.

A gyors gyógyulás reménye azonban rövidesen teljesen összetört bennem, amikor Toti is eljött meglátogatni a nyár elején. Mint V. éves hallgató hazajött vakációra és első útja hozzám vezetett. Beszélt a Főbácsival is. Hogy miről volt szó, azt nem tudom, csak mikor a parkban leültünk egy padra, Toti tapintatosan a tudtomra adta, hogy ebben a tanévben nem taníthatok, mert legalább egy év kell a meggyógyulásomhoz. Rendes gyerek volt, nem áltatott, megmondta az igazat, hogy mire számítsak, de bennem összedőlt egy világ. Valószínűnek tartom, hogy arról is beszéltek egymás közt, hogy csak műtét árán szabadulhatok meg a tüdőbajomtól, de akkor már mint az orvosok és Toti erről bölcsen hallgattak, nehogy tragédia legyen belőle.

Nem tehettem mást, mint belenyugodtam sorsomba, beletörődtem, a szanatóriumi életbe, csináltam azt, amit a többi: elfelejteni a külvilági életet és mindent egyre tenni fel, meggyógyulni és újra dolgozó embernek lenni.

Gyógyulásunk érdekében szigorú rend uralkodott a szaniban.

Étkezés tekintetében a következő: 8-kor reggeli /kávé, méz, vaj, lekvár/, 10-kor tejivás, /fél liter/, 12-kor ebéd, /leves, főzelék hússal, sütemény/, du. 4-kor tejivás, este 7-kor vacsora, /hidegtál/, este 9-kor tejivás. Mindenki hízott. Én is, mire egy év múltán műtétre kerültem, közel 20 kilót híztam /56-ról 75-re dagadtam/.

Pihenés tekintetében nehéz volt megszokni a fekvési rendet. A napi 24 órából csak 5 órát lehettünk talpon, étkezések és rövid séták a parkban, a többit fekvéssel kellett töltenünk. Mert az volt az orvosi vélemény, hogy a tüdőbajt a fekvő pihenés jobban gyógyítja, mint bármely orvosság. Igaz is! A pihenés kétféle volt. Délelőtt is, délután is a pihenő első felét teljes csendben, szinte mozdulatlan fekvéssel kellett tölteni, /kb. 2 óra./ a másik felét is végig kellett feküdnünk, de lehetett már beszélgetni vagy olvasni /kb. 2 óra./ Nyáron a kórteremben feküdtünk a nagy meleg és napsütés ellen védekezve, ősszel és télen kinnt a szabadban, egy vastag, szőrmezsákba bújva, egy féltetős, hosszú, elöl teljesen nyitott épületben. Sokszor betakart bennünket a hó is, és még csak náthásak sem voltunk.

A gyógyítás módszeréről is meg kell azonban emlékeznem. Ez kétféle módon történt attól függően, hogy a beteg milyen állapotban volt. Akinél kisebb mértékű volt a fertőzés és kaverna még nem alakult ki a tüdejében, azt hagyományos módon, tehát gyógyszeres kezeléssel gyógyították, akinél pedig, mint nálam is, súlyosabb volt a helyzet, azokat modern eljárással, tehát műtéttel gyógyították. Mindezt én csak később tudtam meg, mikor már kés alá kerültem. Itt a szanatóriumban mindenkit felhízlaltak és gyógyszeresen kezeltek. Ez kétféle okból történt: aki könnyebb beteg volt, az ettől a kezeléstől meggyógyult és néhány hónap után hazament /hej, de irigyeltük őket, mikor búcsúztak tőlünk/ s ha kímélő életmódot folytatott, soha többé nem látta a szanit, viszont aki súlyosabb beteg volt, az ettől a kezeléstől alkalmassá vált arra, hogy megműtsék. Ez utóbbiak közé tartoztam én is. Sajnos!

A hízlalás módját már ismertettem, a gyógyszeres kezelésről is meg kell emlékeznem. Naponta 20 drb PAS-tablettát /10 filléres nagyságú/ és 3 drb isonicid tablettát nyeltünk le. Az előbbi meszesített, az utóbbi bénította, de sajnos meg nem ölte a Koch-bacillusokat. A tabletták nyelését hamar megtanultuk a régebbi betegek kioktatása által, nyeltük, mint a kacsa a nokedlit, de az injekciózásokat már nehezebben tudtuk elviselni. Az új betegek, mint én is, két hétig, minden reggel streptomycin injekciót kaptak. Mikor az Eta nővér megjelent az ajtóban az általunk elnevezett „csődörtűvel", agyunkba szökött a vér, keltünk ki az ágyból, gatyánkat letoltuk, megkapaszkodtunk jó erősen a vaságy végében, s a Nővér kíméletlenül belenyomta a tomporunkba a 10 centis tűt, hogy a kb. 1 deci, sárga folyadékot átadja ereinknek. Félelmetes, nagy tű volt, hiszen azért is tiszteltük meg a fenti csúfnévvel, de nem a beszúrás volt a fájdalmas, hanem a folyadék benyomása az izmok közé. Iszonyatosan fájt. Utána valósággal lebénult az a felünk, ahova adta. Alig bírtunk az ágyba vánszorogni. A fájdalmat nemcsak a folyadék mennyisége okozta, hanem az is, hogy az injekció nem állt tisztán streptomycinbol, hanem más kísérő folyadék is volt benne. Ugyanis abban az időben, a háború utáni években nem állt rendelkezésünkre tiszta, azaz tömör streptomycin, hanem a már ilyennel kezelt betegek vizeletéből választották ki, s adták más betegeknek, így nekünk is.

Egy hónap letelte után újra kezdődött ez az injekciózás. Aztán minden szombaton reggel szurkáltak bennünket, vért vettek, hogy a vérsüllyedést ellenőrizhessék.

A pihenés, a gyógyszerek, az injekciók, a bőséges koszt annyira helyrehoztak, hogy nem kellett már egész nap feküdnöm, ágyban kosztolni, hanem már én is felkelhettem, mehettem a parkba rövid sétára. De gyakran hívtak átvilágításra. Főbácsi forgatott jobbra-balra a képernyő előtt s mondta magában, jól van, szépen tisztul, talán egészen rendbe jön. Kezdtem örülni, hogy talán elkerülöm a műtétet, mert suttogták körülöttem a betegek, hogy alighanem megbicskáznak. Hogy honnan vették ezt, nem tudom. Ugyanis a Főbácsi szavait én a baloldali kavernámra vonatkozóan értettem, pedig nem arra vonatkozott, hanem arra, hogy a beszóródott jobboldalam kezd kitisztulni. A baloldalamat jóformán már figyelembe se vette, mondván, azon már csak a műtét segít.

Ilyen változatos volt az élet a szaniban. Mindenki igyekezett vígkedélyű lenni, de mindenkinek a lelkében ott ült egy aggodalom, szomorúság. Különösen akkor vett erőt rajtunk az emlékezés érzése, mikor csendes pihenőnk volt, s látszott az arcokon, hogy mindenki hazagondol és szedegeti egy csokorba emlékeit. Nekem is állandóan eszemben volt az otthon, Mariska és a gyerek, hiányoztak nagyon. Ha a parkban sétálgattam, mindig csak hazafelé néztem az eget s kérdeztem a felhőktől, mit csinálnak most otthon kettesben vagy egyedül, nélkülem? Kissé megnyugodtam, mikor Mariska egyik látogatása alkalmával újságolta, hogy az egyik szobát kiadta két kolléganőnek, Ilinek és Icának, így most már nem voltak annyira egyedül, hiszen Toti is visszament Pécsre, utolsó, szigorló évét letölteni.

A csendes fekvések alatt eltűnődtem azon is, hogy néha milyen furcsán találkoznak az események, illetve ütközik a szép és a csúnya, a boldogság és szomorúság egymással. Nálam is, hogy milyen körülmények tették nevezetessé a szanatóriumba való bevonulásomat.

Mint akkor, úgy most is megpróbálom sorba szedegetni az ezzel kapcsolatos emlékeimet.

A szanatóriumba való bevonulásom előtti héten felkeresett Nagy Lajos kollégám, akivel annak idején, mikor felügyelő voltam, együtt dolgoztunk a Megyénél, ő személyügyi előadó volt akkor, s mondta, hogy felterjesztettek az Elnöki Tanácshoz kitüntetésre, a kisiskoláknál teljesített eredményeim alapján. Készüljek fel az utazásra. Harmadnap kaptam is egy táviratot Pestről, az Elnöki Tanácstól, hogy jelenjek meg a kitűzött napon, az Országház kupolatermében. Sajnos sem ünnepélyes fekete vagy sötét ruhám nem volt, sem egy megfelelő tavaszi kabátom. Felvettem magamra egy meglévő közepes szürke öltönyömet, s a Molnár Tónitól kölcsön kértem az eső kabátját, mert esős, hűvös idő volt. Ezzel elindultam.

Az Országházat nagynehezen megtaláltam, úgy emlékszem, hogy a 2-es villamossal mentem oda. Megkerestem a táviratban megjelölt kaput, ahol két fegyveres katona állt őrt. A távirattal igazoltam magamat, beengedtek bizonyos útmutatással. Bejutván a vastag szőnyeggel és nehéz csillárokkal ellátott folyosóra, két egyenruhás férfi közrefogott, elkísért a ruhatárhoz, majd a kupolaterembe, ahol megmutatták a helyemet. Akkor már elég sokan gyülekeztek ott. Mindenki, nők és férfiak ünnepélyesen kiöltözve, csak én voltam kopott verébhez hasonló. Nagyon feszélyezve

éreztem magamat. A láz is gyötört, hidegrázást éreztem, néha vacogtam, de erőt vettem magamon, hogy kibírjam. Beteg voltam. Egy kis örömöt az a titkos érzés adott mindkettőnknek, hogy a kitüntetéssel majd egy kis pénz is jár, milyen jó is lesz, veszünk rajta a gyereknek ruhát, adunk neki egy kicsit több zsebpénzt, stb. Ülünk csendben a széksorokban, kisvártatva bevonul az elnökség. Rövid megnyitó beszéd után olvassák a neveket. Egymásután mennek az elnöki asztalhoz. Engem is olvasnak. Odamegyek én is. Mondják, hogy ezért meg azért az Elnöki Tanács a Munka Érdemrenddel tüntet ki s átnyújtja az elnöklő Dobi István az Emléklapot és a dobozban az érmet, és kezet nyújt. Aztán mentem a helyemre, mint a többi. Borítékot nem mellékeltek, pénzt nem adtak melléje. Nagyon nagyot csalódtam reményeimben. Mint később megtudtam, ezt a kitüntetést oly nagynak tartották, hogy pénzzel megsérteni nem lehet. Ez erkölcsi elismerés, annak is a legmagasabb foka. Szátok meg - gondoltam magamban. Aztán átvezettek bennünket a vadászterembe, ahol hosszú asztalnál terítve volt mindennel, arni szemnek-szájnak ingere. Hideg, meleg ételek, különleges ínyencségek, torták, sütemények, válogatott italok, cigaretták, feketekávék kínai porcelánokban. A terem közepén csoportokba verődött embereket elegánsan öltözött, fehérkesztyűs pincérek kínálták italokkal. Itt szerencsém volt olyan csoporthoz kerülnöm, ahol többen Dobi és Kádár elvtársakkal beszélgettek, így engem is megkérdeztek, hogy hol működöm és miegymást, különösen Dobi elvtárs érdeklődött, mint földitől, hogy mi újság van otthon. Elbeszélgetett velem. Aztán lógó orral hazajöttem, itthon nem akarták elhinni, hogy nem adtak a kitüntetés mellé pénzjutámat is. Tartott tovább a nyomor, engem egyre jobban rázott a hideg a növekvő láztól.

Ezen kis kitérő után gondolatban visszatérek a szanatóriumba és folytatom az ottani élet leírását.

Tragikus helyzetünkbe lassan beleéltük magunkat, a napok egyformasága már elfelejttette, hogy miért vagyunk itt, egyre jobban felütötte fejét a humorizálás, egymás ugratása, az esti mesék, a viccek, s mert nők is voltak fele arányban, a velük való társalgás, élettörténetek mesélése. Szombatonként keskenyfilm-vetítés volt, hogy egészen el ne maradjunk a világtól. Csak nevettünk magunkban, amikor egy-egy új beteg jött a szaniba, s mikor az ágyánál csomagolt ki és kezdett elhelyezkedni, igyekezett mondani, hogy őneki nincs ám tüdőbaja, csak a torka fáj, meg a mellét karcolja, stb. Persze mi régi betegek csak „röhögtünk" az ilyen meséken, mert tbc. nélkül senkit sem utalnak be ide. Mi is mondtuk nekik ilyenkor, hogy persze, mi is csak hajizzadással kerültünk ide. Nagy selma volt köztünk a Vadász Jóska tanító barátom, aki többször megtréfálta az újonnan bevonuló betegeket. Az elhelyezkedés után ugyanis jelentkezni kellett a Főbácsinál elbeszélgetésre. A Jóska ilyenkor odament az új beteghez, adott neki egy papiros zacskót azzal, hogy abba jó nagyot leheljen bele, fogja be jó erősen a zacskó száját és vigye magával a Főbácsihoz, mert leheletvizsga is lesz. Más alkalommal pedig, mikor egy beteg végleg hazament, be kellett mennie a Főbácsihoz az elbocsájtó papírért. Ezalatt egy téglát tettek a bőröndjébe egy kis írással, hogy hallottuk, hogy építkezni akar, hát segítünk mi is. Volt olyan, aki csak otthon vette észre, hogy téglát cipelt egész hazáig. Az éjszakai tréfákról talán nem is beszélek, ezek már férfias dolgok voltak. Múltak a napok,

hetek, hónapok, egyre megszokottabbakká váltak a szanatóriumi élet körülményei. Változatosságot csak az hozott nekünk, ha vasárnaponként a délutáni órákban megállt a busz a szani előtt, szálltak ki belőle a látogatók, s lestük, hogy jött e valaki hozzánk látogatóba. Természetes, hogy Mariska volt a leghűségesebb látogatóm, aki eleinte minden vasárnap eljött hozzám, később, mikor már javultam egy kicsit, testileg-lelkileg könnyebben voltam, kértem, hogy ne fárassza magát annyiszor, megelégszem én azzal is, ha minden második vagy harmadik vasárnap jön el, ő sem örvendett valami jó egészségnek, kifárasztotta az utazás. Egy alkalommal Harsányi Bozsó is meglátogatott. Miklós tartozott még a kitartó látogatóim közé. Ők akkor Tatabánya-felsőn laktak, onnan járt ki hozzám kéthetenként vállalva a 7 km-es utat oda-vissza gyalogosan.

Azt viszont soha nem felejtem el és nem tudom a volt kollégáimnak megbocsájtani, hogy 2 évig tartó betegségem ideje alatt nem akadt köztük egy sem, aki meglátogatott volna. Így hálálták vissza azt a sok segítséget, amiket a tanításban segítettem nekik! Nagy jóság = gyarlóság!

Lassan eljött a karácsony, az újév. Sokan hazamehettek néhány napra a családjukhoz, de én nem. Az én karácsonyfámon itt gyúltak ki a gyertyák a szanatórium előcsarnokában, az én Szilveszterem itt telt el egy keskeny-film megtekintésével, TV akkor még nem volt, a rádiót 10-kor elzárták és fekvés. Ébren álmodoztunk arról, hogy ezen az éjszakán hány millió ember szórakozik most, mi meg itt fekszünk, lemondunk mindenről, hogy újra boldog emberek lehessünk, ha majd egyszer hazamegyünk. Már június óta itt élek és még egyszer sem mehettem haza. Egyelőre nincs is a hazamenetelre kilátás.

1955.
Várakozás, vizsgálatok, szenvedések, műtét. Toti doktorrá avatása. Akik segítettek és akik nem.

Bár szomorúan teltek el az ünnepek, az újév első napjai mégis hoztak egy kis örömet nekem. Még az ősz folyamán mondta Főbácsi, hogy kutassam ki a rokonságban, nincs - e valaki ismerősöm aki külföldön él. Jó lenne egy amerikai rokont felfedezni, s megkérni, hogy küldjön onnan streptomycint, mert valódit, hatásosat csak onnan lehet szerezni. Ez meggyorsítaná felerősödésemet. Mariska legkisebb húga, dr. Küttel Jenőné azonnal felajánlotta segítségét. Írtak férje bátyjának az USA-ba, aki ott szintén orvos volt, hogy küldjön gyógyszert. Küldött is 40 grammot, amit január első napjaiban meg is kaptam, örömmel vittem be Főbácsinak, aki azt mondta, hogy egyelőre csak 20 grammra van szükségem. Ezt be is adta nekem és kezdtem jól érezni magamat. Hálából a másik 20 grammot felajánlottam neki, mert tudomásomra jutott, hogy az édesanyja is tbc-s. Nagyon megköszönte és még nagyobb figyelmet tanúsított irántam, gyógyulásom érdekében. Küttelné tehát sietett a segítségemre. Biztos vagyok benne, hogy ebben a segítségben nemcsak a rokonszeretete volt benne, hanem az irántam érzett hálája is még abból az időből, amikor Monostoron állásba tettem, hajlékot adtam neki nálunk a háború előtt és az után.

Bezzeg a leggazdagabb rokonok jól elfelejtkeztek rólam. Soha nem érdeklődtek tőlem hogylétem iránt, sem írásban, sem személyesen, őket lefoglalta a pénz utáni hajsza, a szórakozás, halászat, vadászat, autózás, vagyongyűjtés.

A legtestvéribb módon a Somogyiék kötődtek hozzánk, pedig ők voltak a testvérek között a legszegényebbek, hiszen öt gyerekről kellett gondoskodniok. /Majd még visszatérek rájuk, jóságukra./

Az új gyógyszertől annyira felerősödtem, hogy a Főbácsi már egy kis irodai munkára is megkért. Statisztikákat készítettem a szanatórium betegforgalmáról, rendezgettem a kórlapokat, stb. Esténként, amikor egyedül dolgoztam a rendelőjében, gyakran megnéztem a saját kórlapomat is, hogy van e rajta valamiféle javulást mutató bejegyzés. De bizony nem volt. Mindig csak azt láttam, hogy „pozitiv”, és a tüdőrajzomon a kaverna helye be van kerítve egy felkiáltójel kíséretében. Gyanússá vált, hogy valahányszor a Főbácsi egy nyaláb kórlappal Pestre utazott a Jánoskórházba, az én kórlapom mindig hiányzott a többi közül. Ugyanis azért járt gyakran Pestre, hogy a Jánoskórház mellkas-sebészetén megbeszélje a műtéteket. Egyre

idegesebb lettem, különösen mikor láttam, hogy betegtársaim közül többen mennek Pestre, és megműtve jönnek vissza, gyengén, sápadtan.

Ennek fele sem tréfa! - éreztem. A megérzés rövidesen be is teljesedett. A Főbácsi hetenként egy-egy délután egyenként behívta betegeit a rendelőjébe és elbeszélgetett velük. Rendszerint azokkal, akiknek műtétre van szükségük. Egyszer csak hív engem is. Leültet és mondja, hogy nem akar elkeseríteni, de az a helyzet, hogy a kavernám nem akar becsukódni, mert belenőtt a mellhártyába, ilyen nyitott állapotban viszont nem lehet hagyni, mert állandó fertőző leszek, emberek közé sohasem mehetek és nagyon hamar elharapódzik a tbc. ami rövid idő alatt végzetessé válik. Javasolja, hogy egyezzem bele a műtétbe, ő már előkészítette ezt Pesten. Határoznom kellett. Elkerülni a műtétet és egy év múlva a temetőbe kerülni vagy vállalni a műtétet, és tovább élni. Az utóbbit választottam szerencsémre, mert még itt vagyok, 21 év után. Most már olyan lelki állapotban éltem, mint aki elszánta magát életre, halálra. Vagy sikerül vagy nem. A János Kórházba való bevonulásom előtt 3 nappal hazaengedett a Főbácsi, hogy aztán hazulról vonuljak Pestre. Lőrinc Pista is velem jött. Március 31-én utaztunk ketten Pestre és jelentkeztünk a kórházban. Egy 6 ágyas szobában kaptunk helyet. Egy hét múlva Mariska feljött, hogy megnézze, hol vagyok, milyen helyem van. Pesten már szabadabb volt a kórházi élet. Mindenki saját tetszése szerint feküdt vagy sétált, vagy kiment a Moszkva térre, s elszórakozott a nyüzsgő életen. Nekünk nem kellett a főbejáraton át közlekednünk, mivel volt egy mellék kijáratunk, mely a Kútvölgyi útra nyílt s ezen át hamarabb kijutottunk a városba. Legtöbbször azonban kiültünk többen a park padjaira és ki-ki elmesélte betegsége történetét, terveit a jövőre nézve. Ha meg rossz idő volt, akkor vagy a kórtermünk hosszú és széles balkonjára mentünk ki, s onnan figyeltük a velünk szemben álló idegbetegek pavillonját. De sok, szomorú kép tárult ilyenkor elénk. Az ablakok, erkélyek drótháló val elrekesztve, mögöttük kiabáló, éneklő, szavaló emberek. Volt közöttük egy szerencsétlen, állítólag költő volt, aki minden reggel kiállt az erkélyre, felmászott a drótházóra és hangosan szavalta Rákosihoz szóló versét. Majd egész szavalókórust alakítottak. Az ápoló személyzet hamar elkapta őket, s cipelték be valamennyit a „csitító” szobába. Vagy pedig kiültünk a folyosónkra és figyeltük a nagyműtő ajtaját, hogy mikor és hogyan hozzák ki a megrnűtöttet a hordágyon, élve vagy halva. Ha a műtővel szemben levő szobába tolták be, akkor életben maradt, ez volt ugyanis a „jajgató” szoba, ha pedig elkanyarodtak a tolókocsival a jobboldali folyosóra, az már nem élt, műtét közben meghalt. Ez utóbbi élményben gyakran volt részünk és sokszor gondoltunk a saját, bizonytalan sorsunkba.

Nagyjából így teltek napjaink, telítve egy nagy várakozással, hogy mikor kerülünk majd mi is a vágóasztalra. Itt megfigyelhettem az emberi tulajdonságokat, a jellembeli megnyilvánulásokat, melyek a természet örök törvénye szerint: az „Ellentétek” kiegyenlítődésén alapulnak. Csak néhány dolgot hadd említsek állításom bizonyítására: Minél fényesebb az egyik oldalon, annál sötétebb a másikon; A sekély patak csacsog, a mély folyó hallgat; A cifra madár csak krákog, a fakó tollú viszont trilláz; A telt fejű kalász lehajlik, az üres a többi fölé emelkedik; stb. Elgondolkodtató! Nos, nálunk is így volt a betegek között. Voltak nagyhangúak, akik úgymond nem féltek a műtéttől, de amikor jött értük a műtős legény összeestek. Hordágyon, altatással

vitték be tolókocsin. Voltak, akik csendben, megadással várták a nagy napot, ezek bátran, egy hangos szó nélkül mentek a műtétre.

Feszült várakozással teltek a napok. Már április vége felé járt az idő, már egy hónapja vagyok itt és még szó sincs a műtétemről. Csak a folytonos vizsgálatok, szurkálások folynak. Kezdtem türelmetlenné válni. Gyakran elcsíptem egy-egy orvost és érdeklődtem nála. Félvállról felelt csak, hogy majd rövidesen sorra kerülök én is, de most sürgős műtétek vannak, várni kell. Mindig ezt a választ kaptam.

Már május közepe fele járok, még mindig semmi hír. Láttam én, hogy ez a dolog másképp nem megy, csak egy kenéssel. A többiek is ezt csinálták.

Ezekben a napokban jött éppen Mariska látogatásra hozzám. Elpanaszoltam neki a helyzetemet. Itt valamit tenni kell. De honnan vegyünk pénzt, mikor semmink nincs. Majd valahogy megoldjuk - mondta. Egy hét múlva ismét jött és hozta magával a 800 forintot. Mit gondoltok, drága olvasóim, ki segített rajtunk?... El sem hiszitek! Oh, nem a gazdag rokonok, nem, hanem az ötgyermekes, egy keresetből élő Somogyi család. Mégpedig úgy, hogy a nagy fiúknak úgyis szándékoztak egy öltönyt venni, nekem meg volt egy, ami még rajtam sem volt, mert szaniba vonultam, így ezt tőlünk átvették, öcsinek éppen jó lett ez a ruha.

Most már reménykedtem, hogy hamarosan sorra kerülhetek. Igyekeztem elfogni a folyosón az egyik fiatal sebészt, Darázs Károlyt. Megkértem, hogy most már két hónapja veszteglek itt a kórházban, legyen szíves vegyen sorra, és ezzel a borítékot a zsebébe csúsztattam. Megköszönte és kilátásba helyezte, hogy talán sikerül rövidesen besorolnia engem a műtétre. Majd beszél dr. Joós Kázmér főorvossal ebben az ügyben. Nem tudom, beszélt-e vele, nem-e, de harmadnap egy vizsgálatokra utaló papírt adott át nekem a nővér azzal, hogy a rajta felsorolt dolgokat minél előbb intézzem el.

Naponként mentem a vizsgálatokra. Vérsejtsüllyedés mérés. Ez csak egy kis szúrásból állt, mégis egy délelőttbe került, mert annyian voltunk. Ezt követte egy mellső és hátsó átvilágítás és rétegfelvétel. Ismét egy nap. Következőleg egy fújó próba annak lemérésére, hogy hány köbcentiméter a tüdőm térfogata. Ez jól sikerült, mert 5100-at fújtam. Kérdezte is az orvos, hogy sportoltam-e valamikor, mert feltűnően sokat fújtam. Mondtam, hogy fiatal koromban sokat úsztam, eveztem, és képezdész koromban szertornász voltam. Meg is látszik, reméljük könnyen ki fogja bírni a műtétet - mondta. Ez volt az első reménysugár életben maradásomhoz. Aztán legvégül jött a „bronchoskópia", a vizsgálatok legkeservesebbike. Jaj, de nehéz volt kibírni! Már előre elijesztettek tőle azok, akik ezen már átestek. Órákat várakoztam a folyosón, s idegesen vártam, hogy mikor szólítanak. Végre behívtak. Orvosok és nővérek vidáman csevegtek egymással, vasárnapi élményeiket mesélték egymásnak. Nagyokat „röhögtek". Ilyen szituációban leültettek egy székre s mellém ült, ill. velem szemben helyezkedett el orvos. Tátsam ki a számat amekkorára csak tudom, nyújtsam ki a nyelvemet és lehetőleg ne nyeljek. Ekkor egy hosszú, lehajló végű injekciós fecskendővel benyúlt a torkomba és a légcső bejáratára novokain nevű érzéstelenítőt csepegtetett. Hú, de rossz volt! Rögtön egy gombócszerű daganatot éreztem a torkomban. Ezt a müveletet 3-4-szer megismételte, amíg teljesen el nem

érzéstelenedett az egész légcsövem. Sejtettem, hogy mire való ez. Le fognak nyúlni a tüdőbe, s hogy ne támadjon köhögési ingerem a vizsgálat alatt, látni akarták, hogy hol van a kavernám. Aztán várakoznom kellett, amíg a vizsgálóból kijön az előttem való. De elnyúlt egy kicsit a várakozás ideje, az érzéstelenítő hatása egyre gyengült. Végre sorra kerültem. Bevezettek egy elég sötét szobába. Felfektettek egy műtőasztalra teljesen vízszintesen, az asztal végén a fejem lelógott, le is nyomták egy kissé, hogy a szájnyílásom egy egyenes vonalba essék a légcsővel. Aztán teljes sötétség lett, csak egy kis zseblámpaszerű fény világított. Mégis annyit láttam, hogy az egyik orvos a kezébe vesz egy kolbász-vastagságú csövet és azt ledugja ameddig csak tudja. A felső fogaim majdnem kitörtek az erőltetéstől. Aztán ebbe a csőbe még két vékonyabb csövet dugott le, az egyik világító végű, a másik fényképező végű volt. Az egész művelet nem tarthatott tovább, mint egy percig, de én ezalatt is majdnem megfulladtam, legalább is így éreztem. Kiabáltam, jajgattam rugdalóztam, míg végre kihúzták. Tántorogva mentem kifelé, s alig vártam, hogy a folyosón leüljek. Nem akartam összeesni, hosszú ideig ültem ott. Aztán felballagtam a szobánkba, lefeküdtem, még ebédet sem tudtam enni. Tehát az első kínzás megtörtént. Vajon ilyen lesz-e a műtét? Nem! Az könnyű volt, amiről majd ezután írok. Kellett ez a vizsgálat abból a szempontból, hogy pontosan lássák, hogy hol helyezkedik el a kaverna, mekkora, hogy hol nyissák ki a hátamat.

Május 28-ára tűzték ki a műtétemet. Ez hétfői napra esett. Előtte való nap, azaz vasárnap délután feljöttek hozzám Mariska, Toti, Lajos bácsi, Jasper Bella /most énekesnő Kölnben/, őrájuk emlékszem legjobban. Bár ezek a délutáni órák vidám beszélgetésekkel teltek el, mégis azt olvastam le az arcokról, hogy ők vagy vigasztalni és bátorítani akarnak, vagy búcsúzni jöttek, hogy utoljára még életben lássanak, nem tudván előre a műtét kimenetelét. Még az sem rontott a hangulaton, amikor a nővér hozta a ricinust, a nyugtató tablettákat, s mondta, hogy vacsorát már nem kapok. Kedélyemben nem volt hiány, a kéthónapos várakozás okozta feszültség feloldódott bennem annak tudatában, hogy végre eljött a szabadulás napja így vagy úgy.

A látogatás ideje letelt, elbúcsúztunk egymástól. Toti még annyit mondott: Apám, fel a fejjel, holnap a műtéten itt leszek. Mindenki elment. Mariska és Toti a Lajos bácsinál szálltak meg /Kispesten lakott, tavaly halt meg 94 éves korában/ és várták a másnap eseményeit.

És eljött az a nevezetes hétfői nap.

Reggel 5-kor hoztak nyugtató tablettát, 6-kor kaptam beöntést. Ahogy a körülmények (!) engedték feküdtem és vártam. Hétkor még egy nagy pohár keserűsós vizet ittam meg, s ezzel felkészítve éreztem magamat a műtétre. Nyolc óra tájban megérkezett Toti. Az ágyam szélére ült és elbeszélgetett velem. Bátorított és szépre festette előttem a jövőt. Eközben jött a nővér és egy morfium injekciót nyomott belém. Ettől hamarosan olyan jókedvű lettem, hogy már alig vártam, hogy jöjjenek értem. Nem kellett sokáig vámom. Beszólt az ajtón a Feri bácsi, a főműtős, hogy mehetünk. Felugrottam az ágyról, a szobatársak annyit mondtam csak, hogy viszontlátásra és elindultunk hármasban a műtő felé. A Feri bácsi jobbról, a Toti balról kísért. A műtőajtónál Totiva összecsókolóztunk, ő ott lemaradt, én meg mentem be. Ott már várt egy orvos. Meztelenre vetkőztem, felfektettek egy toló kocsira. Az orvos a jobb

bokám felett felvágta a vastagabb visszeret, persze érzéstelenítés után, az érbe egy üvegcsövecskét dugott s lekötötte a sebet. Ez a vérátömlesztéshez kellett.

Aztán betoltak a műtőbe, felfektettek a műtőasztalra, hassal lefelé és lekötöttek. Ha bódult állapotban is, de végig ébren voltam, ugyanis erős érzéstelenítéssel vágtak fel. Kb. 20 novocain injekciót nyomtak a bal lapockám köré, ahol majd felvágnak. Csak az elsőt éreztem. Oldalt leselkedtem és ezeket a műveleteket még láttam. A fejemet jobbra kellett fordítaninom, hogy ne láthassam a baloldali ténykedéseket. Mikor felvágta a hátamat az orvos, én csak azt éreztem, hogy ujjaival végig tapogatja a hátamat, ekkor vágott fel valóban. Aztán jódarabig semmit sem éreztem. Talán elbóbiskoltam, később valamiféle súgást, tépésszerű hangot hallottam. Ekkor fordították ki helyéből a bal lapockámat, hogy alatta hozzáférjenek az elnyírandó bordákhoz. Ekkor megszólalt valamelyik orvos, hogy ne ijedjek meg, ha valami csipést érzek, vagy csattanást hallok, mert most vágják el a bordáimat. Két bordámat két-két helyen vágták el, hogy az így keletkezett nyíláson át hozzáférjenek a kavernához. Aztán ismét nem tudtam semmiről. Talán felébresztettek, amikor ismét azt mondták, hogy most csiklandani fog egy kicsit, mert most vágjuk ki a tüdőből a kavernát és megszabadul a betegségétől, de köhögni nem szabad, mert elvérzik. Nagyon csiklandott, amennyire csak tudtam, visszatartottam a köhögési ingert, de nem tudtam teljesen uralkodni magamon, elköhögtem magam néha. Nem tartott sokáig az egész. A kivágott részt aztán vattába tették és később Totinak átadták. Ugyanis Toti egy darabig nézte a műtétemet, de mikor a testkifordítást, meg a bordanyírást meglátta, nem bírta tovább nézni apja trancsírozását és kiment a műtőből. Tőle tudtam meg később, hogy úgy néztem ki ott a műtőasztalon, mint egy műember, annyi műszerrel voltam felszerelve. A bokámba tett üvegcsövön át egy hosszú gumicső közbeiktatásával folyt a vér állandóan az ereimbe, vagyis vérátömlesztéssel pótolták a nagy veszteséget, a csuklóimon a vérnyomás és pulzusmérő kábelek, az orrlyukaimban az oxigénpótló csövek, a hátam pedig tele s tele vérelszorító csipeszekkel. A 9 órakor elkezdett műtétet fél l-re fejezték be. Feri bácsi tolókocsira emelt és betolt a frissen operált betegek szobájába, az ún. jajgatóba. Ott az ágyamra emelt. A hátamon 30 centis vágással, 23 öltéssel, és vastag vattázással rögtön a hátamra: kellett feküdnöm. A bal lábamat nem tudtam felemelni napokig. A műtét nehéz óráit azzal fejezték be, hogy a hátamon két lyukat vágtak, egyet a vágás kezdetén, egyet a vágás végénél. Mindegyikbe egy-egy gumicsövet dugtak jó mélyen és lerögzítették a hátamhoz. No, így vittek aztán be a jajgatóba.

Toti bejött, az ágyam szélére ült és elmesélte, amit látott. Eközben a nővér behozott egy football-belsőt azzal, hogy azt fújjam fel olyan nagyra, amilyenre csak tudom, aztán engedjem ki belőle a levegőt és fújjam fel újra meg újra, egész estélig. Én fújtam, de eleinte csak olyan kicsire sikerült felfújni, mint egy teniszlabda, később aztán egyre jobban ment. Amíg fújtam, belül recsegett-ropogott mindenem. Attól féltem, hogy a belső varratok felszakadnak és elvérzek. De Toti csak bíztatott, hogy ne féljek, nem szakad el, azok jó erősen meg vannak varrva. Csak fújjad szorgalmasan, hadd ropogjon, akkor fogsz hamar meggyógyulni - mondta.

Közben érdeklődtem, hogy Mariska hol van, mit csinál? Toti megnyugtatott, hogy ő kint van Lajos bácsinál és nagytakarítást végez nála. Úgy látszik, hogy ezzel vezette

le idegességét és aggodalmát a műtét délelőttjén. Délután aztán ők is bejöttek meglátogatni. Finom kis bort hoztak nekem, egyedül ezt volt szabad inni a műtét után, mértékkel. Volt egy társam, aki annyira neki esett az ivásnak - a szomjúság eléggé gyötört bennünket -, hogy még aznap gyomormosást kapott és még jobban odalett.

Miután látogatóim elmentek, aztán jött a neheze a dolognak. A nővér hozott be egy nagy uborkás üveghez hasonló edényt, azt összekapcsolta a hátamból kilógó két gumicsővel és megindította a kis gépezetet. Egy kis szivattyú volt ez, amely ütemesen szippantotta ki a mellkasból a savós vérmaradékot, minden szippantása kellemetlenül fájt, szúrt, mire kikapcsolta, az üveg jó félig megtelt. Ez négy napig ment így, egyszer délelőtt egyszer délután. Mikor már nem jött a vérsavóból semmi az üvegbe, akkor a gumicsöveket kiszerelték. Felvágták a sebeket és kirántották belőle a csöveket. Ez nagyon fájt. Másnap már vittek röntgenre, tolókocsin. Két ember állított be a gépbe, de alig bírtam a lábamon megállni, folyton támasztottak. A főorvos végezte az átvilágítást, sokáig nézett s azt mondta: szépen kitisztult, jól letapadt, alapjában véve meg is gyógyult. Hű, de boldog voltam. Később mondta Toti, hogy a szorgalmas fújásnak köszönhetem ezt, mert voltak olyanok, akik csaltak, nem fújták a football-belsőt, ezek begennyesedtek és még hónapokig szívatták őket.

Harmadik nap már fel kellett kelni az ágyból és saját lábon menni a röntgenre. Mindenbe belekapaszkodtunk menet közben, amíg odaértünk, mert még nagyon gyengék voltunk. A főorvos átvilágított ismét és úgy nyilatkozott, hogy másnap már kimehetek a jajgatóból a negatív kórterembe. A hely is kellett a sok műtétes beteg miatt. Igen ám, de adtak hashajtót és jött az eredménye. Az első székelés, ami fájdalmasabb volt a műtétnél is. Negyedik nap átvittek a negatív kórterembe, ahol 20 ágy sorakozott egymás mellett. Az egyik, ablak mellettibe kerültem. Nagyon gyorsan javultam, már azzal bíztattak, hogy 1-2 nap múlva mehetek vissza a szanatóriumba pihenésre és onnan majd rövidesen haza is. A sors azonban másként intézkedett.

Hideg júniusi éjszakák voltak. A kórterem ablakainak felső, lenyitható részei, éjjel-nappal tárva voltak. Egy szál paplannal takaróztunk. Nekem ez kevés volt, folyton fáztam. Hiába könyörögtem még egy takaróért, nem adtak. Megfáztam és másnap már belázasodtam. Mellhártya-gyulladást kaptam. Már csak ez hiányzott. Izzadtam, fáztam, rázott a hideg. Hozták 2 óránként a vizesborogatást, kutyául éreztem magamat. Minden reményem szertefoszlott. Az éjszakák voltak a legrosszabbak. Aludni nem tudtam. Gyötört a láz. Hiába kértem a vizesruhát, nem adták, azt mondta a két éjszakás nővér, mikor csengetésemre az ajtóban megjelentek, hogy éjjel nincs borogatás. Talán pénzért lett volna, de nem volt. Eszembe se jutott. Valaki a családból intézkedett azonban, mert később már pontosabban hozták a borogatást. Két hét alatt rendbe jöttem annyira, hogy felkelhettem. Siettek kidobni, így június közepe táján elbocsájtottak.

Gyötrődéseimet a betegségem alatt még csak növelte az a hír, hogy a Duna rettenetesen megáradt, elöntéssel fenyegeti Füzitőt is, éjjel-nappal erősítik nálunk a töltéseket. Mindenfelé pusztít az árvíz.

Ilyen körülmények közt voltam, amikor Lajos bácsinak írtam, hogy jöjjön be hozzám. Kértem, hogy másnap kisérjen ki a Keletibe a mentőautóval, és utazzon velem. Ez meg is történt. Tatabánya-felsőn leszálltunk. Ott már vártak bennünket

Mariska, Toti és a Somogyiak. Az utazás annyira kifárasztott, hogy a vonatról leszállva csak az első padig tudtam elmenni. Fájt a hátam, a varratokat előtte való nap szedték, tépték ki és a friss sebek még égtek, gyenge voltam nagyon. Ott buszra ültettek és kimentem újra, a család kíséretével Síkvölgyre, a szanatóriumba. Lajos bácsi pedig visszautazott Pestre.

Minden gyengeségem és elesettségem ellenére nagyon boldog voltam, mikor újra beléphettem a szani ajtaján, ahol a Főbácsi már várt. Azonnal a negatív szobában kaptam egy ágyat, ahol öten feküdtünk, műtétesek. Itt nagyon jól éreztem magamat. Egyre erősödtem, testileg-lelkileg megújultam. Élveztem, hogy milyen irigykedéssel néznek rám azok a betegek, akik még műtét előtt állnak és merő kíváncsiságból faggatnak, hogy hogyan is folyt le az egész. Nem nagyon kereshettük a társaságukat, mert ők még betegek voltak, közülük többen fertőzőek. Visszaérve Pestről, a szanatóriumban még két hónapot töltöttem. Bár a Főbácsi szerette volna, ha tovább maradok, mert azért nem volt még teljes a felerősödésem, de kértem, hogy engedjen haza, mert nagy nap lesz. Fiúnkat most avatják „Doktorrá" és mint kész orvos jön haza az örömnapon: a gyógyulásomat és az ő avatását együttesen megünnepelni, így haza is engedett augusztus végén. Amikor a két éve nem élvezett lakásba beléptem, akkorát sóhajtottam, hogy az ablakok majdnem kinyíltak. Leültem a fotelbe és percekig nem tudtam szólni, csak a szemeim úsztak a könnyekben és határtalanul boldognak éreztem magamat. Két évi lemondás, szenvedés és távollét maradt mögöttem, megbűnhődtem a múltat és a jövendőt...!

Nagyon fájt a szívünk, mindkettőnknek, hogy fiunk avatására, Pécsre nem tudtunk leutazni. Még ha kölcsön kértünk volna is pénzt, akkor sem mehettünk volna el, mert én nagyon gyenge voltam. Csak a háziasszonya volt ott az avatásán, egy özvegy ügyvédné, aki néhány szál szekfűvel köszöntötte drága fiunkat az avatás után. Milyen lelki fájdalmat érezhetett magában szegény gyerek, amikor az ünneplő tömegben senkit sem mondhatott, érezhetett magáénak. Valahányszor ez eszembe jut, lélekben mindig sírva fakadok, hogy miért volt ilyen mostoha hozzánk a Sors. De hála neki, nem maradt adós, mert a fiatalkori lemondásokkal telített éveiért most jutalmazta meg. Néhány napi itthonlét után ő visszament Pécsre, a szülészeti és nőgyógyászati klinikára, ahova Lajos László professzor kérte ki az egyetemtől. Ott, mint gyakornok dolgozott és készült a szakvizsga letételére. Ezt 3 év után meg is szerezte és már mint szakorvos dolgozott a klinikán. Újabb két évi tanulás után kinevezték tanársegédnek, majd néhány év múlva adjunktusnak. Nagyon boldogok voltunk egy darabig (!) büszkén emlegettük fiunkat az emberek előtt. S ezzel a kerék felért a tetőpontra, mit tehetett volna mást, mint lassan, nem is olyan lassan, indult lefelé.

1956.
Mariskát újra megműtik.
Az ellenforradalom.

Hazaérkezésemtől ezen év márciusáig még betegszabadságon voltam. Újra átvettem az ig.h-i posztot és dolgoztam annyit, amennyi csak a bőröm alá fért. Az igazgató csak kényelmeskedett mellettem, /leginkább sakkozással töltötte az idejét/ lezártuk a tanévet, jött a nyár. Mariskának azonban egyre jobban fájtak a lábán a bütykök, amelyek miatt már alig tudott cipőt húzni. Elszánta magát az operációra. A másodikra.

Bevonult a tatabányai kórházba, ahol levésték lábáról a bütyköket. Nagyon fájdalmas volt ez a műtét. Sokáig bent feküdt, míg talpra tudott állni. Egy jó darabig fatalpú saruban kellett járnia. Szívesen tette, mert sok javulást várt ettől a műtéttől, ami sajnos, nem következett be. Rettenetesen elkeserítette, hogy nem tud magának megfelelő cipőt találni. Amelyik elég hosszú lenne, az bő volt, amelyik meg elég széles lett volna, az meg rövid volt. Viselte hősiesen továbbra is ezt a sorsot. Mivel a fapapucs viselése elég kellemetlen volt, nemigen mentünk sehova. Ő csak otthon tartózkodott, s hogy jobban teljék az idő, belépett a kisipari szövetkezet bedolgozó részlegébe és varrni kezdett. Küldték a kiszabott kötény,- ing, - és egyéb, efféle darabokat, neki csak össze kellett varrnia, nagyon keveset fizettek érte és a legjobb munkát is sokszor leértékelték, hogy annál kévesebbet kelljen fizetni érte. Sokat nem lehetett vele keresni, inkább az elfoglaltság volt benne az értékes. Mert én voltam a beszerző, a közlekedő, jövő-menő ember. Így érkezett el az ősz. Megkezdődött ismét a tanítás. A politikai légtérben azonban egyre zavarosabb hírek keringtek. Izzó hangulatú gyűlések, forrongó tüntetések zajlottak le a fővárosban, mígnem okt. 23-án kitört az ellenforradalom Budapesten. Ennek lefolyását mindenki ismeri, ezért ezt csak annyiban érintem, amennyi ebből a mi iskolánkat, illetve engem érintett.

Ezekben a napokban itt is felfordult a helyzet, be kellett zárni az iskolát. Mindenki otthon kuksolt, várta, hogy mi lesz, lövöldöztek, házkutatások követték egymást, elkísérések, stb.

Egyik délután váratlanul feljött a lakásomra Kucher Gyula kollégám, s azzal áll elő, hogy mivel nálunk megváltozott a társadalmi rend, az iskolánál is új rendet kell teremteni. Ágoston János igazgatót le fogjuk váltani, helyette nekem kell átvenni az igazgatói posztot, ő maga, pedig a járási felügyelőséget fogja átvenni. Engem

nagyon meglepett ez a hirtelen lerohanás és tiltakoztam, hogy nem vállalom el ezt a megbízatást, ő ekkor arra tett célzást, hogy én nem vagyok hajlandó velük tartani, hanem még mindig a kommunisták oldalán állok. Két tűz között álltam és nem mertem határozni. Végül azt a javaslatot tettem, hogy válasszunk egy 3 tagú kollektívát és az vezesse tovább az iskolát. Másnap reggelre meg kellett jelennem az igazgatói irodában, mivel még mindig igazgatóhelyettes voltam. Megjelent Kucher is és jelenlétemben azt mondta Ágostonnak, hogy mivel megváltozott a világ Magyarországon, a kommunista igazgatókra nincs semmi szükség, adja át az igazgatói széket másnak és hagyja el az iskolát. Ágoston el is hagyta szó nélkül.

Lehet, hogy valaki gyávaságnak nevezi azt, hogy nem vállaltam az igazgatóságot, ellenben én megérzésnek nevezem, mert a történtek engem igazoltak. Kucher megittasult dicsősége nem tartott sokáig. Az ellenforradalmat leverték, a rend helyreállt, Ágoston visszavette az igazgatóságot, Kuchert, pedig, mint ellenforradalmárt letartóztatták, nekem pedig Ágoston javasolta, hogy írásban mondjak le az igazgatóhelyettesi megbízatásomról. /Mert, ha nem, hát van nyomatékosabb eszközük is erre./ Megtettem. Kiss Bandi kollégám volt a /hamis/ tanú a nyilatkozatom aláírásánál.

A magas polcról visszakerültem oda, ahonnan valamikor elindultam, a legalacsonyabbra, az I.o.-ba. És itt voltam a legnyugodtabb, bár sohase hagytam volna el!

Aztán jöttek a „bírósági tárgyalások" a Kucher-féle ügyben, ahol én voltam a koronatanú, mivel az én jelenlétemben történt a leváltás. A bíró nekem szegezte a kérdést, hogy valóban mondta-e a vádlott, hogy el kell hagynod az igazgatói széket. Bevallottam, hogy mondta, én nem akartam Kucher javára hazudni és Ágoston kárára lenni, akivel kénytelen leszek továbbra is együtt dolgozni, no meg hamisan vallani sem.

Ettől kezdve Kucher halálos ellenségemmé vált, pedig de jó barátok voltunk, engem okolt, hogy a vallomásom miatt elítélték és több hónapra lecsukták. Azt elfelejtette, hogy ő kereste magának a bajt.

1957.
Bekapcsolódás a kultúrmunkába. Családunk Füzitőn.

Mint I. osztályos nevelőt a gyerekeken keresztül és a velük való bánásmód útján a szülők nagyon megszerettek, és nagy társadalmi megbecsülésben volt részem. Olyan rendkívüli eredményeket értem el a tanításban, hogy még a szakfelügyelők is hozzám jöttek tapasztalatgyűjtésre. Fel akartak vinni Budapestre az Országos Pedagógiai Intézetbe tanszékvezetőnek. De én ezt nem vállaltam, elég volt a „nagyság"-ból!

Ehelyett inkább itthon hasznosítottam magamat.

Megalakítottam a gyermekkórust, mellyel szép sikereink voltak nemcsak helyben, de vidéken is, Tatabányán, Koppánmonostoron, Tatán, stb.

Felkértek a Művelődési Ház énekkarának megalakítására és vezetésére, melyet nyugdíjba vonulásomig, azaz 7 évig vezettem. Sokfelé megfordultunk városokban, még a Zeneakadémia pódiumára is eljutottunk. Havi 400.- Ft-ot fizettek az énekkar tanításáért. Kellett a pénz, kicsi volt a fizetés. A Fátrai-féle tánczenekarban is csak azért vettem részt, hogy azt a 100.- Ft-ot megkapjam, amit egy-egy báli muzsikálásért fejenként kaptunk. Persze a többiért nem járt semmi. Mint pl. a tánccsoport zongora kíséretéért vagy a színjátszók alkalmi kíséretéért. Vezettem a tanulók szolfézs tanfolyamát, ezért is járt havonta 100.- Ft.

De pedagógiai téren is sokat vállaltam. Szép számban készítettem szemléltető eszközöket, újításokat, melyekkel egy győri kiállításon is szerepeltem és dicsérő elismerést nyertem, dohány nélkül persze! Az alsótagozatos kartársaimnak sok hasznos tanácsot adtam munkájukhoz, segítettem őket a felkészülésben /Ráczné, Bertalanitsné/ egy-egy bemutató tanítás alkalmával. Pedagógiai dolgozatokat írtam, készülő tankönyvek bírálatát láttam el, kidolgoztam az alsótagozatos tanítási eljárások új módszerét. Ne látszódjék dicsekvésnek, ha kijelenjem, hogy a helybeli társadalom a kulturális megmozdulásainál nem tudott nélkülözni engem, semmiből sem maradhattam ki. Sokat, talán túl sokat nyüzsögtem, s olykor eszembe jutott, hogy nem fog-e megártani ismét a nagy hajrá, ami egykor a betegségemet okozta. Mert akkor, amikor tbc-ben megbetegedtem azt írta apám egyik levelében, hogy betegségedet köszönheted a bravúrjaidnak. Igaza volt.

Baráti társaságunk ebben az időben sem volt kiterjedt, leggyakrabban Schnell Tiborékhoz jártunk, ott egy kicsit kártyázgattunk. Az asszony, Katinka néni igen

jópofa, tréfálkodó kedvű asszony volt. Tibor a férje pedig nagyon szerette a kétértelmű kifejezéseket használni minden bántás nélkül. Néha Molnár Tóniékhoz is elmentünk, de oda nem igen szerettünk járni, mert folyton ittak.

Hogy Mariska elfoglalja magát valamiféle munkával, amíg én távol vagyok hazulról, varrogatott, vagy ismerősöknek vagy a háziipari szövetkezetnek. De nagyon kevés pénz jött be ebből, nem nagyon érte meg.

Vasárnaponként meglátogattak bennünket Tatáról félöcsém elvált felesége: Mária és dédelgetett fia, Péter. Nagyon szegényesen éltek, így szívesen láttuk őket egy-egy vasárnapi ebéden, mert kesztyűvarrásból nem nagyon tellett bőséges ebédekre. Szívesen láttuk őket, csak az volt bántó ezeknél az ebédeknél, hogy a Mária mindig elsőnek nyúlt a tálba és a legjobb falatokat az orrunk elől a fiának merte ki. A majomszeretettel nevelt fia most a börtön lakója legalább hat évig, leutánozta az apját, aki annak idején, mint postás, Élesden sikkasztott és a győri fogházban ült másfél évet. Őmiatta kellett az apámnak eladnia a tatai szép házat, hogy a sikkasztott hatezer pengőt fia helyett vissza tudja fizetni. De erről már írtam az előbbiekben.

Családi életünk lelkileg kiegyensúlyozott volt, de sexuális szempontból nem volt kielégítő. Nem kívánta a közeledést, szinte menekült előle, s ez nekem feltűnt és kerestem az okokat. Eleinte magamban kerestem a hibát, hogy talán nagyon elfoglalom magamat a közügyekkel és elhanyagolom őt. Nem vádolhattam magamat ezzel, mert amikor csak lehetett otthon voltam, vagy együtt mentünk látogatóba. Azzal sem vádolhattam, hogy talán valaki miatt viselkedik így, hiszen senki sem járt hozzánk. Hát akkor mi lehet az oka? - kérdeztem magamtól. Egyszer aztán azt vettem észre, ill. arra figyeltem fel, hogy állandóan vattázza magát és néha a WC kagylóban sárgás vatta csomókat találok. Ez nekem gyanússá vált. Hosszú figyelés után már nem bírtam tovább, szóltam Totinak, hogy nincs-e itt valami rendellenesség. Mariska hallani sem akart orvosi vizsgálatról. Sok-sok ostrom után nehezen ráállt végre és Toti levitte ősszel Pécsre megvizsgáltatni. A prof. megvizsgálta. Jókedvűen jöttek haza, úgymond nincsen semmi baj. De Toti nekem megsúgta a szomorú valót, hogy már későn mentek, a rák elharapózott, operálni már nem lehet, s legfeljebb egy éve van már csak hátra. Borzasztóan érintett bennünket a szomorú tény. Nehéz napok következtek. Tudni az elkövetkező tragédiáról és mégis jó kedvet mutatni. Ment az életünk tovább, mintha misem történt volna. Csak akkor történt változás, amikor az első fájdalmai kezdtek jelentkezni és a rossz közérzet miatt orvosi kezelést kívánt.

1958-1959
Mariska betegsége, halála. Moszkvai jutalomutazásom.

Jöttek a nehéz napok. Mariska nem bírta már itthon elviselni a betegségével járó szenvedéseket. Toti, ez a drága, jószívű és minden áldozatra kész gyerek, eljött Pécsről mentőautóval az anyjáért és levitte őt a saját osztályára. A klinika nőgyógyászati osztályán helyezte el a prof. beleegyezésévei, mint tanulmányi beteget. Nyugodt volt, szívesen ment el, hiszen a fia mellett lehetett állandóan, aki, amikor csak tehette ott volt vele a betegágynál, pedig szegény gyereknek amúgy is volt elég munkája, hiszen akkor már tanársegéd volt, sok feladattal bízták meg. Szorgalmasan injekciózta anyját, aki nem tudta, hogy mi a baja, de talán sejtette, csak nem beszélt róla.

Én meg itthon kénytelen voltam tanítani, hogy a fizetést kaphassam, hiszen valamiből élnünk kellett. Szombat-vasárnaponként leutaztam Pécsre, meglátogattam őt. Akkoriban még nem voltak nagy fájdalmai, felkelt és sétálgattunk, kedélyesen elbeszélgettünk.

Telt-múlt az idő, de javulásról nem lehetett beszélni, sőt egyre rosszabb lett az állapota. A nyár végén nagyon kívánkozott haza. Ezt is lehetővé tette Toti, vállalta az áldozatot és hazahozatta ősz elején. Boldognak látszott. Reménykedett, hiszen újra itthon lehetett. A boldogság azonban nem tartott sokáig. A fájdalmak egyre erősebben jelentkeztek, szinte jajgatással párosultak. Ideges és letört, elkeseredett lelkiállapotban mentem el hazulról reggelenként az iskolába, magára hagyva őt fájdalmaival. De mennem kellett. Töprengtem, hogy mitévő legyek. Mellette kellett volna maradnom, hogy ha fájdalmain nem is tudok változtatni, legalább lelkileg könnyítsék egyedüllétén. De akkor fizetés nélküli szabadságot kellett volna kivennem és akkor miből élünk.

Már-már kibírhatatlan volt számára a betegség, nem tudtam segíteni rajta. Visszakívánkozott Pécsre. Így hát írtam Totinak, hogy ha lehet vigye vissza Pécsre, mert ott legalább orvosi kezekben van. Jött is érte mentőautóval és december elején levitte ismét a klinikára. Befektette ismét a nőgyógyászati osztályra, hogy női beteg, ahogyan mondták neki, hogy méhgyulladása van. Ez így rendben is lett volna, mert csak az orvoskollégák tudtak az igazi bajról, a betegtársak nem. Itt azonban nem maradhatott sokáig, mivel a fájdalmak egyre jobban kínozták, sokat jajgatott, a rákos tünetek is egyre jobban kiütköztek. Mint rákos beteg semmiképpen sem maradhatott a női betegek között. Úgyis kitudódott volna a baj. Szegény Toti került ismét nehéz helyzetbe, mitévő legyen?

Anyját mindenképpen át kell vinni a rákosok épületébe. De hogyan adja be ezt a dolgot az anyjának, hogy rákgyanúja ne legyen. Elhatározta, hogy átkéri magát szolgálatra a rákosokhoz, amit a prof. engedélyezett is. Aztán megbeszélte anyjával, hogy azért viteti át, mert őt odaosztották be és így mindig mellette lehet és ha nagyon fáj, hát hamar adhat injekciót. Meg majd a nővérek is jobban mellette lesznek, mint amott. Bele is nyugodott s minden baj nélkül átköltözött oda, egy kétágyas, rendes kis kórterembe.

A fájdalmak egyre kínzóbbakká váltak. Szegény Toti nem győzte már injekciózni és vigasztalni. Mariska egyre fogyott, csak a tompora vastagodott, dagadt fel a sok szúrástól. Nagyon sokat jajgatott, nagyon szenvedett, állandóan a fiáért csengetett, az meg szegény, nem tudta már, hogy mit csináljon, az anyját ápolja e, vagy a betegeit lássa el. Morfiumozni nem akarta Toti, mert amint mondta azzal csak megrövidítené az életét, nem akarja megölni az anyját. Hogy mégis valami módot keressenek a fájdalmaktól hangosan jajgató és síró anya megkönnyebbítésére, az orvosi kar elhatározta, hogy átviszik az idegklinikára és ott megpróbálnak egy idegműtétet végrehajtani. Ez meg is történt mégpedig úgy, hogy a hátgerincét egy darabon felvágták, egy hátcsigoját vízszintesen ketté fűrészelitek, s az előbukkanó idegszálak közül igyekeztek megkeresni az érzőidegeket, hogy ezeket árvágják és így a fájdalmakat megszüntessék. Ez meg is történt, amit maga az idegprof. végzett el. Előre megmondták azonban, hogy ez a műtét nagyon kényes dolog, kétes kimenetelű lehet, mert ha a mozgató idegek közül csak egy is megsérül, valamelyik testrész lebénulását eredményezheti. Így is történt. A fájdalmak megszűntek, de a lábak lebénultak. Kb. egy hónapig feküdt így az idegklinikán. Ennek ellenére mintha megkönnyebbült volna. Már tervezgette, hogy ha rövidesen meggyógyul, mit fog otthon csinálni és milyen boldog lesz, ha újra hazakerül. Sajnos, erre már nem került sor. Toti visszavitette a rákpavillonba, régi ágyába fektették és vigasztaló szavakkal gyógyítgatta, mivel az injekciókra már nem volt szükség. A kb. 80 kilós asszony már csak mintegy 35-40 kiló lehetett. Szinte önfeláldozó munkát kívánt ezután az ápolás a nőövérektől és nagy lelki erőt kettőnktől, különösen Totitól, aki naponta, szinte állandóan mellette volt, én csak szombat-vasárnaponként tudtam lemenni hozzá. Azt tudtuk, hogy a szomorú vég be fog következni, de hogy hamarosan, arra nem számítottunk. Április 25-én, reggel üzennek a postáról, hogy telefonhívásom van Pécsről. Rohantam át és fülemhez szorítom a kagylót. Rossz sejtésem volt. Mondja Toti: Hát apám, sajnos bekövetkezett. Azonnal gyere! Hogy mit válaszoltam én azt már nem is tudom, mert nagyon döbbenetesen érintett az értesítés. Szabadságot kértem és rohantam Pécsre. Mire leérkeztem, már nem volt a klinikán, elvitték a hűtőbe. Toti kivitt oda és megmutatta Mariskát. Fájdalmas látvány volt amint kihúzták a boxból egy nagy bádogtepsin feküdve, halvány arccal, melyen a sok szenvedés teljességgel látszott. Sírtunk mindketten. Miért kellett ennek így befejeződnie. Aztán a magammal vitt fekete ruháját átadtuk az öltöztetőnek és elindultunk intézni a temetési gondokat.

1959. ápr. 29-én volt a temetés. 51 éves volt.

Előtte való este megérkeztek a testvérek: Milike, Gizike, Baba, akiket a Pannónia szállóban helyeztünk el. Sajnos, a sógorok közül senki sem jött el. A temetés a délutáni órákban lezajlott. Nagyon sokan voltak a részvétnyilvánítók. Az egész orvosi

kar ott volt, a proffal az élükön. És a sok ismerős. Egy egész koszorúhegy emelkedett a sír felett. Aztán szomorúan visszamentünk a klinikára és elbeszélgettünk a történtekről, a végzetes sorsról. Eközben Toti, ez a csupaszív gyerek megkérdezte a testvéreket, hogy nincs-e valami bajuk, mivel a nővérük rákban halt meg, nem gyanakodnak-e? Megnyugtató választ igyekeztek adni, de Toti ebbe nem nyugodott bele. „Meg foglak benneteket vizsgáltatni!”- mondta, s ezzel máris fogta a kagylót és felhívta a profot, hogy mikor fogadná őt privát ügyben. Nem akarom nyújtani a dolgot, de a vizsgálatnak az lett az eredménye, hogy a testvérek közül Milikét is, Babát is megoperálták ott a klinikán.

Aztán szétoszlott a rokonság, én is jöttem haza az üres lakásba. Üres volt az már előtte is, mióta levittük Pécsre, de most aztán igazán üres lett, tele némasággal, egyedülléttel. Minden rá emlékeztetett, hiszen minden holmija ott volt körülöttem, szinte hívta haza a gazdáját. Gyötört, kínzott a sok emlék, számtalanszor átszűrődtek lelkemen 30 évi házasság eseményei, boldog vagy boldogtalan, küzdelmes emlékei. Aztán hazaérkezve újra elkezdtem dolgozni az én kis első osztályosaim körében, de minden más társadalmi munkát szüneteltettem, nagy részvéttel fogadtak itthon, még a felsőbb hatóságaim is.

Hogy ki tudjak kapcsolódni egy kicsit, Moharos Józsefné, a Megyei Szakszervezet titkára személyesen keresett fel és felajánlott egy külföldi utazást, Moszkvába, két hétre. Nem akartam elfogadni, mondván, hogy erre nekem nincsen most pénzem, elfogyott a temetésre. Arról majd én gondoskodom, hogy legyen, - mondta - úgyis folyamatban van a Kiváló Tanítói kitüntetése a jó munkájáért. Ezzel 3000.- Ft jár, ebből ezret befizet az útiköltségre, a többi az öné marad.

Így is történt, elutaztam. Annak ellenére, hogy sok szépet láttam, mégsem éreztem jól magamat. Ugyanis olyan csoporttal utaztam, ahol mindenkinek megvolt a maga baráti köre. Én csupa ismeretlenek közt voltam, szinte egyedül kullogtam a csoportban, bármerre is mentünk. Ráadásul még a három szobatársam sem fogadott be a barátságába, már a hálókocsi fülkéjében is kirekesztettek maguk közül, lévén ők igazgatók, én meg csak kis elsős tanító. Nem volt lelki erőm ahhoz, hogy megkérdezzem tőlük, van e Munka Érdemrend kitüntetéstek és Kiváló Tanítói okleveletek? Mert nekem megvan mind a kettő, ha nem tudnátok! Öntelt, hencegő, s így üresfejű emberek voltak mindhárman, akikkel aztán nem tartottam érdemesnek szóba állni, leereszkedni hozzájuk, bepiszkítani velük lelki tisztaságomat. Egy dolog mégis emlékezetes maradt számomra. Csoportos csalinkázásaink során elvittek bennünket a Moszkva Városi Tanács épületébe, baráti találkozásra a város vezetőségével. Voltunk vagy 30-40-en. A beszélgetések elhangzása után bemutatták nekünk a klubtermüket. Ott volt néhány koccintás és hangulatos csevegés. Felvetődött a gondolat, hogy jó lenne egyet táncolni, hiszen itt a zongora. Igen ám, de hol szerzünk zongoristát? Felhangzott a kérdés: Ki tud zongorázni? Senki sem jelentkezett. Mármár lemondtak a táncról, amikor én feltartottam a kezedet, mondván, hogy megpróbálhatom, de sokat ne várjanak tőlem! Nagy tapssal fogadták, amikor leültem a zongorához. Persze egy szovjet keringővel kezdtem. Mindenki táncra perdült. Még a vezetőség idős tagjai is. Nem tartott sokáig a vigalom, mert még sok helyre kellett mennünk. És most jön a poén! Mikor kifelé jöttünk az épületből, mellém szegődött

egy fiatal, csinos kolléganő a csoportból és ömlengeni kezdett, hogy milyen szépen játszottam, micsoda ritmusérzékem van, különösen, mikor a Moszkvaparti esték c. darabot játszottam. Aztán melegen érdeklődött egyéb dolgokról, amikkel - úgy éreztem - be akarta hízelegni magát és barátságot akart kötni velem. Én kölletlen voltam, nemcsoda. Le is kopott rólam, bizonyára lehülyézett magában, amiért nem ragadtam meg a kínálkozó alkalmat. Pedig, de ki voltam éhezve! De az eszem előbbre járt, mint az érzelmem. Hátha a nyakamba varrja magát és nem tudok tőle többé szabadulni, - gondoltam. És így volt jó. Mert még aznap fogott magának egy palit a csoportból, akivel aztán folytatta a meleg barátságot annyira, hogy mikor hazaérkeztünk a Nyugati pu.-ra, rögtön taxiba vágták magukat, s a Szabadság szállóba hajtattak. Hát ez volt az összes kalandom Moszkvában, lehet, hogy mafla voltam, s a másvilágon ezért kikapok, de lehet, hogy okos voltam.

1960-1962.
Az özvegyi évek.

Az özvegyi évek lassan és nehezen teltek. Sok munkát vállaltam ismét, hogy menjen az idő. Barátaim egyre-másra hívták fel a figyelmemet erre vagy arra a kolléganőre nősülés céljából. De én nehezen álltam kötélnek. Válogatós voltam, mert nemcsak a saját érzelmeimet és igényeimet kellett szemelőtt tartanom, hanem azt is, hogy van egy tanársegéd fiam, aki bizonyára elvárja apjától /ha nem is nyilatkozott ilyesmiről sohasem/ hogy kettőnkhöz méltó egyént hozzak a családba. A válogatás és várakozás négy évig tartott. A szünetekben és nyaranként lementem Pécsre egy-egy hétre, s Totival elszórakoztunk, kirándulgattunk. Eközben ő megismerkedett Ragadics Erzsivel, jelenlegi feleségével, aki akkor egyetemi hallgató volt. Az egyik karácsonyi szünetben be is mutatta nekem az egyik kis cukrászdában. Véleményt kért tőlem a gyerek. Mondtam, hogy igen helyesnek, életrevalónak találom annyira, hogy ha te el nem veszed, akkor majd én. Aztán Fehérváron megismerkedtem a szülőkkel is. Rövidesen megtörtént az eljegyzés és rá egy év múlva az esküvő is.

De magammal folytatom tovább, hiszen az én életrajzomat írom. Sokat foglalkoztam a nősülés gondolatával, de magamtól nem mertem belevágni. Mindig az az érzés vezetett, hogy jó lenne, ha valaki közvetítene, aki maga is garancia arra, hogy „nem vásárlok” be. Toti is bíztatott és sokszor kérdezte, hogy mikor nősülsz már meg.

1963.
Margit

A szerencse az életemben ritkán szokott mellém szegülni, az egyik kezemen megszámolhatnám, hogy hányszor, de akkor nagy dolgokban segített. Mindenféle szerencsejátékban elpártolt tőlem, csupán az élet-fordulókban segített néhányszor, amiért egész életemben hálás leszek Fortuna istenasszonynak. Hozzásegített először is ahhoz, hogy a fiamból orvos, később főorvos lett. Másodszor segített, amikor szerencsésen átestem azon a nehéz tüdőműtéten, amelyet annyian nem bírtak ki és én 22 év után még mindig élek elfogadhatóan jó egészségi körülmények között. Hálisten! Harmadszor segített, amikor megmentett a frontra indulástól s hazajöhettem. Negyedszer segített amikor Sziszkó révén összehozott jelenlegi feleségemmel, Margittal, megnyesett testem kímélőjével, életem meghosszabbítójával.

Ez utóbbiról most külön fejezetben óhajtok beszámolni.

Hogyan is történt? Valahányszor találkoztam Sziszkóval, mindig azzal kínoztam, hogy szerezz már nekem egy feleségnek való kolléganőt, de lehetőleg olyat, aki egyedül él, aki szintén társat keres magányos életéhez. Mindig csak ígérte, de nem hozott senkit utamba egy jó darabig. Egyszer aztán elvitt Győrött egy Lilik Erzsi nevű kolléganőhöz, mondván, hogy igen rendes, csinos lány, úgy 40 körül. Én is ilyennek találtam. De illúzióim hamar szertefoszlottak, amikor társalgásunk folyamán megjelent a szobában a két öreg szülő s megállapítottam magamban, hogy hiszen ezek ápolásra, karózásra szorulnak. Illendő módon viselkedtem, egy szóval sem céloztam arra, hogy miért jöttem. Feszélyezett volt a hangulatunk kettőnknek, ők sem tudták mire vélni látogatásunkat, csak azzal takaróztunk, hogy én elkísértem ide az unokahúgomat, mivel összetalálkoztunk az utcán és nagyon régen láttuk már egymást. A 10 perces vizit után eljöttünk. Az állomásra menet közben Sziszkónak megköszöntem a fáradságát, s mondtam neki, hogy az, Erzsi nem jöhet számításba, mert én nem azért akarok megnősülni, hogy öreg, beteg szülőket is vegyek a nyakamba, beteget ápoljak, s végül újabb temetéseken essek át. Miután hosszú szünet következett az ismerkedési lehetőségekben.

Jött a nyár. Sziszkótól kaptam egy néhány soros lev.lapot, melyen közli velem, hogy Győrött összetalálkozott egy Smuk Margit nevű kolléganőjével, aki Győrságon tanít. Egyedül él, szülei már meghaltak és szívesen férjhez menne. Kikötése, hogy

ne legyen elvált és 50 évnél fiatalabba férfi. Sziszkó mondta neki, hogy akkor az én unokabátyám éppen megfelelne feltételeidnek. Sziszkó szeretett volna mielőbb összehozni bennünket, de ezzel várnunk kellett, mivel a kérdéses hölgy ekkor éppen Pécsett üdült. Gondoltam magamban: azonnal írnom kell Pécsre, nehogy valami elhappolja előlem ezt a nekem éppen megfelelő hölgyet. A győrsági igazgatótól megtudtam a pécsi címet és azonnal menesztettem egy lapot az ismerkedés ügyében. Ha válaszol-írtam-hajlandónak fogom látni, ha nem, akkor tárgytalannak. Jött is a válasz: igen!-nel. Még nem is láttuk egymást, de már leveleztünk.

Miután Pécsről hazaérkezett Margit, Bősárkányba ment a vakáció még hátralevő napjaira. Sógiéknál töltötte napjait. Ide írtam én egy hosszú levelet, melyben bemutatkoztam, leírtam magamat kívülről-belülről és körülményeimet. Beleírtam a levélbe azt is, hogy zeneértő vagyok, hogy több hangszeren játszom, hogy sokat muzsikáltam zenekarban, stb. Mint később kiderült, Ő ettől egy kicsit megijedt, mivel úgy tudta, hogy a muzsikus emberek legtöbbje iszákos. De ebben most csalódott, szerencsére. Aztán egy találkozót kértem Tőle, hogy jelöljön meg egy napot és helyet, ahol találkozhatunk és megismerkedhetünk. Ez a nap 1963. aug. 18-a volt, a Vörös Csillag pressóban.

Erre a napra Sziszkó is bejött Győrbe és elkísért a kijelölt helyre. Beléptünk, s rögtön megpillantottam őt amint egyedül ült egy kis asztalnál. Kölcsönösen bemutatkoztunk egymásnak, s csak annyit mondtam, hogy „Én volnék az, akiről szó van." Zavarba jött, mert amint később elárulta, azt hitte, hogy nem én vagyok az akit várt, hanem a Sziszkónak az udvarlója, mivel elég legényesen, fiatalosan ki voltam öltözve. Komolyra fordítottuk a szót, s megállapodtunk, hogy miután meg vagyunk elégedve egymással, házasságot kötünk, de sürgősen, hogy a Füzitőre való áthelyezését szept. l-ig elintézhessük. Ezek után mindhárman kimentünk az állomásra és elvittem őket Nyúlra Minka néném hez, aki tudott már a dolgokról, hiszen ezt a nyarat is náluk töltöttem és leveleim is ideérkeztek.

Ez a kirándulás örökké emlékezetes marad számunkra. Alighogy leszállunk a vonatról, hatalmas zivatar alakult ki. Elkezdett zuhogni az eső, óriási égiháborúval. Éppen csakhogy be tudtunk menekülni a tanácsháza folyosójára. Ott vártunk jó egy órát, míg elmúlt a zivatar. Aztán elindultunk Minkáékhoz. Kedvesen fogadtak bennünket s helyeselték a választást Ottó atyával együtt. Az esti vonattal mindenki hazautazott.

Két nap múlva, aug. 20-ára ismét találkozást beszéltünk meg Nyúlra. Ekkor kértem meg Margit kezét ott a Minka és Ottó jelenlétében. Szegény Ottó ment is azonnal a pincébe és hozta a jó kisüsti szilvóriumot és koccintottunk a kézfogóra. Valamelyikük mondta is ez alkalommal, hogy vigyázzatok egymásra, hogy életetek ne legyen olyan zivataros, mint amilyenben tegnapelőtt jöttetek. Nem is lett olyan!

Margit ezután már mint menyasszony ment vissza falujába, s háziasszonya, mikor megtudta a dolgot, elájult. Egy öreg néni volt ő, aki a menyasszonyságban nem a lakója boldogságát látta, hanem háziszolgájának elvesztését érezte. Mert egy magatehetetlen, kövér nő volt, aki minden házimunkát Margittal végeztetett a kertásástól a disznóetetésig mindent. Mikor elmentem hozzá bemutatkozni, még engem is csábított, hogy költözzem oda a házába, éljünk ott, hiszen a házat úgyis

ránk hagyja. Csakhogy a Tatusnak már akkor is jó szeme volt és átlátott a szitán, megérezte a vénasszony önző érdekéiből, fakadó ajánlat hamisságát.

Az áthelyezés elintézésére már csak 10 napunk volt, sürgőssé vált az intézkedés, másnaponként találkoztunk és jártuk a hivatalokat hol Komáromban, hol meg Győrött. Ez utóbbi helyen a járás nem akarta kiadni Margitot, lévén kiváló tanerő és széleskörű társadalmi aktíva. Itt viszont szívesen fogadták, mert szükség volt orosz szakos nevelőre. Sok utánjárás és izgalom után végre sikerült az idehelyezése.

Így aztán megtarthattuk a szerény keretek közt lefolyt esküvőt 1963. aug. 28-án, Nyúlon. Azért ott, mert Minka néném, már előzőleg felajánlotta, hogy az esküvői ebédet majd ő megfőzi, ha megelégszünk vele. Nagy örömmel fogadtuk. Elsőnek Toti és Erzsi érkeztek Trabival. Ő szállította be az állomásról a menyasszonyt és a Sógit, aki a Margit tanúja volt. Az enyém a Minka volt. A hangulatunk kitűnő volt, amit fokozott két humoros eset is. Az egyik: az első férfi akit Margit megölelt, a fiam volt. Ugyanis, amikor a Trabival hozta be az állomásról Margitot, az első ülésen helyezkedett el, s a ház kapujánál olyan hirtelen kanyarodott jobbra, hogy a menyasszony kénytelen volt balra dőlni és belecsimpaszkodni a vezetőbe. A másik: mikor a fiammal kettesben maradtunk, Toti kihúzott a zsebéből egy csomag háztartási keményítőt (!) mondván, ez jó ha van a háznál.

Jó hangulatban megebédeltünk. Mikor oszladozni kezdtünk, s a vonathoz indultunk, akkor jutott eszembe és mint a villám, úgy sújtott belém a gondolat, hogy Sziszkót, akinek köszönhetjük a házasság létrejöttét, nem hívtuk meg az esküvőre, óriási baklövés volt részünkről, amit soha az életben nem bocsájtok meg magamnak. Azóta már nem egyszer bocsánatot kértem tőle ezért a ballépésemért, de a tüskét kivenni mégsem sikerült.

Minden szépen sikerült és simán folyt le, csak egy dolog volt a különös, az, hogy az esküvő után az új házasok nem Fűzitőre utaztak, hanem Margitom újra vissza Győrságra, én meg haza Füzitőre. Szóval kétfelé váltunk annak ellenére, hogy már házastársak voltunk. De kénytelenek voltunk előbb ésszel gondolkodni és csak aztán szívvel. Ugyanis, szept. 1-én itt meg kellett kezdenie a munkát és hogy ezt tehesse, előbb ott át kell adnia az összes, eddig viselt funkcióit, hogy oda ne kelljen már többet visszamennie. Ez sikerült is.

Aztán elbúcsúzott a falujától. Sokan megsiratták, gyerekek, felnőttek közül nagyon sokan, mert szerették lelkes munkájáért, szeretetre méltó egyéniségéért. Itt is nagyon megszerették. Nagy ügyszeretettel kezdett el dolgozni, de ez a lendület és munkakedv lassan hervadni kezdett lelkében, mikor egyre jobban tapasztalta, hogy mekkora különbség van a falusi és gyártelepi gyerekek és emberek között.

Életünk így rendeződvén, a napok-évek bajok nélkül peregnek az idő homokóráján. Többször leutaztunk Pécsre a gyerekekhez. Pl. Erzsi doktorrá avatására, más alkalommal a Kinga unokánk születésére.

1964-1970.
Házépítés.
Egy hónap Afrikában.

Ha nem is tudom pontosan időrendbe szedni a dolgokat, azért leírom, hogy ezekben az években milyen események voltak. Kinga unokánk 64. aug. 29-én született a pécsi klinikán. Nagyon boldogok voltunk mi is. Le is utaztunk azonnal, mikor értesültünk a nagy eseményről. Gyereksírással övezett virághalmaz között feküdt Erzsi a kórházi ágyon. Ott köszöntöttük őt mi is. Majd mikor hazaköltözött a kisbabával ismét meglátogattuk őket pécsi lakásukon.

Mikor már nagyobbacska volt Kinga, a szülők úgy határoztak, hogy néhány évre kimemnek Afrikába, ott vállalnak munkát. Eljöttek hozzánk búcsúzni és valóban kimentek. Addig a nagymama gondozta a kislányt. Majd egy-két év múlva, amikor már elég erősnek érezték Kingát arra, hogy kibírja a repülő utat, a nagymama kivitte utánuk az unokát és ő is kint maradt, hogy főzzön számukra magyaros ételeket, hogy amíg ők dolgoznak, legyen valaki a kislánnyal.

Közben én nyugdíjba mentem /küldtek!/ és így időmilliomos lettem. Ahol előzőleg laktunk, az egy egyszobás, sötét nyomortanya volt. Sokat fizettünk érte és mégsem volt a mienk. De jött az alkalom, hogy változtathassunk helyzetünkön. Jött ugyanis a járási tanácstól egy felhívás, hogy lehet jelentkezni pedagógus házépítési kölcsönért azoknak, akiknek telkük van és fel tudnak mutatni hétezer forintos takarékbetétet. Pénzünk volt, de telkünk nem volt. Mikor látta Margit, hogy az iskola igazgatója elsősorban a kedvenceitől kérdezi meg, hogy igénybe veszik-e ezt a lehetőséget, s azok nemmel válaszoltak, akkor egy itthoni megbeszélés után ő bejelentette igényét erre. Így négyen lettünk akik építeni akarnak. Aztán megkezdődött a sok utánjárás a telek ügyében, mert az egyikünknek sem volt. Ahol a mostani házunk áll, ez egy szeméttelep volt. Rávetettük magunkat, hogy ezt megszerezzük. Mondanom sem kell, hogy milyen nehéz volt ezt megszereznünk, mivel állami telepen magántulajdonú ingóság nem lehet. Egészen a Pártközpontig el kellett mennünk. Végre sikerült.

Aztán jöttek a további gondok. KTSZ, munkaerő, építőanyagok, csúsztatás ideoda. Kiskatonák húzták fel a falakát, ebédek, uzsonnák, sör amennyi beléjük fér. Kifutottunk a felhasználási időből, kölcsönhatáridő hosszabbítás, kamatfizetés, stb. Közben Totiék hazajöttek látogatóba Afrikából egy hónapra. S amikor hozzánk is eljöttek, megbeszélték velünk, hogy a következő tavasszal kivitenekt minket is

Medeába egy hónapra. Tehát váltsuk ki az útlevelünket. Nagy örömmel, én egy kis szorongással készültem az utazásra, amely természetesen repülővel történt. Hozzá még éjjel. Elérkezett a megbeszélt idő s mi elkezdtünk csomagolni. Én voltam az a naiv, aki a csomagolást túlméreteztem. Két bőrönd megtelt ruhákkal /házi, utcai, gála/ ahelyett, hogy ennivalóval tömtük volna meg a kofferokat. Vittünk ugyan sonkát, kolbászt, házikenyeret és egyébb csemegéket, de még többet is vihettünk volna a gyerekeknek, ha ruhákat itthon hagyjuk, mert bizony egyikre sem volt szükség. És hazafelé jövet még több narancsot tudtunk volna hazahozni. Hát persze a gyerekek sem írták meg, hogy ruhákból ne csomagoljatok sokat, mivel annyira le vagyunk terhelve munkával, hogy nemigen tudunk menni sehova. No, jól van, megtelt a két 15 kilós bőrönd, megérkezett Sárkányból a Győző sógor és Erzsi édesapja is. Ők segítették kivinni az itteni állomásra a csomagokat. És eljöttek velünk Pestre, kijöttek velünk a rep.térre és megvárták amíg az éjféli II.18-as röpcsibe beszállunk és felemelkedik velünk a magas sötétségbe.

Protekciósok lehettünk, mivel a szolgálati szakaszban kaptunk helyet, ugyanis az utastérben minden hely foglalt volt. Tele volt a gép négerekkel. Baloldalt ültünk, Margit az ablaknál, én mellette. Néztünk ki a kerek nyíláson, felettünk a teli Hold ragyogott, mellettünk a két propeller búgott, alattunk a holdvilággal bearanyozott felhők, mintha ezernyi bárány legelészett volna alattunk a rettentő melységben. Villámok cikáztak a felhők között, bizonyára zivatar volt valahol lent a földön. Hozták a vacsorát, sülteket, kávét, sört. A pilóták jókedvűen falatoztak, irigyeltem nyugalmukat. A gép magától ment, robotpilótával. Margitom csodálatos jó étvággyal falatozott, én nem tudtam enni semmit, csak ittam a sört és drukkoltam. Vacsora után ismét kinéztünk, a felhőzet eltűnt és helyette lent a földön iszonyú távolságban ezernyi apró kékszínű fényecskéket láttunk. A tájékoztató papír szerint akkor Belgrád felett repültünk és az utcák fényei ragyogtak alattunk. Csodálatos élményünk volt ez a látvány. Megtudtuk, hogy 8500 m magasan repülünk, ittbent 18 fok, odakünn -32 fok a hőmérséklet. Nagyon számoltam már az órákat, perceket, hogy mikor ereszkedik már a gép lefelé. Egyszercsak mondják, hogy közeledünk Algírhoz, tessék az öveket bekapcsolni! Tényleg, már messziről láttuk a fényben úszó várost. Feszült várakozás ült bennem, amely csak akkor oldódott fel bennem, amikor éreztem, hogy zötyögnek a gép kerekei, tehát fut a betonon, vagyis szerencsésen földet értünk. Négy és félórás út volt. Már hajnalodott. Mentünk a kijárat felé a többi utassal együtt. Beérünk a VÁM-vizsgálati terembe, hát ott látjuk ám a rácson túl a Totit, a mamát és a vízumos ablaknál Marit, a nagykövet titkárnőjét, aki intézte engedélyünket. Micsoda boldog találkozás volt ez!!! Újra együtt lenni velük és AFRIKÁBAN! Nem akartam hinni szemeimnek, csipkedtem magam, hogy ébren vagyok-e? Nem is nézték meg a bőröndjeinket, el volt az már előre intézve a reptérigazgatóval. Boldog ölelkezés, beültünk az autóba és egyenesen a Mari lakására mentünk, ahol kivilágosodásig töltöttük az időt. Ez Algírban volt még. Aztán indulás Medeába, ahol a gyerekek laknak és dolgoznak.

Ez a város Algírtól mintegy 80 km-re és a tengerszint felett kb. ezer méter magasan fekszik. Ilyen hosszú úton, ilyen magasra kellett felkapaszkodnia a kis Renault kocsinak, hozzá még jól megterhelve. Az út kezdetén még bírtam ébrenléttel figyelni a furcsa arab embereket, az utakat szegélyező pálmafákat, de egyre nehezebbek lettek

a szemeim. Láttam, hogy az első város: Blida elhagyása után rákanyarodunk egy meredek hegyi útra, amely szerpentines, éles kanyarjaival vezet el a hegyek oldalába vájt úton, szinte fölénk hajlanak a sziklák. Egyik oldalon meredek hegyfalak, másik oldalunkon százméteres, tátongó mélység kis csobogó patakkal. Majd vasút vezet el fölöttünk, ami az egyik hegyből kibúvik és belebújik a másik hegybe. Itt-ott látni egy-egy őrtornyot a szikla tetején, amely még a Francia Idegenlégiós világból maradt itt.

Fáradtan kimerülten érkeztünk haza, Medeába. Még délelőtt lefeküdtünk és bizony csak estefelé ébredtünk fel. Másnap aztán nem győztünk tájékozódni, csodálkozni.

Medea az Algír - Szaharai útvonalon a Kis-Atlasz meredek oldalai között fekszik. A város kicsi, de minden kapható, ott mindenki maszek, lehet válogatni mindenben. A lakosok többsége arab. A férfiak sötétbarna kaftánban, a nők fehér lepelben járnak, arcukat eltakarva a szegényebbek csak vászonnal, a jobbmódúak csipkével. Csak az egyik szemüket hagyják szabadon, hogy némileg lássanak, de őket fel ne ismerjék. Mert a férfiak nem láthatják más asszonyát. Arab fiút és leányt együtt sétálni az utcán nem lehet látni, az erkölcs nagyon szigorú náluk. A férfi, még ha ismerős is, nem léphet be a lakásba, kint tárgyalnak az utcán. A menyasszonyt a vőlegény úgy vásárolja pénzért, tevéért, birkáért. Csak érintetlen nőt vesz el, amit orvosilag kell igazolnia a nőnek. Az asszony sohasem vonhatja felelősségre a férjét, mert a férfi szabad cselekedeteiben. Az asszonynak csak az a kötelessége, hogy dolgozzon és szüljön. A családban a férfi anyja a parancsoló, az ő szava dönt, neki még a férj is szótfogad. Házaik egyszerűek, tégla, cserép, fólia vagy nád. Az ablakok sohasem néznek az utca felé, hogy senki be ne láthasson a lakásba. Ellentétben a ház külső egyszerűségével, a lakás bámulatos előkelőséggel és kényelemmel van berendezve. Az életük csupa titkolódzás. Tele vannak arannyal, értékekkel, de az utcán kopottan járnak. Persze vannak egészen szegény rétegek is, ezek nagyon primitív körülmények közt élnek.

Afrikában nagyok a távolságok. A települések 100-500 km-re vannak egymástól. A legközelebbi kis város hozzánk Blida volt, 80 km-re. Ide gyakran „leugrottunk", bevásárolni. Győrhöz hasonlíthatnám. Azon a hajtű kanyarokkal tűzdelt, szakadékos úton mentünk oda, amelyen jöttünk. A város fehér házai, nyüzsgő utcái, fényes kirakataiban kívánatos holmik gyönyörködtettek bennünket. Kávéházak egymást érik és előttük a sok kéregető gyerek. A francia kultúra érezteti még most is hatását mindenben. Válogatni, alkudni bőven lehet, mert van bőven árucikk. Betértünk egy presszóba. Fagylaltot kértünk. Ahogy azt felszolgálták, olyat még nem láttam. Magas, széles tölcsérben, különféle, legalább 7 féle ízből, magasra felépített torony, melybe beleszúrtak többféle töltött kekszrudacskát. Valóságos szobrászalkotás volt egy-egy fagyi.

Este 6 óra volt. Egy templom magas tornyából erős éneklő hang, jajgatásszerű hanglejtéssel hívta a hívőket /férfiakat/ imára. A müezzin hangja volt. Tódultak a férfiak az imaházba, nagyon vallásos nép az arab. Elnéztük, amint a lépcsőn felérve levetik lábbelijüket, majd a medencében lábat mosnak. Aztán bemennek, földre borulnak és imádkoznak.

Séta közben gyakran a kirakati üveghez kellett tapadnunk, hogy egy-egy autó elférjen a szűk utcában, mert ezek még ott is közlekedtek, ahol egy kocsi is alig fér el. A napfény itt egészen más hatású, mint nálunk. Élénkebbek a színek, az ég is

kékebb, a felhők fehérebbek. Egy más alkalommal Algírba látogattunk el. Csodálatos a város fehérsége, forgalma, az autósok udvariassága. Világvárosi fény, kirakatok, bőség, választékosság, minőség mindenben.

Másnap kirándultunk a tengerpartra, 100 km-re Algírtól. Ott főztük meg az ebédet, jó paprikás krumplit kolbásszal, sonkával. Amíg az ebéd főtt, én gyűjtögető útra indultam, hogy emlékeket vigyek haza. Szedegettem csigákat, kagylókat, tengeri homokot, sőt tengervizet is egy üveggel. Káder nevű arab barátunk is gyűjtögetett élő csigákat, rákokat, tengeri sünöket, kagylókat. A legnagyobb csodálatomra felbontották ezeket, citromot nyomtak rá és elkezdték enni, szopogatni. Még a Margitom is rákapott és mondta, hogy jó. Nekem meg majd a gyomrom fordult fel. Este a Kádereknál vacsoráztunk. Mivel arabok, ők a disznóhúst nem eszik, ezért birkahús volt kuszkusszal. Ez olyan daraféle vízben főzve. Alig ettem valamelyest. Neki csak egy felesége volt, de tarthatott volna többet is, mivel egy hatalmas narancsos igazgatója volt s így jövedelme is volt hozzá, ő volt egyébként Toti jóbarátja, aki mindig gondoskodott arról, hogy a narancs és a citrom ládaszám álljon a lakásban. De milyen narancs? A termés legjava volt, édes, illatos. Másnap kimentünk a narancsligetbe. Éppen virágoztak a fák. Olyan bódító illatot még nem éreztem életemben, mint ott. A jázmin és az akácillat keverékét éreztem. Telve volt vele a levegő. Egy-egy fán a pici fehér virágok közt érett narancsok szunnyadtak, s csak azt várták, hogy letépjük és elfogyasszuk. Micsoda íz, micsoda lédússág volt bennük!

Megismerkedtünk ott Káder egyik alkalmazottjával is. Ennek már négy felesége volt, de látni egyiket lehetett, nem volt szabad látnunk. A kertje gyönyörű volt, tele rózsákkal, kaktuszokkal.

Néhány nap múlva ismét kirándultunk a tengerpartra. 3 autóval mentünk, a magyar követ is hozzánk csatlakozott. Egy árnyas fa alatt, magasan a tenger felett letelepedtünk. Előttünk a Földközi-tenger végtelenbe nyúló sötétkék vize nyugtalankodik és küldi a part felé tajtékzó hullámait, mögöttünk az Atlasz-hegység sziklás magaslata. Előkerült a sok ennivaló, de a csigák és kagylók is. Mindenki szopta ki a tartalmát, én meg elmenekültem onnan, hogy ne is lássam. Hazafelé megnéztük egy kiásott római város romjait. Azután felhajtottunk egy nagy magaslatra, ahol egy köralakú, óriás kőpiramis állott. Állítólag Kleopátra királynő sírja volt benne, csak volt, mert a hullarablók már régen kifosztották. Belül sziklafolyosókon mentünk, egy öreg arab vezetett bennünket, lámpával világítva meg a tekervényes folyosókat. Franciául magyarázott, /minden arab tud franciául/ Toti fordította.

Hazafelé jövet megálltunk egy halászfaluban, bementünk a pressójába egy feketére. Ott egy arab gyerek egy szép, nagy tengeri csigát szorongatott a kezében. Káder megvette tőle és nekünk adta. Egy másik gyerek tengeri sünöket árult. /Ez az állat akkora, mint egy pogácsa, de csupa tüske kívülről./ Káder egyet elkért a gyerektől, késével kétfelé hasította az eleven állatot, s mivel éretlennek találta, nem vett belőle. A tengeri sün ugyanis holdtöltekor a legjobb, akkor telik meg a tüskés héj tartalommal, kocsonyaszerű anyaggal és ekkor van mit nyelni.

Egy másik alkalommal megnéztük Algírban a Növénykertet. Évszázados fák, különleges növényfajták ejtettek bámulatba. Pl. 50-60 m. magas fikuszfák, 8-9 törzse van egy tőnek, vagy banánfa kétméteres levelekkel, kaktuszok többezer

féle változatban és nagyságban, babérfák, tujafák, kaucsukfák óriási méretekben.

Az Algírból Medeába vezető, hajmeresztően szakadékos és hajtűkanyarokkal tűzdelt utat siffának nevezték az ottaniak. Sokszor égnek állt a hajunk, mikor éjszaka hazafelé mentünk, s pilótáink: Toti és Káder, nem is egészen italmentesen, nappali sebességgel vezették a kocsijukat. A kanyaroknál a vállunkban éreztük a gyomrunkat. De a nappali utazásoknak is voltak érdekességei, főleg a táj vadregényessége: a mély szakadékok, a szemben levő meredek sziklafalak, melyekből több helyen zuhog le a víz fehér habokban, százméteres mélységbe, hogy táplálja a völgyben a tengerbe siető patakot. A vadregényes és életveszélyes, gyakran kőomladékkal beterített úton van egy turistaház, ahol gyakran megálltunk, s a hegy bokrai alól előjövő, bizalmatlan majmokat etetgettük. Szemtelen, de nagyon ügyes kis állatok voltak. A kiálló sziklákon nagy biztonsággal ugráltak, elég volt nekik egy kiálló kis gyökér ahhoz, hogy belekapaszkodjanak és irányt változtassanak. A feléjük nyújtott kenyeret, mogyorót, cukrot vad gyorsasággal kikapták kezünkből, s egy pillanat alatt már fent voltak 10 m magasságban a zsákmánnyal. 3-4 öreg közt 6-8 fiatal majom ugrált. Sivítottak, s kérték az ennivalót. Füttyszóra jönnek elő. Cerkóf-majmok voltak.

Lakásunk a hegyek felé nézett. Mindenfelé sárgás-vörös a talaj, melyet fűfoltok takarnak, s ezen legelésznek a birkák, melyek az arabok fő háziállatai. A teve itt még ritka állat. A szamár a fő közlekedési állatuk.

Sokat tartózkodtam az erkélyen, mert nem tudtam betelni a tájjal, az emberekkel, a mozgással. Gyakran láttam a ház előtti dombon elvonuló temetést. A halottat egy nagy, zöld színű koporsóban vitték és csak férfiak kísérték a temetőbe. A halottat fehér lepelbe csavarva helyezik a sírgödörbe, a koporsót visszaviszik, hogy abban hozhassák ki a következőt.

Egyik szombat este zenés találkozót rendeztek a gyerekek, gondolom a mi tiszteletünkre, hogy barátaik megismerhessenek bennünket. Valószínűnek tartom, hogy Totiék eldicsekedtek azzal, hogy értek egy kicsit a muzsikához, hát ezen az estén bizonyítanom kellett. Azt hiszem, sikerült, nem hoztam szégyent a Családra. Kik is voltunk akkor együtt? Mi hatan, egy urológus, egy sebész, egy mérnök, egy követségi titkárnő és Káder. A szomszédban lakott egy jugoszláv orvos, tőle szereztünk hegedűt, ezen én játszottam, a másik orvostól gitárt kértünk, ezen a sebész /Perner Feri/ pengetett. A jó borok: Rosé és Rouge, a jó zene meghozta a hangulatot. Nótázások, melyek néha elég sikamlósak voltak, és tánc növelték a hangulatot. A társaság csak bámulta, hogy a hegedű és a gitár milyen nagyszerűen egymásra találtak az összhangok hullámain. Gondolom a gyerekek büszkék voltak apjukra. Én is őrájuk.

Kettőnk hangulatát az is emelte, hogy a tanulók hazulról levelet küldtek utánunk. Jólesett olvasni a hazai sorokat és belőle egy kis hazai levegőt szívni.

Másnap reggelre óriási eső kerekedett, s utána sűrű köd ült a városra. A föld mégjobban megsárgult és gőzölgött, mint egy katlan. Felhőben vagyunk, amit a Sirokkó hozott fölénk. Lent Algírban, tehát ezer méterrel lejjebb süt a nap. Tegnap már érezhető volt a Sirokkó közeledése, mely erős légnyomásváltozással jár. Mindenki ideges és fáradékony ilyenkor, a kórházban a kritikus betegek is nagyobb számban halnak meg. Süvít a meleg szél, rohanva hozza az Atlanti óceán felől a sűrű párát.

Nem lehet kimozdulni, 10 m-re sem lehet látni. Kártyázással, beszélgetéssel telik az idő. Közben Toti elmondja, hogy milyen körülmények közt dolgoznak abban a franciák által épített kétezer személyes, de csak felerészben beindított kórházban. Toti a nőgyógyászaton egyedül, mint orvos, van egy felcsere és egy ápolónője, de rengeteg betege. Erzsi a gyerekosztályon küszködik. Megnéztük a beteg gyerekeket. Megrettentük a látványtól. A torzszülöttektől a súlyos betegekig volt ott mindenféle. Oly elhanyagolt osztályt vett át, hogy első ténykedése az volt, hogy kénytelen volt sajátkezüleg a kórterem falát lemosni, oly piszkot talált ott. Aztán sürgősen rendet teremteni a betegek ellátásában, a rendelési időben, a szülők fogadásában. Ezért kellettek az európai orvosok Afrikába, hogy egy kis civilizált rendszert vezessenek be a kórházakba.

Szóbakerült az is, hogy a francia Russel gyógyszergyár mekkora összeget költ reklámra. Miközben készítményeit megrendelésre ajánlja, sokféle újdonsággal ajándékozza meg az orvosokat. Tízkiló számra adja az ajándékgyógyszereket, hogy a kórház dolgozói közt szétosztassanak, emlékül adnak művészi kivitelű naptárakat, baleseti injekciókat, stb. A gyermekgyógyszereket narancs, barack, kókuszízű szirupokban készítik, szinte krémszerűen.

Mint érdekességet, elmesélték, hogy megy itt a leánykérés. A nősülendő férfi nem láthatja meg előre a jövendőbelijét. A kiválasztást rendszerint a mamák intézik el, úgy, hogy a fiús mama a közös női fürdőben kiszemeli fia számára a neki tetsző leányt s annak anyjával tárgyalásokba kezd. Egy menyasszony ára leggyakrabban kétezer dinár, egy szamár, tíz birka, vastag aranylánc, karkötő, gyűrű, selyemruhák. A nőnek okvetlen szűznek kell lennie, erről orvosi bizonyítványt kell bemutatnia a Müezzinnek /arab pap/. Megkísérelték nemegyszer Totit lefizetni, de ez nem sikerült nekik. Ha megtörtént a két anya közt az egyezség, jöhetett az esküvő, de csak azután, miután a vőlegény meggyőződött a menyasszony szüzességéről az esküvő előtti nászórán. Az összegyülekezett násznép ezt az aktust ünnepélyesen megvárta, s a vőlegény nyilatkozatától függően nagy ünnepélyességgel megtartották az esküvőt. Aszerint, hogy milyen gazdag a fiú családja, 3-4 feleséget is választ magának, mert annyiszor fizet, ahány asszonyt vásárol magának. Lassan azonban Bumedien bevezeti az egynejűséget.

Már 18 napot töltöttünk el a gyerekeknél. Ma ápr. 4-e van. Sokat gondoltunk haza, a nagy ünnepségekre. Az itteni magyar követség is meg ünnepli e napot. Tegnap este fogadást adott, melyre a gyerekek is bementek Algírba. Erzsi a fogadás délutánján, az utolsó órában varrt meg magának boszorkányos ügyességgel és gyorsasággal egy gálaruhát, mely szenzációsan sikerült. Későn este jöttek haza. Fáradtak voltak. Jól esett volna számukra egy hosszú pihenés, ehelyett készülődniük kellett a nagy útra. A Szaharába indultunk. Kevés ember mondhatja el, hogy a Szaharában jártam, annak vörös homokját gyúrtam és öntöttem ki a cipőmből. Ezt az utat, fáradságot, kiadást, amit ezért hoztak a gyerekek, úgy érzem a mi kedvünkért hozták, de egyébként is sokat áldoztak az egyhónapos ott tartózkodásunkért, kivitelünkért, hazavitelünkért. Soha nem fogjuk elfelejteni jóságukat!

Tehát neki indultunk az 1200 km-es autóútnak le a Szahara bejáratáig, ahol már 40 fok meleg van. Jól fel kellett szerelkednünk élelemmel és vízzel, itallal. Két

autóval mentünk, mindkettőnek a csomagtartója megtelt konzervekkel, krumplival, hagymával, olajjal, stb.-vel. Az első kocsiban ültek: Káder, aki vezetett, aztán Erzsi, Pircsi és Kinga, a másik kocsiban Toti, a Mama, Margit és én, meg Perner Feri.

Átkapaszkodtunk az Atlasz hegység mindkét vonulatán s beértünk a Kőszaharába. Minden csupa kő, itt-ott kis bokrok, melyeket tevék rágcsáltak. Láttunk feketeszínű sátrakat, melyekben a nomád tuaregek éltek. A települések 100-200 km-re vannak egymástól. Rendszerint egy-egy oázis közepében, megpihentünk Bougasi, Djelfa, Lagouat oázisokban. Mindegyik városban körülnéztünk, bejártuk az utcákat. Csak férfiakat lehetett látni, akik az utca járdáján, barna kaftanban ülve dohányoztak, társalogtak, de nem dolgoztak, vagy a kávéházban szórakoztak. Az asszonyok otthon dolgoztak, ezért nem lehet őket látni. Próbáltunk valamelyik Hotelban szállást szerezni, de nem sikerült. Fáradtan, álmosan tovább kellett hajtanunk az éjszakában 300 km-rel távolabbra. Hajnali 3-kor értünk be egy kis városkába, ahol nehezen, de sikerült szállást kapni. Nagyon primitív volt minden, de lényeg, hogy lefekhettünk.

Másnap délben indultunk tovább Colomb-Becharba, a volt francia légiósok fővárosába. Itt megint baj volt a szállással. Minden Hotel telve volt, egész este kerültük a várost kocsival, míg végre helyet kaptunk. Ilyenkor mindig végtelenül sajnáltam Totit, mert az összes bejelentő lapot nyolcunkról ő töltötte ki, mivel hogy mi nem tudtunk franciául. De türelemmel csinálta végig a dolgokat. Másnap városnézésre mentünk. Mindenütt a kőpadló, az éjszakai hideg, a nappali forróság. Itt az arabok már nem világosbarna színűek, de még nem feketék. Az utca a találkozások és tárgyalások színhelye. Autóbőség van itt is. Rengeteg arab-néger keverék gyerek van, göndör fekete hajjal. Fehér és fekete emberek, fényes üzletek, autó és szamár vegyesen láthatók.

Délfelé beültünk a kocsijainkba és elindultunk déli irányban a Szahara felé. Elhagytuk már a köves Szaharát. Egyre vörösebb színű lett a táj. Újabb 200 km megtétele után eljutottunk egy oázisba, amelynek Tagounite volt a neve, és 30-ik szélességi fok alatt terült el. Az oázisban letelepedtünk, s alig hogy a nők a főzéshez kezdtek, jöttek a rendőrök. Kellő igazolások után eltávoztak. Nagyon szép hely volt ez az oázis. Magas datolyapálmák alatt jól éreztük magunkat. Jó ebéd volt, ünnepi ebéd, hiszen a Szaharát köszöntöttük. A menü: pulykasült, krumplipürével, savanyúság, bor, tea, sütemény, fekete, narancs, banán, citrom. Kempingszékeken /mert ezt is vittünk / asztaloknál jóízűen ebédeltünk. Utána felmentünk az oázis mögött emelkedő dombra, ahol néhány lakóház és a rendőrség tanyája volt. Ők vigyáznak arra, hogy tudtuk nélkül senki ne menjen be a homoksivatagba, mert vagy eltéved, vagy az esetleg feltámadó homokvihar betemeti és ott pusztul. Kaptunk engedélyt. Az egész család felmászott a kb. 300 m magas homokdombra, a mama ment fel a legfrissebben és legmagasabbra. Kinga is mászott fel, sokszor elesett a homokban, Erzsi még tótágast is állt. Mi ketten fentmaradtunk a kilátóban és onnan csodáltuk meg a vörös, tiszta kvarc homokból álló hatalmas homokhullámokat, amelyeket a szél olyanra formált, mintha a tenger hullámai lennének. Mily gyönyörű hasonlóság: homok és víz tengere. Azért a homokban én is jártam, cipőm jól megtelt homokkal, s ezt egy zacskóba öntve haza is hoztam magammal örök emlékül és bizonyságul, hogy ott jártunk. Gyerekeink jóvoltából. Hogy az Isten áldja meg őket!

Ebéd után elmentünk a közeli oázis tóhoz, ahol a bátrabbak megfürödtek, Perner Feri divatbemutatót tartott Erzsinek. Mi meg ezalatt Pistivel megnéztük az antilopokat az egyik háznál. Tevekaravánt is láttunk.

Délután, telve élményekkel, összecsomagoltunk és elindultunk hazafelé. Egy 700 km-es út után Sidi-Abbesba értünk. Itt megírtuk a képeslapokat, s rövid pihenő után ismét útrakeltünk. Másnap már Ain-Sefra volt a pihenőhelyünk, itt a város szélén egy parkban megreggeliztünk. Apró, kis néger-arab keverék gyerekek vettek körül bennünket s egy-egy falat kenyérért majd kiesett a szemük. Lábuk szürke a születésüktől kezdve rárakódott kosztól és egyéb gusztustalanságok voltak rajtuk. Ha csendőrt láttak, elszaladtak. Indultunk tovább s megérkeztünk ismét Colomb-Becharba, mivel a visszaútnál ezt a várost nem lehet elkerülni, ez a Szahara kapuja. Innen pedig tovább mentünk, de letértünk a jövet útjáról és elkanyarodtunk Tlemcen felé. Itt ismét, sok szép élményben volt részünk. Hatalmas, fényes város, esti kivilágítással, pazar kirakatok. Itt megismerkedtünk dr. Hajdú János magyar orvossal aki elkalauzolt bennünket a legszebb helyekre. Megmutatta a 800 éves szultán mecsetet, melynek mozaikkal kirakott fala csodálatosan szép. Végimentünk az arab és francia negyeden. Este szállodát segített keresni. Kaptunk is, de ideje is volt már, mert nagyon fáztunk, hiszen csak: +5 fok volt.

Még másnap is itt időztünk. Egy mély sziklamélyedésben levő vendéglőben ebédeltünk meg. Romantikus hely volt ez. Körülöttünk vízesések, barlangok, sziklafalak. Az ebéd gazdag volt, nem tudom mennyit fizethettek érte a férfiak, de keveset nem, az biztos.

Délután tovább indultunk Orán felé. Megérkezésünk után azonnal a tengerpartra siettünk. Csodálatos tarkaság és a tenger lenyűgöző szépsége fogadott bennünket. A csónakok és halászhajók sokszínűsége, a tenger tintakék színe, a hullámok tajtékzó fehérsége és nekiütődése a parti szikláknak, zúgása, morgása, mintha haragudna, mind-mind felejthetetlen élmény. A város óriási, akárcsak a kikötő tengerjáró hajói. Egy egészen más világ ez a mienkhez képest. Mások itt a növények, a fák, az emberek, az épületek, az életmód, még a napfény is vakítóbb.

Ezután már véglegesen hazafelé vettük az irányt. Végig a tengerparton vezetett az autóút s néhány száz km után megérkeztünk Algírba. Onnan pedig Medeába, kedves otthonunkba. Elfáradtunk nemcsak a hosszú úttól, hanem a sok élménytől is, amit nem lehetett gyorsan befogadni és megemészteni. Még most is, 9 év után emlegetjük, hogy merre jártunk, miket láttunk, a 2600 km-es út során.

Most már csak néhány napunk volt hátra a hazaindulásig. Toti ápr. 18-ára foglalt helyet a repülőn. Káder barátunk hozta a sok narancsot, amivel a két bőröndöt jól megtömtük. Totiék is elláttak bennünket ajándékokkal, arany karórákkal, ruhaneműekkel, stb.-vel. Káder is gazdag ajándékodat adott át nekünk.

Elérkezett az indulás napja. Délután kimentünk az algíri rep.térre. Az előcsarnokban gyülekeztünk, várakoztunk. Ott megismerkedtünk a rep.tér igazgatójával, magyar ember volt. Ő elintézte, hogy a csomagjaink nem kerültek vámvizsgálat alá, bár az arab vámosnő nagyon okoskodott, de végül elállt a vizsgálattól. Nem volt mit dugdosnunk, hiszen a narancson kívül nem hoztunk semmi különös, szabálytalan dolgot.

Délután, 5 óra tájban befutott az Il-18-as gép, mely kb. egy órát időzött, amíg üzemanyagot vett fel és átvizsgálták. Erre az időre a gép fehér, barna és fekete színű utasai is kiszálltak és bejöttek a várakozóba egy feketére, üdítő italra. Aztán úgy 6 óra tájban megszólalt a hangosbemondó s felszólított bennünket a beszállásra. Csomagjainkat már jóval előbb elvitték a gépben való elhelyezés céljából, mi pedig kezünkben egy-egy kézi táskával a tömeg közé vegyülve elindultunk a gép felé. A feljáró lépcső előtt a légi kisasszony megállította a népet és hallom, hogy minket szólít, hogy lépjünk elő és foglaljuk el a helyünket a gépben. Óriási protekció volt, gondoltam mindjárt, hogy honnan ered ez a kiváltságos gondoskodás és előzékenység, jól esett, de egy kicsit égett a „pofám", annyi ember előtt elsőnek beszállni. Bizonyára nem tudták elgondolni, hogy kik ezek, milyen magas diplomáciai állást töltenek be. Jó, hogy nem tudták, hogy szürke pedagógusok vagyunk! Hiába no! a p.p.p. nélkül nem megy semmi!

A búcsúzás nehéz percei után mégegyszer visszaintettünk a gyerekeknek, aztán eltűntünk egymás szemei elől. A gép egyre jobban sikított, majd lassan megindult, elfordult más irányba, majd rákapcsolt a teljes erőre és lassan emelkedni kezdett. Pillanatok alatt eltűnt szemeink elől a rep.tér, az előbb még ragyogó nappali világosságból percek alatt sötét este lett, mivel a gépünk keletnek fordult, belefúrta magát az esti sötétségbe. Az én érzéseim pedig ismét egyre nehezebbek lettek, kezdtem újra drukkolni.

Visszafelé jövet már nem tudtunk gyönyörködni az alattunk elterülő és csillogó városokban, mert alattunk felhőzet takarta el a tájat. Nem is nagyon érdekelt, szerettem volna már mielőbb a Feri-hegyi betonon érezni a gép gurulását. Szerencsésen földet értünk. Kiszálltunk és bementünk a vizsgálóba, ahol először egy orvos kérte tőlünk a védőoltási igazolást. Ezt átadtuk, majd egy vámtiszt fogadott bennünket. Már kezdtük nyitogatni a bőröndöket, de ő leállított bennünket, hogy nem kell, csupán azt kérdezte tövesek- e a virágok? Vágottak, mondtuk. Köszönöm és ezzel mehettünk. De én kivettem a táskánkból 8-10 narancsot és átadtam neki, hogy jó lesz a gyerekeinek. Nagyon megköszönte.

Meglepetésünkre Sógi már ott várt bennünket a kijáratnál. Nagyon jól esett, hogy elénk jött, mert a csomagjaink bizony nehezek voltak a sok narancstól. Taxit rendeltünk és irány Kelenföldre. A legközelebbi vonattal aztán hazajöttünk. Sosem felejtem el, hogy a vonatban milyen jóízűt ettem a Sógi által hozott sonkából és házikenyérből. Nemcsoda! Hiszen újra itthon lehettem, feloldódtam a drukkból, ez meghozta az étvágyamat.

Másnap még pihentünk itthon, kicsomagoltunk és élményeinken legelésztünk. Harmadnap lementünk az iskolába, s minden nevelő asztalára egy valódi afrikai, édes narancsot tettünk: egy rajtahagyott kis zöld levélkével, majd elájultak, amikor meglátták. Ez narancs! - mondták.

Aztán, jöttek az élménybeszámolók, melyek napokon, heteken át felszínen voltak. Büszkék voltunk utazásunkra és gyerekeinkre. Irigyek is voltak ránk!

Egy év múlva aztán Totiék is hazajöttek. Három és félévet nyomtak le ott és megdolgoztak mindenért, amivel hazajöttek. Egy Mercedest hoztak magukkal, jól megpakolva értékes, szép holmikkal. Anyagilag meglendítette őket. Rájuk is fért. Erzsi ekkor már terhes volt öcsivel, aki 69. nov. 27-én meg is született Pécsett.

Mivel nem akartam afrikai utazásunk leírását közben történt esemenyekkel megszakítani, azért most egy kis visszakanyarodast kell tennem, hogy ezekről is megemlékezzem.

Házasságkötésünk utáni években egy-két külföldi utazáson vettünk részt. Először Szász-Svájcba utaztunk el 10 napra. Bejártuk a legszebb vidékeket, városokat, Drezdában voltunk elszállásolva. Vezetőnk elmesélte, hogy a háború alatt az amerikai bombázók teljesen felégették az egész várost, szinte felforrott a víz az Elbában. Egy-két romot, kiégett templomot úgy hagytak, hogy emlékezzék az utókor a háború borzaimaira. A várost újra építették és nagyon szép lett.

Itt történt, hogy egy délutáni sétánk alkalmával, az egyik kirakatban egy különös képet láttam. Nem tudtam megállapítani, hogy miből készítették. Sárga színű volt, mintha aranylapokból készült volna. Bementünk, valamit vettünk is, illatszerbolt volt, és megkérdeztem a kép árát és hogy miből van? Azt mondta a hölgy, hogy vasalt szalmából! Nagyot néztem, de megjegyeztem jól a formát és anyagot. Itthon aztán elkezdtem kísérletezni én is a szalmával. Borzasztó primitív módra sikerültek az első próbálkozások. De csináltam nagy türelemmel. Talán egy év is beletellett, mire elfogadható képeket tudtam készíteni. Lassan majdnem a tökéletességig fejlesztettem képeim készítését és egyre több rendelést és vevőt kaptam. Nem győztem őket csinálni. Persze akkor még újdonság volt a szalmakép és itt nálunk senki sem tudta csinálni. Nem úgy, mint most, hogy mindenki készíti és már nem is nagyon keresett cikk. Nekem azonban sikerült kihasználnom a konjukturát. Szóval ezekből a képekből rakodott össze az a pénz, amelyen a Trabantot vettük.

Drezda után Karlovy-Variba mentünk ismét 10 napra. Szép volt, jó volt. Ottlétünk alatt felkerestük a Sokolovban élő unokaöcsémet, amit nagyon megbántunk. Nem tudtuk, hogy egy részeges, züllött életű ember, akivel nem érdemes szóba állni. Valósággal szégyelltem vele végigmenni az utcán, külseje és magatartása miatt. Hazaérkezésünk után meg is írtam neki, hogy nem kívánom vele fenntartani a rokoni kapcsolatodat, engem többé ne látogasson meg. Ugyanis akkor is részeg volt mikor felkeresett.

Azóta nem háborgat, hálisten. A bátyja, az Anda Gyula Sturóvóban egészen más ember, vele fenntartom a barátságot, levelezünk.

Ezután egy-két év múlva Fiumába utaztunk, hármasban, Sziszkóval. Nagyon vágyódtam azokat a helyeket bejárni, ahol egykor, 9 éves koromban apámmal jártam. Abbáziában voltunk elszállásolva, igen előkelő helyen, de elég rossz élelmezéssel. Sok élményem visszajött a múltból. A 15 alagút, amelyen vonatunk most is átbújt, a nagy tengeri hajók, a tenger kékje és haragja, a bazárosok a korzón, az esti kivilágosítások. Lelkem újra megtelt a múlt és jelen élményeivel felejthetetlenül.

1970-1977.
Visszatekintés.

Lassan emlékeim végéhez érek, lehet, hogy sok minden kimaradt. Azokat talán majd pótolni tudom az üresen hagyott hátlapokon, ha menet közben eszembe jutnak. Hosszú volt ez az út, örömmel és bánattal, fénnyel és árnyékkal megtűzdelve. De minden jó, ha a vége jó, szokták mondani, s ez most nálunk, az egész családban így van. Egy életküzdelmet végigcsinálva, most látjuk a jutalmát. Elsoroljam? Elsorolom! De nem dicsekvésképpen, mert néha babonás vagyok, s mindig akkor üt be valami, amikor az ember dicsekszik valamivel! Csak a tényeket sorolom el.

Kibírtam azt a nagy műtétet, mely 1955-ben volt. Akkor 10 évet jósoltak és még itt vagyok. Az élet jutalma.

Négyévi özvegységem után rátaláltam mostani feleségemre, aki jóságával, lelki finomságával életem meghosszabbítója lett.

Három külföldi utat tettünk meg azóta.

Drága gyerekeink kivitettek bennünket Afrikába, egy hónapra.

Saját lakást építettünk, mely kényelmével a nyugalom és boldogság otthonává vált.

Feleségem sikeresen levizsgázott gépkocsi vezetésből, tehát megszerezte a jogosítványt.

Trabantot vettünk minden anyagi segítség nélkül.

Színes televíziót vettünk.

Toti bajai főorvos lett, felesége is rövidesen az lesz.

Vettek egy szép, nagy házat Baján, sarokházat! Gyönyörűen berendezve.

És végül, de nem utolsó sorban, van két kis, aranyos unokánk és két aranyos szívű Nászunk.

Kell- e ennél több és szebb jutalom az élettől? Nem! Most már csak jó egészség kell mindnyájunknak, hogy hosszú életűek lehessünk a Földön!

ÁMEN.

Almásfüzitő-felső, 1977. április 1-én.

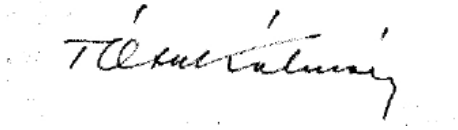

Visszatekintés képekben

Jakab papa

Szülők: Pálmer Alojzia és Tóth Kálmán

Mariska

Fiatal tanítóként

Harsányi Bozsóval

Tartalékos tiszti kiképzés után, egyenruhában

1931. feleségével és újszülött fiával Monostoron

Igazgató tanítóként

Toti édesanyjával, Harsányi Bozsóval és nagynénjével

Totival 1932.

Toti Monostoron 1935 tájáról

Toti 1935 táján az iskola udvarán

A koppánmonostori hősök emléktáblájának felavatási ünnepélye - 1932.. június 12.

Monostoron a '40-es években

Tankerületi látogatás 1933 novembere

Tornász lányok

Hittanosok
Harsányi Bozsóval

Tanórai szünetben

Tanórán

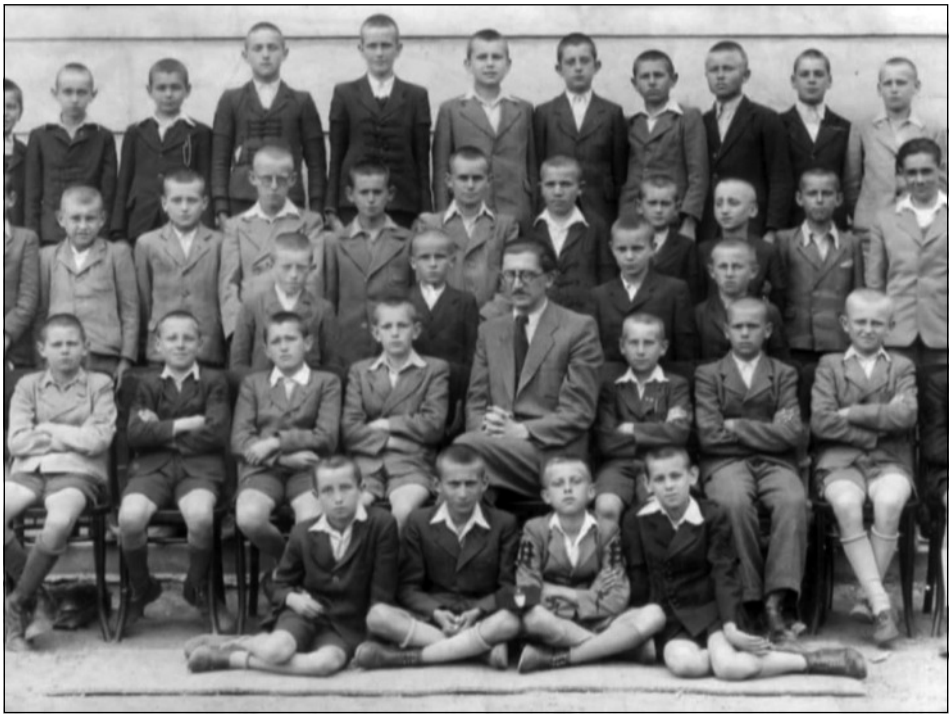

Toti bencés gimnazistaként, 1942-1943, Észak-Komárom (első sor, balról második)

Iskolai előadás

Iskolai kirándulás

A Haladás Férfikar - dalárda

Varrótanfolyam Monostoron, középen Mariska

Családi kép Füzitőn

Osztálykép Almásfüzitőn

Ünnepek Almásfüzitőn

Margittal

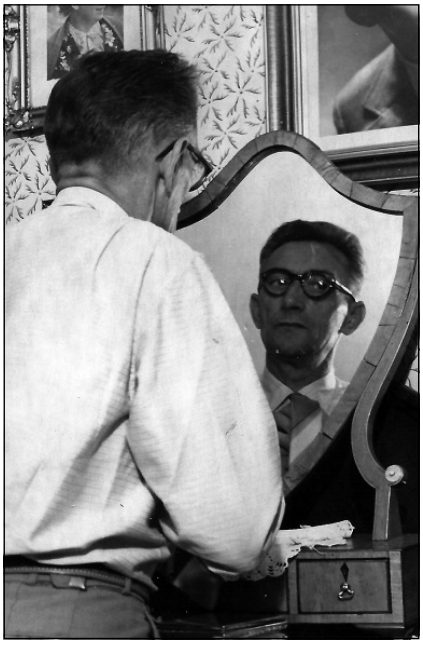

Almásfüzitői otthonában...

... Sorg Jenő zongorájánál

Almásfüzitőn a kórussal

Férfi karral kertvendéglőben

Toti és Erzsi esküvője

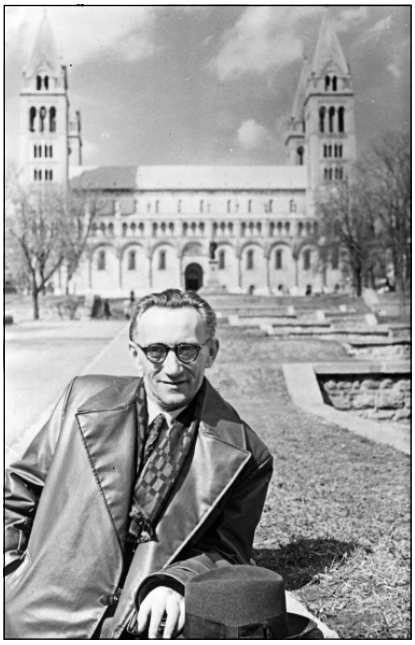

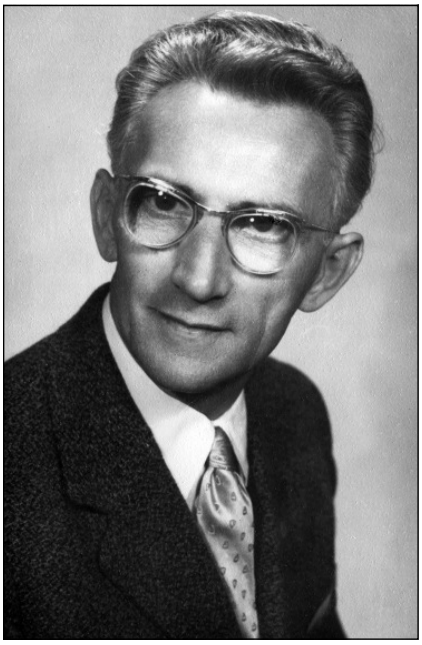

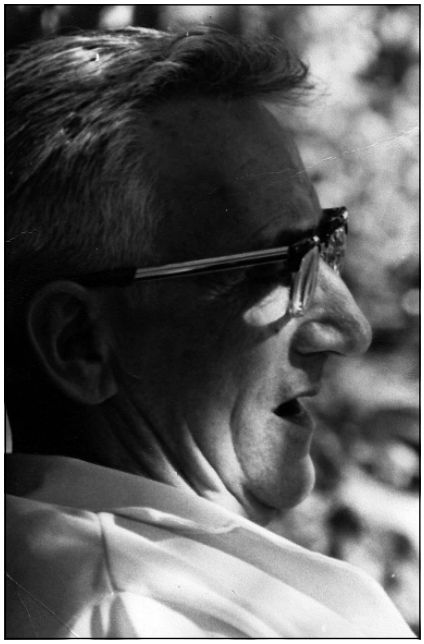

Fiával és unokáival

Sírja Almásfüzitőn

Tartalomjegyzék

A gyermekkortól felnőtté válásig

1904-1913. Családi hátterünk, piliscsabai otthonunk.
Zenei neveltetés, kirándulás az Adrián 7
1914. Komáromba költözésünk, a nagyszülőknél, szüleim elválnak.
Az I. világháborúba lépésünk. 18
1916. Az új otthonunk, apám újra nősül, én találkozom anyámmal. 22
1917. Sebesültek, hadifoglyok és a korai diákkalandok 28
1918. Selye Hugó apám orvosa. Forradalom, Cseh megszállás 28
1919. Észak-komáromi életem, egyedül, hontalanul odaát
Hazajutási kísérlet, otthon és a tanítóképző. A magyar áttörés 31
1920. Az internátusban és a nyári vakációk. Első szerelem. Öcsém születik 40
1921. Önkéntes katonaként. Találkozás anyámmal. A Jakab család 47
1922. Veszprémi katonaként. Utolsó évek a tanítóképzőben 52
1923. Diplomaosztás, újra bevonulás, álláskeresések.
A monostori pályázatom, tanítói kinevezésem és a legénylakás 59

Pusztamonostorról Koppánmonostorra

1924-1927. Hiszek Nándor. Iskolai sikerek, növekvő funkciók, élet az iskolában.
Pusztamonostorból Koppánmonostor.
Zenei élet, dalárda, hangulatos esték. Eljegyzésem 71
1928. Az új lakás, már világítással. Az esküvő, Mariska Monostoron 85
1931-1936. Apám meghal, Toti megszületik, Mariskát megműtik.
Tanfolyamok Monostoron, harmóniát vásárolunk 89
1936-1938. Iskola igazgatóként. Énekkaros misék, templomépítés gondolata,
szüreti felvonulás és bál. Felügyelőségem. Méhészkedés. Magántanítás a
gróféknál. Szeszfőzde építése Monostoron. Harsányi Bozsó és Sorg Jenő.
Mátyás szekrény és zongora 97
1939-1940. Katonai behívó. Iskolalátogatásaim a Felvidéken.

Csónakkal Bajáig. Toti iskolás évei. 105
1941-1943. Toti gimnazista Észak-Komáromban.
Jakab mama meghal, Jakab papa hozzánk költözik. 110
1944-1945. Német megszállás, bombázások, Molaj bombatámadása és a
zsidó gettó. Somogyiék és Szalayék hozzánk költöznek 114
1945. Menekülésünk a pincébe. Barassó bácsi mint tolmács. Hullák temetése,
tűzkeresztség Totival, a híd felrobbantása. Az első szovjet katona.
Újra otthon, megkezdem a tanítást 121
1946. Földosztás, aratás, szőlőbérlet, kecske és disznótartás, keltetőgép.
Jakab papa meghal tbc-ben. A tbc jelei nálam. 132
1947-1948. A Koppánmonostori Egyházközség megalakítása. Lemondatnak a
kántorságról 136
1949. Toti gimnáziumi ballagása és pályaválasztása 139
1950. Toti Pécsett az egyetemen. Áthelyezésem, költözésünk Bélapusztára. 142

Bélapusztán

1950-1952. Pusztai életünk. Nélkülözések, nehézségek, újrakezdés.
Tanfolyamok, sikerek, újra szakfelügyelői megbízatás 149

Almásfüzitőn

1953. Igazgató helyettesi kinevezés Almásfüzitőre. Lakásszerzési gondok. 157
1954. Szanatóriumi élet. Munka Érdemrend. 163
1955. Várakozás, vizsgálatok, szenvedések, műtét. Toti doktorrá avatása.
Akik segítettek és akik nem. 170
1956.Mariskát újra megműtik. Az ellenforradalom 172
1957. Bekapcsolódás a kultúrmunkába. Családunk Füzitőn 174
1958-1959. Mariska betegsége, halála. Moszkvai jutalomutazásom 176
1960-1962. Az özvegyi évek 180
1963. Margit 181
1964-1970. Házépítés. Egy hónap Afrikában 184
1970-1977. Visszatekintés 194

Visszatekintés képekben 195